

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

Név:

Hegedűs Zoltánné Rónaháti Cecilia

Cím:

Nagyhatalmi stratégiák összecsapása Délkelet-Ázsiában – globalizáció versus regionalizmus a poszt-bipoláris korszakban

Alcím:

A nem Európa-centrikus történelemszemlélet jelentősége az ASEAN- modell értelmezésében

Történelemtudományok Doktori Iskola

A Doktori Iskola vezetője: Dr. Székely Gábor DSc., egyetemi tanár

Új- és jelenkori egyetemes történelem Doktori Program

A program vezetője: Dr. Balogh András DSc, egyetemi tanár

A bizottság tagjai és tud. fokozatuk:

A bizottság elnöke: Székely Gábor DSc., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Lugosi Győző PhD, e.d.
Dr. P. Szabó Sándor PhD

A bizottság titkára: Dr. Búr Gábor PhD, habil. egyetemi docens

A bizottság további tagjai: Dr. Horváth Jenő CSc
dr. Maruzsa Zoltán PhD, egyetemi adjunktus
dr. Csicsman László PhD, egyetemi adjunktus

Témavezető és tud. fokozata: Balogh András DSc, egyetemi tanár

Budapest, 2011

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	4
Bevezetés.....	6
1. A kutatás módszerei	6
2. A dolgozat felépítése	10
3. A hipotézis.....	13
1. Nagyhatalmi stratégiák	15
Bevezető	15
1.1. Regionális hatalmak	16
1.1.1. Japán	16
1.1.2. Dél-Korea.....	19
1.2. Regionális és globális hatalom – A Kínai Népköztársaság	20
1.3. Globális hatalmak	32
1.3.1. Európai Unió	32
1.3.2. Egyesült Államok – egyensúly és jelenlét	38
Összegzés	43
2. Az ASEAN- régió országainak rövid története	45
Bevezető	45
2.1. Az ASEAN régió országainak korai története – az etnikai heterogenitás	47
2.2. Térítővállások és a kereskedelem időszaka a délkelet-ázsiai régió országainak történetében	50
2.3. A gyarmati függés időszaka	56
2.4. A II. világháború és a japán megszállás időszaka	75
2.5. A függetlenségi mozgalmaktól és a dekolonizáció időszakától az új államok előtt álló kihívásokig	80
2.6. A délkelet-ázsiai országok történetéből következő politikai és jogi sajátosságok. A térség államainak sajátos problémái.....	96
2.7. Thaiföld rövid története	101
Összegzés	110
3. Az ASEAN mint regionális szervezet.....	112
Bevezető	112
3.1. Az előképek	113
3.2. Az ASEAN létrehozása	117
3.3. Az ASEAN felépítése	125
3.4. Az ASEAN, mint intézményrendszer.....	134
3.5. Az ARF szükségessége és története	141
3.6. Az ASEAN gazdaságáról	151

3.7. A sokat emlegetett „ASEAN-way”	156
Összegzés	161
4. A filozófiai rendszer hatása a társadalmi modell és államépítésre	163
Bevezető	163
4.1. A történetírás, mint emlékezet szempontjai	164
4.2. A történetfilozófia és a politikai filozófiák kapcsolata, a politikai filozófia, mint az intézményépítés módját befolyásoló szempont.....	169
4.3. Az „ázsiai történet szemlélet” és intézményrendszer filozófiai alapjai.....	175
4.4. A nem Európa- centrikus világgépről.....	181
Összegzés	193
Konklúzió	195
Bibliográfia.....	202

Köszönetnyilvánítás

Mivel a dolgozat alapötlete 2004-ben fogant, sok változáson kellett átesnie, amire mai formáját elnyerhette. Ez alatt az idő alatt hivatalos és baráti-természetű beszélgetések is irányították a gondolataimat és formálták a munkát, amit egy PhD dolgozat méretére és a kutathatóság alaposságának mértékét fenntartva kellett ésszerű határok közé szűkítenem.

Mindenekelőtt köszönettel tartozom konzulensemnek, Dr. Balogh András professzor úrnak folyamatos támogatásáért, és a bizalomért, amellyel témám iránt viseltetett, felhívva a figyelmemet a hibáimra, de nagyvonalúan eltűrve, hogy szabadon keressem az utamat az eszmék és elméletek között.

Hasonlóképpen köszönettel tartozom Lugosi Győzőnek, aki türelmesen és önzetlenül hívta fel figyelmemet a hiányosságaimra és bármikor fordulhattam hozzá kérdéseimmel.

A motiváció és támogatás tekintetében pótolhatatlan volt Jordán Gyula és Búr Gábor tanár urak és Beke Judit segítségével, akik soha nem engedtek tovább egy biztató szó nélkül, valamint Juhász Ottó nagykövet úrnak köszönöm, hogy bármikor megkereshettem.

Külön köszönet illeti Major Istvánt, aki egy új világot mutatott meg az általa javasolt szakirodalmon és kötetlen, de racionális gondolkodásán keresztül, és Dobrovits Mihály tanár urat, aki szívesen hallgatta végig újabb és újabb ötleteimet.

A hollandiai International Institute of Asian Studies munkatársainak biztatása örömmé tette a munkát, kiadványai, és konferenciái pedig felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a továbblépésben. A Nordic Institute of Asian Studies inspiráló tanulmányai szintén nagy segítséget jelentettek, ahogy a bangkoki Assumption és Thammasat egyetemeknek is köszönöm, hogy kitárták könyvtáruk kapuját és munkatársaik valóban minden segítséget megadtak a kutatáshoz.

Nagyon köszönöm Friederike Assandrinak, hogy nyitott személyiségével és kedves támogatásával új értelmet adott a munkának, biztatása és elismerése a legfontosabb pillanatban ért és remélem, hogy a dolgozat számára sem ad okot

csalódására. Köszönöm Varga Katalinnak a sokéves hitet, támogatást és racionális meglátásait, amelyekkel olykor visszaránt a földre.

Végül köszönöm a férjemnek és a családomnak, hogy képesek voltak elviselni mindazt, amivel e dolgozat megírása járt.

Bevezetés

1. A kutatás módszerei

A dolgozathoz felhasznált irodalmat nem lenne helyes történelmi és orientalisztikai tárgyú irodalomként csoportosítani, hiszen így már a historiográfia leírásánál újraalkotnánk a problémát, a földrajzot vetítve a könyvészetre, nem törődve az eszmék szabad áramlásával. Ezért a csoportosítás talán sajátosnak tűnhet: az Európa-központú egyetemes politikátörténet, az Ázsia-központú egyetemes politikátörténet, illetve az ezeket kiegészítendő, idecitált európai és ázsiai eszmetörténeti, történetfilozófiai tárgyú elsődleges és másodlagos forrásokat használtam fel. Az Európa-központú egyetemes történeti művek alatt a világkereskedelmi rendszer kialakulását az európai gyarmatosítás korszakától datáló szakirodalmat értem, valamint az Európai Unió délkelet-ázsiai együttműködéssel kapcsolatban kiadott elsődleges forrásait. Ázsia-központú egyetemes történeti műveknek pedig a világgazdasági rendszer kialakulását jóval korábbra tevő, ázsiai és európai szerzőktől származó szakirodalmat, valamint az ASEAN belső működésével és Európával való együttműködésével kapcsolatos elsődleges forrásait tekintem.

A kutatás során a bangkoki Thammasat egyetem, a bangkoki Assumption egyetem, a budapesti Central European University könyvtárát és kiadványait, segédanyagait és egy-két nem publikált itt írt dolgozatát használtam fel. Az ASEAN-ről való gondolatokban a Nordic Institute of Asian Studies (NIAS) interneten és a CEU internetes könyvtárában megtalálható tanulmányait és cikkeit, valamint az Institute of International Asian Studies és a hollandiai Institute of Central Asian Studies egyrészt interneten publikált tanulmányait, másrészt az ICAS-tól kapcsolatunk során kapott újságokat, hírleveleket, folyóiratokat és cikkeket használtam fel. Itt tartozom köszönetet mondani az International Institute of Asian Studies új keletű, megtisztelő és szíves érdeklődéséért is, amellyel munkámat kísérte.

Elsődleges forrásként az ASEAN alapításakor született, illetve az azokra reagáló sajtónyilatkozatokat alkalmaztam, az akkori thai külügyminiszter e témájú monográfiáját, és az érintett országok vezetőinek az ASEAN jelentőségéről és céljairól

tett nyilatkozatait. Ezeket az intézményi felépítéssel foglalkozó fejezet „Az ASEAN alapítása” alfejezetében használtam fel.

A deklarációk, együttműködési megállapodások és nemzetközi szerződések szövegét a vonatkozó hivatalos honlapokról értem el, amelyek internet címét és a letöltés időpontját lábjegyzetben jeleztem. Ugyanezen szövegek egy része magyar fordításban Schmidt Péter szakdolgozatának részletes mellékletéből áll rendelkezésre, amit szintén internetes hivatkozással adok meg.

Az ASEAN-EU kapcsolatok elsődleges forrásaként a két hivatalos honlapon elérhető, azokról letölthető dokumentumokat használtam, másodlagos forrásként pedig a CEU internetes könyvtárából származó, IIAS, NIAS dokumentumokra hivatkozom.

A filozófiai összehasonlítással foglalkozó fejezet elsődleges forrásaiként az európai filozófiatörténet nagyjainak műveit hivatkozom, a terjedelmi okok és a téma koncentrált megközelítése miatt szűkre szabott összefoglaló valószínűleg méltatlan a nagyságukhoz, a kitűzött cél azonban pusztán egyetlen vonal végigvezetése, az európai történetfilozófia és politikai filozófia fejlődési irányának és az intézményrendszerünkre tett hatásának rövid szemléltetése volt. Lehetőség szerint egy későbbi munkában mélyebb elemzést és méltóbb tiszteletadást szeretnék nekik adni.

Az ázsiai filozófiatörténet intézmény-rendszerre tett hatásának vizsgálatához Konfucius írásainak és Buddha beszédeinek összefoglalóját hivatkozom, másodlagos forrásként a konfuciánus és buddhista logikával foglalkozó műveket jelölöm meg, ennek oka az említett régió országainak története, amelyben az egyik legjelentősebb szerepet a buddhizmus terjedése és a kínai társadalmi, politikai gondolkodás játszották.

A vizsgálat éppilyen lényeges eleme lehetne az iszlám társadalmi, politikai gondolkodást befolyásoló, filozófiai és logikai megközelítést magában foglaló vetülete is, azonban a téma oly annyira összetetté válna ettől a szemponttól, hogy egyetlen dolgozatnak nem lehet feladata mindezt feldolgozni. Ezen kívül ezidáig leginkább az iszlám a társadalomtudományokra és politikai, gazdasági intézményekre tett hatásait dolgozták fel, ezért az iszlám gondolatmenetének hasonló okozataira a dolgozatban csak utaltam, habár ez a részterület is minden bizonnyal értékes és izgalmas lett volna.

Az animizmus, mint az iskolázott vallásokat megelőző közös világ-felfogás eszmétörténetre gyakorolt esetleges hatásainak vizsgálatát kénytelen vagyok a

kultúraantropológusokra és más elemzőkre hagyni, mert ilyen szintű interdiszciplinaritást jelen dolgozat szintén nem vállalhatott már magára.

A bráhmínizmus hatása a délkelet-ázsiai térségben elsősorban a legkorábbi időkben volt jellemző, és felfogásom szerint soha nem vált általánosan uralkodóvá, így ennek elemzését a dolgozatban nem láttam szükségesnek elvégezni.

Az EU-ASEAN kapcsolatok megközelítésében a hagyományos látásmódhoz közeli, gyakorlatilag bárhol (Egyetemi Könyvtár, Történeti Könyvtár, Szabó Ervin Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár) fellelhető szakirodalmon kívül Giovanni Arrighi gondolatébresztő és történelem-értelmezésünket helyenként erősen megkérdőjelező cikkeit használtam kiindulópontként, mivel szélesebb odafigyeléssel fordul a kolonizáció korszakát megelőző ázsiai rendszer(ek) belső szabályosságai felé. A hagyományos, Európa-központú szakirodalom mintha erre nem fektetne kellő hangsúlyt. Mindez olyan később idézett gondolatokhoz és művekhez vezet, mint például Kim Young-Oak számunkra talán provokatívnak tűnő írása, amelyet szintén bemutatok és kritikailag elemzek.

Ehhez, illetve az eltérő megalapozottságból kiinduló intézményi modellekhez a NIAS és Timo Kivimäki, valamint Yeo Lee tanulmányai adták számomra az „ASEAN-way”-nek nevezett ázsiai regionális modell-típusú megközelítésen keresztül a kiindulópontot. A gondolat kiteljesítéséhez pedig a konfuciánus kapitalizmussal, illetve a buddhista kapitalizmussal foglalkozó, a szociológia és közgazdaságtudomány határterületén keletkezett írások segítettek hozzá.

Ezen a ponton a nyelvi nehézségek természetéről is szükséges néhány szót ejteni, mivel a dolgozat nem térhetett ki alapvetően nyelvészeti tárgyú, ám a politikai kommunikációt és a társadalmi interakciókat, a kultúrák közötti megértést is befolyásoló fejtegetésekre, bármilyen érdekes képet is festhettek volna azok. Az európai gondolkodástörténet egzakt politikai és történeti fogalomalkotásra alkalmas terminológiai rendszert teremtett, amelyen a tudományos munkák készülhetnek, és amely lehetőséget ad a jelenségek és elméletek pontos leírására. A gyarmatosítás és a dekolonizáció idején az intézményrendszer és a politikai struktúra exportjával ezt is a volt gyarmati területekre, kultúrákra hagyományozta, ahol a helyi struktúrák fogalomalkotásában is szerepet játszott. A helyi nyelvek szókészletét ki kellett bővíteni olyan kifejezésekkel, amelyek alkalmasak voltak az új tartalmú kifejezések, terminus technicusok lefordítására, szerepének betöltésére. E feladat ellátásához a legtöbb ázsiai nyelvben egyfajta nyelvújításra volt szükség, amely tükörfordítással, értelmező

fogalomalkotással vagy szóátvétellel tette lehetővé, hogy az európai nyelvekben kialakított terminológiát saját nyelvükön is használni tudják. Jellemző módon az így megalkotott és használatba került szavaknak jelentéstöbblete vagy mögöttes jelentéstartama lett az említett nyelvekben, sok esetben pedig nem hordozzák azt a többletjelentést, amely az európai nyelvekben a latin nyelvi hatás közössége miatt rájuk ragadhatott.

Ez alapján a téma különleges forráskritikai követelménye lehet az is, hogy a különböző elsődleges és másodlagos forrásokban felfigyeljünk a terminológiai problémákra, amelyeket a nyelv(ek) használata a kultúrák kommunikációjában felvet. Ez minden olyan esetben nehézséget okoz, amikor a kutatás során nem áll rendelkezésre az összes, a kutatás által érintett nyelv anyanyelvi szintű ismerete. Így a dolgozatban a vélhető terminológiai problémákra, amennyiben ez a sajátos, ám kiküszöbölhetetlen nyelvi akadály felmerül, sokszor csak utalhatok, felvetve a lehetőségét, hogy értelmezésbeli kettősséggel is szemben állunk, és amennyiben lehetséges, megadom az eredeti szöveget, hogy egy későbbi kutatásban annak ismeretével lehessen folytatni a munkát.

Itt kell megemlítenem, hogy érdekes és fontos lehetne egy kimondottan politikai, történeti, gazdasági kifejezésekkel és terminológiával foglalkozó összehasonlító nyelvészeti munka, amely tartalmazza a különböző nyelvi közegekben a terminus technicusok normatív használata során ráakódott jelentéstöbbleteket is, amelyek befolyásolhatják a megértést.

Bár feltételezem, hogy az Európai Unió, az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság mellett Japán, India, Ausztrália és Dél-Korea stratégiai céljainak megismerése és kritikai szemléltetése éppilyen érdemes elemzésre és megismerésre, a dolgozatot kénytelen voltam ésszerű vizsgálati határok közé szorítani. Hasonlóképpen, bár lehetnek rendkívül izgalmasak és tanulságosak az egyes európai és délkelet-ázsiai országok gazdasági és/vagy politikai kapcsolatai, jelen dolgozat nem terjedhetett ki ennek a szempontnak a vizsgálatára, minthogy célja az átfogó kép felvázolása volt.

2. A dolgozat felépítése

A dolgozat négy nagyobb tematikai egységében a hipotézis alatt felsorolt négy tézist tekintem végig és igyekszem bizonyítani.

Az első nagyobb egységben a délkelet-ázsiai régióra befolyással levő hatalmakkal foglalkozom, az ASEAN+3 felfogás okán szükségszerű Japán, Dél-Korea és a Kínai Népköztársaság Délkelet-Ázsia-stratégiájának történeti kontextusba helyezése és vizsgálata, a globális világ nemzetközi politikája szempontjából elengedhetetlen az Egyesült Államok és az Európai Unió Ázsia-stratégiája kialakítása történetének áttekintése és stratégiájuk felvázolása.

Az első tematikai egységet éppen ezért három nagyobb fejezetre tagoltam, amelyek közül az első a délkelet-ázsiai regionális hatalommal, Japánnal foglalkozik, valamint megindokolja, miért nem tartottam regionális politikai hatalomként fontos aktornak az ASEAN régió szempontjából Dél-Koreát.

A második fejezetben az egyszerre regionális és globális hatalomnak tekinthető Kínai Népköztársaság hagyományos Délkelet-Ázsia-stratégiáját, annak kialakulását és az ASEAN-nal kapcsolatos politikájára tett hatását ismertetem.

Végül, a harmadik fejezetben a két globális hatalommal, a gazdasági nagyhatalom Európai Unióval és a szuperhatalom Egyesült Államokkal foglalkozom, e két nagyhatalom Ázsia-politikájáról, szűken véve, Délkelet-Ázsia-politikájáról és a térséggel való kapcsolatáról adok leírást.

A második tematikai egységben azt mutatom be, milyen is az a térség, amellyel kapcsolatban az említett közép- és nagyhatalmak politikájukat megfogalmazták. A délkelet-ázsiai régió országainak történeti háttérét, és az abból következő történeti gyökereket tekintem át, külön kiemelve az országok korai történetét, a gyarmati korszakot megelőző délkelet-ázsiai kereskedelmi rendszer időszakát, amely lehetőséget adott a heterogén államok együttélésében a kultúra terjedésére, a kulturális csere folyamataira, a megismerésre.

A gyarmati időszakban összehasonlítom a régió országainak közös tapasztalatait, külön figyelmet fordítva a tapasztalatok különböző természetére és arra, vajon milyen jogtörténeti, intézményépítési struktúrák következtek az európai szellemi és politikai exportból.

Végül a gyarmati időszak elmúltával a vonatkozó országok stratégiáit, politikai problémáit, törekvéseit tekintem át, hogy képet adhassak a délkelet-ázsiai együttműködésben részt vevő országok politika- és társadalomtörténetéről, különbségeiről és a jelenlegi együttműködés talaját szolgáló esetleges kitapintható hasonlóságairól, amely az ASEAN együttműködés szervezőereje lehet.

Külön mutatom be Thaiföld rövid történetét, különös tekintettel a thai jogtörténetre, mivel Thaiföld különleges helyet foglal el a régió országai között, tekintve, hogy a délkelet-ázsiai államok közül egyedülként, nem állt gyarmati függésben.

A fejezetben arra is keresem a választ, vajon a feltételezett, a gyarmatosítás időszakában importált politikai és jogi rendszert megelőzően létezett-e egységesen felismerhető ázsiai államrend-építő stratégia, filozófiai elmélet, amennyiben igen, a történeti leírás alapján kell megállapítani, vajon ez a korábbi elmélet képes volt-e, vagy képes-e a modern, gyarmatosítás utáni korszakban befolyásolni az államépítést, illetve annak felfogásán keresztül az intézményépítést.

A harmadik tematikai egységben a bemutatott délkelet-ázsiai országok által létrehozott politikai, gazdasági, védelmi együttműködéssel foglalkozom, az ASEAN-t, mint regionális alapon létrehozott szervezetet mutatom be. Korai elődszervezeteitől kísérem végig, miért is volt fontos alapító tagjai számára létrehozni ezt a szervezetet, amely lehetőséget ad a dialógusra a tagállamok között.

Igyekszem bizonyítani, hogy az ASEAN regionális szervező erejét a kezdetekkor a közös biztonságpolitikai kihívásból merítette és nem a gazdasági újrendezés szükségszerűségéből, ahogyan az a sokat elemzett EU és elődszervezetei létrejöttékor elsődleges kényszerítő körülmény volt.

Így az ASEAN létrehozásának pillanatában jellemző célokat tanulmányozva, történeti kontextusban elemzem az együttműködést, amely vizsgálat majd kiegészül a harmadik fejezetben megállapítandó ténnyel, amennyiben a két szervezet felépítése közötti különbség másik oka a megengedő-választó logikai menetek közötti különbség, amely meghatározta a régió intézményépítésének módszertanát.

A fejezetben nagy hangsúlyt kap a jelenleg célként kitűzött politikai és biztonsági együttműködés bemutatása, amelynek léte bizonyítja, hogy az ASEAN együttműködés a mai napig nem csupán gazdasági intézmény, még akkor sem, ha Európában elsősorban ezzel az aspektusával találkozunk a mindennapi gyakorlatban.

Ezután az ASEAN-t mint intézményrendszert mutatom be, azaz a fentiekből kiindulva arra a kérdésre keresem a választ, vajon kiszolgálja-e a megalapításakor hozzáfűzött biztonsági, politikai reményeket. A kérdés biztonságpolitikai vetületének fontossága, és a nagyhatalmak számára való, szintén eminens fontossága miatt külön foglalkozom az ARF szervezetével, létrehozásának okaival, és körülményeivel, nem csupán azért, mert ez a regionális együttműködés biztonságpolitikai dialógusra lehetőséget adó fóruma, hanem azért is, mert ez ad teret a nagyhatalmak számára a délkelet-ázsiai regionális együttműködés dialógusában való közvetlen részvételre.

Végül az ASEAN-way kifejezést értelmezem elsősorban a regionális biztonság mechanizmusában betöltött szerepén keresztül, de kitérve arra a széleskörű jelentésére is, amivel a tagállamok politikájára, politikai kommunikációjára, gazdasági és nemzetközi kapcsolataira nézve is rendelkezik.

A negyedik tematikai egységben az *ASEAN-waynek* nevezett politikai és intézményépítési módszer gyökereit keresem, az európai politika és intézményépítés kialakulásának menetéből kiindulva igyekszem megtalálni azt az elméleti gyökert, amely kialakíthatta a délkelet-ázsiai államok politikájának és intézményépítésének alapját.

Az ismert európai filozófiai rendszeren, mint modellen szemléltetem, hogyan hat a filozófia az emlékezetre és azon keresztül a társadalomépítésre, hogyan hatnak a politikai filozófiák az intézményépítésre és azon keresztül az állam, a joggyakorlat, a kormányzás módszerének elfogadott normáira, majd az ázsiai filozófiai rendszert igyekszem felvázolni, hogy leírhasam, hogyan hatott az ázsiai intézmény- és államépítés elfogadott normáira.

Kísérleteket mutatok be egy nem Európa-centrikus világkép megalkotására, valamint – nem titkoltan elrettentő – példaként hozok fel egy konkrét kísérletet egy Ázsia-centrikus világtérkép megalkotására, amelyet kritikai alapon ismertetek.

Végül a dolgozat konklúziójában az egyes fejezetek végén összegzett eredményeket összefoglalva igyekszem bebizonyítani a hipotézis állításait.

3. A hipotézis

Keresem az okát annak, vajon miért nem tudják kihasználni a történelmi tapasztalatokat az európai államok Délkelet-Ázsiával kialakítandó kapcsolataikban, és megkísérlek egy olyan vizsgálatot elvégezni, amely jobban elősegítheti a kölcsönösséget és együttműködést az Európai Unió és az ASEAN között. Mindebben többek között az a meggyőződés vezérel, hogy az ASEAN és az Európai Unió országai számára is hasznos lehetne egy tengely kialakítása, amely mindkettőt erősíti a hidegháborút megnyert Egyesült Államokkal, és a sajátosan hatalmas gazdaságú, forrásokban gazdag Kínával szemben.

Egy téves módszer meglétét feltételezem az európai, illetve az európai eszmetörténeti indíttatású (azaz nyugati) gondolkodásban, amely befolyásolhatja a nagyhatalmak stratégiaépítését a térségben.

A dolgozatban – bemutatva a délkelet-ázsiai államok együttműködését – ennek a gondolkodás-módszertani problémának járok utána, a figyelmet négy tézisére irányítva:

- I. A délkelet-ázsiai országok együttműködésének kialakításakor egy egyedülállóan heterogén ország csoportból kellett egységes, legalábbis egységesen fellépni képes régiót szervezni. A heterogén államközösség tagjainak egyetlen közös jellemzője az európaiatól eltérő állam- és hatalomfelfogás, amelynek eredete a régió államainak történetében, méghozzá a gyarmatosítást megelőző történetében keresendő. Ez alakította ki sajátos regionális működésük módszerét, a szakirodalom által *ASEAN-way*-nek nevezett intézményszervezési módszert, amit tekinthetünk a délkelet-ázsiai modell szabályrendszerének is, amit európai politikai felfogásból megközelítve a résztvevő paternalista államok politikai életének szupranacionális, de még mindig nepotista alapú intézményesítéseként is leírhatunk.
- II. Habár a délkelet-ázsiai régió mint a globális biztonságpolitika érdekeit kiszolgáló együttműködés (SEATO), létrehozása nyugati nagyhatalmi törekvés és érdek volt, a jelenleg fennálló együttműködés (ASEAN) túlmutat ezen, önálló eredettel, célokkal, biztonságpolitikai célkitűzésekkel és érdekekkel

rendelkezik, és ezekhez igazodik. Minderre elsősorban az ad lehetőséget, hogy az európai (nyugati) közkeletű felfogással ellentétben az ASEAN elsősorban politikai együttműködési szervezet. Ezt az Európai Unióval való gyakori összehasonlítása miatt vagyunk hajlamosak elfelejteni, valamint azért, mert struktúrájában – az országok heterogén közösségéből következő történeti okokból – egyedi. Ennek megfelelően az *Asia Regional Forum* kialakításának alapvető oka a nagyhatalmakkal – a lehetőségek szerint „*asean-way*”-nek nevezett módszer alapján érvényesített – folytatott dialógus ASEAN-on kívül tartása.

III. A vázolt egyedi struktúrának a történelemszemlélet és a politikai filozófiák felfogását befolyásoló eszmetörténeti alapja van, amely a közös ázsiai gondolkodástörténeti gyökérben keresendő, szemben az ismert európai gondolkodástörténeti eredettel. Ezt az egységes ázsiai eszmetörténeti gyökeret csak az európai eszmetörténeti percepcióból tekintett *hiányban* lehet megtalálni. A zsidó-keresztény gyökerű európai kultúrához képest megállapítható, hogy a délkelet-ázsiai régió vizsgált országainak konfucianus-bráhminista-buddhista-izlám-animista indíttatású kultúrájának nincsen egyetlen megnevezhető közös gyökere, azonban ennek a *hiánya* meghatározó a régióban kialakult kulturális együttélés, a filozófiai logika, az általa befolyásolt állam- és intézményépítő tényezők minőségében és európai (nyugati) tényezőktől való különbözőségében, a történetiszemléletben, jogtörténetben, gazdasági módszertanban is.

IV. A fentiekből következően a mindezen tényekkel nem számoló nyugati nagyhatalmi stratégiák nem lehetnek tökéletesen adekvátak a délkelet-ázsiai együttműködéssel kapcsolatban, miközben a Kínai Népköztársaság stratégiája elavult, bár a vizsgált régió országai számára ismerős, hagyományos mintát követ, és régről ismert veszélyeket rejt magában.

1. Nagyhatalmi stratégiák

Bevezető

A dolgozat kiindulópontjaként a délkelet-ázsiai régióra vonatkozó nagyhatalmi stratégiákról adok áttekintést, hogy bemutassam azokat az irányokat és célkitűzéseket, amelyek a vizsgált térséget érintik és várhatóan befolyásolják. Itt találkoznak a kelet és nyugat „óriásainak” érdekei, gazdasági és politikai nagyhatalmak mérik össze békésen erejüket a régióban.

A terület két szempontból is kitüntetett: Egyrészt: a régió tíz állama közül a legtöbb a huszadik század második felének leggyorsabb gazdasági növekedését produkáló államai közé tartozik, az olcsó helyi munkaerőt kihasználva a térségben a fejlett országok számára elengedhetetlen fontosságú ipari termékeket tudnak olcsón előállítani. Másrészt: a világ keleti és nyugati fele között – geográfiai helyzetükből fakadóan – a globalizált világban elengedhetetlen stratégiai helyet foglalnak el, geopolitikai szempontból egyedi lehetőséget kínálnak a Kínai Népköztársasággal kapcsolatos politikák árnyalása, Kína hatalmának esetleges ellensúlyozására is.

A délkelet-ázsiai térségben befolyásra képes hatalmak vizsgálatát az ASEAN+3 felfogás regionális hatalmaival kezdem, gyors áttekintést adva leginkább meghatározó céljaikról. A vizsgálat tárgya elsősorban a Japán törekvés, és annak történeti gyökerei lesznek, mivel Dél-Korea a térségben inkább gazdasági és nem politikai hatalomként jelentkezik, a Kínai Népköztársaságot pedig egyaránt tekinthetjük regionális és globális hatalomnak, így önálló alfejezetben kell foglalkoznom törekvéseivel és azok történeti hátterével.

A gazdasági nagyhatalom Európai Unióval és törekvéseivel kiemelten foglalkozom a harmadik alfejezetben, ahogyan a globális szuperhatalom Egyesült Államokkal is, mindkettejüknek különleges, hosszú időre visszatekintő kapcsolatai vannak a régióval, ezért meg kell vizsgálni, vajon ezek a tapasztalatok segítik-e a stratégiák kialakítását és a délkelet-ázsiai régióval való kapcsolatépítést.

1.1. Regionális hatalmak

1.1.1. Japán

A japán törekvések az ázsiai ókortól kezdődően nagyhatalmi szándékok voltak, azonban ezeket elsősorban a Kínával kialakított viszonyrendszerében tudta kifejezni.

A korai Japán önálló hatalmi rend kialakításának egyik első dokumentuma a kínai uralkodónak küldött, önmagát egyenrangúként megjelölő levél volt. A Kína közvetlen befolyási területén kívül eső területek sorából kilépő Japán önmagát már szintén központként látta. Ambivalens, hogy ez az önállónak látszani kívánó és - Kína átmeneti gyengeségében – láttatni tudó Japán mégis „nyugati ország”-ként definiálta magát, azaz Kínához képest nyugatiként, tehát viszonyulásának alapjaiban egy pillanatra sem tudott elszakadni a kínai gondolkodás diktálta világtérlemezéstől. Ez a tendencia napjainkig végigkísérhető a japán önértelmezésben¹.

Az önmagát hatalmi központként látó Japán a 16. században addig soha nem látott központosítást tudott végrehajtani a japán szigetek egyesítésével, valamint Korea déli területeinek elfoglalásával, ez volt a Toyotomi Hideyoshi elgondolása a világhódítás módjáról. Bár ő nem fejezhette be, amit elkezdett², az egységes, a japán szigeteket, Koreát és a kontinens keleti részét is magába foglaló gazdasági és hatalmi övezet víziója azonban később is visszatért a japán gondolkodásba.

Az európai gyarmatosítás korszakában a kereszténység felvétele a kontinensen kezdetben igen csekély számban volt jellemző. Japánban eleinte kedvező fogadtatásban részesültek az európai kereskedők, azonban tapasztalva, hogy vallási vitáikat a távoli kontinensen is folytatják³, és tartva a lojalitásra épülő társadalmi rend bomlásától, keresztényellenes rendeletekkel, majd szinte teljes elzárkózással tartották maguktól távol az európai hatalmakat. Miközben azonban az elzárkózás megvédte Japán belső viszonyait és a kialakított politikai rendet, meg is szüntette a kereskedelmi támaszpontrendszert, amit Kelet- és Délkelet-Ázsiában igyekezett addig kialakítani.

¹ Gergely Attila 2005.

² Valamint 1597-ben meg is halt, életében szerzett politikai hatalma pedig nem volt elegendő egyetlen utóda védelmére.

³ „A spanyol ferencesek konfliktusba kerültek a portugál jezsuitákkal, a katolikus spanyol és portugál kereskedőket pedig erősen bírálták a protestáns hollandok” (Reischauer 2000. 78.o.)

Nyugati gazdaságméletek számára megdöbbentő módon az elzárkózás éveiben, a szigetországban egyik gazdasági fellendülési időszak a másikat követte, mindez politikai stabilitással és technikai fejlődéssel, nagy népességnövekedéssel társult, valamint a „holland tudomány” tanulmányozásával, ami megteremtette a Tokugava időszakot követő gyors modernizáció lehetőségét.

A nyitási politika, amit az Egyesült Államok Japánra kényszerített, és amely végső soron egyenesen vezetett a Tokugava rendszer bukásához, egyben Ázsiában még soha nem látott gazdasági és politikai reformsorozatot indított el. Északi terjeszkedése közben Japán a 19. század folyamán egyre gyakrabban találkozott orosz felderítő, gyarmatosító csapatokkal, amelyeket Kína már régóta ismert közép-ázsiai és szibériai érdekeltségeinek megnyirbálóiként. Japán kezdetben szerződésekkel igyekezett rendezni Oroszországgal ellentétes területi igényeit⁴, ezután a gyors gazdasági, politikai, infrastrukturális és tudományos fejlődést maga mögött tudó Japán, jól felszerelt angol-mintára épített hajóhadával rákényszerítette Koreát egy nyugati-típusú egyenlőtlen szerződés aláírására.

A Kínával Koreáért folytatott ősi vetélkedés mutatta meg először, mire képes a modernizált Japán: egy éven belül végighaladt Koreán, Mandzsúrián, elsöpörte a kínai flottát és tető alá hozta a Simonoszeki békét, melyben Kína kénytelen volt Tajvanról és a Liaotung- félszigetről lemondani, ezen kívül sarcot fizetett és elfogadta Korea teljes függetlenségét. Mindezen túlmutat azonban, hogy nyugati mintájú egyenlőtlen szerződést kényszerült kötni Japánnal. Bár a békében foglalt területek nagy részét a nyugati hatalmak elvették Japántól és elosztották egymás között, az eset rávilágított a szigetország újonnan szerzett hatalmi potenciáljára. Ez a képesség tette elég felkészültté Japánt az Oroszországgal vívott háborúban aratott nagy jelentőségű győzelemre, amely nem csupán a gyarmatosító hatalmaknak mutatta meg, hogy egy ázsiai ország legyőzhet egy európai nagyhatalmat – ami akkor is nagy fontossággal bírt, ha az említett nagyhatalom belső forradalmával volt elfoglalva – hanem Japán kezébe adta a mandzsúriai vasútvonal bérleti jogát is⁵.

1910-ben Japán annektálhatta a koreai félszigetet. Előrenyomulását az első világháború csak segítette, hiszen az entente oldalán harcolva sikerült szert tennie

⁴ 1875-ben Japán lemondott Szahalin szigetéről, hogy cserébe megszűnjenek a Kuril-szigeteket nyomó orosz követelések.

⁵ Az 1905-ben a New Hampshire-i Portsmouthban aláírt béke-megállapodás értelmében.

Németország ázsiai gyarmataira⁶, Végül a győztes hatalmak között szerzett magának helyet a Versailles-i békekonferencián.

Az első alkalom, amikor Japánnak döntenie kellett, hogy a nagyhatalmi politikai stratégiája által diktált érdekeit, világpolitikai elgondolkodásait, vagy piac- és nyersanyagszerzési kényszerét helyezi-e előtérbe, a Mandzsu birodalom bukását követő kínai nacionalista hullám volt, ami elindította a nem-kínai áruk kínai bojkottját. A békés világkereskedelemben való bekapcsolódás lehetősége vonzóbb volt Japán számára, mint világpolitikai elgondolásai, a kivonulás azonban nem volt teljes. Mandzúriát Japán nem adta át.

A japán belpolitika militarizálódása, a gyors katonai sikerek csak növelték a japán nacionalista hullámot a második világháború előestéjén, amikor egy modernizált, az Egyesült Államok flottáját és a Szovjetunió szárazföldi hadseregét vetélytársának tekintő nagyhatalmi Japán indult el, hogy beteljesítse azt a Délkelet-Ázsiát uralni vágyó törekvést, amit voltaképpen a XV. század óta a végzetének hihetett.

A világháború katasztrófális eredménye után, az amerikai megszállás alól kikerült, de külpolitikájában a hidegháború ideje alatt mindig az Egyesült Államokhoz igazodó Japán meghirdette a „politika és gazdaság elválasztása” elvét. Így hidegháború vége gyors és stabil gazdasági fejlődésű Japánt talált, amely, ha nem is lesz már belátható időn belül katonai nagyhatalom, gazdasági erején keresztül igényt tarthat a regionális hatalom minőségre. Külkereskedelmének legnagyobb részét a délkelet-ázsiai gazdasági integrációt létrehozó ASEAN-országokkal bonyolítja. Ezen országok egyike sem képes felvenni a gazdasági versenyt az erős és stabil Japánnal.

A délkelet-ázsiai – japán jelenlét az olykor erős, olykor gyenge Kína mellett elsősorban kereskedelmi, illetve a kalózkodáson keresztül az agresszió politikájának jelenléte volt. Kína elzárkózása, és Kína, az európai gyarmatosítóktól elszenvedett veresége nyitotta meg Japán számára azt a lehetőséget, amely a II. világháborúban a szigetországot a keleti féltekén egy birodalom urává tette. A módszereket – a legtöbb elemzés mintáját követve – az európai gyarmatosítók módszerének átvételével találta meg ehhez, a gondolat azonban lényegesen korábbra tehető, ezt bizonyítják a második évezred első felének agresszív (kalóz) kereskedelmi akciói.

⁶ Quintao-ra, a Shantung tartományba eső német érdekeltségekre, a Mariana-, Karolina- és Marshall-szigetekre

Figyelembe kell venni, hogy a harmadik évezred elejére – napjainkra – a Japánt ért megkülönböztetés, amely a II. világháborús tetteinek következménye, bár korábban szuperhatalommá tette Japánt, de egyszerre megfosztotta katonai és politikai törekvéseinek kifejezésétől és Japán nem tartozik a nagyhatalmak táborába. Gazdasági ereje a XX. század végére azért növekedett a belső képességeit (nyersanyag, mezőgazdasági területek hiánya) meghaladó mértékben, mert az ország minden erőforrását (szellemi erejét, feldolgozó iparát) a békés gazdasági növekedésre kellett hogy fordítsa. A XXI. század kezdetére ez a fejlődés lelassult, és Japán, bár az ázsiai, csendes-óceáni térségben mindig előkelő politikai helyre számíthat kiegyensúlyozott teljesítménye és szellemi tőkéje alapján, vezető szerepet nem tud benne elérni.

A XX. század végén éppen az ASEAN-térség irányításáért folyó ázsiai „nagyhatalmak” közötti politikai versenyben Japán és Kína történelme során először állt elő az a helyzet, hogy két, egyaránt erős, gazdasági és politikai súllyal rendelkező országgént alakíthatta külpolitikáját. Mára már látszik, hogy az ASEAN+3-ként emlegetett csoport „plusz hármából” nem Japán lesz az, aki a régió felett hegemon hatalmat gyakorol.

1.1.2. Dél-Korea

Dél-Koreáról szintén nem mondhatjuk el, hogy a térség vezető államává válhatna. A valaha volt kistigris mára stabil, bár belső problémákkal küszködik, elsősorban északi féltestvérével való változó kiegyensúlyozottságú viszonya miatt. A koreai újraegyesítés soha nem került le a szöuli politika színpadjáról. Amennyiben pedig ez egyszer bekövetkezik, Korea örömmel kerüli majd el az összeomlást, nemhogy regionális vezető hatalomként kívánna szerepelni. Éppen ezért Dél-Koreáról, mint regionális hatalomról a délkelet-ázsiai térségben nem beszélhetünk, annak ellenére, hogy gazdasági hatalomként, és így az ASEAN+3 tagjaként, nyilvánvalóan megkerülhetetlen volt a megemlézése.

A japán erőfeszítések kudarca és a koreai külpolitikai elképzelések józansága azonban nem jelenti azt, hogy a Kínai Népköztársaság előtt tiszta és szabad volna az út, hogy a délkelet-ázsiai régióban sok elemző által hagyományosnak mondott politikai vezető szerepét megteremtse, érvényesítse.

1.2. Regionális és globális hatalom – a Kínai Népköztársaság

Kína, a kínai gazdaság ma olyannyira frekventált helyzetbe került a bipoláris rendszer végével kialakult világpolitikai és világ gazdasági egymásrautaltságban és útkeresésben, hogy minden megjelenésére rácsodálkozunk és hajlamosak vagyunk elkövetni két, a megértés lehetőségét csökkentő hibát:

Egyrészt Kínát pusztán mint a Kínai Népköztársaságot szemléljük, azaz eltérően gondolkodunk róla, mint ő önmagáról, ugyanis ez az ötezer évet számláló, minden korszakában centralizált, vagy legalábbis arra törekvő állam, ha nem is vonja kétségbe, hogy jelenlegi államformája a történelem hátralévő részében ki fog tartani, mégis a világ erőinek struktúrájában épp – újra – megszerzett vezető helyét a múltjából fakadó természetes állapotnak látja. Története során szinte mindig vezető és nem vezetett szerepet töltött be. Az átmeneti gyengeséget, amelyben Európa megismerte, rövid közjátéknak tekinti csupán és végigtekintve évezredein ez nem is tűnik irreális felfogásnak. A változás inkább a globalizált világhelyzetben keresendő, azaz hatalmát immár nagyobb területen képes éreztetni.

A másik, ritkán figyelembe vett szempont összefügg ezzel, és a kínai birodalmiságban keresendő. Egy nagy múltú birodalom felfogása saját helyzetéről a rajta kívülállókéhoz képest elképzelhetetlen az arrogancia bizonyos formája nélkül (az elképzelés legalább is minden történelmi tapasztalatot nélkülözne), ami a kínai gondolkodásban mélyen nyugvó rasszista hagyományban is kimutatható.

Ezeknek megfelelően Kínának a délkelet-ázsiai államokhoz való viszonyát három megközelítési irányból fogjuk szemlélni, három korszakon keresztül:

- az európai ókornak megfelelő időszakban, amely kialakította azt a kereskedelmi hálózatot, amelyre a kínai- délkelet-ázsiai gazdasági kapcsolatok épültek és épülhetnek,
- a Mao alatti idők rácsodálkozása a harmadik világra, melynek Kína is részének érezte magát,
- végül korunk megújuló érdeklődése a délkelet-ázsiai piac, politikai közösség és biztonságpolitikai rendszer kialakítására tett kísérlet iránt.

Kezdetben Kína afféle „birodalmi arroganciával” viseltetik az általa ismert világ egésze, azaz elsősorban, Kelet-, Közép-, és Délkelet-Ázsia iránt. Az őt körülvevő

népeket elhelyezkedésük szerint, az égtájak alapján nevezi el és tartja számon. Ezenkívül barbárnak tekinti őket, mint mindenkit, aki nem tartozik szorosan a kínai kultúrához, azaz aki nem ismerte el a központi hatalom felsőbbségét.⁷

Kína, a középső ország Európa ókorának időszakában a kultúra, a tanulás és a rokonság szálait jelentette, lévén erős, korán központosodott hatalom, amely ha nem is közelítette meg a mai Kína kiterjedését, az általa belátott terület számára szervezett gazdasági és kulturális, adminisztratív és katonai hálózatával Ázsia, mint a „belátható világ” hatalmi központja volt. Mindez – az erős indiai hatás mellett – komoly nyomást gyakorolt a korai délkelet-ázsiai kultúrákra, s mellettük a kelet-ázsiai kultúrákra is.

Amíg Kína ily módon képes volt valódi hatalmi központ lenni, a kulturális és kereskedelmi kapcsolatok folyamatosan működtek. Ennek az időszaknak volt a hozadéka a vallások és a kereskedelem terjedése a régióban.

Kína, a „középső ország”, az ismert és befolyásolt világ központja gyakran maga adta a legitimációt a környező uralkodóknak, pecsétet és rangot tőle lehetett nyerni alárendeltjei ajándékaiért⁸ cserébe. A közvetlen befolyási területén kívül eső területek hármasság tagolású hatalmi függéséből, – amely a történeti hagyományok alapján a mandzsú időkre kialakult rendszer volt, amelyben Kína, alattvalói között háromféle jogállást különböztetett meg: a közvetlenül a császári udvar befolyása alá tartozó kínai területeket, a protektorátus alatt álló belső-ázsiai területeket, és a vazallus államokét, melyeknek szabályos időközönként előre megállapított adóval, ajándékkal kellett gazdagítani a császári kincstárt – ha egy állam részévé vált, Kína számára szinte soha nem tudhatott kilépni, legfeljebb átmeneti politikai okok miatt felfüggesztette részvételét a leírt rendszerben.

A maoista korszak végére a kínai-szovjet kapcsolatok elromlásának egyik következményeképpen a megerősödött kínai nacionalista gondolat a három világ elméletet alapul véve és elfogadva, hogy a Kínai Népköztársaság a harmadik világhoz tartozik, az ebbe a körbe tartozó államok összetartását, vezetését tekintette a külpolitika fő céljának. Ez a hozzáállás nem volt idegen a kínai gondolkodástól, hiszen mindössze újfelfelfogalmazását jelentette annak a régi birodalmi gondolatnak, amely Kína a délkelet-ázsiai, óceániai, madagaszkári, afrikai terjeszkedési, megismerési törekvéseiben a XV. század óta megnyilvánult, elsősorban a Délkelet-Ázsiával kialakított kereskedelmi és

⁷ Jordán Gyula: *A rasszizmus kérdéséhez a XX. századi Kínában*. In: Valóság 2001/9 90-103.p. gondolatmenetét alapul véve és támaszkodva Rudolph Wagner, 2010. október 7-ei heidelbergi előadására, amely elhangzott a Flow of Concept and Institution Cluster Conference alkalmából.

⁸ a nem egyenlő felek között létrejövő kereskedelem magjáért

kulturális csereövezet működtetésében⁹. Ezt megelőzően a Kína déli területeire jellemzően a XX. század elejére kialakult városi szegénység nagymértékű emigráns hullámot indított Délkelet-Ázsia, Óceánia, Madagaszkár és Afrika keleti partvidéke irányába. Az emigrációt választó tömeg megjelenése nagyjából egybeesett az ázsiai nemzeti függetlenségi mozgalmak kezdetével, ezért a fogadó országok többsége kötelezte a bevándorló kínaiakat állampolgárságuk megváltoztatására és támogatta a vegyes házasságokat, amelyek kiváló alapként szolgáltak a Délkelet-Ázsiában amúgy is hagyományos kínai kisebbségek továbbélésének és felfrissítésének. Ez nagyban segíti a délkelet-ázsiai kínai hatalmi jelenlétet, nem mellesleg a gazdasági életben, az említett kisebbség kezében összpontosul ugyanis a vizsgált országok üzleti életi tőkéjének irányító hányada a kis és középvállalatok tulajdonosainak meghatározó etnikai összetételén keresztül.

A megközelítés másik módjaként a dinasztikákon, korszakokon és politikai berendezkedéseken átívelő, már többször említett sajátosságával, a hagyományosan birodalmi gondolkodásmóddal érdemes foglalkozni. Kína, mint a Középső Birodalom, azaz a világ közepe már az európai gyarmatosítás korszaka előtt ki tudta építeni a regionális együttműködést Délkelet-Ázsiában, létrehozva egy kereskedelmi együtt működést, amely a kulturális cserétől, a politikai egymásra hatásig adott lehetőséget társadalmi folyamatokra a régióban.

A kínai birodalmiság politikai belső kényszer is lehetett, hiszen önképe épült a „világ közepe”- látásmódra, amely külső megerősítést is kapott azáltal, hogy méreteit¹⁰, technikáját, és erejét fel- és elismerték távoli „szomszédjai” is.

Kína számára a birodalom expanziójának első lépése ez az önmagáról való gondolkodásmód volt. A világ közepeként lehetősége nyílt az export, illetve a kulturális csere alapján történő kommunikációra. Mivel elismerték erőnyeiket, valamint a kapott kulturálisnak is tekinthető javakat, úgy, mint a porcelángyártás mikéntje, az írás haszna, – hiszen még azokban az államokban is elismerték írásbeliségét, amelyeknek írasa Indiából származó örökség – amely önmagában befolyásolni képes az államszervezést, a selyem, a papír értékét, ajándékküldöttségeiket Kína szívesen fogadta, sőt a harmadik típusú alárendelti besorolásukból fakadó természetes lépésnek látta. A kereskedelmi hálózat, amely a társadalmak az uralkodóinál alacsonyabb szintjein is kiépült nem

⁹ Giovanni Arrighi

¹⁰ Ebben az időszakban (XVII/XVIII. századig) Kína területe a magterületre korlátozódott, a jelenlegi kínai területnek mintegy egyharmadát tette ki. /Terjék József: Csoma jubileum, 2009-04-22 előadása és az ehhez kiadott segédlet – Spring. Hun. Atlasz kivonat – alapján/

csupán Kína végcéllal működött¹¹, kiépítve a régiót, amelyben folyamatos, bár változó erősségű volt az együttműködés. A kínai kereskedelmi telepek ennek megkönnyítésére jöttek létre és adtak a régiónak máig is fennálló emlékeket, nagyvárosokat¹², kereskedelmi, politikai központokat. A kialakult együttműködés, kereskedelmi, politikai, kulturális csere Kínát valóban széles hatalmi és érdekszférájú birodalomná tette és ezt dinasztiákon keresztül fenntartotta.

Az európai gyarmatosítás váratlan megjelenése, bár képes volt összekuszálni a fenti szálakat, de a birodalmi gondolkodást kiirtani nem lehetett képes. A harmadik világ elméletben nagy fantáziát látó Kínai Népköztársaság nem is találhatott volna más értelmezési lehetőséget helyzetére, a világban elfoglalt helyére vonatkozólag, mint vezetni az említett harmadik világot, annak országait. A hagyományosan jó (olykor hagyományosan rossz, de mindenképpen hagyományos) délkelet-ázsiai kapcsolatainak történelmi emlékeit nem csak ezekkel az államokkal új alapokra helyezett kapcsolataiban tudta kamatoztatni, hanem a harmadik világ vezetésének megszervezésében is, amelyhez az általa „megszokott” módon látott hozzá.

A kínai quasi „gyarmatosítás” kétféle módszert ismert. Az egyik a cári Oroszországgal versengve elfoglalt területek elsajátítása volt, a másik az inkább a központi területektől délre eső területekkel való jó viszonyra irányult, a módszere pedig több lépcsőből állt. A kiindulópont nyilvánvalóan nagyrészt politikai, természetesen tekintetbe véve a gazdasági igényeket is. A következő szint a kulturális csere, majd a gazdasági összekapcsolódás, a kereskedelem, végül visszatér a politikai motiváció és a megszerzett előnyökkel kialakított „új” politika.

A birodalmiság, mint kiindulópont a korai délkelet-ázsiai kapcsolatok felé nyitást, mint déli terjeszkedést tette lehetővé, a XX. században a harmadik világ országai közötti vezető szerep felvállalását eredményezte. A túlnyomóan egyoldalú kulturális csere a kínai felfogás, kultúra, technika és adminisztratív rendszer exportja a buddhizmus déli irányú terjedésében, illetve a hivatalnokversenyek gyakorlatában és délkelet-ázsiai elterjedésében is nyomon követhetők. A XX. század második felében, az Afrikával való kapcsolatokban az afrikai vendégdiákok fogadásában, az afrikai kínai telepek támogatásában is látszik. Az ajándék-kereskedelmi rendszer, amellyel a délkelet-ázsiai kapcsolatokat szokták¹³ fémjelezni, és amelyben a hűbér-ajándéknak

¹¹ pl. Japán, Vietnám Ld. Arrighi 1996.

¹² például Bangkokot

¹³ Giovanni Arrighi

nevezett pontosan kiszámított értékű küldemények visszacsatolása a kínai címadományozás és legitimáció-adás a nemzetközi porondon, a kínai segítség, támogatás, a pénzügyi válságban a jüan árfolyamának megkötése és más politikai szívességek megtétele, például az ASEAN integrációs törekvéseinek elfogadása, részvétel az ARF ülésein lettek. A délkelet-ázsiai kereskedelmi telepek helyébe a modern kereskedelmi kapcsolatok léptek.

Mindennek politikai kiváltó oka és eredménye a minél nagyobb kínai, kínai népköztársasági, birodalmi, hatalmi és kulturális érdekszféra.

Éppen ezért az ASEAN dialógusban való részvétellel, az ARF ülésein történő megjelenéssel, a biztonságpolitikai, politikai, gazdasági témájú megbeszéléseken való részvételével a Kínai Népköztársaság önmaga számára nyilvánvaló és természetes módon éppúgy otthon érzi magát, mintha ki sem mozdult volna saját területéről, Délkelet-Ázsiát és annak együttműködési szervezetét ugyanis közeli és saját érdekszférájának tekinti, és hozzáállása ezt tükrözi.

A Kínai Népköztársaság ASEAN-nal kapcsolatos politikai hozzáállása az idők során jóval kevésbé volt egységes, mint amennyire a régióról vallott nézetei koherensnek mondhatók.

Az ASEAN mint intézmény 1967-es megalapítása után, a hetvenes években a Kínai Népköztársaság hozzáállására az elutasítás volt a jellemző. Kína a harmadik világ országainak vezetőjeként sem szükségét nem érezte, sem hasznát nem látta, nem is láthatta, hogy kialakuljon a délkelet-ázsiai regionalizmus. Mindez persze korántsem lehet meglepő, különösen, ha tekintetbe vesszük az ASEAN megalapításának deklarált céljait, amelyekkel az ASEAN alapítása című fejezetben részletesen foglalkozom, és amelyek közé sorolható az is, hogy a délkelet-ázsiai régió országai elkerüljék a szocialista Kína túlzott befolyását a régió országaira.

Az ASEAN fennállása óta egyetlen alkalommal sem lépett fel támadó, vagy akárcsak agresszív jelleggel sem a nemzetközi politikában, sem politikáját alátámasztó gazdasági intézkedésiben. A viták békés rendezésének elve, amelyet a gyakorlatban gyakran csupán végtelennek tűnő tárgyalások sorozataként érzékelünk, képes volt az ARF asztalánál egy helyre ültetni Kínát az ASEAN tagállamaival, természetesen a nyugati hatalmakkal és a térség biztonságában rendkívül érdekelt Ausztráliával együtt. Ennek oka lehet a Kínai Népköztársaság felé forduló ASEAN-kereskedelem magas aránya, ami Kínát érdekeltté teszi abban, hogy a regionális szervezetet gazdasági

egységként mára már tiszteletben tartsa. Azonban legalább ilyen fontos érv lehetett a térségben érdekelt számos más hatalom jelenléte is az ARF tanácskozásain.

Amennyiben a Kínai Népköztársaság elfogadná, hogy az ASEAN nem csupán gazdasági, hanem politikai közösség, valamint fenntartjuk, hogy Kína hagyományos politikai vezető szerepre törekszik a régióban, akkor nyilvánvaló, hogy nem elégedhet meg csupán az ARF részvétellel. Kínának nem érdeke úgy gondolkodni az ASEAN-régióról, hogy az ASEAN intézményét politikai intézményként fogja fel, sőt, az sem érdeke, hogy rajta kívül bárki így tekintsen erre a regionális integrációra. A dolgozatban bizonyítom, hogy az ASEAN ennek ellenére elsősorban politikai integráció. Ez alapján hipotetikusán itt leírhatom: ez a felfogás teszi anakronisztikussá a Kínai Népköztársaság Délkelet-Ázsia-stratégiáját.

A Kínai Népköztársaság és az ASEAN között a kilencvenes évek előtt nem állt fenn semmilyen hivatalos kapcsolat. A regionális együttműködésről, mintha Kína nem is vett volna hivatalosan tudomást, habár egyenként több ASEAN tagállammal is fenntartott bilaterális kapcsolatokat. A nyolcvanas évek második felére vált érezhetővé egy váltás a kínai külpolitikában, amely a népköztársaság azon törekvéseben mutatkozott meg, hogy a többi ASEAN tagállammal is kétoldalú viszonyt alakítson ki. 1988-ban Thaiföldön Li Peng már az ASEAN államokkal kialakítandó, megerősítendő és fejlesztendő kapcsolatokról beszélt. Miután a kilencvenes évek második felében az utolsó Szingapúrral is felvette a diplomáciai kapcsolatokat, Kína megkezdte az ASEAN-nal való hivatalos kapcsolatok felvételét.

A kapcsolatépítés részeként 1991-ben a kínai külügyminiszter (Csian Csicsen) részt vett az ASEAN minisztereinek találkozájának (AMM) nyitó ülésén, mint a maláj kormány vendége, és kifejezte Kína szándékát, hogy részt vegyen a regionális kooperációban. Két évvel később az ASEAN főtitkára (Dato' Ajit Singh) viszonzta a látogatást Pekingben, ahol két közös bizottság felállításában állapodtak meg, hogy a korábban kifejezett elképzeléseket a tudományos és technikai együttműködésről kereskedelmi kooperációval is kiegészítsék. Jakartában 1996-ban állapodtak meg az ASEAN és a Kínai Népköztársaság dialóguspartnerségéről, a dialógusnak öt keretét határozva meg, ez adta meg az alapját annak az 1997-es találkozóknak, amelyen az ASEAN államok vezetőin kívül Csiang Cö Min is részt vett, és amely közös zárónyilatkozatában a partnerség és a bizalomépítés elhatározása kapott helyet.

1997 óta a az ASEAN és Kína kereskedelme gyorsan növekedett, habár az ASEAN ötödik legnagyobb kereskedelmi partnere Kínának, amíg a népköztársaság a

regionális együttműködésnek csak hatodik legnagyobb kereskedelmi partnere lett. Amilyen hüvösen fogadta Kína az ASEAN régió szabadkereskedelmi megállapodásáról való elképzeléseket a nyolcvanas évek végén, olyan komoly stratégiai érdeknek tekintette annak létrehozását a kétezres évek elején. 2001-ben a gazdasági miniszterek Bruneiben tartott találkozóján fejezte ki ezt a szándékot a kínai küldöttség, azonban az ASEAN államok óvatosan reagáltak és tíz éves átmeneti periódust tartottak fontosnak ahhoz, hogy a heterogén régió államainak gazdaságai alkalmazkodjanak a döntéshez. Kína öt éves időszakot javasolt, ameddig piacának bizonyos szektorait egyoldalúan nyitná meg a délkelet-ázsiai államok előtt, majd az övezetbe való csatlakozás három hullámában állapodtak meg, tekintetbe véve az ASEAN tagállamok különböző fejlettségi szintjét.

2004-ben – hosszas várakozások után – valósult meg az ASEAN szabadkereskedelmi övezetének megnyitása. A Vientiane-ban aláírt megállapodást kiterjesztették a Kínai Népköztársaságra is, valamint tárgyalások kezdődtek az indiai kormány és az ASEAN-államok között a szabadkereskedelmi övezet későbbi bővítésének lehetőségeiről. Ezek a történések egyrészt nyilvánvalóvá tették a világ előtt az ázsiai fejlődés jövőbeni várható irányát, másrészt megmutatták a kínai elképzelések kelet-, délkelet-ázsiai térség vezetésére irányuló erejét.

Az akkori elemzések¹⁴ aggódtak a kelet-ázsiai területi és politikai érdekellentétek, és a gazdasági kiegyensúlyozatlanság miatt, amelyek – szerintük – a térséget jellemezték.

Az ASEAN- tagállamok közül hatot láttak elég fejlettnak ahhoz, hogy a kínai piachoz való jutást megfelelően ki tudják használni, ezek Szingapúr, Thaiföld, Malajzia, Indonézia és a Fülöp-szigetek voltak. Ezeken az államokon belül is aggasztónak találták, vajon a belső gazdasági érdekeiket mennyire tudják alárendelni a szabadkereskedelmi övezet követelményeinek. Így például a thai mezőgazdasági termékek piacának megnyitását az olcsó kínai behozatal, vagy a maláj autóipar belső piacának veszélyeztetését az olcsóbb kínai gépektől valószínűtlennek, sőt egyes elemzők az említett országokra nézve veszélyesnek találták.

Az ASEAN közösségek megteremtésére vonatkozó tervek, azok közül is a gazdasági közösség megteremtésével foglalkozó tervet, éppen az ilyen problémáknak lett hivatott elejét venni, 2005-ben. Az ASEAN-tagállamok közötti megállapodás

¹⁴ pl. Alan Boyd: ASEAN, China all smiles for now, In: Asia Times Online, 2004. Sydney

védelem alá helyezte a mezőgazdasági termékek egy részét, valamint megfogalmazta az államok közötti szorosabb együttműködés akciótervét, olyan területeteken, mint a szállítás, az IT-szféra, vagy a turizmus.

Azóta már láthatóvá vált, hogy az egymásnak szabott 2010-es határidőt a tagállamok valószínűleg tartani is tudták, például az élelmiszer-import vámcsökkentését már 2007-re megkezdték a tagállamok.

Az ASEAN államok és Kína gazdasági közeledése nyilvánvaló volt már a piaci liberalizmus első üteme előtt is¹⁵, hiszen a kimutatások szerint¹⁶ a kereskedelmük 20%-os növekedést produkált. Az ASEAN azonban még így is csak ötödik legnagyobb kereskedelmi partnere a Kínai Népköztársaságnak, amely arány a szabadkereskedelmi övezet megnyitása előtt és után nem változott, ebből tehát nem állapítható meg, hogy a régióban vezető szerepre törvő Kína el is foglalta volna a pozíciót. Annál is inkább, minthogy Kína az ASEAN régióinak csak a hatodik legnagyobb kereskedelmi partnere.

Más a helyzet a felhalmozott befektetésekkel. Az ASEAN szabadkereskedelmi övezet megnyitását követő évben az ASEAN tagállamok – kínai adatok szerint¹⁷ - 34 millió dollárt tettek ki Kínában, azonban az ASEAN területén befektetett kínai tőke 1034 milliárd dollárra rúgott. Ennek legnagyobb részét mezőgazdasági termelésbe, bányászatba és építőiparba fektették állami vállalatok¹⁸. Ez alapján szokták megkérdőjelezni az ASEAN, illetve az ASEAN szabadkereskedelmi övezet függetlenségét a kínai gazdasági erőtől, azonban öt figyelembe veendő szempontot érdemes még megvizsgálunk, mielőtt elfogadnánk ezt a gondolatmenetet.

1. Jelenleg az ASEAN tagállamok közül Szingapúr és Brunei tartozik GDP-je alapján a világ fejlett államai közé. Thaiföld, Malajzia, Indonézia jól helyet foglalnak el a ranglistán a fejlődő országok között, míg a többi állam a kevésbé fejlett országok sorát gyarapítja, sőt Burma, avagy Mianmar 1984-ben „elnyerte” az ENSZ-től a legkevésbé fejlett ország nem éppen megtisztelő címét is. Tovább árnyalja a képet, hogy két pozitívan kiemelt városállam, Szingapúr és Brunei közül legalábbis Brunei gazdasága nem mondható olyan stabilnak, mint az csupán az adatok alapján látszik. Brunei gazdasági ereje látszatra kiemelkedik a térség, de még a világ vezető államai közül is, amennyiben – Szingapúr után – a régió második

¹⁵ 2003

¹⁶

¹⁷

¹⁸ Érdekes összevetni ezeket az adatokat Kína afrikai befektetéseinek adataival, ahol is az építőiparba, energiaszektorba és a mezőgazdasági termelésbe, annak támogatásába fektettek a legtöbbet. Ez a hasonlóság szintén arra utal, hogy a kínai nagyhatalmi törekvések egy bizonyos sémát követnek.

leginkább kimagasló gazdaságával rendelkezik. Azonban a kimagasló GDP 90%-át, és az éves kivitel 50%-át a nyersolaj adja, amelynek kitermelésekor a bruneiiek munkáját brit katonák védik, és amely a távoli jövőben nem szükségszerűen fenntartható. Mindezek mellett azonban egy Kínával való összehasonlításnál tekintetbe kell venni a kínai gazdaság kiegyensúlyozatlanságát is. Kína gazdaságának mindeközben meg kell küzdenie a környezetszennyezés, a vidéki szegénység és a nem fenntartható gazdasági növekedés okozta problémákkal is. Így, habár a Kínai Népköztársaság törekvését az ASEAN térség gazdasági vezetésére jól látjuk, az mégsem mondható ki bizonyosan, hogy hosszú távon meg tudja tartani ezt a vezető szerepet.

2. Ez annál is inkább így van, mivel más nagyhatalmaknak szintén fűződik érdeke az ASEAN régióhoz, mint gazdasági egységhez. Az Európai Unió és ASEAN dialógusa 1995 óta folyamatos, habár a csak lassú ütemű közeledést mutat. Az Európai Unió kiegyensúlyozottabb gazdaságának talán csak egy kidolgozottabb stratégia hiányzik ahhoz, hogy a kínai várakozásokat felülmúló mértékben váljon részesévé a délkelet-ázsiai régió gazdasági életének. éppen így az Egyesült Államok kapcsolatai a régióval szintén hagyományosak, Kínához hasonlóan, azonban kevésbé fenyegető az erőfölénye, éppen geopolitikai helyzetéből fakadóan, mint Kínáé.

3. A kínai tőkebefektetések megugrása az ASEAN térségben éppen arra az időszakra esnek, amikor stratégiai ellenfelei figyelmét más régiók kötötték le. 2004-ben az Egyesült Államok iraki és afganisztáni szerepvállalása, amelyben NATO-partnerként az Európai Unió tagállamai is részt vettek, oly mértékű változást hozott a világpolitika tematikájában, amelyek után a kétezres évek első évtizedének a végéig nem derülhetett ki, hogy a nagyhatalmak figyelme mikor és milyen mértékben tér vissza a délkelet-ázsiai régióra. Ameddig azonban ez nem történik meg meg és a Kínai Népköztársaság stratégiai ellenfelei nélkül lépked az ASEAN régió sakktabláján, nem lehet megállapítani, mennyire képes hosszú távon biztosítani vállalt szerepét.

4. Magának az ASEAN-nak a lehetőségeit és önálló elképzeléseit éppúgy nem szabad alábecsülni. Az ASEAN államok együttműködésének a gazdasági közösség létrehozására való törekvés csak egy a három aspektusa közül. Az ASEAN belső szabályozásának nincsen az Európai Unióéhoz hasonlóan kidolgozott jogi háttere, ezért az ASEAN-on kívüli aktorokkal, régiókkal vagy államokkal való társulásuk kevésbé kiszámítható mintát követ, mint az Európai Unió esetében.

Másrészt az ASEAN politikai közösségének kiépítése a gazdasági közösséggel párhuzamosan folyik. Amennyiben az ASEAN együttműködést az ASEAN alapító chartájában foglaltak szerint politikai együttműködésnek fogadjuk el, észre kell vennünk, hogy a gazdasági hatalom gyakorlása a régió szervezetének három szintje közül csak az egyiket érinti.

5. Az már trendnek látszik, hogy az ASEAN szabadkereskedelmi övezetet, amennyiben a Kínai Népköztársaságon kívül Indiára is ki tudják terjeszteni, várhatóan Dél-Koreára és Japánra, a kelet-ázsiai térség regionális gazdasági hatalmaira is ki fogják terjeszteni. Ezekkel az államokkal azonban Kínának hosszú múltra visszatekintő területi és politikai természetű vitái vannak¹⁹, emellett gazdasági versenytársak is. Az a feltételezés, hogy az ASEAN mint regionális szervezet a Kínai Népköztársaság hegemon hatalma alá kerülhetne, szembekerül azzal a pozitív lehetőséggel, hogy egy – esetleg létrejövő kelet-ázsiai integrációban – az ASEAN pufferként szerepelhetne az államformájában szocialista Kínai Népköztársaság és a vele baráti viszonyt nem ápoló regionális hatalmak között. Kérdés, vajon a Kínai Népköztársaság politikai stratégiája tekintetbe tudja-e venni ezt a gazdasági stratégiáját esetleg hosszú távon is befolyásoló lehetőséget, bár Wen Jiabao 2004-es gondolatai²⁰ erre utaltak.

A kínai álláspont megváltoztatásának a szabadkereskedelmi megállapodás első említése óta számos oka volt. Az 1997-es pénzügyi válság során merült fel először a kínai gondolkodásban egy közös kereskedelmi térség haszna²¹. Az elképzelésekben egy, a Jangce mentén kialakított szabadkereskedelmi zóna kialakítása szerepelt eleinte, amelyet Japánra, Észak- és Dél-Koreára, Hong Kongra, Tajvanra és az ASEAN térségre is kiterjesztettek volna²². Ez az elképzelés 1999-es jugoszláv válság idején módosult, mivel Kína nem hitte el, hogy a NATO bombái véletlenül találták el kétszer is belgrádi nagykövetségét. Biztonságpolitikai szintre emelve az addigi akadémiai

¹⁹ Ahogyan egyébként az ASEAN-államokkal is, pl. a Spratley-szigetek kérdésében is vitában áll.

²⁰ Egy végső soron független ASEAN-ról beszélt az Asia Times, 2004 számában

²¹ Shen Lijun: China-ASEAN Free Trade Area: Origins, Developments and Strategic Motivations. In: ISEAS Working Papers International Politics and Security Issues, Singapore 2003/I. 3. o.

²² 2002-ben Pekingben Kína hat délnyugati tartománya Jünnant és Khangzit javasolta egy adómentes szabadkereskedelmi övezet kialakítására az ASEAN- nal, hogy próbának vethessék alá egy ilyen gazdasági szervezet működését. (Shen Lijun im. 2003.)

konzultációt egy új regionalizmus kialakításáról, már egy évvel később a meglévő együttműködéssel kialakított kapcsolatok megerősítése mellett döntött²³.

A délkelet-ázsiai régióval kialakítandó szorosabb együttműködés és a szabadkereskedelmi övezet kialakítása mellett szóló legsúlyosabb érv azonban a Kínai Népköztársaság 2002-es csatlakozása volt a Világkereskedelmi Szervezethez. Kína bejelentette, hogy az ASEAN- térség lesz az első, amely részesül a kínai gazdasági nyitás pozitív hatásaiból. Az ASEAN szabadkereskedelmi övezettel kialakítandó kapcsolatokat jó kiindulási alapnak tartották a világ más hasonló övezeteivel való együttműködésben való részvételre, valamint felmerült a biztonságpolitikai vonatkozása egy kelet-ázsiai integráció kialakításának is, amelyhez az AFTA²⁴ szintén jó kiindulópontot jelenthet. Ahogyan Vang Ji, az akkori kínai külügyminiszter helyettes kifejezte, „a Kína és az ASEAN közötti nem hagyományos biztonsági kérdéseket érintő együttműködés jó próbája lehet Kína új biztonsági koncepciójának”. Ez a koncepció Kelet-Ázsia politikai megosztottságát és ezáltal, a külső (nyugati) hatalmaknak teret adó gazdasági, politikai lehetőségeket kívánja elkerülni.

Érezhető, hogy Kína számára az ASEAN kooperáció nem politikai együttműködés, annak biztonsági vonatkozásait nem vagy alig veszi tekintetbe, gazdasági nyitásának és a szabadkereskedelmi megállapodásnak az ASEAN államoknak adott jó feltételekben nem annyira a gazdasági érdekeket, mint saját politikai érdekeit keresi. Kína tudományos fórumain tanulmányozta az európai integráció kialakulását, fejlődését és Kelet-Ázsiában egy ahhoz hasonló integrációt tud elképzelni, habár még nem vetette el annak a lehetőségét sem, hogy egy semleges ASEAN- t ütközőnek használjon kelet-ázsiai gazdasági, stratégiai ellenfeleivel, Japánnal, vagy Dél-Koreával szemben, ha arra lesz szükség. Az ASEAN belső fejlődését azonban – úgy tűnik – jóval kisebb alapossággal tanulmányozta. A kínai nagyhatalmiság hagyományos arroganciája megmaradt a délkelet-ázsiai térség mára anakronisztikus szemléleténél, amely az ott kialakult sajátos integráció helyét kizárólag függésben képes értelmezni. Ez lehetőséget adhat a nyugati nagyhatalmak, úgy az Európai Unió, mint az Egyesült Államok számára, hogy visszafordítva figyelmüket a térség felé, rést találjanak egyrészt a kínai stratégián, másrészt hasznos

²³ Shen Lijun kínai vezetőikkel készített interjúk alapján hívja fel a figyelmet arra, hogy Kínában vita folyt a politikai motivációjú vezetők és a gazdasági szakemberek között, utóbbiak ugyanis komoly veszélyt láttak a piaci nyitásban, előbbieik számára viszont a biztonságpolitikai megfontolások voltak a meghatározóak.

²⁴ ASEAN Free Trade Area

kapcsolatokat alakítsanak ki a délkelet-ázsiai regionális együttműködéssel, amennyiben felméri annak sajátos belső struktúráját és közös biztonsági érdekeit.

1.3. Globális hatalmak

Eddig a kelet-ázsiai hatalmak stratégiáiról esett szó, amelyek közül a délkelet-ázsiai térség szempontjából a Kínai Népköztársaság bizonyult a leginkább figyelemfelkeltő aktornak. A Délkelet-Ázsiára vonatkozó politikai stratégiák kiegészülnek két másik kontinensről származó nagyhatalom érdekeivel és szándékaival, az elsősorban gazdasági nagyhatalom, Európa Unióéval, és a globális szuperhatalom Egyesült Államokéval.

1.3.1. Európai Unió

Mivel a dolgozatnak nem kifejezett célja az Európai Unió mint intézményrendszer vizsgálata, így nem feladata kitérni az európai szupranacionális intézményépítés módszereire és az abból következő képességek és hatáskörök kérdésére, amelyek az Európai Uniót mint nemzetközi aktort meghatározzák.

Kiindulási alapnak elfogadjuk, hogy az Európai Gazdasági Közösségből kialakult és nemzetközi politikai szervezetté (is) vált Európai Unió rendelkezik közös külpolitikával, és az ASEAN-régióval kialakított/kialakítandó kapcsolatait e szerint értelmezem.

Az Európai Unió Ázsia-politikáját (is) alakító tényezők és célok a hetvenes évek óta folyamatos, szakaszos változásokon estek át, mindig alkalmazkodva az Európai Unió mint integráció, a résztvevő államok és a nemzetközi viszonyok követelményeihez. A hetvenes években a gazdaság már olyan mértékben nemzetközivé vált, hogy szükség volt egy, a transzterritoriális aktorokat kezelni tudó szervezetre. Ennek érdekében az államok hajlandóak voltak lemondani szuverenitásuk bizonyos meghatározott részeiről, kialakulhatott a nemzetközi pénzpiac rendszere. A nyolcvanas évekre nyilvánvalóvá vált, hogy a piac szabályozásának és felügyeletének a feladatát az unió szintjén kell megvalósítani, a teritoriális funkciók értelmezéséhez azonban szükség volt az érintett terület pontos meghatározására. A Római szerződésben foglalt „európai államok” kitétel azonban többet jelentett területi egységnél. Az „európaiság”, mint kritérium, a későbbiekben is mind a bővítések kérdéseit, mind az európai

alkotmányt érintően fontos pontja, és pontja is volt az Európai Uniót érintő kérdéseknek és az Európai Unió önmeghatározásának. Ezért is kell mindenképpen foglalkozni azokkal a filozófiai és esztétörténeti kritériumokkal, amelyek e fogalom értelmezését meghatározzák, valamint hatással vannak az európai, más térségekről való gondolkodására.

Az európai államokkal szemben meghatározott „nem európai államok” a nyolcvanas években inkább utalt politikai választóvonalra, mint a hagyományos geográfiai egységre. Ha nem így lett volna, a nyugat-európai és a nem nyugat-európai államok differencia is elegendő lehetett volna. Ebben az időszakban ugyanis az Európai Unió Ázsia-felfogása a nem európai, azaz szovjet szférát és érdekszférát jelentette²⁵, az európai értékek és normák által uralt gazdasági és területi egységgel, Európával szemben.

A Szovjetunió széthullásával azonban a kilencvenes években ki kellett terjeszteni az európaiság fogalmát földrajzi értelemben éppúgy, mint az európai esztétörténetből következően kialakított értékek és normák szintjén. Ez (is) vezetett az Európai Unió keleti bővítéséhez, amely folyamat részeként 2004-ben Magyarország is csatlakozott az Európai Unióhoz. Ugyanakkor ezáltal szükségszerűen újra kell fogalmazni az Európai Unió Ázsia-felfogását is.

Az Európai Unió Ázsiával kapcsolatos politikáját két részre lehet bontani:

Az első az Ázsia csendes-óceáni térségre vonatkozó európai közös politikából, együttműködésből nőtte ki magát;

A második az Ázsia-Európa találkozót, az ASEAN - Európai Unió együttműködést közvetlenül érinti, annak létrejöttéről és céljairól szól.

Ezekén kívül meg lehet említeni az egyes ázsiai országokban kötött kooperációs megállapodásokat, amelyek a nem preferenciális államok körébe tartozott országokkal kötött kooperációs megállapodások csoportjába esnek. Ugyanígy, az említett régiókkal kötött együttműködés szintén a nem preferenciális körbe tartozó területekre vonatkozik.

Mindez természetesen a megállapodások és együttműködések jóval tágabb körét jelentette, mint amelyre a Római Szerződés alapján az Európai Unió, jogalanyként fel lehetett készülni²⁶, mivel az Európai Unió külkapcsolati rendszere csak az első bővítés után bontakozott ki (1973). Az Európai Unió tagállamainak harmadik állammal kialakított kapcsolataival a Római Szerződés 238. cikkelye foglalkozott, „a közösség

²⁵ Balázs 2003. 63.)

²⁶ „A kooperáció fogalma nem is szerepel a Római Szerződésben”. Balázs, 2003. 78.

egy vagy több állammal, vagy egy, vagy több nemzetközi szervezettel, kölcsönös jogokkal, kötelezettségekkel, közös tevékenységgel és különleges eljárásokkal járó társulást eredményező egyezményeket köthet.”

Fontos megemlíteni, hogy az ASEM együttműködés a fentiek minden pontjának megfelel. A harmadik állammal kialakított kapcsolat neve: társulás. A Római Szerződés említett cikkelyét pedig kifejezetten a tagállamok gyarmati és volt gyarmati államokkal kialakított, fenntartott kapcsolataira vonatkoztatva alkották meg²⁷. Ilyen gyarmati országok a Római Szerződés aláírásakor tartoztak még európai, elsősorban dél-európai államokhoz, kérdés, vajon a 238. cikkely megfogalmazásakor a közösség minden volt gyarmati államra kiterjesztette-e ezt a gondolatmenetet.

A nem preferenciális országokkal aláírt kooperációs megállapodások közül az első az Európai Unió - Kanada megállapodás volt, amely egyrészt precedensértékűnek tekinthető, másrészt újabb és újabb problémákra világított rá. A kooperációs megállapodás tartalma ugyanis túlmutatott a harmonizált kereskedelem-politikán, amint arra az Európai Uniót a Római Szerződést aláíró tagállamok a Szerződés 133. cikkelyében feljogosították. A kooperáció a kereskedelmi megállapodást kiegészítve jelent meg és a preambulum kifejezetten előrevetíti a kooperáció fogalmának kutatási, fejlesztési, termelési együttműködéssel való további gazdagodását, amit a Római Szerződés 308. cikkében foglalt „a közösség valamely ténykedése, (amely) szükségesnek látszik ahhoz, hogy a közös piac keretein belül valamely célját megvalósítsa” – kitételből vezettek le. Ez, és a Kanadával kötött megállapodás azon záradéka, amely kimondja, hogy a fentiek nem érintik az államok hatáskörét, hogy saját kétoldalú kapcsolatokat építhessenek ki Kanadával, váltak a további nem preferenciális szerződések alapjaivá. A felvetett probléma az unión belül alapvetően az államok szuverenitásával kapcsolatos, amelyet védve nem ruháztak át a szervezetre olyan mértékben, hogy az a saját hatáskörében kösse meg a szerződést.

Jellemzően nem merül fel hasonló probléma az ASEAN, mint szervezet és annak tagállamai között, ahogyan ez az ASEAN-t tárgyaló fejezetből kiderül.

A másik felvetett probléma a kooperáció evolutív jellege, ugyanis a preambulum idézett kitétele ezt szükségesnek, előreláthatónak és szinte kötelezőnek mondja ki. Ez nem áll távol az Európai Unió önmagáról alkotott képétől, mely szerint az Európai Unió

²⁷ Balázs, 2003. 76.

jellemzően evolutív szervezet²⁸. Az evolucionista megközelítéssel és annak veszélyeivel, hatásaival a gondolkodásméleti fejezetek konklúziójában foglalkozom.

Az Európai Unió nemzetközi kapcsolatai alapvetően preferenciális társulási kapcsolatokra és a közös kereskedelem-politikára épülő nem preferenciális kapcsolatokra bonthatók. Az előbbi kétoldalú kapcsolatok jogalapja a Római Szerződés már többször említett 238. cikkelye, amely az alapító államok volt gyarmataival foglalkozik. Így tett a Loméi megállapodás is, amely az afrikai államokra vonatkozó, 1963-ban kötött Yaoundéi Egyezmény 1975-ös megújításából indult ki, és az afrikai államokon kívül a karib-tengeri és csendes-óceáni térség államaira is vonatkozott. A kereskedelem-politikával kapcsolatos könnyítéseken kívül segélyeket és az AKCs államok támogatását jelentette.

A loméi konvenció hatályán kívül eső, nem preferenciális államokra, amilyenek az ázsiai vagy latin-amerikai országok voltak, a kereskedelmi és együttműködési megállapodások vonatkoztak, amelyek biztosították számukra az általános preferenciális rendszer (GSP) vámkedvezményeit. Ezekkel a nem társult fejlődő országokkal jellemzően kollektív megállapodásokat kötöttek, tekintetbe véve az adott országok esetleg létező regionális szervezeteit. Ilyen csoportos megállapodást kötött az Európai Unió 1980-ban az ASEAN országaival (vagy az indiai szubkontinens országaival). Mivel a megállapodás tartalma az Európai Unió külkapcsolati lehetőségéből következően gazdasági jellegű, az Európai Unió a kapcsolatfelvétel óta is elsősorban gazdasági aktorként gondolkodik az ASEAN-ről.

Az ezzel az Európai Unió közvetlen érdekszféráján kívül eső, az EU által „fejlődő világnak nevezett régióval való kapcsolatokban a legnagyobb kedvezmény elve érvényesül. A fejlődő világ szókapcsolat egyébként már önmagában is mutatja azt az európai eszmetörténet teleologikus felfogásából következő gondolkodást, amelynek eredetével és következményeivel a dolgozat VIII. fejezetében foglalkozom. A fejlődő világgal kialakított kapcsolatokban az Európai Unió eszköze kereskedelmi preferenciák nyújtása, amelyeket megadhat, nem adhat meg, vagy hátrányba hozhat. Ezek között a kategóriák között az ASEAN régióval kapcsolatban az Európai Unió területiális alapon határozta meg érdekszféráit, így a bipoláris rendszer összeomlásáig a volt gyarmati államokra való tekintettel gondolkodásához az Eurázsia koncepció jóval közelebb állt, mint a kilencvenes évek Eurázsia fogalma. A délkelet-ázsiai államok többsége azonban

²⁸ Balázs, 2003. 88.

a gyors iparosodás következtében a fejlett országok mutatóival vetekedő eredményeket produkált, az Egyesült Államok és a Kelet- és Délkelet-Ázsiában regionális gazdasági hatalomként fellépő Japán pedig az Európai Unió gazdasági versenytársai voltak. Ki kellett terjeszteni ezért a kilencvenes években a preferenciális zónákat. Ehhez lehetőséget adott a Szovjetunió széthullásával újraértelmeződő Ázsia-felfogás is.

A fejlődő világgal kapcsolatos „fejlesztési politika” a Maastrichti szerződésben öltött formát²⁹, amely szerint: „a tagállamok előmozdítják a fenntartható gazdasági és társadalmi fejlődést, ... a térség integrálását a világgazdaságba”, ezen kívül a 130. x) cikkely közösségi segélyprogramokat is előírányoz.

Mindeközben a világgazdaság súlypontja az atlanti térségből a csendes-óceáni térségbe tevődött át³⁰, így az Európai Unió távol került a világ leglendületesebben fejlődő régióitól, és éppen saját preferenciális kapcsolatrendszere hátráltatta abban, hogy az új csendes-óceáni integrációkkal szorosabb kapcsolatot alakíthasson ki. Az új feltételeket az ázsiai szabadkereskedelmi övezetek terjedése alakította ki, amelyekre építve az Európai Unió kiterjesztette külkapcsolatai rendszerét.

1992-ben az ASEAN létrehozta a régió szabadkereskedelmi övezetét, majd 1994-ben az ASEAN beruházási övezetét, amely elhárította az akadályokat a külföldi beruházások útjából. Mindez egybevágott az Európai Unió azon érdekével és szándékával, hogy bővítse külkapcsolati körét a fejlődő világban. Így, amikor az ASEAN felvetette egy Ázsia - Európa találkozó létrehozását, az ASEM szorosan kapcsolódott az Európai Unió 1994-es esseni csúcson elfogadott³¹ új Ázsia-stratégiájához. Az ASEM célja már nem preferenciális zóna kiépítése, hanem kölcsönös törekvés volt a világgazdaság folyamatainak liberalizációjára. Az Európai Unió ismét csak az ASEAN gazdasági aspektusával találkozott. Az ASEM 1996. március 1-2-án létrejött első találkozásán az ASEAN államai és az Európai Unió akkori tizenöt tagállamának képviselői vettek részt. Jellemző módon egyik regionális szervezet tagjai sem adták át érdekeik képviseletét az országaitak összefogó együttműködésnek. Az elnökségi beszámoló³² a partnerség és a személyes párbeszéd fontosságát hangsúlyozza, kitér a *politikai párbeszéd ösztönzésére, a gazdasági együttműködés megerősítésére*. A bizalomépítés fontosságának hangsúlyozása, a dialóguspartneri viszony bővítése alapvetően az ASEAN megállapodásokra jellemző megfogalmazások, ahogyan az

²⁹ 130 u) cikkely

³⁰ Balázs, 2003. 203.

³¹ NAS New Asia Strategy

³² Balázs 2003. Melléklet 8/3, 484.o.

együttműködés előmozdítása egyéb területeken, kitétel tudományos, oktatási együttműködés és a kulturális kapcsolatok erősítése³³ szintén alapvető módszere az ASEAN kapcsolatteremtésének. Érdekes a 17. bekezdés, melyben a felek „kihangsúlyozzák, hogy az Ázsia és Európa közti új kapcsolatok segítenek elejét venni a két térség között felmerülő téves felfogásoknak” – megfogalmazása, amely feltételezi ilyen téves felfogások meglétét.

³³ ASEAN-way- fejezet

1.3.2. Egyesült Államok – egyensúly és jelenlét

Az Egyesült Államok Ázsia politikáját illetően három nagyobb korszakot lehet kiemelni:

A gyarmati korszak második felének politikáját, amelyet a dollárgyarmatosítás korszakának is szoktak nevezni; a világháborúk korszakának kiterjedt amerikai részvételét és az azt követő erős elkötelezettséget a dekolonizáció folyamata mellett; és végül a bipoláris korszak végétől számított, az új ázsiai gazdasági teljesítményt és képességeket is tekintetbe vevő, és az ezredforduló új kihívásainak is megfelelni igyekvő külpolitikát, amelyet leginkább az *útkeresés* kifejezéssel lehetne leírni.

Az európai gyarmatosítás időszakában az Egyesült Államok létrejöttétől kezdődően – és annak körülményeiből fakadóan – egyrészt befelé koncentrálni igyekezett a dinamikus fejlődő szövetségi állam politikájának alapjait lefektetni, másrészt támogatta más gyarmati államok függetlenségi elképzeléseit. Volt azonban egy markáns különbség az amerikai függetlenség kivívása és más gyarmati államok függetlenségi törekvései között: mégpedig az, hogy az észak-amerikai kontinensen létrejött államot alapító embercsoport nem esett egybe a területen őslakos civilizációval, azaz tulajdonképpen a gyarmatosítás folyamatának termékeként és nem annak ellenére jött létre ez a függetlenségét kivívó állam. Mindemellett az amerikai politika a gyarmati államok függetlenné válását már létrejöttkor is támogatta Ázsiában, és a csendes-óceáni térségben, amint az a Fülöp-szigetek története jól példázza. Az amerikai-thaiföldi kapcsolatok példája pedig arra mutat majd rá, milyen érzékenyen reagáltak a délkelet-ázsiai államok a függetlenségét kiharcoló volt gyarmat új helyzetére.

A világháborús szerepvállalással az Egyesült Államok nem csak a nemzetközi politika más aktorai számára teremtett új helyzetet, hanem saját külpolitikájának is. A sokat emlegetett kényszerű vezető szerep, amelyet a nemzetközi közösségben a világháború után az Egyesült Államoknak vállalnia kellett³⁴, az ország külpolitikája számára az egyensúly szavatolásának feladatát hozta. Ezt az egyensúlyt nem csak az Európát megosztó ideológiai választóvonal kialakításával és a nyugat-európai államok támogatásával, a Szovjetunió elleni harccal kellett fenntartani. Részt kaptak benne a

³⁴ Kissinger 2000.

volt gyarmati területek, azon belül elsősorban Délkelet-Ázsia is, amennyiben az Egyesült Államok itt éppúgy feladatának érezte, hogy gátat szabjon a szovjet ideológia, politikai hatás és érdekszféra előretörésének.

A megfelelő módszert a „gátak” megépítésére a nemzetközi védelmi szervezetek létrehozásában látták, amilyen a nyugat európai államokat Észak Amerikával egy védelmi tömbbe tömörítő NATO is volt. Ilyen, a szovjet érdekszféra ellenében létrehozott szervezet lett a korán hamvába holt közel-keleti CENTO és a délkelet-ázsiai margót meghúzó SEATO is.

Megértve ezt a stratégiát, amely a Szovjetunió elszigetelését célozta, sokan az ASEAN létrehozását hasonló irányelvekből vezetik le. Habár az ASEAN alapításának időpontjában a SEATO még létezett, kétségkívül közrejátszott az ASEAN alapítói gondolatainak formálásában, ennek mértékét azonban az ASEAN-nal közvetlenül foglalkozó fejezetekben igyekszem majd megállapítani.

Ugyanennek az elszigetelési stratégiának lett a továbbgondolása az a kétezeres évek elején népszerű elmélet, amely a Kínai Népköztársaság hasonló elkerítéséről szólt. A gondolatnak éppen ezért a „bekerítés-elmélet” nevet adta a köznyelv. Ez az elmélet a Kínai Népköztársaság elkerítésére irányuló feltételezett amerikai erőfeszítésekkel foglalkozott és azt állította, hogy az Egyesült Államok a kilencvenes években nem látta nyilvánvalónak, hogy az új, unipoláris világ felé, avagy multipoláris világ felé halad-e. Legyőzve az „ellenségét” a világ hatalmai között megtalálta azt a feltörekvő óriást, aki hatalmát veszélyeztethetné: mérete és gazdasági kondíciói alapján is figyelembe veendő, és láthatólag nem osztja az Egyesült Államok vezetői fejében a „jó kormányzat”-ról kialakult nézetet. Mivel a '90-es években nem volt lehetséges eldönteni, hogy a világ az uni-, vagy a multipoláris berendezkedés felé halad-e, joggal gondolhatta Washington, hogy saját javára fordíthatja a folyamatot a Kínai Népköztársaság elszigetelésével. Az elszigetelés stratégiájának részeként a poszt-szovjet közép-ázsiai államokba, Kína szomszédságába telepített hadsereg- és rakéta-támaszpontok csak a nyugati oldalt fedték le, keletről a második világháború vége óta amerikai csatlós Japán, északról pedig a sarkkör vette körbe a kormányformájában szocialista országot. Meg kellett oldani azonban a déli oldalt is – hívta fel rá a figyelmet az említett elmélet –, erre az Indiával kialakított gazdasági együttműködés adta volna a keretet. Az Egyesült Államok – India tengely az USA megerősítését szolgálhatta volna, befejezve a Kínai Népköztársaság bekerítését, Indiának pedig politikai lehetőségeket nyújthatott volna, támogatva ambícióját az ENSZ BT tagságra, mint méreteinek és

elhelyezkedésének megfelelő politikai hatalma kifejezésére. 2006 tavaszán Kínát és Indiát említve már a „két ősi óriásról” beszéltünk, amelyek mind területükben, mind képességükben éppúgy kiválnak a világ államai közül, akárcsak gazdaságuk fejlődési ütemét, vagy exportjuk méretét tekintve. Így nem volt meglepő, amikor márciusi tárgyalásukon tisztázták az 1967 óta konzervált határvitáik nagy részét és kapcsolatuk barátságossá tétele terén nagy előrelépést tettek.

Amennyiben elfogadjuk a „bekerítés elméletét”, látnunk kell, milyen érzékenyen érinthette ez Washington Kína elkerítéséről esetleg valóban szőtt terveit. Ha meg kívánja húzni a Kínai Népköztársaságot elzáró déli margót, immár a délkelet-ázsiai országokkal kialakítható gazdasági és politikai kapcsolatokat kellene kihasználnia, azaz az ASEAN térség államaival kell kialakítania szoros együttműködést, megelőzendő egy Kína által uralt, a növekvő ázsiai gazdaságból kiinduló új politikai vezető szerepre szert tevő, a volt gyarmati államokra támaszkodó globális nagyhatalom uralmát.

A bipoláris időszak két nagy háborúját az Egyesült Államok a kelet-, délkelet-ázsiai térségben vívva ráébredt, hogy az ázsiai egyensúlyi rendszer léte legalább annyira elsődleges érdeke, mint az európai, azonban fenntartásához nem lesznek elegendők a XIX. században, Európában kialakított és begyakorolt politikai manőverek³⁵, ahogyan azt korábban várta. Markánsan újszerű politikát azonban mégsem alakított ki. A világháborúkat is megelőző saját eszmei állásfoglalása alapján továbbra is támogatta a volt gyarmati államok európai államoktól való függetlenedését, amely folyamat – nem mellesleg – gazdasági lehetőségeket és partnereket is szerzett számára a délkelet-ázsiai térségben.

Az Egyesült Államok Ázsiában a bipoláris rendszer megszűnte, a Szovjetunió széthullása után is az egyensúly fenntartására törekedett.

A kilencvenes évekre az ázsiai országok gazdasági fejlődése megkerülhetetlen tényezővé tette a térséget az Egyesült Államok számára, habár Amerika nem ismerte fel, hogy bármilyen gazdasági rendező erő, irányító szervezet létezne a térségben. A szabadkereskedelmi övezet létrehozását Japán vagy Kína szándékaként értelmezte³⁶.

Kimondottan az ázsiai államok érdekeként tekintettek egy Európai Unióhoz hasonló, elsősorban gazdasági szervezet létrehozására és működtetésére, amelyet az ASEAN-ban láttak. A térség államait azonban túlságosan gyanakvónak látták egymással

³⁵ Kissinger 2002. 85. p.

³⁶ Kissinger 2002. 86. p.

szemben ahhoz, hogy egy ilyen szervezetet az európaihoz hasonló irányító erővel és képességekkel rendelkezőnek ítélhessenek. Amerikai meggyőződés volt, hogy a régió államainak biztonságáról alkotott felfogásai olyan távol állnak egymástól, valamint hogy a szóban forgó államok erő alkalmazására oly mértékben hajlamosak, hogy gazdasági szervezeten túlmutató, politikai és/vagy védelmi együttműködés nem jöhet létre közöttük. Ennek létrejöttéhez Amerika feltétlenül szükségesnek látta egy nagyobb hatalom gyámkodását a régió felett.

Az Egyesült Államok megfigyelésével, amely Délkelet-Ázsiát heterogén kulturális és etnikai összetételű, sokrétű érdekektől vezérelt és első látásra nem egységes értékrendű régióként értelmezi, alapvetően ez a dolgozat sem száll vitába, azonban azzal a gondolattal, amely emiatt az ASEAN-t nem látja sem gazdasági, sem politikai, sem védelmi szempontból összefogó erőnek, mind az ASEAN-nal, mind az intézményépítési módszerekkel és az azok kiindulópontjául szolgáló esztörténeti háttérrel foglalkozó fejezetekben részletesen foglalkozom.

Az Egyesült Államok a délkelet-ázsiai államok együttműködésében a SEATO bukását követően egy „biztonsági funkciók nélküli területi csoportosulást” lát csupán, amely alapvetően „gazdasági és (kevésbé) politikai kooperáción alapul”³⁷. Ezért a Délkelet-Ázsiával kapcsolatos stratégiáját, amely a Kínai Népköztársasággal szemben, a ma már hagyományosan amerikai szövetséges Japánra és Dél-Koreára támaszkodó külpolitikájának részét képezi, alapvetően nem az ASEAN-nal kapcsolatban tervezi.

Az Egyesült Államok célját Ázsiában alapvetően két gondolat köré építette fel, az *egyensúly* megteremtése és megőrzése, valamint az ehhez és gazdasági érdekeinek érvényesítéséhez szükséges *jelenlét*. Ezeket az amerikai Ázsia-politika Délkelet-Ázsiát érintő három fő vetületében lehet meghatározni:

Egyrészt: az Egyesült Államok gazdasági érdeke, hogy az ázsiai, délkelet-ázsiai államokkal jó viszonyt ápoljon. Ehhez szükséges jelenléte a régióban.

Másrészt: a Kínai Népköztársaságot a nemzetközi politika egyik legerősebb és legkiszámíthatatlanabb aktorának látja, amellyel szemben bizonyos mértékű szembenállás a hagyományos amerikai politikai ideológiából fakadóan elkerülhetetlen, ugyanakkor egy esetlegesen Kína irányításával létrejövő egységes ázsiai tömb elkerülendő stratégiai érdek. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy amióta a Kínai

³⁷ Kissinger 2002. 89. p.

Népköztársaság csatlakozott a terrorizmus elleni háborúhoz – ideológiai és politikai ellentéteik dacára – a két nagyhatalom ez alkalommal egy oldalon áll³⁸.

Végül – a fentiekből adódóan – az Egyesült Államoknak részt kell vennie és részt is vesz a térség regionális szervezetének kereskedelmi és védelempolitikai ülésein, hogy biztosítsa jelenlétét még akkor is, ha magának a szervezetnek az erejéhez nem fűz nagy várakozásokat.

³⁸ Árnyalják ezt a helyzetet a Kínai Népköztársaság közel-keleti kapcsolatai, azonban ezekkel ennek a dolgozatnak nem lehet feladata foglalkozni.

Összegzés

A délkelet-ázsiai térségben szerepet játszó regionális hatalmakról, az ASEAN+3 felfogás „plusz hármáról” elmondhatjuk, hogy a harmadik évezred elejére – napjainkra – a Japánt ért megkülönböztetés, amely a II. világháborús tetteinek következménye, bár korábban gazdasági szuperhatalommá tette Japánt, de egyszerre megfosztotta katonai és politikai törekvéseinek kifejezésétől, így Japán nem tartozik a nagyhatalmak táborába.

Gazdasági ereje a XX. század végére azért növekedett a belső képességeit – nyersanyaglelőhelyek, illetve a mezőgazdasági területek hiánya miatt – meghaladó mértékben, mert az ország minden erőforrását – szellemi erejét, feldolgozó iparát – a békés gazdasági növekedésre kellett fordítania. A XXI. század kezdetére ez a fejlődés lelassult, és Japán, bár az ázsiai, csendes-óceáni térségben mindig előkelő politikai helyre számíthat kiegyensúlyozott teljesítménye és szellemi tőkéje alapján, vezető szerepet nem tud benne elérni.

A dél-koreai külpolitika józanabb annál, hogy az ASEAN-régióban vezető szerepre törjön még akkor is, ha gazdasági súlya és képességei alapján a térség fontos szereplője volt és marad, még akkor is, ha gazdasági növekedésének üteme – Japánhoz hasonlóan – szintén lassul.

Japán és Kína történelme során először állt elő az a helyzet a XX. század végén az ASEAN-térség irányításáért folyó ázsiai „nagyhatalmak” közötti politikai versenyben, hogy két, egyaránt erős, gazdasági és politikai súllyal rendelkező országgént alakíthatták külpolitikájukat. Mára már látszik, hogy az ASEAN+3-ként emlegetett csoport „plusz hármából” nem Japán lesz az, aki a régió felett hegemon hatalmat gyakorol.

A Kínai Népköztársaság Délkelet-Ázsia-politikáját megkönnyítheti a térséggel fenntartott hagyományos kapcsolat, ezen kívül számolni kell a térségben jellemzően nagyszámú kínai etnikumú kisebbséggel és pénzügyi képességeikkel is. Azt azonban mérlegelni kell, hogy az ASEAN létrehozásakor az alapító tagállamok mennyiben építettek erre a hagyományos kapcsolatra, vagy ellenkezőleg, mennyiben igyekeztek éppen ezzel az ismert hatalommal szemben közösen fellépni. Ezt az ASEAN-nal, mint regionális szervezettel foglalkozó fejezetben vizsgálom meg.

Az Egyesült Államok aggodalma éppen egy olyan ázsiai tömb kialakulása, amelyet a példátlan gazdasági mutatókat produkáló, azonban szocialista államrendű Kínai Népköztársaság fogna össze. A Kínai Népköztársaság politikáját alakító gondolatmenetet megismerve azonban ez a félelem irreálisnak tűnik, hiszen Kína még csak nem is látja politikai együttműködésnek az ASEAN-t, így a regionális szervezettel nem kíván összefogni. Ugyanakkor a kínai etnikumú tőketulajdonosok jellemző jelenléte, valamint a hagyományosan szoros kínai kapcsolatok miatt az Egyesült Államoknak – és más hatalmaknak is – már most érdemes volna számolni azzal, hogy habár az ASEAN-t politikai egységként nem uralja Kína, mégis olyan szoros kínai kapcsolatokkal rendelkezik, amelyekkel mindenképpen foglalkozni kell.

Az Európai Unió igyekezett követni a világpolitika alakulását, és alkalmazkodott az új helyzethez, azonban követője és nem irányítója a folyamatoknak. Politikai eszköztára továbbra is elsősorban gazdasági, esetleg humanitárius intézkedések megtételét foglalja magában. Ehhez kapcsolódott az Európai Fejlesztési Alap, mint költségvetésen kívüli forrás megteremtése is.

Az Európai Unió létrejöttének és működésének sajátos következménye, hogy a külvilágra gyakorolt hatása, és ez által külpolitikai aktorként való megjelenése, kereskedelem-politikája, és magának az integrációnak a hatása befolyást gyakorol más államok, régiók érdekeire is. Ezáltal felhívja a figyelmet az Unió belső döntési folyamataira, igényt teremt a jövőbeni lépései prognosztizálására, befolyásolására³⁹. Az ASEAN felépítésének és működésének ismeretében azonban nem várhatjuk, hogy a Délkelet-Ázsiát régióként összefogó szervezet lobby-módszerekkel érvényesítse érdekeit.

Az ARF ülésein egymás mellé kerülnek a délkelet-ázsiai integráció nyújtotta lehetőségekért versengő keleti és nyugati hatalmak, stratégiáik és védelempolitikai céljaik azonban legalább annyira sokrétűek, mint a tíz ASEAN-tag biztonságfelfogása. Azt, hogy az ASEAN közös politikája és védelempolitikája mennyire felel meg az Egyesült Államok elképzeléseinek, szintén a harmadik fejezetből fogjuk látni.

³⁹ Balázs 2003. 61-62.

2. Az ASEAN- régió országainak rövid története

Bevezető

A délkelet-ázsiai régióra vonatkozó nagyhatalmi stratégiákra összpontosítva a figyelmet nem szabad elfelejteni, hogy ezt a térséget tíz különböző kulturális eredetű, különböző etnikai gyökerű és vallásában is különböző ország teszi ki. Ahhoz, hogy megérthetővé váljon a régió közös politikája, – ha létezik ilyen – feltétlenül szükséges tanulmányozni ennek a tíz államnak az eredetét, politikai és társadalmi problémáik gyökereit és identitásuk alapjait, hogy azokat megismerve kiderüljön, vajon a nagyhatalmak milyen közegben kell, hogy érvényesítsék érdekeiket.

Az ASEAN-régió országainak korai történetét azzal a céllal tekintem át, hogy az itt élő népek – sokszor közös vagy hasonló – eredét megismerjük. Közös kulturális gyökereket keresek a mai államok között és a továbbiakban is igyekszem megállapítani, van-e az együttműködésben részt vevő mai államoknak olyan közös identitás adására képes alapja, amelyre építhetnek. Ugyanilyen megfontolásból vizsgálom a térségben jellemző térítövallások időszakát, a gyarmatosítás korszakát megelőző közös kereskedelem létét és működését is. Figyelmet fordítok a gyarmatosítás időszakát megelőzően kialakult államformákra és jogalkotásra, mivel feltételezem egy olyan, az Európából exportált politikai módszereknél és jogalkotásnál korábbi államépítési gyakorlat létét, amely befolyással lehet – a mai közösség tapasztalataként – az ASEAN együttműködés politikai módszereire is.

A régió államainak közös tapasztalata az európai gyarmatosítás. Ezzel az időszakkal elsősorban abból a szempontból igyekszem foglalkozni, vajon a korábbi berendezkedésen mennyit és hogyan változtatott az európai hatalomfelfogás, intézményépítés és politikai módszerek. A II. világháború és a japán megszállás időszaka jelentette a régió államainak másik nagy közös tapasztalatát, habár az alfejezetben látni fogjuk, milyen különböző hozzáállásokat dolgoztak ki az államok ehhez a helyzethez attól függően, milyen voltak korábbi tapasztalataik Japánnal a múltban. A dekolonizáció folyamata, azaz a régió államainak függetlenné válása nem egyszerre zajlott le, végigtekintek azokon a legfontosabb problémákon, amelyeket mindez az egyes országokban felvetett.

A huszadik század második felére mindez természetesen sajátos jogi helyzetet és belső problémákat teremtett az államok többségének életében. A fejezetben áttekintem, milyen típusú problémák és kihívások álltak, állnak a térség tíz állama előtt.

Nem célja a dolgozatnak tíz ennyire különböző állam történelmének, kultúrájának a teljesség igényével történő összevetése, politikatörténetük kizárólag azon eseményeire fókuszálok, amely befolyásolhatták az intézmény- és államépítésük módszereit, jogalkotásukat, vagy fényt deríthetnek a mai problémáik eredetére.

Ugyanebből az okból Thaiföld történetének áttekintése közben sem a teljességre és a részletek pontos láttatására törekedtem, hanem az ország előtt álló belpolitikai kihívások okait, a thai jogtörténet egyediségét, az államépítés módját igyekszem ábrázolni. Thaiföld bemutatását azért különítettem el a régió többi országának ismertetésétől, mert elkerülve a gyarmati függést, kivételes helyet foglal el a régió országai között, valamint azért is, mert ugyanebből az okból itt érvényesült a legkevésbé a gyarmati korszakban Európából exportált államszervezési modell. Így jogtörténetét megismerve könnyebben kaphatunk képet az államépítés módjának fejlődéséről.

2.1. Az ASEAN régió országainak korai története – az etnikai heterogenitás

A délkelet-ázsiai régióhoz tartozó országok legkorábbi történetét az őstörténet időszakáig vezethetjük vissza. Az egyik legjellemzőbb példa erre az indonéz szigetvilág őstörténete. E szerint ugyanis két megmásíthatatlan tényező játszott mindig is fontos szerepet: földrajzi tagoltsága és geopolitikai helyzete. A mai országot 13677 sziget alkotja, ezek közül neve is csak hatezer negyvennégynek van. A szigetek mintegy kétmillió négyzetkilométernyi területen helyezkednek el, Dél-Ázsiától Ausztráliáig. Egy ilyen hatalmas „természetes hídon” nem csak a nyelvek, kereskedelmi cikkek, de a kultúrák is szabadon vándorolhattak a mai Indonézia történetének minden korszakában.

A mai Malajzia, a régió másik meghatározó országa első emlékei a területen letelepedett emberekről kb. 40.000 évesek. Az őslakók feltehetően a negriték voltak. A mezolitikum vadászait és utódaikat a proto-maláj bevándorlás szorította ki a Maláj félszigetről i.e. 1000 körül, akik talán az utolsó jégkorszak során vándorolhattak a területre, feltételezhetően Yunnan-felől. A bronzkorban a deutro-malájoknak nevezett népcsoport őket „lökte” beljebb a félszigeten észak és az indokínai területek felé, őket tekintik a mai malájok egyenes őseinek.⁴⁰ A mai Brunei Szultánátus Malajziával és a Dél-kínai tengerrel határos, Borneó szigetén. Legkorábbi története valószínűleg a maláj betelepülés történetével azonos, az első történeti emlékek a VII. századból⁴¹ említik a Brunei folyó torkolatánál egy állam, Po ni létét, amelyet Brunei előzményeként tartanak számon.

Későbbi betelepülés nyomait viseli magán a mintegy 7107 szigeten, a Dél-kínai tengeren Tajvan és Észak-Borneó területe között elterülő Fülöp-szigetek, amelynek szigetei közül az ország területének 90%-át csupán a kilenc legnagyobb sziget⁴² alkotja. A szigetek legkorábbi lakói valószínűleg i.e. 30000 körül érkezhetek az austro-melanéz vándorlás hullámaival; az akkor még alacsonyabb tengerszint tette lehetővé útjukat. Leszármazottaik a negritók, vagy aeták a mai napig a szigeteken élnek, kisebbségeként, ma már elsősorban a legnagyobb szigetek alacsony hegyvidékein.

⁴⁰ Arfa Hamza and Ramy Bulan: An Introduction to the Malaysian Legal System. Fajar Bakti, 2003. p.16. és Min Au Wu: An Introduction to the Malaysian Legal System. Heinemann Educational Books, 1975.1-3. p. alapján

⁴¹ Ekkorra datálják a Bruneiben talált legkorábbi kínai érméket is.

⁴² Luzon, Mindanao, Palawan, Panay, Mindoro, Samar, Negros, Leyte és Cebu

I.e. 2500 körül a Kína déli részén, illetve a tajvani szorosban kialakuló, halászzattal és mezőgazdasággal foglalkozó, a tai-kadai nyelvcsaládhoz tartozó, ausztronéz nyelvet beszélő népcsoport déli irányba vándorolva elérte a szigeteket, és ott – régészeti leletek tanúsága szerint⁴³ – letelepedett, mielőtt a maláj félsziget felé a csoport egy része továbbvándorolt volna.

A Fülöp-szigetek történelméről és társadalmi berendezkedéséről csak a legendás tíz törzsfő uralmáról szóló történetekből értesülünk, amelyek a szigetvilág népességének életét alapvetően törzsi társadalmakként írják le a XIII. század legelején. Habár ebben a korszakban a térség többi államának berendezkedéséből kiindulva már számíthatnánk rá, hogy raja-kat vagy szultánokat említ a legenda, mégis a „datu” kifejezést használja, ami utalhat arra, hogy a társadalom továbbra is az ausztronéz társadalmi szerveződés kötelékében maradt⁴⁴.

Az ASEAN-ban megfigyelő státusú Pápua-Új-Guineában a bevándorlás korszakát általában hatvanezer évvel időszámításunk kezdete előtti időre teszik. A népcsoport, feltehetőleg a jégkorszak adta feltételeket, az alacsonyabb tengerszintet és a rövidebb szükséges hajóutat kihasználva települt be a szigetekre észak-nyugat, Délkelet-Ázsia felől. Habár a betelepülők elsősorban vadászó, halászó, gyűjtögető életmódot folytattak, bizonyos szigetekeken kialakult a korai mezőgazdasági kultúra is körülbelül kilencezer évvel ezelőtt. Az ausztronéz bevándorlás a szigeteket i.e. 2500 körül érte el, magával hozva az állattartás, a fazekas-tárgyak és a halászat kultúráját.

Pápua Új-Guinea első néhány ezer évéről nem sok információ áll rendelkezésre, de okkal feltételezhetjük, hogy a társadalom szervező ereje ugyanaz a hagyományos falusi létforma volt, amely fa- és kőeszközöket használt, valamint a korai társadalmakra jellemző mintát mutatott, amelyet a gyarmatosítók érkezésekor ismerhettünk meg, illetve, amelynek nyomai a pápua új-guineai társadalmakban a mai napig követhetők.

A pápua új-guineai társadalmakban, mivel nem beszélhetünk egy egységes társadalomról olyan körülmények között, amikor a számos szigeten 841 különböző nyelvet és nyelvjárást tartanak számon, amelyek közül a legnagyobbaknak, például az új-guineai fennsíkon használt enga beszélőinek száma is csak százharminc ezer, ami összehasonlítva a teljes népesség öt és fél milliós létszámával jól szemlélteti, hogy a kulturális különbségek milyen széles skálájával kell ebben az országban megküzdeni. A

⁴³ Ilyen leleteket az észak-luzoni Cagayan-völgyben találtak.

⁴⁴ Rebecca Ramilo Ongsotto - Reena R. Ongsotto: Philippine History I. Florentino Sta. Mesa, 2003. p. 4-5.

lingua franca egyébként a melanéz pidgin és az angol lett. Ennek ellenére már az első európai gyarmatosítók idejére kialakult egy kereskedelmi hálózat, amelynek egyik ága a szigetek közötti terménycsere volt, a másik pedig a tengeri termékek cseréje a szigetek belsejében élők erdei termékeivel.

Burma legkorábbi történetéről kőfeliratokból és kínai utazók visszaemlékezéseiből értesülünk, akik i.e. 100 és i.sz. 840 között már ismerték azt a nagy kiterjedésű területet. Burma Délkelet-Ázsia legnagyobb országa, amelynek leginkább északi határa Kína Yunnan és Tibet tartományainál húzódik, dél felé haladva pedig határa érinti India Bangladesh, Manipur, Nágaföld, Arunachal Pradesh államainak határát, Laoszt, Thaiföldet, hogy végül a Bengáli öböl mossa partjait. Ezen a nagy kiterjedésű területen keveredett össze a kő-bronz- és vaskor óta itt élő közösség a feltehetően India délkeleti részéről bevándorolt csoportokkal és azzal a tibeto-burmai nyelvi csoporthoz tartozó bevándorló csoporttal, amely az időszámításunk előtti első századra érhetett el ezt a déli területet. Ők alkották a népességnek azt az etnikailag vegyes alapját, amely ki tudta alakítani a Pyu kultúrát az Irrawadi medencéjében.

A fentiekben leírtak adták meg az alapját annak a heterogén nyelvi-etnikai környezetnek, amely a mai vegyes etnikai-nyelvi közösséget jellemzik.

2.2. Térítővallások és a kereskedelem időszaka a délkelet-ázsiai régió országainak történetében

A térségben jellemző térítő vallások közül a bráhmizmus korai megjelenését a buddhizmus előretörése váltotta fel, például a mai Indonézia területén a kezdeti maláj betelepülést felváltó hindu etnikai és kulturális áradatot követte a buddhizmus (hinayana) hatása. A korai maláj királyságokat az indiaiak Suvarnadvipa, vagyis „Arany-félsziget” néven ismerték, és a ptolemaioszi térképek is jelölték a helyét, mint Sinus Sabricus, ez a későbbi Malakka kikötőjének felel meg. A kínai és indiai kereskedelem a térséggel már az i.e. első században megindult⁴⁵. Ennek a kereskedelmi cserének a folyamán történt meg az indiai kultúra és vallás, valamint a szanszkrit írás exportja is a térségbe, az addig – feltevések szerint – animista ősvallásukat gyakorló malájok számára. Ez adta meg a lehetőséget a hindu Majapahit és a buddhista Srivijaya királyságok létrejöttére is, amelyeknek természetesen voltak előképei⁴⁶, azonban a kelet-szumatrai központú és a VII-XIII. századig a félszigetet irányító Srivijaya királyság idején alakult ki a térséget uráló első meghatározó tengeri birodalom.

A szomszédos és egyidejű Khmer, Sziám és Chola (Tamil) királyságok szintén versengtek a maláj államocskák feletti befolyásért, ami a Srivijaya hatalmat meggyengítette. A jávai betörésekkel szemben Kína segítségét kérték, a XI. századra a hatalom központja mégis a szumatrai Melayu kikötőhöz tevődött át.

Brunei valószínűleg a Srivijaya birodalom vazallusa lehetett, majd átvéve a régió kereskedelmi és politikai vezető szerepét, a Majapahit birodalom alattvalója lett⁴⁷, amely erős kapcsolatokat ápolott a Szong⁴⁸ dinasztia Kínájával is, amelynek szintén vazallusa volt. 1370 körül a Ming dinasztia felfrissítette a kapcsolatokat Po-nival, az akkori uralkodó, Ma-na-jih-chia-na el is látogatott a fővárosba, Nanjingba, és a két állam közötti közvetlen kapcsolat fennmaradt, amíg Kína el nem zárkózott a további tengeri utak elől. A korai Po-ni erős hindu, majd buddhista kulturális hatás alatt állt,

⁴⁵ Rebecca Ramilo Ongsotto - Reena R. Ongsotto: Philippine History I. Florentino Sta. Mesa, 2003. p. 4-5.

⁴⁶ Mintegy királyságról tesznek említést az idézett művek

⁴⁷ Erről az időszakról elsősorban legendákból értesülünk, mint például az indonéz epikus műből, a Prapanca Nagarakertagamájából, amely a hindu jávai királyságokról mesél a Majapahit Királyság idejéből, 1365-ből és említ egy Burungeng nevű államot, ami talán egyezik a mai Brunei-el, mint Majapahit vazallusát. Graham E. Saunders: History of Brunei. Oxford University Press, 1994. p. 28.

⁴⁸ Song 960-1279

amelynek eredete inkább a délkelet-ázsiai hindu és buddhista királyságokból, mint Indiából származott.

Mivel a Fülöp-szigetek a délkelet-ázsiai terület leginkább észak-keleti részére esik, habár az ausztronéz bevándorlási hullám elsőként érte el, a visszafelé ható, az indiai és kínai civilizációt közvetítő hatás ide ért el utoljára. A betelepült őslakosok halászó és korai mezőgazdasági kultúrája tartotta magát a maláj és indonéz buddhista, hindu indíttatású birodalmai, kereskedelemre épülő városai és azok versengésének korában is.

A burmai Pyu⁴⁹ kultúra képviselői a térségbe érkezve városállamokat⁵⁰ alapítottak, amelyek Kína és India között biztosították a kereskedelmet a keleti oldalról, ez virágoztatta fel ezeket a királyságokat. Ezenkívül összekötő szerepet játszottak a Kína és Dél-India közötti kereskedelmi forgalomban, illetve a Kína és Délkelet-Ázsia korai államai közötti kereskedelemben is. Az egyidejű kínai források⁵¹ a pyu kultúra tizennyolc városállamát írják le, amelyek népét békeszeretőnek és humánusnak nevezik, külön megemlítve a pyu életforma eleganciáját és báját. A városállamok közötti háborúkról szinte egyáltalán nincs tudomásunk, a források kiemelik, hogy a buddhizmus felvételét követően a pyu nép vékony gyapjúruházatot viselt, hogy ne kelljen elpusztítania a selymet adó hernyókat sem. A buddhizmusnak srí lankai, theravadin ágát gyakorolták, a gyermekek hétéves koruktól jártak a kolostorok iskoláiba, hogy a hagyományos buddhista műveltséget húsz esztendőskorukig elsajátíthassák.

A városállamokat soha nem egyesítették birodalommá, azonban arról értesülünk, hogy a gyengébb, kisebb városállamok hűbérihez hasonló járadékkal tartoztak a nagyobbaknak, erősebbeknek. A régészeti bizonyítékok alapján valószínűleg a déli tengerparti fekvésű, a hajózás szempontjából kiváló helyen épült Sri Ksetra volt az államcskák közül a legnagyobb, valószínűleg a legnagyobb kiterjedésű város, amely Burma területén valaha állt. Alapításának pontos dátuma nem ismert, de talán a Pyu krónikák által említett első század végi (i.sz. 94 körül) dinasztiaaváltáshoz köthető. A VII. század közepén (656 körül) átvette a vezető szerepet az északabbi, szárazabb

⁴⁹ másként Pyuu, vagy Piao

⁵⁰ Binnaka, Mongamo, Sri Ksetra, Peikthanomyo, északon pedig: Kutkhaing, Halin gyi Thanlwin

⁵¹ A továbbiakban elsősorban Janice Stargardt: *The Ancient Pyu of Burma*. Cambridge, 1990. és G. E. Hervey: *History of Burma*. London, 1925 alapján

területen fekvő Halingyi, mutatva a kereskedelmi hangsúlyokat és azok változásait, habár Sri Ksetra sem pusztult el, de csak másodlagos központként működött tovább⁵².

A Pyu nép nyelvével kapcsolatban tudjuk, hogy a tibeto-burmai nyelvcsaládhoz tartozott, írásuk a szanszkrit dél-indiai változatából származott. Legtöbb írásos emlékükh Halingyi feltételezett területéről, a mai Burma északi részéről került elő.

A IX. századi mon bevándorlás a területre valószínűleg az első ismert mon királyság, Dvaravati bukásához köthető, amely nem bírta el a khmer birodalom csapását és túlélői nyugat felé menekülve értek a mai Burma területére, ahol új királyságot alapítottak, Thaton-t.

Ez egybeesett azzal az időszakkal, amikor az északi burmai népesség dél felé vándorolva elérte a pyu városállamok korábbi középső területeit, illetve amikor a thai bevándorlás is megkezdődött délkelet felé. A bevándorló burmaiak északon hozták létre – a hagyomány szerint – 849-ben Pagan királyságot, amelyet Thaton leigázott a X. század elején. Átvették a burmai írást, valamint Pagan területén emlékművek ezreit állították fel, ez a mai Mianmar „Angor Wat-ja”. Átvették Pagan vallási szokásait, a buddhizmust is.

Pagan a XI. században a mai Burma déli területe irányába települt, ahol valószínűleg felelevenítette a korábbi kereskedelmi összekötő szerepet a tengeri kijáratnál⁵³. A kulturális csere folytatódott mind a Mon-Pagan, mind mindkettjük és India, Sri Lanka és az onnan származó théravadin buddhizmus részvételével.

Ez az erős hinayana buddhista hatás a régió északi, északkeleti részén nagyrészt ki is tartott, a Malakka központú kereskedelmet bonyolító déli-délnyugati területeken azonban hamarosan felváltotta az iszlám.

A régióban megnövekedett iszlám jelenlét és a szíami Sukhodaya királyság ereje a XIII. században megdöntötte a mai Malajzia területén a Srivijaya királyságot. A XIV. században a félsziget feletti hatalmat a Majapahit királyság vette át, egy srivijaya herceg, Parameswara pedig megalapította Malakkát, közötté és Sziám között, a mai Szingapúr helyén. Hindu neve ellenére (Parameswara Dewa) felvette az iszlámot⁵⁴, és megalapította a Malakka Szultanátust, a régióban az első független államot.

⁵² D. G. E. Hall: A History of the Souteast Asia. New York, 1968. alapján

⁵³ Igazából erről vita folyik, a kereskedelmi szerep átvételét a párhuzamos „országtanulmányok” ismeretében feltételezem, hiszen a kínai kereskedelemnek kijáratra volt szüksége Délkelet-Ázsia többi területe felé.

⁵⁴ Az első malakkai uralkodók még megtartották hindu nevüket is és e mellett uralkodtak shah-ként, Parameswara Dewa Shah 1414-ben bekövetkezett halála után fia, Raja Sri Rama Vikrama, akit a

Kiváló fekvését kihasználva a Malakka szultánátus a térség páratlan kereskedelmi központjává nőtte ki magát. Ehhez hozzásegítette az is, hogy az akkor éppen úton levő Zheng He, aki Kína megbízásából mind szélesebb kereskedelmi és politikai kapcsolatokat épített a térségben (még híres afrikai útját megelőzően), Parameswarát magával vitte Kínába, ahol a uralmának megnyerte a kínai birodalom szavatolta teljes legitimitást. Így sikerült a sziámi betörésektől is megszabadulnia, amelyek ereje korábban nem tette lehetővé a nyugodt kereskedelmet a Sukhodaya uralom megerősödése óta.

Malakka tengerpartjain virágzott az indiai, kínai, arab és maláj kereskedelem és a nép életét szigorú rend határozta meg, amely több forrásból is táplálkozott. A források⁵⁵ három nagyobb jogi anyagot említenek. Az első az Adat Temengung, ezek a szultán törvényei voltak, gyökereiket a maláj patriarchális szokásjogban kell keresnünk. Kevés biztos információ áll rendelkezésre erről, ahogy azt Liaw Yock Fang panasolja összefoglaló munkájában⁵⁶, de az biztosnak tűnik, hogy a „temengung” kifejezés a maláj „főparancsnok, vezér” jelentésű szóból származik, amelyet természetesen már a Majapahit időkben is használtak, és a napi életre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazott, összhangban az iszlám Shariyával, azonban a hangsúlyokat a korai maláj szokásjog alapján állapította meg. Mivel az elemzések hiányolják ennek a korai joganyagnak a pontos megismerhetőségét, csak abból következtethetnénk a rendszerére, ha megvizsgálánk, miben tér el a Shariyától. Ezt egy későbbi kutatás folyamán érdekes lesz elvégezni.

A Malakka kódexet Muzaffar Shah állíttatta össze kora tudásával, Seri Nara Royal-lal, valamikor 1446 és 1456 között, ezt a későbbi Szingapúr területére is kiterjesztették. Büntetőjogi, családjogi és eljárásjogi részei szorosan referáltak a Shariyára, ám rendelkezései kevésbé voltak összetettek. Liaw Yock Fang kiemeli, hogy a későbbiekben, Abd Muhayuddin Ghafoor Shah rendelkezésére hozzatott egyházi jogi részek tartalma eltér az iszlám jogtól! Ennek oka lehet, hogy bár Malakka, a városállam és az uralkodó felvette az iszlámot, mint vallást, azonban annak államépítési struktúráját nem vette át. Szintén erre utalnak a városállamot vezető tisztségnevek is, a bendahara quasi főminiszter alatt a temengung, a katonai, illetve „rendőr” parancsnok állt, őt pedig

muszlim alattvalói Sri Iskandar Zulkarnain Shah vagy Sultan Megat Iskandar Shah néven ismertek volt az, aki megerősítette az iszlámot Malakkában az indiai kapcsolatokon keresztül.

⁵⁵RB_Sejarah_Penulisan_Hukum_Di_Malaysia
http://tamanilmu.com/downloads/RB_Sejarah_Penulisan_Hukum_Di_Malaysia.pdf

⁵⁶ Undang-undang Melaka: The Laws of Melaka, ed. *Liaw Yock Fang* The Hague: Nijhoff for KITLV. 1976. 106

a shah bandarok, a kikötőmesterek követték. Ez alapvetően kereskedelemre épülő monarchia életét szabályozó, szükségszerűen minél praktikusabban és racionálisabban szabályozni igyekvő végrehajtó hatalmat jelez⁵⁷.

A Malakka Szultánátus XV. századi politikai erejét kihasználva az iszlám gyorsan meghódította a Maláj félszigetet, de ez az iszlám nem mutatott soha teljes egyezést azzal az „ortodox” iszlámmal, amely a Közel-Keleten uralkodó vallás. Eredetét az Indiában gyakorolt iszlámból és – jóval kisebb mértékben – a kínai hui népesség által gyakorolt iszlámból vette.

A Malakka Szultánátus hatását a mai Malajzia kulturális sokszínűségével kapcsolatban is ki szokták emelni, ugyanis ebből a korszakból ered az az etnikai keveredés, amely erre az országra olyannyira jellemző, az indiai és kínai hatás a maláj lakosságra, akiknek önálló kultúrájára erősen rányomódott az iszlám pecsétje, de nem törölte azt el. A Malakka Szultánátus nem csak politikai hódítást hajtott végre a Maláj félszigeten, de a maláj nyelvet annyira meg tudta erősíteni, hogy a félsziget többi, kisebb hatalmi központjában is a kultúrát hordozó nyelvvé vált, még olyan esetekben is, amikor a helyi nyelv a XX. századig is fennmaradt⁵⁸.

Brunei területén a korai Po-ni városállama az új regionális központ, Malakka felé fordult, amely folytatta a kultúra exportját, ezzel kapcsolatban vette fel Borneó is az iszlámot. Amikor 1363-ban Szultán Muhammad Shah közel-keleti kereskedők hatására áttért⁵⁹, megerősítette az államot a kínai származású 'Ng Som Ping, Kelet Kilimantan akkori uralkodója lányaival kötött diplomáciai házasságok útján. E házasságból származott az az Awang, akit halála előtt 'Ng Kína uralkodójával Brunei uralkodójának fogadtatott el Nanjingban tett utolsó látogatása alkalmával⁶⁰. Így tért vissza Awang Bruneibe kínai támogatással, miközben unokanővére, Puteri Atna Kesuma feleségül ment a Közel-Keletről érkezett Sharif Alihoz. Ő Mohammed leszármazottja volt – tehát kalifa is lehetett volna – Brunei harmadik szultánjává vált, és a mai brunei szultán és családja ősenek tekintik, annak ellenére, hogy ennél az eredettörténetnél nagyobb a reális esélye annak, hogy Malakkából, maláj hatásként érkezett az iszlám Borneóra és

⁵⁷ Peter Borschberg: Melaka and Adjacent Regions. Department of History, National University of Singapore, s.a.
http://www.borschberg.sg/index_files/challenges.pdf 2010-09-07

⁵⁸ Seong Chee Tham: A Study of the Evolution of the Malay Language: Social Exchange and Cognitive Development. NUS Press, 1990. 76-79.p.

⁵⁹ <http://awangalakbetatar.synthasite.com/> 2010-11-01 alapján

⁶⁰ Ott is hunyt el valamikor a XIV. század végén

Bruneibe, ahol azt az uralkodó család a hatalom megerősítésének részeként felvette és megtartotta.

Miközben Jáva, Szumátra és a Maláj-félsziget indiai kulturális gyökerű birodalmainak helyét lassan átvette az iszlám, egy maláj muszlim szerző, Mukdum megemlíti a Fülöp-szigeteket 1380-ban, azonban ez a vallás sem terjesztette ki effektív hatalmát a távolabbi szigetekre. Ennek oka lehetett a kereskedelem fontos szerepe a vallás terjedésében, ugyanis a főbb útvonalakból ez idő tájt kieső szigetvilág nem vonzhatta a muszlim kereskedőket, így a Fülöp-szigetek megőrizte korábbi állapotát.

2.3. A gyarmati függés időszaka

A gyarmatosítás időszaka ebben az állapotában érte el a régiót, az európai gyarmatosítók így ismerték meg a régió országait.

Amikor 1511-ben az első portugál hajókkal megérkezett Alfonso de Albuquerque⁶¹, hogy Malakkát a későbbi portugál kereskedelem központjává tegye Délkelet-Ázsiában, az utolsó malakkai szultán, Mahmud Shah egyik fia⁶² a félsziget déli részére menekült, ahol megalapította a Johor Szultanátust, a másik fia, I. Muzaffar Shah pedig északra, ahol Perak alapítója lett, amely ásványkincsein keresztül kapcsolódott be a gyarmati kereskedelembe. A XVI. század folyamán a félsziget feletti portugál uralommal szemben Johor és a szumátrai Aceh versengett a térségben. A portugál Malakka a Johori Szultanátussal összefogva küzdött Aceh növekvő hatalmával szemben, amikor a holland hajók a térségbe érkeztek. Az egyidejű németalföldi szabadságharcban Hollandia háborúban állt az Ibériai Unió Spanyolországával és Portugáliájával, így Johorral összefogva a meggyengített Aceh mellett kétely nélkül döntöttek meg a portugálok uralmát Malakkán.

⁶¹ Alfonso de Albuquerque 1453-ban született Lizabonban, apja, Gonzalvo fontos pozíciót töltött be a portugál udvarnál. Fia ebben követte őt, majd Afrikában tevékenykedett. Első keleti expedícióját 1503-ban vezette, amely során a Jó Reménység fokán át hajózott Indiába és megalapította Cochint, felépítve az ottani erődöt, hogy a Portugál Udvar számára megvesse a lábát. 1504-ben hazatérve I. Manuel portugál király megbízta, hogy Tristao da Cunha vezetésével hajózzon vissza és az arab városokat támadja Afrika partvonalán. Ő ehelyett Ormuz perzsa szigetre ment, ahol 1507-ben átvette a sziget és az ahhoz tartozó kereskedelmi közösség irányítását, de pozícióját nem tudta sokáig megtartani. Malabarra hajózott 1508-ban, ahol a király parancsára át kellett volna vennie az ottani kormányzó, Francisco de Almeida helyét, aki a parancsot el nem ismerve bebörtönöztette, ahonnan csak három hónap után szabadult ki a portugál flotta tábornagyának közbenjárására, aki lerohanta a kikötőt. 1510-ben megsérült egy sikertelen támadásban Calicut ellen, ezt követően elfoglalta Goát, de egy hónapon belül feladni kényszerült, így vezette hajóit 1511-ben Malacca ellen, amelyet nagy harcok árán foglalt el. Egy évet töltött el itt a portugál uralom megerősítésével, majd visszahajózott Malabarba, azonban egy erős tengeri viharban elvesztette a keleti útján szerzett zsákmányt és majdnem az életét is. Visszatért Goába, ahol ez alkalommal sikerült megerősítenie a portugál fennhatóságot. 1513-ban parancsot kapott, hogy nyisson utat a portugál udvar számára a Vörös tengeren át, hogy a gyarmatokkal megkönnyítse az érintkezést. Ilyen útra korábban európai hajó nem vállalkozott. Szembetalálkozva az egyiptomi flottával ez nem sikerült neki, eközben magasabb rang iránti kérelmét is elutasította az udvar. Flottájával még utoljára megostromolta volna Ormuzt, azonban ellenállás nélkül áadták neki a szigetet, ahol ekkortól (1515) a portugál uralom 1622-ig töretlenül fennállt. Goába visszatérve az öböl bejáratánál találkozott egy portugál hajóval, ahol megtudta, hogy személyes ellenfelének, Lopo Soares de Albergaria-nak kell átadnia az ottani hatalmát. Ezt a portugál udvarban működő, az évek során szerzett ellenfelei érték el, ő azonban nem tudta elviselni a csapást. Még a tengeren elhunyt 1515 december 16-án, halála előtt levelet írt a királynak, amelyben biztosította őt a hűségéről. A goa-i Mi Asszonyunk templomban temették el. A király ezután a neki szánt kitüntetésekét fiának adta, neki pedig a „Nagy” előnevet adományozta. http://www.biographybase.com/biography/Albuquerque_Afonso_de.html 2010-09-28

⁶² II. Alauddin Riayat Shah 1528-1564

A hollandok 1641-ben vették át a portugál gyarmatot, sem a vallásra, sem a helyi törvénykezésre nem gyakoroltak újabb hatást, a kereskedelemből vették ki részüket, illetve kereskedelmi lerakattuként tekintettek a szultanátusra, befolyásukat a félsziget kisebb királyságain, illetve a szultanátusok, Johor, Kedah, Perak legyőzésével erősítették elsősorban 1786-ig, amikor a britek elfoglalták Penangot, azt a szigetet, amelyet a Maláj- félszigeten fekvő Malakka egyik kereskedelmi kapujaként tartottak számon.

1807-ben, a Royal Charter of Justice szabályozni kívánta a britek által Prince of Wales szigetként említett Penang polgári és egyházi törvényeit. Ezeket a törvényeket terjesztették ki, 1819-es megalapítása után Szingapúrra is, majd miután 1824-ben a holland-angol megállapodás brit kézre juttatta Malakkát, ugyanazt a Chartát igyekeztek a korábbi törvénykódex helyett ott is érvényesíteni. A brit adminisztráció azonban így sem tartotta kielégítőnek a terület jogi szabályozását, ezért 1855-ben egy újabb, harmadik Chartát is kiadtak, amit 1878-tól a Supreme Court of the Straits Settlement alapján a rendes brit köz- és precedensjog érvényesítése követett.

Eközben felduzzadt az 1880-ra létrehozott Maláj protektorátus területe. Brit irányítás alá csoportosult Sarawak, Észak-Borneó, Penang, az 1819-ben alapított Szingapúr, és a Malakka Szultanátus. Ezekből alakult meg 1895-re a Maláj Államszövetség, amelynek működését – brit gyámkodás alatt – „rendezettként” szokták leírni⁶³ egészen a második világháború időszakáig, helyesebben a maláj területek japán megszállásáig, amelynek tapasztalatai felerősítették a függetlenedési mozgalmakat és a nemzeti érzést.

Amikor Albuquerque 1511-ben elfoglalta Malakkát, megszüntette az ott addig működő, kiépült iszlám kereskedelmi hálózatot, amelynek azonban a portugálok nem tudtak helyébe lépni. A gyarmatosítás kezdete kapcsolta be a Fülöp-szigeteket a térség történetébe, amikor 1521-ben Magellán⁶⁴ hajója – a portugál Malakkát elkerülve – az

⁶³ Barbara Watson Anday and Leonard Y Andaya: A History of Malaysia. Macmillan Asian Histories Series. 1984, London 182-184. p.

⁶⁴ Ferdinand Magellan, avagy Fernando Magalhaes feltehetőleg 1480-ban született Portóban. Fiatalon állítólag Eleonóra királynő apródja volt, majd matróztól járta végig a hajósok ranglétráját. 1509-ben Gacia del Susa kapitány oldalán megkísérelte elérni Malakkát. A portugál flotta megmenekülésében játszott érdemei elismerésül tisztii rangot kapott, de hazájában nem ismerték el különösebben. 1513-ban jelentkezett a Marokkóba induló szárazföldi expedícióra. Itt lándzsa találta el, aminek következtében egész életében sánta maradt, a zsákmány őrzetére hátrahagyták, majd megvádolták sikkasztással és visszaküldték Portugáliába. Kihallgatást nyert az udvarnál, de Mánuel nem kívánta alattvalóját a korábbiaknál jobban támogatni, Magellán kérésére lemondott további szolgálatairól, ezután egy éven át hajósokat kérdezett ki útjaikról, végigkutatva a királyi levéltárban a korábbi expedíciók feljegyzéseit, hogy megtalálja kora hajósainak „szent Grálját”, az átjárót a Csendes óceánra. Támogatást

északnyugati szigetvilágnál ért partot, a Földet körülhajózó három hajóból már csak a Victoria indult innen nyugati irányba, vissza, Spanyolország felé.

Magellán 1521. március 16-án kötött ki Samar szigetén, és Szent Lázár szigetének nevezte el, Spanyolország részének kiáltva ki. Az öt fogadó két király (raja?) Kolambu és Siagu bemutatta Cebu uralkodójának, Humabon-nak, aki éppen háborút viselt egyik szomszédja, a Mactan szigetét irányító Lapu-Lapu ellen. Miután Humabon és övéi megkeresztelkedtek, Magellán támogatta őket harcukban, azonban 1521. április 27-én elesett, hajója nélküle tért vissza Spanyolországba.

Mindennek ellenére a spanyolok sikeresnek és nagy anyagi haszonnal járónak találták az expedíciót, amelyet továbbiak követtek. A negyediket Ruy Lopez de Villalobos⁶⁵ vezette, ő nevezte el a szigetvilágot Fülöp-szigeteknek az akkor még csak trónörökös, későbbi II. Fülöp iránti tiszteletből.

Spanyolországban próbált szerezni. A Casa de Contratacion, a spanyol kereskedelmi hajózási társaság nem támogatta, de annak üzletvezetője, Juan de Aranda végül meghallgatást szerzett neki az udvarban, aminek során, bár hosszú idő alatt, meggyőzte a királyt, V. Károlyt, hogy érdemes vállalkozásában támogatnia. A portugál diplomáciai tiltakozás, szabotázs és a spanyol tengerészek ellenkezései dacára 1519 szeptember 20-án öt hajójával Magellán kifutott a spanyol kikötőből. Mire november 29-én elérte a brazil partokat nyilvánvalóvá vált, hogy a korvettek kapitányai nem tudják elfogadni nehéz természetét. 1520. január 10-én érte el a La Plata torkolatát, amit a korabeli geográfusok elméletei alapján az átjárónak hitt. Két hónapi keresés után, ami közben lassan haladt dél felé, a legénység nyugtalan lett, a kapitányai pedig nem tagadták elégedettségüket. Március 31-én a zárt San Julian öbölben két hónapos téli pihenő rendelt el a viharok miatt. Még aznap éjjel kitört a lázadás, amit sikerrel vert le és vezetőit kivégeztette. Újabb két hónapi teli pihenő után 1520 október 21-én értek el a szorozhoz, amely a mai napig Magellán nevét viseli és ami az egyetlen átjáró volt a két óceán között amíg a Panama Csatornát 1913-ban először meg nem nyitották. Itt a San Antonio korvett megszökött a kötelékből és visszatért Spanyolországba, Magellán a többi hajóval 1520. november 28-án kihajózott a Csendes óceánra. Több, mint 100 napi út alatt nem találtak szárazföldet, ami ellentmondott a kor topográfiai elképzeléseinek. A négy hajó legénységét tizedelte a skorbut. 1521 március 6-án érték a Fűszer szigeteket, amit Magellán tévesen Molukukának azonosított. Április 11-én Kötött szövetséget Humabon rádzsával, avagy Datu Humabonnal, akit a szigetek többi uralkodója fölé kívánt emelni miután „megtérített”, ezért Su Lapu Lapu és övéi ellen indult hatvan emberével, azonban a csatában életét vesztette. A megmaradt négy hajóból csupán egy tért vissza Spanyolországba 1522. szeptember 4-én, mindössze 18 fős legénységgel a fedélzetén, Juan Sebastian Elcano kapitány vezetésével. Magellán felesége és gyermekei elhunytak az út három esztendeje alatt, más élő rokona nem volt, feljegyzései nyomtalanul eltűntek.

⁶⁵ Ruy Lopez de Villalobos 1500-ban született Malagán. Fiatalkoráról keveset tudunk. 1541-ben kapta Új Spanyolország alkirályától, Antonio de Mendozatól a megbízást, hogy hajózzon a „Nyugati Szigetekre” hat korvettel. 1542 december 25-én futottak ki a Mexikói öbölből és már másnap elnevezték a Corrales szigeteket, 1543 január 6-án Eniweok és Ulithi szigeteket megpillantva Los Jardines-nek nevezte el őket, egy több napos viharban elvesztette a SanChristobal korvetet, amelynek kapitánya Gines de Mafra volt, aki korábban Magállan körbehajózta a Földet, így járt már a „Nyugati szigeteken” is. 1543 február 29-én érték el a Mindanao sziget Baganga, amelyet a Károly császár sziget Malaga öblének neveztek el. A megmaradt öt hajó legénysége éhezett, amely problémát március végéig nem tudtak megoldani. Ekkor megtalálták a viharban Limasawa szigetére sodort San Christobalt és legénységét, akik berendezkedtek és bőven el tudták látni magukat étellel. Augusztus 7-én portugál csapatok érkeztek Malakkából és magyarázatot követeltek rá, miért tartózkodik a hat spanyol korvett portugál felségvizeken. Kétszeri levélváltás után sem tudták tisztázni a helyzetet, eközben 1544 áprilisában elérték Samar és Leyte szigeteket, amelyeket a spanyol trónörökös tiszteletére Fülöp-szigeteknek nevezett el. Az éhség, az öslakosság ellenségessége és hajótörés az ismeretlen vizeken arra kényszerítette Villalobost, hogy a portugáloknál keressen menedéket, akik legénységével együtt letartóztatták és bebörtönözték a Malakkához tartozó Amboyna szigetén. Börtönében, trópusi lázban halt meg 1544. április 4-én.

A Fülöp –szigetek hivatalosan csak 1565-ben vált gyarmattá, amikor II. Fülöp Miguel Lopez de Legazpi-t⁶⁶ nevezte ki általános kormányzóvá, ő pedig a gyarmat fővárosává és központjává a települések közül Manilát választotta ki kedvező éghajlati adottságai és könnyen hajózható kikötője miatt. A gyarmati uralom során Spanyolország nem a Fülöp-szigetek mezőgazdasági vagy nyersanyag potenciálját, hanem fekvését kívánta kihasználni. A gyarmatot Mexikóból irányították, a kereskedelme alapja pedig a spanyol flotta kereskedelme volt Acapulco és Kanton között, amelyben Manila másodlagos rakodókikötőként szerepelt a kisebb kínai hajók selyem- és porcelánszállítmányai és az amerikai spanyol gyarmatok hadihajói, illetve a rajtuk szállított mexikói ezüst között.

A spanyol gyarmatiság a Fülöp-szigetek számára egyet jelentett a katolikus vallás felvételével, habár a mai napig igen erős vallásgyakorlatukban az eredeti pagan szokások és rítusok hatása. A misszionáriusok a falvakban térítettek, és a szigetvilágot megismerve és mint birtokokat használták az erre kirendelt területeket, a gyarmati adminisztráció világi hivatalnokai azonban elsősorban a városokban, főleg Manilában tevékenykedtek és hatalmukat a megőrzött korábbi társadalmi rend felhasználásával, a datu-kon keresztül gyakorolták.

A hagyományos közösségben a föld a társadalom közös tulajdonát képezte (ha egyáltalán megfogalmazta ezt valaha is a törzsi társadalom), a spanyol irányítás azonban a datuk tulajdonának tekintette a rájuk eső földet, így tulajdonképpen „birtokos nemességé” tette őket, ami a világi irányítás alapjául szolgált. A falvakban a térítők

Legénysége portugál segítséggel nagyrészt hazajutott. Az Encyclopaedia Britannica online: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/347891/Ruy-Lopez-de-Villalobos> alapján

⁶⁶Miguel Lopez de Legazpi 1502-ben született baszk nemesi család legkisebb fiaként. Iskoláit befejezve, 1526-27-ben saját városának helyi kormányzóságán dolgozva szerzett hivatali gyakorlatot, majd – szülei halála után legkisebb fiúként nem tudva örökölni – 1528-ban Új Spanyolországba, Mexikóba költözött. Előbb a pénzügyi tanácsban működött, majd Mexikóváros polgári kormányzója lett. Itt is nősült meg, munkatársa hűgával, Isabel Garcés-szel kilenc gyermekük született mielőtt Isabel 1550-es években elhunyt. Az alkirály, Luis de Velasco utasítására vezette őt hajóból álló expedícióját 1564-ben a csendes óceáni szigetek irányába, azzal a feladattal, hogy megtalálja és a spanyol korona alá hajtassa a Fűszer szigeteket. 1565 februárjában érte el Cebu szigetét, ahol számos harcot vívott a helyi lakossággal, végül vérszerződést kötött Bohol szigetének vezetőjével, Datu Sikatuna-val, majd egyesített erővel letörték a többi sziget ellenállását. Legazpi előrehaladott kora és egészségi állapota miatt Cebun maradt, amíg korvettkapitányai, Martin de Goitiand Juan de Salcedo megfelelő helyet kerestek a szigetek irányítására. Választásuk csak 1570-ben esett Manilára, amikor a szigetek felderítése során eljutottak ideig. Legazpi kiépítette a gyarmati adminisztrációt, korvettkapitányai szembeszálltak a kínai kalózokkal, megkezdődött a térítés. 1572-ben hunyt el szívelégtelenségben, mint a Fülöp-szigetek első kormányzója. Nehezen gyűjtögetett vagyonát felemészítették az út költségei. Halála előtt II. Fülöpnek írt részletes beszámolóit a Sevilleben őrzik. Az Encyclopaedia Britannica online: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/334927/Miguel-Lopez-de-Legazpi> alapján

képviselték a spanyol fennhatóságot, ez a „friarokrácia”, avagy a „szerzetesi diktatúra” és a datu-k földbirtokai adták a spanyol uralom két legerősebb alapját.

Amikor 1762-ben, a hétéves háború⁶⁷ során Manila rövid időre brit kézre került, a spanyol uralom megrendült a szigeteken. Annak ellenére, hogy a Párizsi béke⁶⁸ néhány éven belül visszaadta a gyarmatát Spanyolországnak, a kínai kereskedőkre és a filippínokra gyakorolt brit hatás helyrehozhatatlan volt, mert megtörte a majdnem kétszáz év alatt kialakult spanyol kereskedelmi monopóliumot, és ezzel a Fülöp-szigetek lakosságának izolációját.

Az egyre növekvő verseny miatt 1815-ben megszűnt az acapulco-i korvett-kereskedelem. Miután 1821-ben elismerték Mexikó függetlenségét⁶⁹, nem volt szükség a kereskedelmi megálló szoros ellenőrzésére sem, így a Fülöp-szigetek irányítását Madridba helyezték át. A missziós tevékenység azonban folytatódott, világi adminisztráció híján pedig a szerzetesrendek⁷⁰ ellenőrizték a gyarmati adminisztráció rendjét és az oktatást is.

Az egyházi rendek tartották maguknál a hatalmat a helyi kormányzatok szintjén a XIX. század végéig, az oktatáson kívül az egészségügyi és adóügyi intézkedések is hozzájuk tartoztak, valamint a falusiak viselkedésére is – a kelleténél nagyobb – figyelmet fordítottak a helyi rendőrségek és városi hivatalnokok munkájával együttműködésben. Odáig is elmentek, hogy a nem megfelelő magaviseletű, szándékú vagy a gyarmati uralomhoz nem lojális „bajkeverőket” már a gyóntatófülkékben „kiszúrték”, így biztosítva a rendet. Mindez természetesen ellenkezik az egyház elveivel és a szerzetesi rendek szabályaival is, így tevékenységük a spanyol gyarmati uralom egyik legvitatottabb részévé vált, ahogy a Fülöp-szigetek egyháztörténetének is legellentmondásosabb része. Hasonlóan ellentmondásos, hogy a szerzetesrendek tagjai falvakban kifejtett tevékenységük folyamán visszautasították a manilai püspök látogatásait, ami pedig a rendes egyházi gyakorlatnak része, így munkájukat feljebbvalóik ellenőrzése nélkül végezték. Éppen így utasították el a filippínó papokkal,

⁶⁷ A spanyol örökösödési háború (1701-1714), majd az osztrák örökösödési háború (1740-1748) után a megváltozott európai hatalmi rendszer vezetett a XVIII. század „világháborújaként is emlegetett hét éves háborúhoz (1756-1763), amelyben az osztrákok a franciákkal és az oroszokkal szövetségben harcoltak a poroszokkal, Hannoverrel, és az őket támogató britekkel szemben Európán belül, illetve a brit-francia ellentét miatt a gyarmatokra is kiterjedt a háború.

⁶⁸ A hétéves háborút lezáró 1763-as Párizsi békében Nagy-Britannia Megszerezte India és Észak Amerika feletti gyakorlatilag teljes irányítást.

⁶⁹ 1810. szeptember 16-án Miguel Hidalgo y Costilla megindította a Spanyolország elleni függetlenségi harcot a mexikói Doloresben. A mexikói függetlenségi háború 1821-ben hozta meg eredményét, amikor Spanyolország kénytelen volt Mexikó függetlenségét elismerni.

⁷⁰ Augustiniánusok, Domonkosok, Ferencesek, és Jezsuiták

szerzetesekkel való helyettesítésük gondolatát is, gyakran a rasszizmusig folytatva a vitát filippínó testvéreik alacsony képzettségéről és alkalmatlanságáról, amely teljesen ellentétes volt az egyház akaratával. Ehhez járult az a tény is, hogy – miután a spanyol hivatalnokok jórészt a kereskedelmi érdekek áthelyeződésével távoztak a szigetekről, a szerzetesrendek tulajdonában összpontosult a legnagyobb földvagyon, elsősorban a Luzon szigeten, amelyet a kínai etnikumú kereskedő-rétegnek bérbe adva, nagy bevételekhez jutottak.

A mindezek által kiváltott felháborodás nagymértékben járult hozzá a nemzeti öntudat és a politikai reformvágy kialakulásához.

A szerzetesrendek uralmának középpontjában az oktatásban játszott kizárólagos szerepük állt, ami által befolyásolni tudták a kulturális és intellektuális élet egészét. A spanyol kormány minderre a közoktatás fejlesztésével és állami iskolák alapításával válaszolt, bár ezek felügyeletét továbbra is a szerzetesrendek látták el, ahogyan az egyetemi oktatás is hozzájuk tartozott, amelynek curriculumán 1611 és 1898 között nem változtattak⁷¹.

Mindeközben, 1834-ben a spanyol hatalom megnyitotta a fülöp-szigeteki kikötőket a kereskedelem, azaz a brit és amerikai kereskedők előtt, ami az addig önellátásra termelő filippínó mezőgazdaság cikkeit piacképes termékekbe tette, elsősorban a dohányt és a cukrot. Ez nagy kiugrási lehetőség volt a már létező birtokos nemesség és a kínai etnikumú kereskedők számára, akik az így szerzett nyereséget többek között a Spanyolországban elérhető oktatásra fordították utódaik számára.

A XIX. század forradalmi hulláma 1868-ban érte el Spanyolországot, amikor egy különösen rossz termésű év (1867) után a flotta fellázadt. II. Izabella elmenekült, és kezdetét vette az ötödik spanyol forradalom, amelynek élére szervezett baloldali csoportok álltak⁷². A Fülöp-szigetek élére liberális kormányzó, Carlos Maria de la Torre került, aki fontosnak tartotta megosztani az anyaország új értékeit, úgy mint a

⁷¹ Elsősorban a Kongresszusi könyvtár honlapján talált források, „Data as of June 1991 [http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+ph0018\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+ph0018)~)” 2010-11-08 alapján

⁷² Ezek a csoportok egymással is harcot vívtak, még 1868-ban Dél-Spanyolországban liberálisok lemészárolták a bakunyistákat, 1872-ben José Mesa Madridi lapjában megjelent a Kommunista Kiáltvány első spanyol fordítása, 1873-ban megkezdték működésüket a szakszervezetek (szakegyletek). Megkísérelték bevezetni az általános választójogot, de újabb parasztfelkelés tört ki. Teret nyert Spanyolország független kantonok föderatív köztársaságáá szervezésének gondolata, anarchisták léptek be a kantonokat irányító kormányzótestületekbe. Az alfonzisták, avagy a királypártiak 1874-ben tudtak csak győzni, alkotmányos monarchiát vezettek be, amelynek Parlamentjében konzervatív-liberális váltó-rendszert valósítottak meg.

sajtószabadságot, a szólásszabadságot, és az 1869-es spanyol köztársasági alkotmányhoz illeszkedő nemzetgyűlést. 1781-ben Rafael de Izquierdo lépett a helyére, aki visszaállította a korábbi keménykezű vezetést. Az eredmény az lett, hogy a következő évben Cavitában 200 filippínó katona lázadt fel és ölte meg a spanyol feletteseit, amit a spanyolok könyörtelenül megtoroltak, majd – kihasználva az alkalmat – összeesküvés vádjával letartóztatták a Fülöp-szigeteken élő baloldaliakat is, valamint a reformista szerzeteseket, Jose Burgost, Mariano Gomezt és Jacinto Zamorát is nyilvánosan kivégezték.

A Spanyolországban tanuló, vagy oda menekült fülöp-szigeteki emigránsok kezdték azt a propagandamozgalmat, amelynek célja a spanyolok és filippínók törvény előtti egyenlősége, filippínó részvétel kivívása a spanyol Parlamentben és mindazon szabadságjogok elérése volt, amelyeket Carlos Maria de Torre rövid kormányzósága alatt átmenetileg már megkaptak.

Az egyik legkiemelkedőbb propagandistának Graciano Lopez Jaenát tartják, aki 1880-ban menekült Spanyolországba, miután a Fülöp-szigeteken megjelent szatirikus regénye, a Fray Botond, Botond testvér, amelyben a vidéki szerzetes mindennapi életéről rajzolt groteszk képet. Ő alapította meg Marcello del Pilar-ral Madridban La Solidaridad című lapot, amely a propaganda mozgalom egyik legfőbb szócsövévé vált. A lapot nem csak Spanyolországban, hanem a Fülöp-szigeteken is terjesztették.

A másik hasonlóan híres propagandista José Rizal volt, aki orvosi tanulmányait, amelyeket a Fülöp-szigeten kezdett meg, Madridban folytatta. Ott írta meg antropológiával foglalkozó munkáját, a filippínókról kialakított rasszista vélemények cáfolatául. Hazájába visszatérve békés reformokat hirdető egyesületet szervezett, La Liga Filipina néven. Forradalmi lázításért letartóztatták és száműzték. Ez az 1892-es letartóztatás volt az egyik fő indítórúgója annak a fegyveres felkelésnek, amely Andres Bonifacio és a szabadkőműves szervezeti elemeket is felhasználó, titkos, Katipunan társaság nevéhez kötődik és a Fülöp-szigetek függetlenségét forradalmi úton kívánta kivívni.

A kubai szabadságharc egy évvel korábbi példáját követve, 1896. augusztus 29-én támadták meg az első spanyol helyőrséget, és egész évben ismétlődtek a támadások. Eközben kivégezték José Rizalt, aki száműzetéséből a kubai hadsereghez próbált csatlakozni,

1897-re szakadás támadt a Katipunanok között, akiknek egy része még mindig Bonifaciot támogatta, de sokan már a harcokban eredményesebb Emilio Aguinaldot

kivánták vezetőjüknek, végül Aguinaldo kivégeztette ellenfelét, majd Bulacan szigetre vonult, ahol megalapította a Biak-na-Bato Köztársaságot.

A kis köztársaság és a spanyolok közötti harc holtpontra jutott, mivel nyílt színen bár nem lett volna esélye a felkelőknek, de a gerillaháború szinte bármедdig húzódhatott, így tárgyalások vezettek az 1897. decemberi Biak-na-Bato egyezményhez. Ebben Spanyolország teljes amnesztiát ígért a felkelőknek és nyolcszáz ezer dollárt Aguinaldonak és kormányának, amennyiben önkéntes száműzetésbe vonulnak Hong Kong-ra⁷³. December 27-én teljesültek is az egyezmény feltételei.

Amikor 1898-ban az Egyesült Államok hadat üzent Spanyolországnak Kuba birtokáért, az ázsiai hajóhad vezetője, George Dewey tárgyalásokat folytatott Aguinaldóval mielőtt Fülöp-szigetekenél megtámadta volna a spanyol flottát. Az amerikai győzelem után Aguinaldo vissza is tért száműzetéséből és újra átvéve a felkelők vezetését, június 12-én kikiáltotta a Fülöp-szigetek függetlenségét Manilában. Eközben a spanyol flotta elveszítette Kubát és tárgyalásokat kezdett az Egyesült Államokkal.

Az Egyesült Államoknak nem tartozott érdekei közé a Fülöp-szigetek függetlenségének védelme, ezt belátva Aguinaldo a könnyebben védhető Bulacan szigetre vonult vissza. December 10-én, Párizsban megkötött békében Kuba elnyerte önállóságát, és Spanyolország lemondott a Fülöp-szigetéről, Guamról és Puerto Ricóról húsz millió dollár kárpótlásért cserébe⁷⁴.

Az Egyesült Államok Fülöp-szigetek politikájának kidolgozására összeállította az első Fülöp-szigetek bizottságot⁷⁵, eközben Aguinaldo a bulacani Malaloson kikiáltotta az első Fülöp-szigeteki Köztársaságot (1899. január 23.), ezzel megkezdődött a szigetek függetlenségi háborúja, Aguinaldo elfogásával zárult le 1901-ben, hűségesküt tetettek vele az Egyesült Államoknak és felszólították, hogy tettesse le a fegyvert a gerillákkal. A Schurmann Bizottság eközben a fülöp-szigeteki helyi civil kormány felállítására és a függetlenség megadására tett javaslatot.

A megalakított második (Taft) bizottság a spanyol gyarmati múlttal való szakítással, törvénykönyv elfogadásával, bírói rendszerrel, kerületi választási rendszerrel és területi kormányokkal folytatta elődje munkáját. 1902-ben Alkotmányt adományozott a Fülöp-szigeteknek, amely egy két kamarás törvényhozó hatalommal

⁷³ Emilio Aguinaldo és közvetlen hívei nevéhez fűződik egyébként, hogy hong kongi száműzetésük alatt ők szerkesztették meg a jelenleg is használt zászlóját Fülöp-szigeteknek.

⁷⁴ A Caroline szigetek és a Marianna szigetek pedig Németország birtokába kerültek.

⁷⁵ Schurmann Bizottság

egészítette ki a volt gyarmati ország jogéletét. A Fülöp-szigetek alkotmánya élesen elválasztja az egyházi és világi hatalmat, valamint megszüntette a római katolikus vallás államvallás helyzetét. 1904-ben a Fülöp-szigetek megvásárolta a Vatikántól a szerzetesrendeknek adományozott földbirtokokat és megpróbálta őket eladni a filippinóknak, azonban ez inkább a már amúgy is meglévő társadalmi különbségeket erősítette, minthogy a megvételükre csak a már amúgy is birtokkal rendelkezők lehettek képesek.

Az első fülöp-szigeteki választásokat 1907-ben tartották és a Nacionalista Párt nyerte Manuel Quezon és Sergio Osmena vezetésével. Pozíciójukat a II. világháborúig meg tudták őrizni, habár a kormányzat mindvégig adós maradt a nemzeti kérdések, például a földreform, a bérleti jogok ügye vagy a népességnövekedés által felvetett kérdések megoldásával elsősorban azért, mert a kialakuló utang na loob, patrónus-kliens típusú rendszer ezekre nem nyújtott teret, így az elithez nem tarozó tömegek csalódottsága újabb és újabb felkelésekhez vezetett. A problémát némileg orvosolta a Jones Act, amelyet 1916-ban adtak ki és az alsóházat Képviselőházzá tette, valamint a spanyol uralom alatt megszokott helyi kormányzóéhoz hasonló jogkörrel felruházott vezetőt állított a kormány élére, akit az Egyesült Államok elnöke nevezett ki. *Bebizonyosodott, hogy háromszáz éves spanyol uralmat nem lehetséges egyetlen tollvonással eltörölni.* A Tydings-McDuffie Act 1934-ben tíz éves átmeneti periódust tartott szükségesnek mielőtt a Fülöp-szigetek elnyerné teljes önállóságát, ennek a periódusnak vége 1946. július 4-re esett.

Azonban a régió nem minden országának okozott veszteséget a gyarmatosítás első hulláma. Miközben a portugál uralom elérte Malakkát és érdekerületeit, Brunei szultánátusa megerősödhetett a korábbi regionális kereskedelem áttevődésével. Az ötödik szultán uralmát a brunei aranykornak szokták nevezni, követve a korszak spanyol hódítóinak, elsősorban Antonio Pigafettának leírását Brunei kikötőjéről. A Magellánnal hajózó Antonio Pigafetta 1491-ben született az itáliai Vincenzában, és ahelyett, hogy családja óhaját követve diplomáciai pályára lépett volna, eltökélte, hogy kora portugál és spanyol hódítóinak krónikása lesz. Magellán hajójára önként jelentkezett navigátornak, Madridban, 1518-ban. Bruneiről csodálatos városként számolt be, ahol az utazókat selyembe öltöztetett elefántok hátán vezették az uralkodó elé, látta, hogy a helybeliek selyembe és aranyba öltöztetett oroszlánokat vezetnek, miközben ők maguk igazgyöngyökkel és drágakövekkel díszített ruhákat viseltek. Beszámolóján

gondolkodva mindenképpen figyelembe kell venni, hogy ugyanő volt az is, aki a Patagóniát az óriások földjének titulálta, és azt is, hogy úti beszámolóját 1522-es hazatérése után egyenesen V. Károly spanyol királynak adta át, aki az így szerzett érdemei elismeréseként kiváló álláshoz segítette VII. Kelemen pápa udvarában, amire valószínűleg számíthatott is a beszámoló izgalmas hangvétele nyomán. További életéről keveset lehet tudni, Vincenzában hunyt el 1535-ben. Beszámolója Magellán útjának az egyetlen fennmaradt elbeszélése, amelynek egyik példányát a Vatikáni Levéltárban, a másikat a Milánói könyvtárban őrzik⁷⁶. A hagyományból annyi igaz lehet, hogy az ötödik és kilencedik szultán uralkodása közötti időszakban Brunei tengeri nagyhatalom volt, kereskedelmi kapcsolatai kiterjedtek Sarawak, Sumátra, Borneo tengerpartjaira és a Fülöp-szigetek déli területeire is, kihasználva optimális geopolitikai fekvését Délkelet-Ázsia államai között.

A társadalom hierarchikus felépítése a kilencedik szultán idejére alakult ki teljesen és nyomait a brunei nép ma is őrzi a szultán hatalmát némileg korlátozó, elsősorban a hercegekből – és kevésbé a nemesekből – álló tanácskozó testület maradványa által.

Mivel a térségben megjelenő portugál gyarmatosítók elsődleges célja a kereskedelem volt, jelenlétük közvetve inkább elősegítette a szultanátus fejlődését azáltal, hogy a korábbi helyi kereskedelmet mintegy kiszorították Malakka kikötőjéből, valamint a forgalom átalakításával lehetőséget adtak a kis államnak, hogy legnagyobb kiterjedését elérve, regionális hatalom lehessen, kereskedőiről portugál iratok tudósítanak Sziám és Ligor területéről is. Ennek ellenére a kapcsolatok nem voltak békés természetűek, portugál források éppígy feljegyezték Brunei szultánjának ellenségességét, 1536-ban a Molukka szigetekenél meg is támadták a brunei hajókat.

Mégis a spanyol gyarmati terjeszkedés vezetett a legtöbb összecsapáshoz Brunei-el, 1565-ban Manila irányítását átvevő Miguel Lopez de Legazpi⁷⁷ többek közt brunei előkelőkkel és kereskedőkkel harcolt a fülöp-szigeteki város irányításáért. 1578-ban Bruneit is megtámadta a spanyol flotta, mivel az visszautasította, hogy misszionáriusokat fogadjon területén. Az ekkor a Maláj-félszigetet már megszerző spanyolok megtámadták a szultanátust, a fővárost is sikerült rövid időre elfoglalniuk, de még visszavonulni kényszerültek, a területi nyereség mégis nagy volt, Brunei a kereskedelemben fontos területek feladására kényszerült. A status quo valódi változását

⁷⁶ <http://www.famousamericans.net/francescoantonipigafta/> 2010-11-10 alapján

⁷⁷ Ld. a következő fejezetben

a Hasszán szultán uralkodását követő, belső feszültségekkel terhes brunei időszak hozta meg, amelynek okai egyrészt a Bruneien belül feszülő belpolitikai ellentétek, másrészt az államot sújtó „gazdasági válság” volt, amelyet az európai gyarmatosítók megjelenése, illetve az ezáltal megszűnt délkelet-ázsiai kereskedelmi hálózat, Brunei gazdasági motorjának megállása okozott.

Ez Sarawakon a szultanátus meggyengüléséhez, lázadáshoz vezetett, amelyet az akkori szultán, II. Omar Ali Saifuddin, egy brit kalandor, James Brook segítségével tudott csak elfojtani, 1839-ben. Cserébe Sarawakot brit kormányzóként, „fehér rajaként” irányította, felajánlva a Brit Birodalomnak Bruneit is, azonban a szultanátust, annak belső problémái ellenére sem sikerült maga alá hajtania, egészen 1846-ig, amikor a britek elfoglalták Brunei városát és a szultánnak alá kellett írnia a barátsági és kereskedelmi szerződést (1847), valamint átadni Labuan területét. Saifuddin alig két évvel később hasonló szerződést kötött az Egyesült Államokkal is. Habár Sarawakért a szultanátus több mint húsz éven át küzdött, 1877-ben a Brit Észak-Borneó Társaság irányítása alá került.

A huszonötödik szultán, Hashim Jalilul Alam Aqamaddin írta alá 1888-ban országának brit protektorátussá válását. A protektorátus alatt a szultánok brit politikai tanácsadók segítségével irányították Bruneit, kivéve a vallási szokásokhoz tartozó kérdéseket. Megalakult a brunei rendőrség (1911) és maláj köziskolák kezdték meg működésüket. A következő fordulópontot az jelentette, amikor 1929-ben olajat találtak az északi Seria tartományban.

Pápua Új-Guinea fekvéséből és a szigetek földrajzi adottságaiból fakadóan szintén másféle gyarmati tapasztalatokat szerzett. Az első európaiak, akik megpillanthatták a szigeteket, portugál és spanyol hajósok voltak, közülük is kiemelkedik Don Jorge de Meneses⁷⁸, akinek az életéről bár keveset tudunk, de akivel a spanyol-portugál ellentétek időszakában, a XVI. századi Kelet-Indiákon folytatott háborúkban gyakran találkozunk. 1527-ben kapcsolódott be a Molukka sziget⁷⁹ körüli csatározásokba, Tindor és Giololo szigetek uralkodóival szemben - nem találva magát elég erősnek - fegyverszünetet kötött, azonban egyik fél sem bízott a tartós békében. Meneses Malakka irányából közelítette meg Molukkát, azonban útja során „különleges,

⁷⁸ Neve Menezes variációjában is előfordul.

⁷⁹ A mai Indonézia területéhez tartozik.

véletlenszerű események”⁸⁰ hatására Mindanao-t kelet felől hagyta maga mögött, majd egy viharban⁸¹ elnavigálva magukat, kétszáz mérfölddel délre került Molukkától és ott addig ismeretlen szigeteket talált, göndör hajú emberekkel, róluk nevezte el az egyik maláj nyelvjárásból származó „papua”, azaz „göndör hajú” szóval a szigeteket – és azok népeit – Pápuáknak.⁸²

1545-ben a spanyol Ingo Ortiz de Retez⁸³ tűzte maga elé célul, hogy „megkerülje a Kelet-Indiákat”, a mai Indonézia legkeletebbi szigetét felfedezve, a lakosságot az afrikai Guinea népéhez hasonlónak találta, így a szigetnek, az Új-Guinea nevet adta. A portugál gyarmatosítók kezdték el Délkelet-Ázsiában terjeszteni a Dél-Amerikából származó édesburgonyát, ezt a növényt az Új-Guinea belső vidékén lakók is átvették, ami folyamatos termelésével és magas kalóriatartalmával elősegítette a népességszaporodást a szigeten.

⁸⁰ James Burny, captain in the Royal Navy: A Chronological History of the Discoveries of the South Sea or the Pacific Ocean. Part I. London, 1803. alapján
http://books.google.com/books?id=HP4nAAAAYAAJ&pg=PA146&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=KFFtZXDC8qr8APb753NCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDAQ6AEwAg#v=onepage&q=Don%20Jorge%20de%20Meneses&f=false 2009-09-21

⁸¹ Albert Frederick Calbert: The Discovery of Australia. s.l. 1902. p.55.
http://books.google.hu/books?id=BR9XAAAAAAAJ&q=Don+Jorge+de+Meneses&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=eJ5fTYHX18uq8QPPuc1Z&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CQ0Q6AEwAQ 2009-09-21

⁸² Menesesről tudjuk, hogy később az elsők között volt, akik megpillanthatták Ausztrália partjait, azonban a kontinenst szigetnek vélték. Élete második felében részt vett a Brazília gyarmatosításában is, a brit beszámolóik tevékenységét az „ördögien kegyetlen” jelzővel írták le, de sem születéséről, sem haláláról, sem tevékenységéről részleteket nem találtam eddig. A fentiek nagyrészt Sir Clement Robert Markham: Early Spanish voyages to the Strait of Magellan. Hakluyt Society, 1911.
http://books.google.com/books?id=uvnpAAAAAAAJ&q=Don+Jorge+de+Meneses&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=y6RfTaKZ08Ku8gOHn_hZ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CEAQ6AEwBQ És The Geographical and Historical Dictionary of America and the West-Indies. An Entire Translation of the Spanish Work. Szerk.: Colonel Don Antonio de Alcedo and G.A Thompson ESQ. London , 1812. Vol.1.
http://books.google.com/books?id=mGQFAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=The+Geographical+and+Historical+Dictionary+of+America+and+the+West-Indies.&hl=hu&ei=v9RfTYngJJSq8AOY-qBa&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false 2009-09-21 alapján

⁸³ Ingo Ortiz de Retezről csak annyit tudunk, hogy valamikor a XVI. század első évtizedeiben született a baszk Llanteno Avalában, a mai Ayalában, Ingo Ortiz és Maria Sanches fiaként. Fiatalkoráról keveset tudunk, az első pontos adat, hogy 1538-ban csatlakozott Pedro de Alvaradohoz a Guatemalai expedícióján. I Károly parancsára ez az expedíció kísérelte meg elérni a Molukka szigeteket Mexikó keleti partjaitól elindulva. Amint indolni szándékoztak volna azonban Mexikóvárosból, az indián felkelés megküszöltötte útjukat 1541-ben. Guadalajara kormányzójától kértek segítséget Új Galicia gyarmat számára, az összecsapásokban valószínűleg Ortiz is részt vett, Alvarot a lova a csatában maga alá temette és halálával veszélybe került a teljes expedíció, amíg Villabost meg nem bízták a vezetésével. Ezen az expedíción vett részt Ortiz de Retez és volt olyan szerencsés, hogy a monszonnal elsodródva az ő hajója pillanthatta meg először a később Új-Guineának elnevezett sziget partjait. A Villalobos expedíció sajnos bukásra volt ítélve, de Ortiz de Retez a kevés túlélő közé tartozott. 1548-ban láthatta viszont hazája partjait.

A szintén Pápua Új-Guineához tartozó önálló tartományt, Bougainville-t, amely földrajzilag a Salamon szigetek része, csak 1766-ban fedezte fel a francia Louis Antoine de Bougainville⁸⁴.

Az első németek, aki megpillanthatták a Csendes óceánt, valószínűleg holland hajókon értek oda, például Abel Tasman feltehetőleg Heemskerck nevű hajóján. Ugyanis Tasman, a XVII. század holland felfedezője, aki első európaiként pillantotta meg Tasmaniát és Új-Zélandot, Gröningenben született, amely Hanza-város volt, valamint családja az észak-németországi Jever városából származott. Így amikor a Holland Kelet-Indiai Társaság megbízásából 1639-1643 között bejárta a Csendes óceán déli részét, nem csak a holland társaság számára talált új befektetési lehetőséget.

Igaz, a hamburgi Johann Ceasar Godeffroy csak 1857-ben alapította meg hivatalosan Szamoai leánycégét, amely a helyi kereskedelem, a koprakereskedelem⁸⁵ uralásával tudott részt venni, melynek hasznából a déli tengerek „kincseit” importálta német üzletfeleinek, és német bevándorlókat hozott a déli csendes óceáni területekre. Monopol helyzetét 1877-ben törte meg egy másik hamburgi cég, a Hersheim und Robertson német közösséget alapított a Matupi szigeten, a mai Új Britannianak északkeleti része. Innen kiindulva kereskedelmet folytattak nem csak Új Britannian, de a Marshall szigetekkel és a Caroline szigetekkel is, amelyek 1898-ban a Kubáért folytatott spanyol-amerikai háborút lezáró Párizsban megkötött béke után a Mariana szigetekkel együtt a spanyolokkal kötött adás-vételiszerződéssel német birtokba kerültek.

Az ornitológus Otto Finsch⁸⁶ 1879 és 1885 között több alkalommal is visszatért a szigetekre, hogy természeti értékeit, állatfajait feltérképezze, majd 1885-ben Bismarck

⁸⁴ 1729-ben született Párizsban, nemesi családban, amelynek birtokai Normandiában voltak. Tanulmányai befejeztével előbb jogászként tevékenykedett, ám ezt hamar feladta és 1753-ban belépett a hadseregbe, a muskétások közé. 1755-ben Londonba küldték, ahol a francia követség szolgálatában tevékenykedett, és tagja lett a Royal Society-nek, majd 1756-ban Kanadába küldték, ahol részt vett az angolok ellen vívott gyarmati háborúban, ebben ki is tűntette magát, majd a hét éves háborúba tért haza. 1764-ben a francia kormány parancsára gyarmatosította a Falkland szigeteket, majd öt jelöltet, hogy vezesse a franciák Föld körüli útját 1766-ban, ez út során fedezte fel a Salamon szigeteket. Útja után visszavonult családi birtokára és megírta emlékeit, ezalatt csodálatosképpen elkerülte a forradalmat, majd Napóleon szénátorrá tette, visszatért Párizsba és itt is halt meg 1811-ben. Mindhárom fia a hadseregben szolgált.

⁸⁵ A kopra a kókuszdió kiszáritott húsa, amelyet a csendes óceáni térségben állati takarmányként is hasznosítottak, ezen kívül ebből nyerik a kókuszolajt is.

⁸⁶ 1839 augusztus 8-án Sziléziában látta meg a napvilágot, egy üvegfestő fiaként. Maga is értett ehhez a mesterséghez, madártani érdeklődése mellett ennek is köszönhetette első komoly megbízatását, a bulgáriai osztrák konzul hívta meg 1859-ben, hogy állítson össze képes kötetet a helyi madárvilágról. A bolgár Journal für Ornologie-ben megjelent tanulmánya hozta meg számára egyetemi állását a Leideni egyetem Természettörténeti Birodalmi Múzeumában, ahonnan Bonnba, majd a Brémai múzeum kurátori, később (1876) igazgatói pozíciójába lépett tovább. 1868-ban szerzett ornitológiai doktorátust a bonni

gyarmati megbízottjaként vezetett expedíciót, amelynek keretein belül Új Britanniát és Új Írországot Vilmos herceg földjének (Kaiser Wilhelm's Land), Pápuát pedig Bismarck szigeteknek nevezte el. Az itt elterülő beltenger a mai napig Bismarck nevét viseli. Ezzel a terület de facto német gyarmattá vált.

Mindez, és a német gyarmatpolitika 1884-ben, a Reichstag előtt bejelentett változása, természetesen nem kerülte el a többi gyarmati hatalom figyelmét. Habár a Pápua területek nagyrészt kiestek a gyarmatbirodalmak leginkább figyelemmel kísért és legproduktívabb részei közül, az Új Dél-Wales és Queensland irányítására kirendelt Thomas Mcllwraith számára mégis túlságosan szembeszökő és aggasztó folyamat indult el, amelyre már 1883-ban felfigyelt⁸⁷, és igyekezett azt megfékezni. Ennek érdekében Queensland kormányzójának figyelmébe ajánlotta az esetet, valamint levelet írt a Gyarmatügyi Hivatalnak Londonba, hogy sürgesse Új-Guinea a brit gyarmatbirodalomhoz való csatolását. Minthogy azonban a válasz késlekedett, végül a saját hatáskörében, mint előljáró utasította Queensland rendőri hivatalát, hogy a kormány nevében deklarálja a brit gyarmatbirodalom részének Új Guinea Holland határtól, a keleti hosszúság 141. fokától keletre eső területét. Amikor az eset a brit Parlament elé került, Lord Derby azt tanácsolta a gyarmati kormánynak, hogy ne annektálja Új Guineát annak hatalmas mérete, és ismeretlen belső területei, a bennszülöttek bizonyos ellenségessége és a várhatóan nagy adminisztratív költségek miatt. Ezzel komoly éleslátásról tett tanúságot, ugyanis sem a Pápua, sem az új-guineai területek belsejéről nem álltak rendelkezésre ismeretek.

Éppen ezért a brit Parlament 1883-ban elutasította a queenslandi kérést. Új Guinea protektorátust Nagy Britannia végül 1884. november 6-án hozta létre, miután Ausztrália anyagi támogatást ígért a friss területnek, amely végül 1888-ban vált

egyetemen, ittébredt fel benne a néprajz iránti érdeklődés, valamint itt ismerte meg korának nagy zoológusát, Alfred Brehmet is, akit 1876-ban elkísért Turkesztánban és északnyugat Kínában vezetett expedíciójára. Itt éledt benne érdeklődés a gyarmatok és azok állatvilága iránt. Visszatérve hazájába 1878-ban megnősült, majd 1879-től 1885-ig Polinéziában, Új Zélandon, Ausztráliában és Új Guineán tanulmányozta a madár és egyéb állatvilágot. Alapos helyismerete miatt tarthatta alkalmasnak Bismarck, hogy gyarmati megbízottként német uralom alá hajtja Pápuát, amit meg is tett 1884-ben. A gyarmat fővárosát a tiszteletére róla nevezték el Finschhafennek. Berlinbe visszatérve két évig volt tanácsadója az Új Guinea Társaságnak, később, 1898-tól a Leideni egyetem madártani gyűjteményének kurátora, majd Brunswick múzeum etnográfiai részlegét vezette 1904-től. Itt is hunyt el 1917-ben. Nevét két papagájfaj, egy gyík-faj és egy Hold-kráter viseli, több madárfaj felfedezése is hozzá köthetik, amelyek közül az egyik legismertebb a gyönyörű kék paradicsommadár.

⁸⁷ Sydney Morning Herald által átvett cikke az Augsburg Allgemeine Zeitungnak a német gyarmati politika kifejtésével és szükségszerűségével, valamint a Pápua szigeteken gyakorolt német gyarmati törekvések pozitív várható hatásaival foglalkozott.

gyarmattá. A brit fennhatóságú Új Guinea 1902-től de facto⁸⁸, az 1906-os Papua Act hatályától pedig de jure is ausztrál irányítás alá tartozott.

A mezőgazdaság fejlesztésére az ausztrál adminisztráció a törzsi területekre is kiterjesztette a hadsereg ellenőrzését. Új törvényt szabtak, kötelezővé tették az évi négyheti munkát az ültetvényeken és a készpénzben történő adófizetést. A munkások először kaptak bért, de így is gyakoriak voltak a problémák. Albert Hahl, gyarmati hivatalnokról jegyezték fel⁸⁹, hogy különösen aggódott a helyi lakosságért, ezért egyrészt megtiltotta az ültetvényeken egyik területről a másikra szállított munkaerő használatát, másrészt igyekezett Délkelet-Ázsiából munkásokat beszerezni, ebben azonban nem járt sikerrel, ráadásul a német ültetvényesek tiltakozása miatt a gyarmati irányítást fokozatosan ki kellett terjesztenie egyre inkább a belső területekre is, hogy pótolja az elvesztett munkaerőt.

1914-ben, az I. világháború kitörésekor Ausztrália – a háború részeként⁹⁰ – annektálta a Pápua szigeteket, azaz Német Új-Guineát. Pápua Új Guinea mint területi egység, tulajdonképpen ekkor kezdett megszületni. Német Új-Guinea és Brit Új-Guinea ausztrál katonai parancsnokság alatt maradt egészen 1921-ig⁹¹, amikor a Nemzetek Szövetsége Nagy Britanniának adta mandátumterületként, ezt a mandátumot az ausztrál kormány töltötte be 1941-ig, a második világháborús japán megszállásig.

Burmának szintén későbbre esett a gyarmatosítókkal való első találkozása. Az új északi Konbaung dinasztia, amelynek első uralkodója Alaungpaya volt, és amely Burma északi részén erősödött meg, miután az északi királyságokat maga alá hajtotta 1753-ra, a déli városállamok ellen indult, 1755-re sikerült elfoglalnia az Irravádi torkolatát, beleértve az akkor már francia védelem alatt álló Thanlyin kikötőjét is, 1757-re elsöpörte az újraépített Hanthawaddy fővárosát, Pegut, ezzel vetve véget a hosszú mon uralomnak. A mon családok egy része a XVIII. század második felében Sziámba menekült, a burmaiak északról délre tartó belső migrációja, a létrejövő vegyes

⁸⁸ Commonwealth of Australia

⁸⁹ <http://www.state.gov/r/pa/ci/bgn/2797.htm> 2010-03-21

⁹⁰ 1914 szeptember 11-én Új-Britannián, az akkori Új-Pomeránián zajlott az egyetlen térséget érintő, jelentősebb csata az ausztrál csapatok és a német gyarmati katonák, illetve helyi rendőri erők között, amely az ausztrálok gyors és egyértelmű győzelmével ért véget. A német „csapatok” 21-én tették le a fegyvert Hermann Detzner és húsz pápua rendőr kivételével, akik a háború kitöréséről nem értesültek, mivel földmérő expedíción voltak a sziget belsejében, hogy megállapítsák a pontos térképészeti határt Német- és Ausztrál Új-Guinea között. Detzner később a „háború” éveiről Négy év a kannibálok között (Vier Jahre unter Kannibalen) című, vitatott művében számolt be.

⁹¹ Mivel Németország a Versailles-i békében elvesztette minden gyarmatát 1919-ben

házasságok és kulturális keveredés pedig a XIX. század végére kis etnikai csoporttá olvasztotta a korábbi dél-burmai mon birodalom népességét.

Az így hatalomra került Konbaung dinasztia Burma második legnagyobb birodalmát teremtette meg 1752 és 1885 között, amíg csak dinasztia irányíthatta az ország életét. Uralkodóit tekintik a modern Burma megalapozóinak reformprogramjaik, és a brit gyarmatosítás ellen folytatott háborúik miatt.

A Hanthawaddy dinasziát támogató francia és brit gyarmatosítók kiszorultak Burma területéről a Konbaung dinasztia megerősödésével. Alaungpaya nem állt meg a mai országhatároknál, hanem 1760-ban megtámadta Sziámot, akivel számos háborút vívott és 1764-re elfoglalta a mai Laosz nagy részét is. 1765 és 1769 között a Csing (Quing) dinasztia Kínájának négy támadását hiúsította meg. A Sziámmal folytatott háborúk sora (1785–1787, 1792–1793, 1804, 1808–1811 és 1852–1854) 1854-ig tartott, de mind pathhelyzetbe torkollott, míg végül megállapodás született. A két állam elcsérélte a vitatott Tenasserim (burmai) és Lan Na (sziámi) területeket. Miközben a Konbaung Burmát északon Kínával, délen Sziámmal vívott háborúi kötötték le, a nyugati határon Brit-Indiától próbálta elhódítani Arakant, Manipurt és Assamot, azonban határozott ellenállásba ütközött, ami az angol-burmai háborúk sorához (1824–26, 1852, 1885) vezetett. 1826-ban vissza kellett adnia az Indiától és Sziámtól elvett területeket, majd a brit csapatok könnyedén elfoglalták Burma déli részét.

Mindon király modernizálni kívánta államát és ehhez – elkerülendő az annexiót – elismerte a Karenni állam létrejöttét keleti határán. A britek – elkerülendő francia Indokína egyesítését – a harmadik burmai háborúban elfoglalták az országot.

A bevezetett mindoni reformok⁹² elsősorban adminisztratív jellegűek voltak, egy részük a kereskedelmet, másik az adókat érintette. A kereskedelmi reformok nemcsak megnövelték az állam bevételeit, de előre tervezhetővé is tették azokat, így ezen a rendszeren a brit gyarmati uralom alatt sem változtattak. Ezen kívül Mindon vezette be Burmában az egységes ezüst pénzérméket is, amelyek előtérbe hozásával az adózás is átalakult, ettől (1857) kezdve ugyanis az adófizetés és a fizetések is pénzcserét jelentettek termények cseréje, vagy az ajándékcseré helyett. Kulturális reformjai folytán a régió története során első alkalommal vált a burmai nyelv és kultúra az ország többségi nyelvévé és kultúrájává, fejlődött az oktatás, az irodalmi élet és a burmai

⁹² Thant Myint-U: The Making of Modern Burma alapján.

színház, az írástudó férfiak aránya ötven százalékig emelkedett, amelyet a XIX. század közepén meglehetősen magasnak éreztek. Mindehhez vallási reformok sora is társult.

Mi vezette a Konbaung dinasztíát ilyen erőszakos területszerző akciókra? Az elérendő cél kettős volt: egyrészt a buddhista kormányzati szemléletben kereshetjük a választ, amely a chakravartin királyokhoz való tartozás vágyából kiindulva akarja kialakítani a birodalom számára azt a teret, amely a mondabeli fehér elefánt uralma alatt a királyt hatalmassá és hozzájuk hasonlóvá teszi. Másrészt a hatalom erőpolitikájában, amely a területszerzéssel és portyázó háborúkkal erős és egységes hadsereget volt képes éberén tartani, amely megvédte a birodalmat a belső feszültségekből adódó esetleges felkelésektől is. A taktika talán hosszabb időn át is sikeres lehetett volna, habár nem feledkezhetünk meg ennek a birodalomnak a szélsőségesen erőszakos természetéről, ami alapján nem meglepő, ha minden uralkodó belső lázadásoktól tartott⁹³.

A nyugati államokkal szembekeverülve a Konbaung dinasztia igyekezett modernizálni a királyságot, lavírozva Franciaország és a francia érdekszféra, valamint Nagy Britannia és a brit érdekszféra között. Ebben nem jártak a szíámihoz mérhető sikerrel, a britek már 1811-ben megszüntették a diplomáciai kapcsolatokat Burmával és a harmadik vesztes háborút követően az ország 1885-től mindenestül a brit gyarmatbirodalom, illetve Brit-India részévé vált, mint független irányítású gyarmat.

A brit gyarmati irányítás központját Rangoon⁹⁴-ban rendezte be. Habár Burma annexiójával a háború véget ért, északon az ellenállás 1890-ig tartotta magát, amíg a brit uralom a falvak szintjét is el tudta érni, és ezzel megszüntette a gerillák működési terét. A burmai társadalom új aktoraként jelent meg az angolok és a helyiek közötti vegyes házasságokból létrejött irányító csoport, akiket bár a brit birodalom sohasem ismert el önmagával egyenrangúnak, a burmai nép felett foglalták el helyüket a hierarchiában. Az ország gazdasági rendszere is megváltozott, a korábban elsősorban kereskedelmi tevékenységre épült berendezkedés ugyanis a Szezi-csatorna megnyitásával átalakult. A rizskereskedelemre való megnövekedett igény mezőgazdasági terméket előállító állammá tette Burmát. Az ehhez az átalakításhoz szükséges pénzüsszegeket nagyrészt

⁹³ Bizonyos források szerint csak az utolsó uralkodó hatezer embert végeztetett ki trónralépésekor. Ez és a fenti szakasz nagyrészt Pamarée Surakiat: *The Changing Nature of Conflict Between Burma and Siam as Seen from the Growth and Development of Burmese States from 16th to the 19th Centuries*. Asia Research Institute Working Paper Series No. 64. 2006.

http://www.ari.nus.edu.sg/docs/wps/wps06_064.pdf 2010-10-07 és Michael Charny: *Powerful Learning: Buddhist Literati and the Throne in Burma's Last Dynasty 1752-1885*. University of Michigan Press, 2006. alapján.

⁹⁴ Yangon

indiai kölcsönökből fedezték, ami komoly nehézségekkel szembesítette a termelőket, a földek és a nyereség indiai bevándorlókhoz került. A hivatalokat nagyrészt az angol-burmai vegyes házasságok szülöttei vagy indiaiak töltötték be⁹⁵.

Az ehhez kapcsolódóan felerősödő nemzeti öntudatra ébredés hulláma alapította az amerikai YMCA mintájára a YMBA-t, az ifjú buddhisták szervezetét, amelyet vallási csoportként a gyarmati adminisztráció elfogadhatónak tartott, és amelyet hamarosan besoroltak a Burmai Általános Tanács alá, amely a nemzetgyűlés alá tartozott. A nemzetgyűlés tagjait falvak szintjén választották.

Az „ír buddhista” U Dhammaloka ennyi támogatással maga mögött már nyíltan ki merte hívni a gyarmatosítókat kereszténységük és a buddhizmus különbözőségén keresztül érvelve. Ezt akár a buddhista fundamentalizmus kezdeteként is értelmezhetjük.

A XX. század eleji új burmai vezető réteg már a londoni jogi egyetemeken szerezte diplomáit és a '20-as évek reformjaihoz alkotmányreformokon keresztül kívántak hozzájárulni. Először az Indiától való nagyobb függetlenséget kívánták elérni, a közhivatalokba burmaiakat ültettek volna, a törvényhozó hatalom erejét csökkenteni kívánták, egyetemet alapítottak. Mindezen változások természetesen nem tűntek elég gyorsnak és elsöprőnek a tömegek számára. Az első burmai tüntetés éppen az egyetem alapítása ellen bontakozott ki, ugyanis azt a gyarmati uralmat megerősítő jelképnek tartották, szemben a hagyományos kolostoriskolai, kolostoregyetemi rendszerrel. Nemzeti iskolák alakultak, hogy szembeszálljanak a brit irányítású gyarmati iskolák rendszerével.

A sztrájkok másik vetületei az adóellenes megmozdulások voltak, a mozgalmat buddhista szerzetesek vezették, mint Ottama és Seinda, akik fegyveres felkelést is kirobantottak a brit gyarmatosítók ellen, vagy mint Wisara, a burmai nemzeti mozgalom mártírja, aki a börtönben folytatott éhségsztrájkjába halt bele. Az 1930-ban, Tharawaddyban tartott adóellenes tüntetés már a kormány elleni nyílt felkelésbe torkollott. Ez volt a két éves gallon lázadás, amelyet Garuda, a nágák mondabeli ellenségének nevére neveztek el, ebben a kontextusban a nágák lettek volna a britek, és az egész felkelés egyedi buddhista színezetet öltött.

⁹⁵ Ez és a továbbiakban elsősorban Martin Smith: *Burma Insurgency and the Politics of Ethnicity*. London and New Jersey Zed Books, s.a. alapján.

A felkelést több ezer brit gyarmati katona részvételével sikerült végül leverni, ígéretet téve a további reformokra, ezen kívül, habár Saya San-t, a felkelés vezetőjét kivégezték, a megmozdulások kisebb vezetői, például Ba Maw vagy U Saw a későbbi nemzeti mozgalom nagy tiszteletben álló személyiségeivé váltak. A felkelés során alakult meg a Burma Egyesület (Dobama Asiayone) is, amely tagjai magukat thakin-nak nevezték kihangsúlyozva a különbséget az addig a közügyekben elterjedt indiai eredetű, hasonló jelentésű sahib-hoz képest. A thakin- mozgalomhoz csatlakozott az 1936-os egyetemi sztrájk során megalapított egyetemista egyesület is, a diákokat végleg csatlakoztatva a politikai mozgalomhoz.

2.4. A II. világháború és a japán megszállás időszaka

A második világháború során a japán nagyhatalmi törekvések tulajdonképpen teljes Délkelet-Ázsiát bekebelezték. Az országok nagy része küzdött a japán megszállás ellen.

A Pearl Harbour megtámadását követő tizedik napon a japán légiflotta megtámadta a Fülöp-szigeteket és megsemmisítette a védelmére kirendelt amerikai repülőgépeket. A lakott szigetek többségét elfoglalták, az ország negyvennyolc területi egységéből tizenkettőt. Az elnöki mandátumát töltő Quezon az Egyesült Államokba menekült, hogy ott hozza létre emigráns kormányát. Emigrációban is hunyt el még a háború befejezése előtt.

Eközben a MacArthur által nyílt városnak nyilvánított Manilába bemasírozott a japán hadsereg. José Laurel vezetésével megalakult a Fülöp-szigetek kollaboráns kormánya, csak 1944-re sikerült megszervezni az ellenálló Hukbalahab mozgalmat⁹⁶, amely az amerikai győzelem után elismerésre számított, azonban az 1945. január 9-én Luzonnál partra szálló amerikaiak nem csak a japánokat üzték ki, de őket is lefegyverezték és MacArthur parancsára vezetőjüket, Luis Tarucot bebörtönözték.

A japán megszállást követően megalakult a Liberális Párt, amely az 1946-os választásokon komoly ellenfele lett a megszállás alatt – Lauren keresztül – kompromittálódott Nacionalista Pártnak, olyannyira, hogy április 26-án Manuel Roxas vezetésével megnyerte az első háború utáni választásokat.

Roxas kormányának nem csak a háború fizikai nyomait kellett eltüntetnie, hanem a Hukbalahab-bal is megegyezésre kellett jutnia, valamint meg kellett békítenie a korábbi nagybirtokos réteget is, amely a háború alatt elhagyott birtokaira kívánt visszatérni. Általános amnesztiát hirdetett a kollaboránsoknak, illegálisnak minősítette a Hukbalahab volt gerilláinak szerveződését, de 1948 áprilisában elvitte a szívroham. A következő választásokat a két párt rivalizálása jellemezte, amelyből egyszer egyik, egyszer másik került ki győztesül, amíg az 1965-ös választásokat a Nemzeti Párt színeiben meg nem nyerte Ferdinand Marcos.

⁹⁶ Népi Japán-ellenes Hadsereg

A háború csendes óceáni része már a kezdetektől kiterjedt Új Guinea szigetére is. A japán támadás kiterjedt Nyugat- Pápuára, amely Holland Új Guinea nevet viselte és a korábbi Német Új Guineára, amely az I. világháború óta Ausztrália befolyása alatt állt. Pápuát azonban valamelyest megvédte déli fekvése és a szigetek áthatolhatatlansága, ahogyan Új Guinea felföldi részét is. Mindkét fél országrészen hadiállapot állt fenn a háború egész időtartama alatt, és a civil kormányzat egyáltalán nem működött. Csata csak a Salamon szigetekhez tartozó Bouganville-en zajlott, Bukán, a terület több alkalommal is gazdát cserélt a japán megszállás ideje alatt, végül a japán visszavonulást az amerikai légierő akkor érte el, amikor 1943. április 18-án éppen a sziget fölött lőtte le Jamamoto Iszoroku, a japán haditengerészet tengernagyának gépét. Bouganville 1946-ban került vissza Ausztrália irányítása alá.

A japán megszállás alól való felszabadulás után, 1945-ben állt vissza Pápua és Új-Guinea adminisztratív rendje, létrehozva egy pápua új-guineai átmeneti közös adminisztratív régiót. Ezt 1949-ben követte a Pápua Új-Guinea Határozat, amely egyesítette a két országgrész irányítását nem Ausztrália, hanem nemzetközi védnökség alatt, mint „Pápua Új Guineai Terület”. A határozat intézkedett egy Törvényhozó Tanács felállításáról, amelyet 1951-re sikerült megalkotni, bírói szervezetről, valamint a helyi kormányzat felállításáról.

A II. világháborúban elszenvedett japán megszállás során Brunei a britekkel kötött protektori szerződés alapján elvárta volna területének védelmét a Brit Birodalomtól, ezt azonban nem kaphatta meg. A japán erők 1941-től 1945-ig tartották megszállás alatt a szultánátust.

A világháborút követően Nagy Britannia alkotmányt adományozott Bruneinek, 1959-ben, amely szerint a törpeállam önkormányzattal rendelkezett, kivéve külügyeit és védelmét, amelyet továbbra is a protektor látott el különleges megbízottján keresztül.

Az indonéz szigetvilág nem csupán stratégiai fekvésével „érdemelte” ki a megkülönböztetett japán figyelmet, nagymennyiségű kőolaj- és gumikészletei voltak azok a nyersanyagjavarok, amelyek Indonéziát, a világháborút saját stratégiai céljaira felhasználó Japán számára, oly vonzóvá tették.

A japán megszállók elleni felszabadító harcok során népszerűséget szerzett Ahmed Szukarno⁹⁷ korábban a hollandellenes mozgalom vezetőjeként 1927-ben, Bandungban elnökölt az Indonéz Köztársaság megalapításával záródó összejövetelen. A függetlenedést nem pusztán a holland gyarmati adminisztráció távozásában látta, 1937-ben tervet készített az önkormányzati rendszer bevezetéséről. Mindeközben az Indonéziát protektoráló Hollandia tárgyalásokat kezdett a nyersanyagban nem gazdag, ám a negyvenes évek elején már komolyan terjeszkedni kívánó Japánnal, ám a tárgyalásoknak hamar véget vetett az Indonéziát 1942-ben elérő japán megszállás. Japán a világháború ideje alatt függetlenséget ígért Indonéziának, azonban a területen a Mandzsúriában, Tajvanon és Koreában gyakorolt uralmat vezette be. Ezt az ellentétet azzal sem sikerült feloldania, hogy a hollandok által függetlenségi politikájukért bebörtönzött vezetőket, köztük Szukarnót és Mohammad Hattát elengedve, őket bízta meg a Nép Szellemi Erőinek Központja nevű szervezet vezetésével. Ez az intézkedés egyaránt szolgálta volna a belpolitikai nyugalom kialakítását, az adminisztráció folytonosságának biztosítását és a hadsereg ellátásának megkönnyítését. Az életszínvonal drasztikus esése azonban, valamint a termelékenység növelésére bevezetett kényszermunka, a rekvirálások és a muszlim vallási vezetőkkel való japán ellentét ellenzéki erővé formálta az eredetileg a megszállás támogatására fenntartott szervezetet. Az 1944-ben kitört parasztfelkelés, és az azt követő, japánok elleni függetlenségi harcok pedig lehetőséget adtak egy újabb „dicsőséges vezető” kultuszának születéséhez.

A háború végén, a már 1945 augusztusában kikiáltott Független Indonéz Köztársaság már 1950. augusztus 17-ére kiharcolta (kitanácskozta) a valódi függetlenséget, a japán megszállókat elűzni érkező angolokat, majd a korábbi státuszt visszaállítani akaró hollandokat kizárta az országból. Az első független indonéz köztársaság első elnöke pedig háborús, talán nemzeti hős, Ahmad Szukarno lett. Vajon nevezhető-e már „nemzeti” hősnek? A függetlenné váló Indonéziának meg kellett birkóznia a gyarmati múlt, a japán megszállás és a háború okozta sebeken kívül a valódi egység, a kulturális önazonosság, a nemzetté válás kérdéseivel is.

Nem Indonézia volt az egyetlen ország, amely igyekezett javára fordítani kezdetben a japán birodalmi törekvéseket.

⁹⁷ Szukarno vagy Su Karno

1937-re a brit kormány különválasztotta Burmát az indiai adminisztratív rendszertől, így a mozgalom egyik kezdeti célkitűzése megvalósult. A gyarmat új alkotmányt kapott, amely egyenes választási rendet biztosított a nemzetgyűlésbe, és visszaadott némi hatalmat az önrendelkezésre, a burmaiak azonban ezzel már nem elégedtek meg. A korábbi mozgalmi vezető, Ba Maw lett Burma első miniszterelnöke. Őt 1939-ben váltotta U Saw, amíg 1940-ben le nem tartóztatta a brit gyarmati vezetés kollaboráció vádjával, a japánokkal megkezdett tárgyalásai miatt.

Eközben Burmát a világháború kitörésénél komolyabban foglalkoztatták belső problémái, a középső vidéken talált olajmezők környékén kirobbant demonstráció hullámai az egyetemi mozgalomban vetettek visszhangot, és az 1938-as felkeléshez vezettek, amelyben a mandalay-i tüntetésen a brit gyarmati adminisztráció a tömegbe löve tizenhét új mártírt adott Burmának.

Mivel Burma korábbi története során nem ápolt szoros kapcsolatokat Japánnal, alapvetően ellenséges viszonyt sem alakított ki vele, a függetlenség elnyerésével és nemzeti mozgalommal elfoglalt burmai elit egy része lehetőséget látott a japán megszállásban. Lehetőséget látott rá, hogy érdemeket szerezzen a brit gyarmatosítók szemében a japánok ellen fordulva, és így tegyen szert politikai előnyre, illetve éppen ellentétesen, a thakin- mozgalom arra látott lehetőséget, hogy a japán megszállókkal együttműködve tehesen a gyarmati hatalom ellen.

A másik népszerű elméletgyűjtést az 1939-ben Aung-San alapította kommunista párt képviselte, a marxista irodalom – ahogyan a Sinn Féin propagandaanyagai is – nagy népszerűségnek örvendtek. Aung-San részt vett a forradalmi néppárt alapításában is, amelyet a világháború után szocialista pártnak neveztek át. Ez közeli kapcsolatokat ápolt az egyetemi mozgalommal és a világháború idején alakított Szegények Pártjával⁹⁸ is. Ez a felfogás természetesen a brit politika teljes ellenszenvét vívta ki, és 1940-ben az összes mozgalmi vezetőt és pártvezetőt letartóztatták, azonban Aung Sannak sikerült Kínába szöknie. Itt a Kínai Kommunista Párttal szeretett volna kapcsolatokat építeni, de a Kínában is jelen lévő japán hatóságok elfogták és visszavitték hazájába, ahol Suzuki ezredes támogatást ígért neki a nemzeti felkelés kirobbantásában azáltal, hogy lezárja a Burmába vezető utakat. Aung San

⁹⁸ Ez a Ba Maw alapította Sinyétha volt (talán a fordítás nem teljesen pontos, de a kifejezősége törekedtem).

elfogadta a felajánlott segítséget és huszonkilenc társával Japánba utazott, hogy ott katonai kiképzést kapjanak. Burma „harminc elvtársaként” vonultak be a történelembe.

Amikor Japán 1941-ben elfoglalta Bangkokot, Aung San megalapította a független burmai hadsereget, 1942-ben pedig segítette országa japán megszállását. A Szuzukival való megállapodás értelmében a harminc elvtárs átmeneti kormányt hozott létre, azonban a japán hadsereg eközben Ba Maw-t kérte fel a hivatalos átmeneti kormány felállítására, a japánok által kiképzett burmai védelmi hadsereg állt rendelkezésére. A két helyi erő végül összefogott, és 1943-közös kormányt alakított, a japán megszállók pedig kikiáltották az „elméletileg független” Burmát. A függetlenség elméletisége miatt azonban az egyesített hadsereg a japán megszállók ellen fordult.

Az illúzió-vesztett burmai vezetők 1944-ben megalapították az antifasiszta szervezetet, és a népi szabadság ligát, amely végül csatlakozott a szövetségesekhez, és 1945-ben Japán ellen felkelést robbantottak ki, amely – brit segítséggel - még az év vége előtt távozásra bírta a japánokat. Az újabb probléma akkor merült fel, amikor a háború befejezésével a britek leszerelésre szolgáltatták fel a többször átnevezett burmai hadsereget, ugyanis a veteránok egy csoportja nem volt hajlandó megválni egyenruhájától és megalapította az Önkéntes Burmai hadsereget, amely a háború után visszaállított brit uralom és a visszatérő kormányzó ellen fordult. Aung Sant mégis a népszerűsége mentette meg csupán a kollaborációért való felelősségre vonástól. Az újonnan megalakított Kormányzó Tanács sikeresen küzdött Burma függetlenségéért, amelynek okmányát 1947-ben, Londonban végül Aung San maga írhatta alá.

Az etnikai kisebbségekkel szintén sikerült megállapodásra jutni, a külső területek, a Burmától külön irányított etnikai kisebbségek, a volt etnikailag különböző összetételű kisebb királyságok maradványai, Shin, Chan, Kachin és Karenni is egyesültek Burmával.

1947 áprilisában írták ki az első szabad alkotmányos Nemzetgyűlési választásokat. 1948. január 4-én vált Burma önálló kormányzattal rendelkező független állammá, a Brit Nemzetközösséghez viszont nem csatlakozott a nép határozott ellenérzéseire való tekintettel. Aung San-t és kormányának nagy részét még az alkotmány elkészülte előtt jobboldali ellenzékiek meggyilkolták, az új kormányfő U Nu lett.

2.5. A függetlenségi mozgalmaktól és a dekolonizáció időszakától az új államok előtt álló kihívásokig

A II. világháborút követő időszakban Délkelet-Ázsia volt gyarmati államai lehetőséget éreztek arra, hogy végre sikerre vihetik a korábban mindenhol elötérbe kerülő függetlenedési mozgalmait.

Malajzia még mindig brit irányítás alatt álló területén 1948-ra jött létre a Maláj Államszövetség tagjainak részvételével a Maláj Föderáció, amely Tunku Abdul Rahman⁹⁹ vezetésével függetlenségi tárgyalásokat kezdett Nagy-Britanniával, a protektorral. A világháború után a nemzetközi politikai környezet kedvezett az ilyen irányú tárgyalásoknak, annak ellenére, hogy a függetlenség elnyerésére irányuló követelések életre hívták a dzsungelben, illetve a Maláj Föderáció és Thaiföld határán működő kommunista gerillák mozgalmát is, akik a világháború befejeztétől az 1960-as évek elejéig fejtették ki tevékenységüket. Az 1963. szeptember 16-án önállóvá vált a Maláj Föderáció első elnöke Abdul Rahman lett.

1965-ben S. Rajaratnam¹⁰⁰ vezetésével a Maláj Föderációból kiválva egy jellemzően kínai etnikumú közösség megalapította az önálló Szingapúrt. 1959-től 1965-

⁹⁹ Tunku Abdul Rahman 1903-ban született a Maláj Államszövetség Kedah államának fővárosában. Miután iskoláit kijárta Kedahban, Penangban és Bangkokban, állami ösztöndíjjal Cambridge-be utazott jogot tanulni, és megalapította a Nagy-Britanniában tanuló malájok egyesületét, és 1925-ben BA diplomát szerzett. Hazatérve a közigazgatásban kezdett dolgozni, majd jogi tanulmányait folytatni 1938-ban visszatért Cambridge-be, azonban ebben megszakította a II. világháború, diplomáját 1949-ben szerezte meg. Hazaérkezve megalapította a United Malays National Organisation, UNMO, Egyesült Malájok Nemzeti Szervezete nevű pártját, amelynek szintén alapító atyjaként tartják számon, harcolt a szélsőbal elötörése ellen a még alakuló független Szingapúr időszakában, megteremtette egy soknemzetiségű, az egész világ gazdaságára hatással lévő modern városállam alapjait, csatlakoztatta választott hazáját az ENSZ- hez és az el-nem- kötelezettek mozgalmához, felhívta 1978-ban a nemzetközi figyelmet Vietnám kambodzsai inváziójára, megakadályozta, hogy az általa instablnak minősített belső helyzetben lévő Sri Lanka csatlakozzon az ASEAN közösségéhez, elősegítette a szingapúri gazdaság stabilitását azzal, hogy beengedte a nemzetközi vállalatokat, és ezzel a nemzetközi tőkét, utat nyitva ezzel a Délkelet-Ázsiai további terjeszkedésüknek. Politikától való visszavonulásától kezdve az Institute of Southeast Asian Studies főmunkatársaként dolgozott egészen 2001-ig, amikor betegsége már lehetetlenné

¹⁰⁰ Mindez nem fejezi ki kellő mértékben mindazt, amit ez az elképesztő tehetségű és munkabírási államférfi adott nem csak Szingapurnak, de az egész régiónak, és annak virágzásán keresztül a világnak. Külügyministersége alatt jött létre az ASEAN, amelynek szintén alapító atyjaként tartják számon, harcolt a szélsőbal elötörése ellen a még alakuló független Szingapúr időszakában, megteremtette egy soknemzetiségű, az egész világ gazdaságára hatással lévő modern városállam alapjait, csatlakoztatta választott hazáját az ENSZ- hez és az el-nem- kötelezettek mozgalmához, felhívta 1978-ban a nemzetközi figyelmet Vietnám kambodzsai inváziójára, megakadályozta, hogy az általa instablnak minősített belső helyzetben lévő Sri Lanka csatlakozzon az ASEAN közösségéhez, elősegítette a szingapúri gazdaság stabilitását azzal, hogy beengedte a nemzetközi vállalatokat, és ezzel a nemzetközi tőkét, utat nyitva ezzel a Délkelet-Ázsiai további terjeszkedésüknek. Politikától való visszavonulásától kezdve az Institute of Southeast Asian Studies főmunkatársaként dolgozott egészen 2001-ig, amikor betegsége már lehetetlenné

ig a Maláj Föderáció kulturális minisztereként dolgozott, majd 1965-től 1980-ig a cselekvő részvételével megalapított ASEAN tagország külügyminisztere, illetve 1968-tól 1971-ig a Munkaügyi Minisztérium vezetője is. Belpolitikai nézeteiben a soknemzetiségi városállam „fair” politikának, a középút megtalálásának híve volt, bár az ellenzék szerepét a kormányzásban haszontalannak, ahogy ő fogalmazott, „irritálónak” találta.

Az etnikai jellegű ellentétek Szingapúr kiválásától eltekintve sem álltak távol az 1960-as évek Malajziájától. Miközben az állam harcban állt a szukarnó-i Indonéziával, a belső ellentétek, amelyeket az indiai és kínai etnikumú népesség aránytalanul nagy gazdasági részvétele váltott ki, folyamatos belső harcokhoz is vezettek. Ebben a légkörben írta alá Malajzia az ASEAN létrehozásáról szóló nyilatkozatot Bangkokban, 1965-ben, amely feltételezte az Indonéziával kialakított egymás mellett élés, sőt egymást segítő politika kialakítását és a belső feszültségek megszüntetését. A kialakuló ASEAN irányelvei tehát megfeleltek a maláj állam belső és külső problémáinak, megoldásainak.

Ennek érdekében a kormány egyik első célja a gazdasági egyensúly megteremtése, az ezt célzó nemzeti gazdaságpolitika kialakítása lett. Az alkotmányos monarchiában ennek megvalósítása Mohamed Mahathir¹⁰¹, egyébként vegyes

tette számára a további munkát. 2006-ban bekövetkezett halála után róla nevezték el a Nanyang Technological University- t S. Rajaratnam School of International Studies- nak. Nekrológiájában nem véletlenül hangzott el: „Mindannyian gazdagabbak vagyunk, amiért velünk volt, őszintén sajnáljuk, hogy elhagyta a Földet.”

¹⁰¹ Mohamed Mahathir 1925-ben született a Maláj Államszövetség Kedah államában. 1953-ban szerzett orvosi diplomát, és egészségügyi hivatalnokként dolgozott 1957-ig, amikor önálló praxist indított. A parlament tagjává 1964-ben választották az UNMO (United Malays National Organisation, azaz az Egyesült Malájok Nemzeti Szervezete) képviselőjeként és, habár a pártból röviddel később eltávolították az etnikai alapú maláj nacionalizmus erőteljes támogatásáért, amely szembeállította Tunku Abdul Rahman elveivel, az 1970-’71-es gazdasági reformok magukon viselték Mahathir gondolatainak hatását is. Amikor újraválasztották a Felsőházba 1972-ben, majd a parlamentbe is, 1974-ben, és ismét csatlakozott az UNMO-hoz, előbb oktatásügy miniszter, majd miniszterelnök-helyettes lett. 1981-ben választották meg a párt elnökének és még ugyanabban az évben miniszterelnök lett. Hosszú miniszterelnöksége megteremtette a hátteret, hogy kialakuljon Malajziában a gazdasági stabilitás. Beegedte az országot a külföldi befektetőket, adóreformot vezetett be, privatizálta az állami vállalatokat. Az etnikai ellentétek megszüntetésére az általános jólét elősegítését tűzte ki célul, igyekezett megnövelni a középosztály méretét, és ezzel az írástudás és az élettartam adatokat. A ’90-es évek végén Anwar Ibrahim pénzügyminiszterrel és az őt támogató társadalmi és politikai erőkel került szembe, amelyek a nyitottabb piaci elveket, a külföldi tőkebefektetéseket részesítették volna előnyben. A kormánnyal és Mahathirral szembeni bizalmatlanság tömegmegmozdulásokhoz vezetett, a reformerek a lemondását követelték, de elhallgattatva Anwar követőit, sikerült helyreállítania hatalmát. A 2001-es terrorcselekmények után, az ASEAN állásfoglalásával összhangban, Mahathir felajánlotta Malajzia segítségét a terrorizmus elleni harcban, azonban ellenezte az iraki háborút. Igazi, mélyen ellentmondásos személyisége a nyugati politikusokból ellenérzést váltott ki, különösen a nyugalomba vonulása előtti zsidó-ellenes beszéde 2003-ban. Amikor az UNMO 2008-ban elveszítette vezető szerepét a parlamentben, teljesen visszavonult a politikától.

megítélésű miniszterelnök nevéhez fűződik, aki 1980-tól 2003-ig gyakorolta a hatalmat Malajziában.

A Mahathir érában a gazdaság kétségkívül megerősödött, kiépült Kuala Lumpur, amely nem csak Malajzia fővárosa, de a Délkelet-Ázsiába irányuló nyugati befektetések – Szingapúr mellett – egyik meghatározó központja is lett, és Malajziát az ázsiai „tigrisállamok” közé kezdték sorolni.

Az 1997-98-as pénzügyi válság során a Mahathir- kormányzat elutasította az IMF ajánlásainak követését, megkötötte a valutaárfolyamokat, és erős tőkekontrollt vezetett be, azonban ezek az intézkedések csupán két esztendeig maradtak érvényben. Egyes gazdasági elemzők ezért megkérdőjelezzik, vajon valóban ez volt-e az egyetlen oka az ország válságból való gyors felépülésének. Jelen dolgozat nem vállalhatja, hogy gazdasági elemzést nyújtson a Délkelet-Ázsiát sújtó pénzügyi válságról, illetve az abból való kilábalás pontos módjairól, azonban azt a maláj politika alakulásával kapcsolatban mindenképpen meg kell állapítani, hogy bármennyi volt is a retorika és a valós gazdasági intézkedések aránya az 1990-es évek végén, a mahathir-i politika eredményesnek bizonyult Malajzia regionális politikai súlyának megerősítésében és fenntartásában.

Más kérdéshez tartoznak ugyanennek a politikának az emberi jogi vonatkozásai, a sokat kritizált mahathir-i belpolitika és annak negatív következményei az ország nyugati megítélésére. Az emberi jogokkal kapcsolatos, a Mahathir-érával összefüggésben emlegetett problémák, a rendszer elnyomó volta, a 2003-ban miniszterelnökké vált Abdullah Badawi¹⁰² irányítása alatt jelentősen csökkentek, bár mindezzel kapcsolatban kritika a legutóbbi időkig éri Malajziát.

Abdullah Badawi korrupcióellenes politikája és intézményi reformjai nyomán a 2004-es választásokon 90%-os támogatást nyert el. A Maláj Nemzeti Front négy évig élvezhette tekintélyes többségét a Parlamentben és az Állami Gyűlésben, azonban 2008-ban támogatásuk 60%-ra csökkent. A Badawi- kabinet az abszolút többség elvesztésére reformintézkedésekkel, valamint több kormánytag és képviselő korrupcióval való

¹⁰² Abdullah Ahmad Badawi, Malajzia ötödik miniszterelnök 1939-ben született politikával foglalkozó apa gyermekeként. A University of Malayán szerzett diplomát 1964-ben és közigazgatási állásokat töltött be, amíg 1974-től a Kulturális Ifjúsági és Sportminisztérium főtitkár-helyetteséig jutott, majd 1978-ban politikai pályára lépett. 1984-től '86-ig az UNMO oktatási-, '86-tól '87-ig a védelmi, '91-től '99-ig a külügyi tárcáját vezette, majd '99-től 2003-ig miniszterelnök helyettes volt Mahathir mellett. Modern iszlemlista vezetést és reformokat hirdetve a Nemzeti Front koalícióját vitte győzelemre a 2004-es választásokon. A 2008-as választási győzelmet inkább vereségként élte meg, ahogyan a kormányzó párt is. Terengganu szultánnak adta át lemondását 2009 áprilisában és visszavonult Kepala Batas-i választókerülete Parlamenti képviselőjévé

megvádolásával és bebörtönzésével válaszolt. Érdekes egybeesés, hogy a legtöbb esetben a korrupció vádjához a szodómia vádjá is társult, amiről egyrészt tudjuk, hogy az iszlám joggyakorlat a legsúlyosabb bűncselekmények között tartja számon, másrészt jóval nehezebben ellenőrizhető, mint a korrupció bizonyítása vagy kizárása. Az ez által kiváltott médiahatás szintén nem lebecsülendő. Így a maláj közéletet a letartóztatások tematizálták, és a népszerű ellenzéki Anwar Ibrahim (másodszori) megvádolása után megnövekedett az ellenállás a kormánnyal szemben, így a 2009-es legutóbbi választásokon az Egyesült Malajzia Nemzeti Szervezete¹⁰³ legyőzte a Maláj Nemzeti Frontot, és annak vezetőjét, Badawit.

A 2009 márciusa óta Malajziát irányító Najib Razak nagy változásokat ígért a kormányzó koalíció pártjain belül. Bár még nem lehet tudni, vajon a pártpolitika nem köti-e le túlságosan ahhoz, hogy reformígéreteit be tudja tartani. Az ASEAN jelenlegi, politikai megújulást és regionális egységet szorgalmazó programjával összhangban vannak a Malajziára váró legsürgetőbb kihívások is, úgy, mint a korrupcióelleni harc, a kiegyensúlyozott társadalom megteremtése, a bűnözés visszaszorítása, a terrorizmus elleni fellépés megkeményítése...

A Fülöp-szigeteken Marcos az ellene induló Diosdado Macapagal korábbi elnökkel szemben – aki a függetlenség napjává nyilvánította június 12-ét, az Aguinaldo által kikiáltott első 1898-as köztársaság emlékére – átfogó újjáépítési és közmunka-programmal tudott győzni, amelyben utak, hidak, egészségügyi központok és városszépítési tervek szerepeltek. Első terminusa alatt sikerrel őrizte meg népszerűségét, valamint külügyminisztere, Narciso Ramos bekapcsolódva az Indonéziával és Malajziával folytatott területi vitába Sabah szigetének birtokáért, 1967-ben Bangkokban nem csupán a vita békés rendezésében vett részt, de egyúttal aláírta a Bangkoki Nyilatkozatot is, amellyel a Fülöp-szigetek is az ASEAN alapító államai közé lépett.

Belpolitikájában hangsúlyozta, hogy célja a Fülöp-szigetek népében rejlő nagyság elérése volt. Ehhez kapcsolódtak a fejlesztési munkák, amelyeket elvégzett, és amelyek annyi népszerűséget biztosítottak a számára, hogy 1969-ben – korábban a Fülöp-szigetek történelmében példa nélküli módon – másodszorra is győzni tudott az elnökválasztáson.

¹⁰³ UNMO

A japán megszállás alatti ellenálló vezetőként jó viszonyt épített ki a fegyveres testületekkel, befolyásos családja és jogi végzettsége a világháború utáni Fülöp-szigetek egyre elismertebb politikusává tette, azonban az 1969-es elnökválasztási kampány után a nem teljesített ígéretei, a kormányzati korrupció visszaszorításának eredménytelensége, illetve a személyi kultusz, amelyet ekkor kezdett kiépíteni jelentősen lecsökkentették a népszerűségét. Ezen kívül egyre komolyabbakká váltak az országot sújtó belpolitikai problémák is, a népesedés növekedése, az oktatási reformokat egyre radikálisabban követő diákmegmozdulások, az újrászerveződő kommunista mozgalom és déli ország részben megerősödő iszlám szeparatista törekvések csak tovább súlyosbították az örökölten egészségtelen gazdaságot, amelyben az államháztartás már-már hagyományos deficittel küzdött, amin alapvetően a fejlesztések sem tudtak változtatni. Az IMF hitelei további adósságot jelentettek a Fülöp-szigetek számára, amely amúgy is energia-behozatalra szorult, ami tovább növelte a kivitt tőke mértékét.

Mindezen problémák, valamint a csökkenő népszerűség indította arra Marcost, hogy 1972-ben a soron következő választásokon várható bukás elébe vágva kihirdesse a szükségállapotot, amihez a félelemmel teli politikai légkör¹⁰⁴ biztosította is a kellő alapot.

Feltörekvő politikai ellenfele, az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő liberális párti politikus, Benigno Aquino és harmincezer ellenzéki politikus és újságíró eltávolítására is lehetőséget adott az új helyzet, valamint 1973-ban új alkotmány megfogalmazására is lehetősége nyílt, amelyben a „nehezen kezelhető” kongresszus helyére nemzetgyűlést állított, és biztosította a hat éves elnöki mandátumot, valamint közvetlen barátja, Ver tábornok keze alá rendelte a hadsereg irányítását.

Példát merített az indonéz Szuhartó adminisztráció politikájából, amikor megalkotta „Jegyzetek az Új Társadalomról”¹⁰⁵ című művét, amely elméleti alapot adott a Marcos-kormányzat ma már közmondásos nepotizmusának azáltal, hogy a szegények és módosak közös munkáját hirdette a társadalom érdekében, ami a gyakorlatban a korábbi oligarchák, a nagybirtokosok utódai birtokaiknak és gazdasági vállalkozásainak kisajátítását és az elnök családja – elsősorban felesége – és közvetlen barátai kezében összpontosította a gazdasági intézmények java részét.

¹⁰⁴ A Miranda palota elleni bombatámadással a kommunistákat gyanúsították, a Juan Ponce Enrile elleni megrendezett merénylet

¹⁰⁵ Notes on the New Society

1978-ban ismét miniszterelnökké válva, ami az 1973-as alkotmány alapján igen széles jogkört jelentett, hiszen nem csupán a kormány vezetője, hanem a fegyveres erők főparancsnoka is volt, megszüntette a szükségállapotot és az 1981-ben kiírt választásokon, amelyet az ellenzék bojkottált, nagy többséggel győzött, így biztosította további hat évre kormányzását.

Ekkor döntött úgy az 1972-ben letartóztatott, 1977-ben halálra ítélt, majd amerikai emigrációba engedett nagy népszerűségű ellenzéki vezető, Benigno Aquino, hogy visszatér hazájába. Azonban amikor 1983-ban Manilába érkezett, már a repülőgép lépcsőjén katonák vették közre, a gép mögé vezették és tarkón lötték. Ezzel kezdődött Marcos bukása. Annak ellenére, hogy a belföldi média agyonhallgatta az esetet, Aquino gyászmenetét két millióan kísérték, ez volt a Fülöp-szigetek történetének legnagyobb tömegmegmozdulása. A nemzetközi médiavisszhangot keltett gyilkosság azonban megriasztotta a külföldi befektetőket és az amúgy is komoly gazdasági nehézségekkel küszködő országot a tönk szélére lökte.

Egy amerikai televíziós interjúban¹⁰⁶ Marcos 1985-ben váratlanul bejelentette, hogy ismét kiírja a választásokat. Másnap Aquino özvegye szintén közölte, hogy részt kíván venni a megmérettetésen, elnökhelyettesének a gyakorlott politikust, Salvador Laurelt választotta.

A választást 1986. február 17-én tartották és mindkét felet győztesnek hozta ki a szavazatok számláló egyik vagy másik bizottság. 8 napos felkelés és tüntetéshullám után, amely már-már polgárháborús helyzetet teremtett az országban, Corazon Aquino lett hivatalosan is az elnök, Marcos és családja pedig az amerikai mentőcsapatok segítségével Hawaii szigetére menekült.

Corazon Aquino egy csődbe jutott országot örökölt, amelynek intézményeit korrumpáltá tette a húszesztendei diktatúra, ezen kívül meg kellett küzdenie politikai szövetségeseinek kételyeivel is, hiszen a politikus Benigno Aquino mellett háziasszonyként élt egészen haláláig, amely egész családját nemzeti jelképpé tette. Visszaállította az alapvető szabadságjogokat, szabadon eresztette a politikai foglyokat, elbocsátotta a helyi kormányzókat és a hadsereg Marcoshoz hűséges vezetőit, 1987 februárjában elfogadtatta az új alkotmányt, amely Nemzetgyűlés helyett ismét egy kétkamarás parlamentet bízott meg a törvényhozó hatalom gyakorlásával, valamint az elnöki mandátumot egyetlen hat esztendőre korlátozta. Tárgyalásokat

¹⁰⁶ 1985. november 3-án David Brinkley riporternek

kezdeményezett a kommunistákkal és a szeparatista muszlimokkal, mindez lecsendesítette a lázadó kedélyeket. Ennek ellenére 1987 és 1989 között hat alkalommal kíséreltek meg puccsot az Aquino kormány ellen, hibájául róva fel a túlságosan lassú társadalmi változásokat és a túlzottan engedékeny és tárgyalókész hozzáállását.

1992. május 11-én csendes választásokkal adta át a hatalmat korábbi védelmi miniszterének, Fidel Ramos-nak.

Ramos elsősorban az energiapolitika és telekommunikáció fejlesztése terén ért el sikereket, igyekezete, hogy megerősítse a gazdaságot, szintén nem volt eredménytelen, habár a 1997-1998-as pénzügyi válság később szinte megsemmisítette ezt az előrehaladást. Belpolitikájában sikeresen kezelte a déli Mindanao szigeten kialakult muszlim szeparatista törekvéseket, békeszerződést kötött a Moro nemzeti felszabadítási front (MNLF) vezetőjével, Nur Misuarival, habár a Hashim Salamat vezette Moro Iszlám felszabadítási Front (MILF) továbbra is folytatta a küzdelmet egy iszlám államért.

1998-ban Ejercito Estrada, egy népszerű filippínó színész követte az elnöki poszton, akinek hivatali ideje alatt egyre növekvő munkanélküliség és gazdasági deficit jellemezte az ország gazdasági életét, végül illegális szerencsejátékkal vádolták meg, felelősségre vonták és távoznia kellett a hatalomból¹⁰⁷. 2001-ben elnökhelyettese, Gloria Macapagal Arroyo, a korábbi elnök lánya követte. Megnyerte a 2004-es választásokat, de az ő jó híré is a szerencsejátékkal nyert pénzek – amellyel férjét vádolták meg – tették tönkre. 2005-ben tüntetésekkel követelték a lemondását. 2006-ban egy várható puccs megelőző intézkedéseként Arroyo szükségállapotot hirdetett és mozgósította a rendőri és katonai erőket.

A 2010-es választásokon megválasztott Benigno „Noynoy” Aquino-ban összpontosul a Fülöp-szigetek polgárainak jelenlegi reménye, akitől a kormányzat korrupciótól való megtisztítását, a gazdaság fejlődését és a bűnözés visszaszorítását elősegítő intézkedéseket, valamint a politikai stabilitás megújítását várják. Apja, a Marcos rezsim alatt mártírrá vált nemzeti hős, anyja a diktatúrát követő első elnök, így „Noynoy” nevéhez és kormányzásához nagy várakozások fűződnek.

A II. világháború után valódi törpeállammá vált Brunei az 1950-es és 1960-as évek folyamán több alkalommal is visszautasította, hogy akár Sabah-hoz, akár Sarawak-

¹⁰⁷ 2007-ben 40 év börtönre ítélték, a Fülöp-szigetek történetének ő az első korábbi elnöke, akit valós börtönbüntetéssel sújtottak.

hoz csatlakozzon. 1962-ben az ellenzéki Néppárt felkelést robbantott ki, hogy megakadályozza az észak-borneói föderáció kialakítását. Ez vezetett a szultán, Seri Begawan¹⁰⁸ azon döntéséhez, hogy Brunei nem csatlakozott az akkor megalakuló Malajziához. A konfliktuson a szultán csak a szingapúri állomáshelyükről segítségére siető brit csapatokkal tudott úrrá lenni. A szultanátusban azóta is érvényben van a kihirdetett rendkívüli állapot, a brit hadsereg egyik gurkha lövész zászlóalja – a szultán és Nagy Britannia egyezsége értelmében – az ország nyugati részében védi a kőolaj-kitermelésben érintett területeket, amíg más brit csapatok a brunei katonák „kiképzésében és továbbképzésében” segítkeznek.

Az 1979-ben megújított brit-brunei barátsági és együttműködési szerződést követően, Brunei Drussalam 1984. január elsején vált független állammá. Nagy Britanniával való kapcsolatának szoros voltát jelzi, hogy ugyanezen a napon csatlakozott a Brit Nemzetközösséghez is. Szintén sokat árul el további nemzetközi együttműködésekhez való csatlakozásának sorrendje, ez után ugyanis legelőször, még január 7-én, az ASEAN országok együttműködéséhez csatlakozott, majd az Iszlám Konferenciához január 17-én, amíg az ENSZ-hez csak szeptemberben. Ez a sorrend – ha véletlenszerűen alakult is így – nagyjából ki is fejezi Brunei külpolitikai preferenciáit.

A másik délkelet-ázsiai állam, amelynek a mai napig nem sikerült stabil, független politikai életet kialakítania, Burma, ma már Mianmar. A függetlenség kezdeti éveiben Burma nemzetközi segítséggel látott hozzá az ország háború utáni újjáépítéséhez, azonban az Egyesült Államokkal eltérő politikai nézeteket vallott: a kínai nemzeti erők megsegítése helyett az ő nézete szerint a kommunista erőket kellett volna támogatni, így elutasította a nyugati segítséget, nem vett részt a SEATO-ban, nagy meggyőződéssel írta alá a Bandungi Nyilatkozatot, és az elsők között ismerte el a Kínai Népköztársaságot.

Az ötvenes évek végére Burma visszanyerte uralmát saját gazdasága felett, azonban politikailag megosztott volt, a hadsereg egyre nagyobb befolyásra tett szert a frissen egyesített állam etnikai zavargásainak folyamatos féken tartásával, így 1958-ban Nu a politikai rend helyreállítására a hadsereget kérte fel. 1962-ben tizenhat katonatiszt,

¹⁰⁸ A mai szultán, Hassan al Bolkiah apja, kiről 1969-es visszavonulása után fia újranvezete a fővárost, az addigi Brunei várost Bandar Seri Bagwannak. 1984-ben hunyt el.

és az addig ellenzékben politizáló Ne Win puccsal ragadta magához a hatalmat, Forradalmi Kormányt alapított és kikiáltotta a Burmai Szocialista Köztársaságot.

A puccsot több tiltakozó tüntetés követte, de az új kormány kezdetben megengedőnek tűnt. Végül azonban júliusban az egyetemi szervezetek tüntetését azzal oszlatta fel, hogy a tömegbe lőtt, ezt követően pedig felrobbantotta a diákszövetség épületét. 1963-ban a kormány béketárgyalásokat kezdeményezett a diákegyesületekkel, de azok nem vezettek eredményre. 1964-ben betiltottak minden ellenzéki pártot.

Ezzel párhuzamosan az államszövetség kisebb tagjainál a már 1961-ben a buddhizmus államvallássá tétele ellen szervezett megkezdett megmozdulások az 1962-es puccshoz hasonló lázadásokhoz vezettek 1964-re.

Ne Win eközben megszervezte a szocialista Burmát, egypártrendszerrel valósított meg, amelyben a szocialista programpárté lett a vezető szerep. A kereskedelmet és az ipart államosította és elzárkózott a külkapcsolatoktól.

1974-ben új alkotmányt léptettek érvénybe, amely az újonnan alakított Népgyűlés kezébe tette mindhárom hatalmi ág gyakorlását, az új kormány feje ismét Ne Win lett. Májusban sztrájk- és tüntetэшullám söpört végig Rangoonon, az alacsony élelmiszer-ellátottság, magas infláció és korrupció miatt. A legnagyobb tüntetés mégis a korábbi ENSZ főtitkár, U Thant temetésekor bontakozott ki. Ő volt ugyanis a Ne-vel és a katonai rezsimmel szembeni ellenállás emblematisztus figurája hazájában, és a burmai nép sértőnek érezte, hogy korábbi miniszterelnökének, aki a katonai rezsim bevezetése előtt Ne tanácsadója volt az 1950-es években, nem adták meg az állami temetés tisztességét.

A tüntetések 1976-ig folytatódtak megszakításokkal, amikor fiatal tisztek egy csoportja Ne Win meggyilkolására szövetkezett. A puccsisták azonban lelepleződtek, eközben a korábbi „harminc elvtárs” csoport megmaradt tagjai Bangkokban újra találkoztak, hogy a thai határról szervezzék meg a fegyveres felkelést a fennálló rezsim ellen. Kísérletük 1972-től 1978-ig tartott, ekkor ugyanis a három megmaradt bajtárs egyike elhunyt. Az 1980-ban meghirdetett amnesztiára válaszul békésen tértek vissza hazájukba. Ne Win 1981-ben visszavonult a hatalomból, azonban továbbra is a kormánypárt elnöke maradt 1988-ig, minden előzmény nélküli visszavonulásáig.

A nyolcvanas évek lassú gazdasági növekedése és a külföldi segélyek ismételt elfogadása az évtized végére megnyerte a külföldi befektetők bizalmát, azonban Ne „búcsúzóul” hozott döntése, amivel minden előzetes bejelentés vagy konzultáció nélkül demonetizált háromféle címletű bankjegyet, amivel az országot hirtelen a „legkevésbé

fejlett ország”¹⁰⁹ nem éppen kitüntető címével ruházta fel. Az ország valutájának 75%-a ilyen címletű bankjegyekben állt, kompenzációt az állampolgároknak nem nyújtott. Az ezután következő káoszt a hadsereg ezrek meggyilkolásával és a szükségállapot kihirdetésével sem tudta megfékezni 1989-ig, amikor a kommunista vezetőket Kínába száműzték. Burma nevét hivatalosan Mianmarra változtatták és 1990-ben többpárti választásokat tartottak, amelyet a Demokratikus Nemzeti Liga nyert nagy többséggel a Nemzeti Egységpárttal – és tucatnyi kisebb párttal – szemben.

Az Ausztrália mint Pápua Új-Guinea feletti védnök által felállított Törvényhozó Tanács szerepét és funkcióit 1963-ban vette át a Nemzetgyűlés, amelynek első ülését 1964. június 8-án tartották. Munkája teremtette meg az alapot, amely az 1972-es névváltoztatáshoz, Pápua Új Guinea létrejöttéhez vezetett.

Ugyanebben az évben, referendumban döntött a pápua új-guineai nép a függetlenség mellett, amelyet követően 1973-ban autonómiát, majd 1975. szeptember 16-án Pápua Új-Guinea – és a hozzá tartozó Bouganville – függetlenséget nyert Ausztráliától.

Az első, 1977-es szabad és független választások a Pangu Párt és Michael Somare győzelmét hozták, aki már a korábbi, 1972-es reformok óta ült a vezető miniszteri székben. Három éves kormányzás után azonban elbukott a bizalmatlansági szavazáson. A miniszterelnöki székben Julius Chan követte, aki, bár befejezte Somare megkezdett mandátumát, az 1982-es választásokon mégsem tudott győzni. Ismét a Pangu Párt került ki győztesen a megmérettetésből, és Somare folytatta munkáját miniszterelnökként, amíg meg nem bukatta a következő bizalmatlansági indítvány 1985-ben, hogy egy öt párti koalíció irányítsa tovább a fiatal demokráciát, Pais Wingti vezetésével, aki meg is nyerte a koalíció számára az 1987-es választásokat. Egy évvel később, Wingti szintén veszített, a most ellene kért a bizalmatlansági szavazás során. Így került a miniszterelnöki székbe Rabbie Namaliu, aki alig néhány héttel korábban vette át a Pangu Párt vezetését Somarétól. Neki sikerült kitöltenie a hátralevő hivatali időt, amíg az 1992-es választások vissza nem hozták Paia Wingti-t, akit a két évvel később benyújtott bizalmatlansági indítvány után ismét Julius Chan követett. Az 1997-es választásokon Bill Skate-et választották miniszterelnöknek, akit Mekerle Morauta váltott két rövid esztendő múlva. Majd Michael Somare ültetett vissza a miniszterelnöki

¹⁰⁹ Az ENSZ 1987. decemberi megfogalmazása szerint

székbe, 2002-ben. Új pártja, a Nemzeti Szövetség Párt a 2007-es választásokon ismét győzni tudott, amivel nem csak azt mondhatja el magáról, hogy ő lett az első pápua új-guineai miniszterelnök, akinek valaha sikerült kitöltenie a hivatali idejét, de a Brit Nemzetközösség legrégebb óta szolgáló politikusa is lett egyben. Hivatali életének 40. évét ünnepelte 2008-ban, még mindig a miniszterelnöki székből. Ekkor nyilatkozta, hogy életcélja, kitöltve mandátumát, tíz évig hivatalban maradhasson, ami megteremthetné országában a stabilitást.

A régió országainak gyarmati korszakot követő időszakát leginkább jellemző problémáit Indonézián figyelhetjük meg, ahol az iskolák és közhivatalok nyelve a holland volt, a gyér iskolahálózat miatt azonban nem terjedhetett el általánosan, sok helyen a maláj helyettesítette, mint közvetítőnyelv. Az indonéz ifjúság kongresszusa azonban már 1928-ban határozatot hozott, hogy a holland helyett a malájra alapozott bahasa indonéz legyen a majd függetlenedő ország hivatalos nyelve. Természetesen ez nem történhetett meg ennyire egyszerűen. A bahasa indonézt kevés szót számláló szókincse miatt nem ok nélkül érte a kritika, ki kellett építeni a megfelelő iskolahálózatot, amelyen már az új „nemzeti nyelven”, eleinte mondhatjuk, az új közvetítőnyelven folyt az oktatás. A nyelvi elkülönülésen kívül a kulturális széttagoltság, a szigetek történeti korszakok adta kulturális sokszínűsége és természeti okokból következő eltérő gazdasági képességei mind megoldandó feladatot állított a függetlenedő állam vezetése elé. Egy területet függetlennek kikiáltani (bármennyire bonyolult) mégis egyszerűbb, mint ugyanazon a területen megteremteni az egységet. Az egység megteremtésének pedig egyik legkézenfekvőbb megoldása az iszlám által létrehozott vallási közösségtudatra építés lehetett, mint történeti és a marxizmusra, mint modern irányzatra.

Már 1927-ben, az Ifjúsági Kongresszuson a Független Indonéz Köztársaság három tartóoszlopaként, a nacionalizmust, a marxizmust és az iszlámot jelölték meg. A három, egymástól teljesen független ideológiai irány közös említése önmagában kiváló példa az európai típusú filozófiai, illetve államelméleti megközelítés ázsiai politikai gondolkodásba való átültetésének nehézségeire és annak bizonyítására, hogy az efféle toposzok használatának alapvető oka nem a belső kulturális átalakulás, a természetes „fejlődés” vagy a nyelvi hiánypótlás volt, hanem a frissen alakult államok önigazolása a nyugati, európai indíttatású hatalmak előtt.

Ugyanezen évben vett részt Szukarno az Indonéz Nemzeti Párt (PNI) megalakításában, amelynek az elnöke lett. A Sarekat Islam követésével ez a párt vált az indonéz szekularista nacionalizmus fő hangjává és Szukarno szónoki tehetsége tömegeket volt képes a gyűlésekre csábítani. Sikeresen vezette a PNI-t egészen 1929-es letartóztatásáig, ekkor ugyanis közrendet zavaró tevékenykedése miatt elítélték. A tárgyaláson önmagát védte, és védőbeszéde az indonéz nacionalizmus egyik alapművévé vált. Miután 1931-ben elhagyta a börtönt, csatlakozott a Partindohoz (a PNI szervezete), amíg 1933-ban ismét le nem tartóztatták. Ígéretet tett a hatóságoknak, hogy a jövőben távol tartja magát a politikától, Bengkulura emigrált.

A II. világháború után az 1950-ben felállított átmeneti kormány biztosította a parlamentáris rendszert és a pártok magas számarányát támogatta. Így Szukarno egy olyan időszakban tért vissza a politikába, amelyben a politikai instabilitás és a területileg elkülönült indonéz tartományok ellenállása a központi vezetés számára lehetőséget adott arra, hogy ismét erős kézzel lépjen fel. 1957-ben a pártok marakodása elleni fellépés nevében az „ötven százalék plusz egy” elvét hívta életre és így létrehozta az *irányított demokrácia* rendszerét, amelyet a szabadság és konszenzuseresés tipikusan indonéz módszereként fogott fel. Két évvel később a Szumátrán és Sulawesin kitört felkelést kihasználva megszerezte a hadsereg segítségét, hogy az 1945-ös elnöki-típusú alkotmányt rendeletileg visszaállítva magához ragadja a hatalmat.

Szukarno egyszemélyi hatalmával arra használta a növekvő rendetlenséget, hogy az ország teljes politikai életébe beavatkozhasson. Az irányított demokráciát, mint a nyugati típusú demokráciáktól eltérő, az indonéz hagyományoknak és viszonyoknak jobban megfelelő rendszert értelmezte és érvelése szerint a fontos kérdések eldöntésének indonéz módja mindig is az elnyújtott felszabadítás volt, és így érték el a konszenzust. Olyan kormányt javasolt tehát, amely nem csak politikai pártok, hanem „funkcionális csoportok” részvételével áll össze, hogy magába foglalja a nemzet minden alapelemét, így képes valódi nemzeti konszenzust kifejezni az elnöki vezetés alatt. Az eredmény egy marakodásban jól irányítható kormány lett, amely az elnöknek megosztottságával is teljes hatalmat biztosított önmaga és Indonézia népe felett. Az irányított demokrácia egyensúlyi állapot volt a két hatalom, a hadsereg és Szukarno személyes hatalma között, amely nem bírta el az Indonéz Kommunista Párt (PKI) felemelkedését.

Az irányított demokrácia eleinte Szukarno és a hadsereg hatalmának kényes egyensúlyán függött, ám az Indonéz Kommunista Párt erősödésével egyre erősebbé vált,

történt mindez a gazdasági válság és az inflációspirál ellenére, amiből kiutat keresve Szukarno, ekkor már „élethossziglani elnök” kisajátítva a holland tulajdont, grandiózus ingatlanprojektekben vett részt és keménykezű külpolitikai irányba vezette országát, elsősorban a Malajziával való területi vitával kapcsolatban. Ideológiájában a világot az „újonnan felemelkedő” és a „régí típusú” erőkre osztotta fel, így sikerrel érvelt Nyugat-Írán felemelkedése és a Maláj Államszövetséggel szembeni „konfrontációs politika” mellett. A belpolitikai sarkköve azonban mindvégig a hadsereggel való egyensúlyi állapot fenntartása volt, ami 1967 márciusában felborult, amikor is Haji Mohammad Suharto, egy, a kommunista párton belüli összeesküvésre hivatkozva puccsot hajtott végre. 1965. szeptember 30-án ugyanis a hadsereg jobboldali tisztjeinek puccskísérletét a palotaőrség parancsnoka próbálta megelőzni, ám végül Suharto tábornok ragadta magához a hatalmat. Az elnök elleni merénylettel a kommunista párton belüli ellenfeleit vádolta meg, a rendezés során pedig eltávolításukkal, illetve a kommunistákkal szembeni politikai tisztogatás eredményeképpen több millió ember élete árán stabilizálta uralmát, mint 1967-től Indonézia második köztársasági elnöke. Ezt a pozíciót harminc éven át sikerült megtartania. Elődjét előbb házi őrizetbe vetette, majd korrupciós ügyeire hivatkozva száműzte. Szukarno 1968-ban halt meg.

Ahmed Szukarno összetett személyisége magában foglalta a jávai hagyományokat és a modern államfő tulajdonságait is hatalomgyakorlása során. Sokan rettenetes elnöknek tartották, aki elvesztegette Indonézia erőforrásait a nagyzó politikai áramlatok követésében, míg mások számára az indonéz nemzet, az egységes Indonézia atyja volt. Valódi erénye, hogy képes volt egységet teremteni egy széttagolt kultúrájú, etnikumú, nyelvű és társadalmú országban, amelyet átsegített a gyarmati létből az önálló politizálásba. Ehhez két távlatokban is ható együttműködésben való részvételhez kellett országát hozzásegítenie, egyrészt az el-nem-kötelezett országok mozgalmához, másrészt az ASEAN létrehozásakor egy regionális szervezethez, amelyben a politikát és gazdasági irányvonalat nem egy külső hatalom szabta meg, hanem az országnak a külső hatalmakhoz való saját döntésen alapuló hozzáállása. Bár a kommunista párt egyeduralma jellemzi elnökségének teljes időtartamát, és a marxista ideológiát használta fel a kolonizáció korszakából való kilépésre, alapvetően nacionalista vezető volt a szónak abban az értelmében, amely a nemzet egységét, a nemzet és az állam egyként való értelmezését előtérbe helyezi.

Suharto neveltetése és politikája alapján ennek ellentétét képviselte. Nem érdekelte már az anti-kolonializmus, sem pedig a hatalma területén túlmutató politikai

kérdések. Sem hollandul, sem más európai nyelven nem tudott, amíg 1940-ben nem csatlakozott a holland gyarmati hadsereghez, amelynek karrierjét köszönhette. Antikommunista indíttatású retorikájával a nyugati hatalmakat maga mellé állította, demokratikusnak nevezett diktatúrájában, külpolitikájában tolerálhatóbb államot irányított, mint elődje, bár a Bandungi konferencia eredményeit, az el- nem-kötelezett országok mozgalmának elindítását és a Pancsa Síla alapelveit rögzítő dokumentumot Szukarno érte el.

Indonézia saját politikai helyzetének megoldására is kezdeményezte az egyik legnagyobb távlati hatású politikai kapcsolatépítést, amikor 1955-ben elindította a "harmadik világ", az el nem kötelezett országok első konferenciáját, Bandungban. Érdekeik hathatósabb és globálisabb képviselője érdekében a függetlenné vált volt gyarmati országok közül huszonkilenc afrikai és ázsiai nemzet 1955. április 18. és 24. között az indonéziai Bandungban konferenciára gyűlt össze, hogy megalkossa a békés egymás mellett élés tíz alapelvét. „Mivel egyik tömbbe sem kívántak belépni, inkább... az el nem kötelezettséget vállalták.”¹¹⁰. A mozgalom felgyorsította a dekolonizációs folyamatot, elsősorban Afrikában, ahonnan 1960 őszén például 15 függetlenségét kivívott országot vettek fel az Egyesült Nemzetek Szervezetébe¹¹¹. Bandung szellemét 1961-ben sikerült kiteljesíteni, amikor Kairóban¹¹², majd Belgrádban (1961. szeptember 1-6.) külügyminiszteri szintű, valamint állam- és kormányfői csúcsertekezletet tartottak. A belgrádi csúcsertekezleten India miniszterelnöke, Dzsavaharlal Nehru, Ghána miniszterelnöke, Kwame Nkrumah, Egyiptom elnöke, Gamal Abdel Nasszer, Indonézia elnöke, Ahmed Szukarno és Jugoszlávia elnöke, Joszip Broz Tito együttes javaslatára elfogadták a szervezet hivatalos kereteit, és létrehozták az el nem kötelezettek mozgalmát¹¹³.

Az ASEAN-hoz való csatlakozás elsődleges hozadéka Indonézia számára talán a Malajziával kezdődő háború elkerülése volt, amely szavatolta a térség biztonságát.

A Szuharto-rezsimet a népharag 1998-ban söpörte el. Utóda Juszu Hafibi lett, aki a Szuharto-rendszer korrupciós ügyei felderítésének, a demokrácia újra bevezetésének ígéretével tett szert politikai tőkére. A 200 milliós országban azonban a katonai diktatúrák bukása után jelentkező elégedetlenségi hullám ismét a más vallású

¹¹⁰ Fischer, 1996: 180.o.

¹¹¹ Afrika Éve, 1960

¹¹² 1961. június 5-12.

¹¹³ NAM

közösségek ellen fordult: a nagyvárosokban kínaiakat gyilkoltak, üzleteiket kifosztották, házaikat felgyújtották. Az időközben kitört kelet- timori válságra reagáló ENSZ közbelépésének hatására az indonéz parlament október 19-én kénytelen volt elfogadni a volt "27. tartomány" függetlenné válásáról szóló rendeletet. Jusuf Habibi 17 hónapos országglásáról szóló beszámolóját a parlament egyszerűen visszautasította, ezzel az átmeneti korszak elnöke, Jusuf Habibi kénytelen lemondani arról, hogy jelöltesse magát az elnökválasztásra. A több esélyes közül végül Megawati Szukarnoputri asszony az országalapító Szukarno elnök pszichológus-agrártudós lánya került ki győztesen. 1999 januárjában Ambon szigetén azonban ismét muzulmán-keresztény összecsapásokra is sor került.

Jelenleg Susilo Bambang Yudhoyono, az 1949-ben született demokrata párti politikus, a hadsereg nyugalmazott tábornoka irányítja Indonéziát, 2004 óta. Abdurrahman Wahid elnöksége idején bányá és energiaügyi miniszterként kezdte pályafutását a politikai életben, 1999-ben, és a poszt fontossága mutatja, milyen szerepet is tölt be az energia és erőforrás-kérdés az indonéz politikai életben. A hadsereg politikában betöltendő szerepéről már ekkor reformer nézeteket vallott: „1998 óta a hadsereg elkezdett kivonulni a napi politikai életből”- mondta 2000-ben – „a katonai reform elképzelése szerint a hadsereg visszavonja politikai szerepét és védelmi erőként él tovább. Ebbe az irányba hat a trend, hiszen nincsen kettős funkciójú vagy társadalom-politikai funkciót betöltő hadsereg.” Habár nagy lépés egy katonai diktatúrához szokott országban ilyen kijelentést tennie egy tábornoknak, politikai pályán maradását valószínűleg segíthette az is, hogy nem sikerült teljesen felgöngyölítenie a rábízott vizsgálat során a korábbi elnök korrupciós ügyeit. Megawati Szukarnoputri elnöksége idején a politikai és biztonsági ügyek tárca nélküli minisztere lett. A 2002-es bali bombamerénylet után ő bizonyult annak az indonéz politikusnak, aki komolyan veszi a terrorizmus elleni háborút, amelyhez Indonézia is csatlakozott egy évvel korábban, hiszen a merényleket bel- és külföldön egyaránt nagy erővel kereste, mindez nemzetközi hírt szerzett neki, elsősorban határozott kiállása miatt¹¹⁴. 2004-ben a demokrata párt jelöltjeként Megawati ellen indulva az elnökválasztáson a szavazatok valamivel több, mint 60%-át sikerült megszereznie.

¹¹⁴ A merénylet évfordulóján tartott sajtótájékoztatón elhangzott szavai mellé állították Ausztrália lakóit.

A régió államainak történetükből következően mind a mai napig sokféle belső problémával kell megküzdeniük, különböző jogéletük, politikai felépítésük, többféle államforma jellemzi őket.

Indonéziának a kezdetektől ugyanazokkal a problémákkal, a megosztottsággal és széttagozottsággal kellett szembesülnie és megmérkőznie. Több kormányzati módszert, kül- és belpolitikai irányvonalat sorakoztatva fel, sikerült megteremteni egy egyensúlyi állapotot a vallási és etnikai csoportok között, amelyre szükség van a nemzet közös életéhez, egységes irányításához, ám az egyensúly könnyen felborul. A belpolitikai változások, az energiakérdés, a hagyományosan kihasznált erőforrások, elsősorban a kőolajtartalékok csökkenése, a hadseregnek az átlagosnál jóval magasabb politikai részvétele újabb és újabb kihívások elé állítja a Délkelet-Ázsia legnagyobb muszlim többségű országát. Az ASEAN-ban való részvétel segített rendezni a területi vitát a szomszédos Malajziával és Fülöp-szigetekkel, azonban megoldás nem született, csupán az érdekegyezések képesek elfedni a különböző külpolitikai célokat. Mégis, a két nemzetközi mozgalom, amelyben Szukarno elnöksége idején vállalt részvételt – sőt, amelyet létrehozott – hozzásegítette ahhoz, hogy méreteihez és képességeihez méltó helyet töltsön be a régió politikájában, ami visszahatásként időről-időre segítségére van a belpolitika kiegyensúlyozásában, egyensúlyban tartásában is.

2.6. A délkelet-ázsiai országok történetéből következő politikai és jogi sajátosságok. A térség államainak sajátos problémái

A maláj joggyakorlat legújabb kori alakulásáról és az igazgatás háttéréről szólva meg kell említeni az ország hagyományosan szoros kapcsolatát az iszlámmal és annak jogi szemléletével, dokumentumaival. A maláj alkotmány két, egymás mellett értelmezett és használt joggyakorlatot ismer és ismer el, amelyek közül az egyik a brit gyarmati örökségül kapott precedensjog, a másik pedig az iszlám shari'a. A precedensjog használata a maláj törvénykezésben annyiból érdekesebb a megszokottnál, hogy amennyiben maláj precedens nem áll rendelkezésre, a széleskörű tapasztalatokat felhalmozott brit precedenseket kell alapul venni, ha azonban ez sem volna elegendő a döntéshez, akkor az ausztrál, szingapúri és indiai minták a követendők. Ez meglepően erős kapcsolatot illetve kitekintési készséget feltételez a jogalkalmazókról.

A shari'a alkalmazása az alkotmány szerint elsősorban polgári ügyekben lehetséges, az iszlámbíróságok előtt, amelyek olyan ügyet tárgyalhatnak, amelyben az érdekelt felek mind muszlim hitűek. Az ilyen alapon történő ítékezés az alkotmány szerint is elfogadható, habár a maláj törvények limitálják a kiszabható büntetés mértékét. Bizonyos területeken azonban elfogadott az iszlámbíróságok hatásköre büntetőjogi ügyekben is, ami viszont arra utal, hogy egy kettős, parallel rendszer él a maláj törvénykezésben, legalábbis a nyomait a mai napig megtalálhatjuk.

További kuriózumként kell megemlíteni a maláj parlamenti rendszer szokatlan bonyolultságát, amely a félszigeten kívüli maláj területek irányítását csak a legfelsőbb szinten kapcsolja össze. Malajziát tizenhárom szövetségi állam és három szövetséges terület egysége alkotja. A tagállamok vezetői vagy örökletes uralkodók, ez esetben muszlim hitűek, vagy választott vezetők. Ők a legfőbb miniszterek, a nemzetgyűlés tagjai, amely a tagállam egykamarás törvényhozó testülete és tagjai választott képviselők, saját választókerületük delegáltjai. A maláj parlament kétkamarás, alsóháza a képviselőház, amelynek tagjait ötévente választják a választókerületi szavazatok szerint. A felsőház tagjai (70) részben a tizenhárom nemzetgyűlés választott küldöttei (26), részben Kuala Lumpur képviselői (2), részben a szövetségi területek képviselői (2-2), részben pedig az uralkodó, a Yang di-Pertuan Agong által kinevezett képviselők (40). Az uralkodó a szövetségi állam feje, aki ebben a föderatív választói monarchiában

a Parlamenttel és a kormánnyal összhangban kell, hogy uralkodjon. A „királyt” a tizenhárom szövetségi állam kilenc örökletes szultánja közül ötévente választja a többi szultán, a nem örökletes hatalommal vezetett tagállamok vezetői nem vehetnek részt a szavazásban. A miniszterelnök mindig az alsóház tagja, a végrehajtó hatalmat a kormány elvileg a „király engedelméből” gyakorolja, de elszámolással a Parlamentnek tartozik. Ezt a rendszert a nyugati alkotmányos monarchiáról, elsősorban a brit parlamentáris monarchiáról igyekeztek mintázni, azonban egyben föderatívnak is kellett lennie, ami az eredetijénél jóval bonyolultabbá teszi, valamint szolgálja az iszlám, mint uralkodó vallás érdekeit is, ami sajátossá teszi ezt a demokráciát.

Brunei lakosságának háromnegyed része városlakó és a törpeállam nyugati részében él, a keleti, hegyekkel szabdalts területeken mindössze egy tízezres népesség folytat falusi életformát. A népesség hagyományosan az iszlám valláshoz és a maláj kultúrához kötődik, a két meghatározó etnikai csoport a maláj (66%) és a kínai (12%). Ez megadja a társadalom felépítésének alapját is.

A törvénykezésben a brit precedensjog van érvényben, amelyet a maláj minta alapján értelmeznek, azonban amelyet esetenként felülírhat a sharia és annak szabályai, ahogy azt a Melayu Islam Beraja leírja. Ez az ötvözet már az államforma meghatározásában is megmutatkozik, Brunei alkotmányos szultanátus, maláj iszlám monarchia, amelyben a végrehajtó hatalom a szultán¹¹⁵ kezében összpontosul, aki egyben a kormány és az állam feje. Kormány a egy tizennégy fős kabinetből áll, amely magán viseli történeti elődjének, a hercegek tanácsának jellemzőit, inkább segíti az uralkodót a döntéshozásban. A törvényhozó hatalmat szintén a szultán, de rajta kívül a törvényhozó tanács gyakorolja, amelyet húsz esztendő szünet után 2008-ban hívott össze az uralkodó. A törvényhozás tagjait a szultán jelöli, kivéve azt a huszonkilenc helyet, amelyet újabban területi választások útján töltenek be. A bírói hatalom végül szintén a szultán kezében összpontosul, amelyet bíróságain keresztül gyakorol, az állami bírósági rendszer mellett önálló felépítéssel működik az iszlám bíróságok rendszere, hasonlóképpen Malajziáéhoz¹¹⁶. Összegzésképpen kijelenthető, hogy államformájában Brunei a szándékát sem fejezi ki annak, hogy valaha is demokratikus állam kívánna lenni.

¹¹⁵ Paduka Seri Baginda Haji Hassan al Bolkiah Muizzaddin Waddaulah

¹¹⁶ <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2700.htm> 2010-10-07 alapján

A gazdasági életében Brunei látszatra kiemelkedik a térség, de még a világ vezető államai közül is, amennyiben – Szingapúr után – a régió második leginkább kiemelkedő gazdaságával rendelkezik, azonban a kimagasló GDP 90- és az éves kivitel 50%-át a nyersolaj adja, amelynek kitermelésekor a bruneiek munkáját brit katonák védik, és amely a távoli jövőben nem szükségszerűen¹¹⁷ fenntartható. Brunei igyekszik fellendíteni a szolgáltatóipart és a turizmust, amely szélesebbé tehetné a bevételi forrásainak skáláját.

Mivel gazdaságában Brunei történelmének korábbi korszakaihoz hasonlóan most is erőteljesen támaszkodik természeti adottságaira, egyike azon államoknak is, amelyek jogot formálnak az ezekben – köolajban és földgázban – feltehetőleg gazdag Spratley szigetekre, ezen kívül történelmi örökségének érzi az 1890-ben a britek felé elveszített Limbang és Sarawak szigeteihez tartozó területrészeit.

A vita 2010-ben ismét fellángolt, miután a korábbi maláj miniszterelnök, Mahathir élesen kritizálta hivatali utódát, Abdullah Badawit, amiért állítólag a Limbang terület követelésének feladását kérte Bruneitől, amiért cserébe a Dél-kínai tengeren feltételezett olajlelőhelyek iránti követeléséről mondott volna le. Mahathir kritikája hangosan szólt a nemzeti érzelmű fülekben, így az egyezés egyelőre nem jöhetett létre, habár feltehetőleg errefelé viszi mindkét országot a jövő, ha tovább követik az ASEAN kooperációra épülő politikájának, a megoldásközpontú konfliktuskezelésének útmutatásait.

Pápua Új-Guinea zaklatott belpolitikai életére a magyarázat egyrészt a választási rendszerben keresendő, amely a koalíciókötések révén lehetőséget adott rá, hogy kormányzó párttá válhasson egy párt a szavazatok 15%-ának megszerzésével is, valamint a bizalmatlansági indítványokra vonatkozó szabályok, és a pártfegyelem hiánya. 2003-ban hozták például azt a sokat mondó törvényt, amely megtiltja bizalmatlansági indítvány benyújtását a kormány hivatalban töltött tizennyolcadik hónapja előtt, valamint bünteti a többszöri „átülést” egy cikluson belül, korábban ugyanis példa akadt rá, hogy a miniszterelnök helyettese, átülve az ellenzék soraiba, maga fogalmazott és nyújtott be bizalmatlansági indítványt a korábbi pártja, illetve, kormánya ellen.

¹¹⁷ Az alternatív energiára vonatkozó igény megnövekedése miatt a világban

A másik magyarázat a politikai nehézségekre a sokáig húzódó bouganville-i konfliktus, illetve annak megoldására tett kísérletek kudarca lehet. A rézben és aranyban gazdag szigeten az 1980-as években nagymértékű külszíni bányászat kezdődött, amelynek erőteljesen környezetromboló hatásai ellen szinte azonnal megindult a tiltakozás, amely csakhamar szabotázsakciókba, majd felkelésbe torkollott. Pápua Új-Guinea blokádot vont a sziget köré és megindult a harc a vállalatok által bérelt zsoldosok, a pápua új-guineai kormány által küldött katonák és a helyi, bouganville-i gerillák között, akik helyismeretükkel és elszántságukkal nem csupán helyt tudtak állni, de fegyvert is sikerült átcsempészniük a blokádokon. Végül, 1997-ben Pápua Új-Guinea autonóm területi státuszt biztosított Bouganville-nek, ahol önálló választások után, 2005-ben Joseph Kabui alapíthatott kormányt. Habár Pápua Új-Guinea kihátrált így a kudarcos bouganville-i politikából, a szeparatistákkal Kabuinak, illetve halála után, James Tannisnek, és most Jhon Morrisnak kell megküzdeniük, akik elszigetelték magukat a sziget északi és középső területein.

A kormányzási nehézségek harmadik oka a pápua új-guineai társadalmi problémák lehetnek, amelyek ugyancsak komoly kihívás elé állítják a helyi politikusokat. A két országrész eltérő múltja a mindennapi életben is problémákat okoz. A gyarmati politikák különbözősége oda vezetett, hogy Pápuának és Új-Guineának eltérő a jogrendje, azaz amíg a volt brit – és ausztrál – területeken a brit precedensjog van érvényben, az országrész jogététét e szerint irányítják, addig a volt német – és holland – területeken német típusú joggyakorlatot valósítanak meg.

Az állam legtöbb polgára erősen kötődik a hagyományos társadalmi berendezkedéshez, a falusi élethez, nem ritkán a törzsi kultúrához, aminek mértékét mutatja, hogy a vallási csoportok hivatalos adatai között külön említik a magukat kereszténynek valló, azonban de facto a törzsi kultúra hagyományos rítusait követő arányát a népességnek, amely a 19% tetemes hányadát teszi ki, a magát törzsi vallásúnak tartó népesség 35(!)%-a mellett.

Az ország mindhárom hivatalos nyelve, az angol, a melanéz tok pisin és a hiri motu is elsősorban közvetítőnyelv, az ezeken kívüli nyolcszáz feletti számú elismert beszélt nyelv rámutat a széles etnikai megosztottságra. Ennek ellenére problémát okoz Új-Guinea szigetének egyenes, vonalzóval húzott határa is, amely azonos etnikai, nyelvi csoportokat is kétfelé szakít.

A népességnek rendkívül magas aránya, 75%-a él elsődleges mezőgazdasági munkából, habár a szigetek ásványkincsekben, olajban, földgázban gazdagok. A

földhöz való ragaszkodás a terület legnagyobb részén szintén a törzsi, családi gondolkodást tükrözi, a földreform kísérletek ellenére a törzsi, vagy ahhoz közeli társadalomrészek, a hagyományos közösségek nem ismerik el a földek tulajdonjogának változását, azok eladása esetén. Ezekben a közösségekben a nőági öröklés gyakorlata érvényesül az alkotmány egyenlősítő törekvéseivel szemben is.

Egészségügyi problémaként egyre komolyabban kell foglalkozni a HIV vírus terjedésével is, mivel a szexuális szokások nem módosultak az új körülményekhez.

Az ásványkincsekben való gazdagság, alacsony infláció és a 2000-es évek folyamatos, bár lassú növekedése mellett a külgazdaság talán az egyetlen szektor, amely az államnak nem okoz komoly gondot. Pápua Új-Guinea Ausztráliával, az Egyesült Államokkal, Japánnal, az ASEAN országokkal és a melanéz világ államaival is kereskedelmi kapcsolatban áll, 1996 óta tagja a WTO-nak is.

Az ASEAN-nal és ARF-fel való kapcsolata két gyökérről táplálkozik, egyrészt az Ázsiai- Csendes óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC) tagjaként 1993 óta ápol kapcsolatokat ASEAN tagállamokkal, másrészt megfigyelő státuszával kifejezi kapcsolódási szándékát a regionális közösséghez. Belső problémái középtávon előreláthatólag még nem teszik lehetővé számára, hogy gazdasági potenciálját politikai tökévé formálhassa, azonban a legutóbbi tizenöt esztendő folyamán a nemzetközi szervezetekhez kapcsolódásával kifejezte a számára legmegfelelőbbnek tartott külpolitikai irányt, amelyre az Egyesült Államokkal fenntartott szoros kapcsolataiban is támogatást nyert.

2.7. Thaiföld rövid története

Thaiföld, vagy Siam nagy utat járt be, amióta i.e. a IX. században Dél-Kínából, majd Indiából a mon-khmer bevándorlás, majd a bráhmánizmus egyik¹¹⁸ célországa lett. Hosszú időn át, egészen a VI. századig a khmerek, a mai Kambodzsza fennhatósága alá esett a terület, amíg a XII-XIII. században szintén Dél-Kína felől, bevándorló ősei a mai thai-oknak le nem győzték Sukhodayában a khmereket 1257-ben, és le nem telepedtek. Ezzel vette kezdetét az első thai, egymástól független, patriarchalis államcskák korszaka, amelyet központjukról, Sukhodaya korszaknak nevezünk¹¹⁹.

Ram Kamhaeng volt az, akinek Sukhodaya központtal¹²⁰ sikerült centralizálnia a hatalmat. Ennek a rendnek az emlékét őrzi a thai Nemzeti Múzeumban őrzött kőfelirat is:

„Pho Khun Ram Khaeng idején e város, Sukhodaya virágzott. A vizekben hal, a mezőkön rizs. Az uralkodó nem vetett ki adót az utakon utazókra, az öszvért hajtó kereskedőkre, sem a lovagló kupecekre. Aki elefánttal akar kereskedni, hát kereskedik. Aki lovakkal akar kereskedni, hát kereskedik. Ha egy méltóság vagy herceg meghalt, meghagyta otthonát, ültetvényeit, elefántjait, rizsföldjeit, szolgálait, hogy a gyermekeire szálljanak. Ha a méltóságoknak vitája támadt, a király igaz kivizsgálást folytatott és utána döntött, anélkül, hogy amellé állt volna, aki lop, vagy előnyben részesítette volna, aki károsult. Mások rizse láttán nem fogta el birtoklási vágy. Mások jólétét látva nem volt irigy. Aki elefánton érkezett, hogy hódoltassa városait előtte, annak segítséget nyújtott. ... Ha a király harcosokat fogott el a csatatéren, nem ölte vagy vette meg őket. A kapuban egy harang van felakasztva. Ha valakinek panasa vagy testének, vagy

¹¹⁸ Kambodzsán, Laoszon és Vietnámon kívül, az egyik.

¹¹⁹ 1257-1317

¹²⁰ A ma a Thai Nemzeti Múzeumban megtalálható kőfelíraton így ír hatalomra kerüléséről: „Apám neve Sri Indradiya. Anyám neve Nang Suang. Idősebb fivérem neve Phan Muang. Ugyanattól az anyától öten születünk gyermekek, három fivér és két nővér. Legidősebb fivérünk fiatalon meghalt. Amikor tizenkilenc éves lettem, Chot ura, Khun Samchon megtámadta Takot, apám támadt balól, Kum Samchon jobbról. Kum Samchon közeledett. Apám emberei sorban esetek el, én nem menekültem. Nekből nevű elefánton lovagoltam. Lecsaptam apám előtt, elefánton harcoltam Kum Samchonnal. Nekivezettem Kum Samchon elefántjának Mamnog-nak, hogy kirepüljön, Kum Samchon kirepült. Így apám a Ram Kamhaeng (Rama a Bátor) nevet adta nekem amiért vezettem Kum Samchon elefántját. Apám egész életét át szolgáltam apámat. Ha játékot vagy halat nyertem(?) apámnak vittem. Ha gyümölcsöm volt, lédús és édes, kellemes és ízes, apámnak vittem. Ha megtámadtam egy falut vagy várost és elefántot, fiúkat vagy lányokat, aranyat vagy ezüstöt hoztam, apámnak vittem őket. Amikor apám meghalt csak idősebb fivérem maradt a számomra. Úgy szolgáltam őt, ahogy apámat szolgáltam. Amikor idősebb fivérem meghalt, megörököltem a királyságot.” Direck Jayanama: The Evolution of Thai Laws. Royal Thai Embassy, Bonn, 1964. angol fordítása 22.p. alapján fordítottam.

lelkének valami kívánsága van, amit a király elé vinne, csak meg kell szólaltatnia a harangot. Ram Kamhaeng király hallván azt, igaz vizsgálatra fogja őt hívni. Sukhodaya városának emberei kegyesek és irgalmas szívűek és odaadók az alamizsna adásában. Rma Kamhaeng király, Sukhodaya ura és nemes férfiak és nők és férfiak és nők mindannyian a buddhista vallásba helyezték hitüket.”¹²¹

A felirat szövegének elemzése során Direck Jayanama kiemeli, hogy az általa „apa-fiú királyságnak” nevezett patriarchális királyság megerősítése elsősorban a buddhizmus felvételének volt köszönhető.

Habár az államalapítás magja egyrészt a buddhista vallás felvétele lehetett, mindenképp jelentős a khmer jelenléttel szembeszállni tudó, új és katonailag erős, szervezett bevándorló réteg szerepe is, amely erejével képes volt a hatalom centralizációjára. A buddhizmus ennek a már létrejött centralizált új hatalomnak – amelyet a hagyomány a despotikusnak mondott khmer uralommal állít szembe – adhatott legitimitációt és talán sok minden mást is.

A buddhizmus legitimáló erejét más népek államalapító időszakában is megfigyelhetjük. Példaképpen említem, hogy Tibet királykorában¹²², miután első királya, Szongcen Gampo¹²³ trónra lépett és kialakította monarchiáját, amely a buddhista egyháztól nyert legitimitást, a kolostorok működését, az egyházi tevékenységet összefogó egyházi vezető szerepe a király közvetlen miniszterei között oly nagy volt, hogy a Tan-királyok¹²⁴ által kialakított kormányzati rendszerben, amelyben a hatalom a király és a buddhista egyház kölcsönös legitimitációján alapult, együtt jelölték a Minisztertanács (Kashag)¹²⁵ tagjait, a Királyi és az Egyházügyi Tanács között megosztva a politikai, hadászati-stratégiai és kulturális ügyeket. Egyedül a gazdasági ügyek intézése történt közösen (a Minisztertanács szintjén), egyébként az egyházi és a világi hatalom külön kezelése volt jellemző^{126, 127}. Hasonlóképpen, a

¹²¹ Direck Jayanama: The Evolution of Thai Laws. Royal Thai Embassy, Bonn, 1964. angol fordítása 23. p. alapján fordítottam.

¹²² i.sz. 629-842

¹²³ (Szrong-bcan dgam-po), más néven Tride Szongcen: Tibet első királya a mítikus kor után. Vlsz. 617-ben született, uralkodása pedig 629-650- re esett. Az első „tan- király” (cshosz-kji rgjal-po)

¹²⁴ Tan- király: (cshosz-kji rgjal-po vagy cshosz-rgjal) Tibet és Ladakh korai királyainak címe, amely a buddhizmus támogatására utal. Szikkim urának titulusa.

¹²⁵ Kasag (bkha-sag) Miniszter- később Kormányzó Tanács, tkp. a kormány, a történeti fejlődés során kiegészülve az egyházi részekkel.

¹²⁶ A kolostorok főapátjait¹²⁶ az Egyházügyi Tanács beeleegyezésével iktatták be, bár kiválasztásuk a szenioritás elve alapján, később inkarnációs őseik figyelembevételével történt.

hinayana királyságokban¹²⁸ tudunk a sangha raja¹²⁹ jelenlétéről, aki az államban az egyházi intézmények és személyek vezetésének feladatait teljesítette.

Kinevezését a mahayana, tibeti királykori minta alapján valószínűleg¹³⁰ nem az uralkodótól kapta, viszont az ő közvetlen tanácsadói testületéhez, vagy minisztereihez tartozott. Egy jövőbeni kutatásban mindenképpen érdekes lenne összehasonlítani, vajon a mahayana és a hinayana királyságok, mint például a korai Tibet és Thaiföld kormányzati rendszereit, hogy felfedezhessük, vajon a buddhizmus a legitimáción kívül, mivel segítette még a korai buddhista királyságok államépítését, mit tett esetleg hozzá a rendszer kiépítéséhez?

Pho-kun Ram Khaeng halála után az indiai hatás az udvarban mind nyelvi, mind ceremoniális szinten nagyon erős volt¹³¹. Az idézetben ismertetett rendszerben kialakított quasi-feudális államrend¹³² 1433-ig állt fenn töretlenül, amikor is azonban II. Boromraját, Siam akkori királyát, a khmerek elrabolták és Angkor Tomba vitték, ahol fogságban hunyt el. Innentől kezdve erős khmer hatás érvényesült, amelyet Boromraja fia, a tizenhét évesen trónra került I. Ramathibodi részben el is fogadott. Khmer tanácsadói ismertették meg vele állítólag a devaraja¹³³ fogalmát. Erősen centralizált adminisztrációját Ayudhyában¹³⁴ építette ki.

Ayudhyában I. Ramathibodi és utódai quasi-abszolút monarchiát valósítottak meg, amelynek alapvetései 1932-ig, az első thai alkotmányig alig változtak. Ezt biztosította az a törvénykönyv¹³⁵, amelyet az Ayudhya korszak¹³⁶ első királya alkotott és 1895-ig hatályban maradt.

127 A Himalája „másik” oldalán c. OTDK dolgozatomhoz végzett kutatásaim (2001-2005) alapján

128 Délkelet-Ázsia államainak korai történetére ez a jellemző.

129 Kb: „A Rend vezetője”

130 Az ismert gyakorlat alapján valószínűsítem, de további kutatást igényel, amit komoly tervem elvégezni.

131 Sziám a buddhizmust Indiából importálta (ezért hinayana)

132 Amely úgy épült fel, hogy a csúcsán a királyi család állt, alattuk a hivatalnokok, majd a „rendes polgárok”, a buddhista szerzetesek, alattuk a bráhminok, végül pedig a szolgák és a külföldiek álltak. Ebben a piramisban a területi urak, a király fiai voltak (khun mun és khun phan, a város ura és a vidék ura kb). A rendhez hozzátartozott a 16 és 60 éves kor közötti kötelező évi 6 hónapnyi munka mindenki számára. (Ezt Mongkhut vitte le később 3 hónapnyira, így segítve elő a szabadok számára, hogy könnyebben tartsák el magukat.) Fontos, hogy a felsorolt társadalmi rétegződés nem kasztrendszer. Nem is lehet az, hiszen nem hindu, hanem buddhista népességről van szó.

133 istenkirály, kb despota, avagy „a földre szólított Siva”

134 Ayutthayában

135 Law of Evidence –ként hivatkozik rá Jayanama i.m. ld: 170. lábjegyzetben!

136 1350-1767

Direck Jayanama kiemeli¹³⁷, hogy csak kevesen éltek a hatalom „abszolút” természetével. Az új király az igazságosságra és a Kapila 10 törvényére tett fogadalmat, így a buddhista vallás rendszere és tanai gyakoroltak erkölcsi kontrollt a királyon. Borom Thailokanath, aki 1448-tól ült a trónon, folytatta a törvényalkotó munkát. Szolgaságról, határokról, földről, házasságról szóló rendelkezései 1901-ig érvényben maradtak.

A monarchia 1782-ben tette át székhelyét Bangkokba, ami a kiszélesedő folyó kanyarulatában létesített kínai kereskedelmi telepre épült főváros lett. A Bangkoki korszak napjainkban is tart.

A Chakri dinasztia ősapja, Chao Phya Kosaparn, az Ayudhya korszak végén a hadsereg vezetője volt¹³⁸. Miután kiverte a franciákat a bangkoki erődből, utóda, Yodhfa Chulaloke (II. Rama) (1782-1809) lett az első, már bangkoki uralkodó.

Unokája, Mongkut¹³⁹ 1804-ben született Lertlak (III. Rama) király negyvenharmadik gyermekeként, és bár a főfeleség második fia volt, nem is gondolt rá, hogy uralkodni fog. Csupán két hétig volt azonban szerzetes, amikor apja meghalt, ő pedig ópiumfüggő fivérének átlépve átvette a trónt, Siam addigi talán legműveltebb királyaként.

Azon kívül, hogy szerzetessé válása során fiatalkorától magas fokon sajátította el a buddhista műveltséget, kíváncsisága nyomán korának nyugati tudományaiban és nyelveiben is ismeretekre tett szert. Latinra állítólag Pellegorix püspök¹⁴⁰ tanította, akit cserébe maga ismertetett meg a páli nyelvvel, angoltanára Dr. Caswell, majd az ő halála

¹³⁷ Direck Jayanama His Majesty's Ambassador: The Evolution of Thai Laws. Royal Thai Embassy, Bonn, 1964. A kötettel kapcsolatos érdekesség, hogy Jayanama éppen az ENSZ-nél dolgozott, amikor Edwin F. Stanton amerikai követ a kötettel azonos című előadásra félkérte, így a rossz nyelvek szerint az idézett gondolatok Dr. Kosol Sindhanavandától, a bonni követéségen dolgozó beosztottjától származnak. Az előadás egyébként elmaradt, mert a tervezett időpontja (1963. november 26.) előtt négy nappal lelőtték J.F. Kennedyt. A pletykáknak igyekeztem utánanézni, de sajnos eddig nem találtam perdöntő bizonyítékot. A történeti összefoglalás eddig főként e mű bevezető értekezésére alapozott.

¹³⁸ M.L. Manich Jumsai: King Mongkut of Thailand and the British – The Modell of a Great Friendship. Bangkok, 1999. 10.p.

¹³⁹ Néhol Monghut vagy Mongkhut.

¹⁴⁰ Szintén Pallegorix vagy Palagoix vagy Pallegoix magisztrátus, 1830-ban kinevezést kapott, hogy újrászervezze a szíami katolikus missziót. A korábbi mérsékelt eredményű tevékenységhez képest sikereket ért el és az 1850-es évekre pápai vikárius lett Sziámban, Kambodzsában és Laoszban. Kortársai kiemelik sokirányú utazásait a térségben, amelyek olyannyira megismertették vele Sziám kultúráját és történelmét, hogy Sir John Bowring akkori brit követnek nagy segítségére lehetett Sziám történetének megismerésében. Történeti munkáját Monghut király is ismerte, arra Bowringnak írt levelében hivatkozott is. Születéséről, haláláról és európai életéről nem találtam semmilyen adatot. Manich Jumsai i.m. kívül csak *The Kingdom and People of Siam, with a Narrative of the Mission to that Country in 1855*. In: *The Dublin Review* vol.XLII. London, Thomas Richardson and Son published, March and June 1857, p. 382-403. Palgoix-ról főleg p. 397.

<http://www.archive.org/stream/dublinreview42londonuoft#page/396/mode/2up>

után Dr. Bradley és Dr. House voltak. A hagyomány szerint franciául is tudott, legalábbis egy anekdota ezt támasztja alá. Eszerint ugyanis egy alkalommal, már királyként e tudással leplezte le a hamis szerződésfordítással próbálkozó francia kereskedelmi követeket.

Buddhista királyként nagy figyelmet fordított az egyház fejlődésére és tisztaságára. Szingalézektől szerezte meg a Tripitakát¹⁴¹, amelynek teljes thai fordítása 1893-ra készült el. Vallási újítási között szerepelt, hogy nem fogadta el a Jatakákat¹⁴², a nem a rend szerint viselkedő szerzeteseket pedig komoly büntetéssel sújtotta.

Világi újításai közül talán a legfontosabb, hogy felismerte, országa az utolsó a régióban, amely nem került még gyarmati függésbe. Erre nem elzárkózó politikával, hanem – szinte példátlan külpolitikai éleslátással – nyitással reagált, szerződéseket kötött Nagy Britannián kívül Franciaországgal¹⁴³, Oroszországgal, a Hanza államokkal, az Osztrák-Magyar Monarchiával, Olaszországgal, Belgiummal, Spanyolországgal, Portugáliával és az Egyesült Államokkal.

Újonnan felvett kapcsolatait annyira fontosnak tartotta, hogy a polgárháború idején levelet írt Lincolnnak, amelyben harci elefántokat ajánlott fel arra hivatkozva, hogy Siam királyaként szívesen támogatja, mivel céljaival egyet ért¹⁴⁴. Nagy Britanniával fenntartott szoros diplomáciai kapcsolatai közé tartozott kitaró levelezése Victoria királynővel¹⁴⁵ amely során rendszeresen ajándékokat is cseréltek egymással. Amellett, hogy így több, a kor legmodernebb technikai újításai közé tartozó tárgyat (pl. mikroszkóp) megismerhettek Siamban, azt is érdemes megfigyelni, hogy a klasszikus kínai diplomáciában a kétoldalú ajándékcseré nem utal függőségi viszonyra, ellenkezőleg, Siam királya valószínűleg egyenrangúnak érezte magát.

Törvénykezésében Mongkut folytatta és továbbvitte I. Rama megkezdett munkáját, aki revizionálta az Ayudhyából fennmaradt jogi kéziratokat. Mivel az Ayudhya korszak végén a jogi iratok nagy része megsemmisült¹⁴⁶, nem újat alkotni igyekezett, hanem visszaállítani a törvényeken alapuló rendet.

¹⁴¹ A(z indiai) buddhista kánon

¹⁴² jataka vagy dzsátaka: Buddha korábbi születéseinek történeteit gyűjti össze, a théravádin, avagy hinayana buddhizmusban a Jatakák a Páli Kánon részt képezik és a Sutta Pittaka Khudakka Nikaya részéhez tartoznak, ugyanakkor ez a kommentár kötet címe is.

¹⁴³ Szám első kapcsolatfelvétele Európával XiV. Lajos korában történt a párizsi udvarral.

¹⁴⁴ M.L. Manich Jumsai: King Mongkut of Thailand and the British – The Modell of a Great Friendship. Bangkok, 1999. szerint Lincoln kedves válaszelevele is megmaradt, amelyben a segítségül felajánlott elefántokat azzal utasította el, hogy „sajnos országa éghajlata nem kedvez az elefántoknak”. 73.p.

¹⁴⁵ amelyet Manich Jumsai i.m. részletesen ismertet l. im.

¹⁴⁶ Becslések szerint mindössze 10%-uk maradt meg.

Bizottságot állított fel¹⁴⁷, amelynek munkája nyomán ismerjük a thai törvénykezés fejlődését és korábbi fázisait¹⁴⁸. Mongkut, elődjéhez képest továbblépett, mivel módosított is, változtatott a törvényeken. Tevékenységét H. B. Hooker így jellemzi¹⁴⁹:

„Thaiföld, vagy ahogyan a legutóbbi időkig ismertük, Siam, egyedülálló Délkelet-Ázsiában, mivel sohasem volt gyarmat. Habár miközben területileg többé-kevésbé érintetlen maradt, ugyanez nem mondható el politikájáról vagy jogrendjéről 1855 és az 1920-as évek között.”

Mongkutot a trónon fia, Chulalongkorn (1868-1910) követte, aki folytatta, továbbvitte apja munkáját, amit az ő fia, VI. Rama is folytatott. Uralkodása alatt fejlődött ki az a gyakorlat, ami további nyolc éven át tartotta magát, mely alapján amerikaiak kerültek a külügyi tanácsadók székébe.

Ennek oka egyrészt a Mongkut tisztelete volt az amerikai függetlenségi háború, illetve a kivívott függetlenség iránt, mely tisztelet fiára is hatott, másrészt azt mutatja, hogyan próbált meg lavírozni Délkelet-Ázsia egyetlen nem gyarmatosított országa a „dollárgyarmatosítás, a térségben megjelenő amerikai erő felé fordulva, hogy elkerülje a brit és francia gyarmati rendszereket és az azokhoz tartozó függőséget, uralmat.

VI. Rama adományozta országának a Polgári és Kereskedelmi törvénykönyvet, amelyeket olyan modern jogi gondolkodással szerkesztettek, amilyennel csak 1923-ban lehetséges volt.

1932-ben ért be a társadalom szélesebb rétegeiben az az eszmeiség, amelyet a folyamatos reformok képviseltek. A felülről indított reformok 100 esztendeje után, június 24-én „nyugaton tanult fiatalok vértelen felkelésére”¹⁵⁰ válaszolva jött létre VII.

¹⁴⁷ A bizottság feltáró munkája nyomán a király a következő jogi anyagot hagyta jóvá: Manu szent könyve (ez tulajdonképpen a Dharmasásztra), Indra szavai (Indrabhasa), Az udvari törvény alapokmánya, Viszályok törvénye, Panasz befogadásának törvénye, Kompenzáció törvénye, Hierarchia törvényei (Saktina), Hadsereg és a vidéki hierarchia törvényei, Kölcsön és kamat törvényei, Férj és feleség törvényei, Rabláselleni törvények, Asszonyszóktetésre vonatkozó törvények, Szolgákra vonatkozó törvények, Általános avagy változatos törvények (Bet Sret), A bizonyíték törvénye, Öröklési törvény, Bírák törvénye, Fellebezés törvénye, A 36 cikkely, Királyi határozatok, Istenítélet törvényei, a Palota törvényei, Buddhista kolostorok törvényei, Árulásra vonatkozó törvények, Régi nem osztályozott törvények, Új nem osztályozott törvények. A legtöbb törvénykönyv páli bölcsességek idezétével kezdődik és szoros kapcsolatot ápol azok eszmeiségével.

¹⁴⁸ Direk Jayanama His Majesty's Ambassador: The Evolution of Thai Laws. Royal Thai Embassy, Bonn, 1964.

¹⁴⁹ Laws of South-East Asia ed.: H.B. Hooker Vol. II.: European Law sin South-East Asia. 1988., s.l. Siam 22-27.p. alapján fordítottam.

¹⁵⁰ Thailand into the 2000's. National Identity Board Office of the PM, Kingdom of Thailand, s.l., 2000. 197. o.)

(Prajadhipok) Rama alatt, 1932. december 10-én az első thai alkotmány és alakult át Thaiföld (akkor még Sziám) államformája Alkotmányos Monarchiává. A király törvényhozó hatalmát a Parlamentre, végrehajtó hatalmát a kormányra, a bírót pedig a bíróságokra ruházta át.

A Versailles-i béke aláírása¹⁵¹ után Siam kezdeményezte a gyarmati korszak egyenlőtlen szerződéseinek revízióját, amit 1937-re sikerült elérnie. Ettől kezdve külpolitikája proaktívnak mondható. 1946-ban csatlakozott az ENSZ-hez, 1954-ben a SEATO-hoz, 1967-ben pedig a sokszori próbálkozás után megalakuló ASEAN alapító tagja lett. 1975-ben újra felvette a diplomáciai kapcsolatokat Kínával, 1976-ban pedig részt vállalt a Bali Treaty of Amity and Cooperation in SEA – peaceful coexistence – kezdeményezésben, 1985-1986-ban az ENSZ BT nem állandó tagja lehetett, a '80-as évek során felügyelte a Kambodzsa megsegítésére elkülönített javak sorsát az ASEAN-ban. Habár külpolitikáját alapvetően a „Look West Policy” határozza meg, a '90-es évektől kezdődően Thaiföld külpolitikájának fő pillére az ASEAN lett, ekkor kezdődtek meg ugyanis a tárgyalások az ASEAN régióban a szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról, a szabadkereskedelmi övezetről szóló megállapodást 1992-ben alá is írták.

Mindeközben azonban a thai belpolitika zaklatottnak mondható. 1947 és 1958 között hét puccsot kíséreltek meg katonai és civil parlamenterek, amelyek többsége sikeres volt¹⁵², az 1959-től 1963-ig tartó időszakot Sarit Thanarat thai-típusú demokrácia jellemezte, őt az 1973-as felkelésig Thanom Kittikachom nem kevésbé paternalista vezetése követte. Az ezt követő, 1974-es, harmadik alkotmány sok hasonlóságot mutat az 1946-ossal. Prem Tinsulanond 1980-ban megvalósított demokrácia viszonylag sokáig tartotta magát, egészen pontosan 1992-ig, amikor a „véres május” népfelkelés megbuktatta. Suchinda Karaprayoon tábornok erős katonai vezetése alatt 1997-ben készült el a negyedik thai alkotmány, amelyet a 2000-ben a thai miniszterelnöki hivatal PR kiadványaként megjelent *The Thai Government and Democracy* című kötet így minősít: „az első valódi reformok, amelyet nem vidéki maffiózók vagy harmadkategóriás katonák, hanem valódi profi politikusok írtak.” Figyelembe véve, hogy az idézet egy propaganda kiadványból származik, ízelítőt kaphatunk a gyakran változó thai belpolitika indulataiból, és azok mértékéről. Vajon mi

¹⁵¹ 1920. június 28.

¹⁵² 1947, 1951, 1957, 1958 sikeres volt, 1949 és 1951 nem sikerült

az, ami eredendően kiváltja őket és milyen okok vezettek a Mongkuttól VII. Ramáig tartó, felülről irányított, tudatos államfejlődést/fejlesztést felváltó puccssorozathoz?

„Az alkotmány nem csupán egy olyan jogi dokumentum, amit arra alakítottak ki, hogy a legjobb törvény legyen, ami egy országot irányít, hanem élő entitás a politikai fejlődés részét képezi. Az alkotmány tárgya nem szükségszerűen irányul arra, hogy a kormány hatalmának határt szabjon, ahogyan az a nyugati államokban van, hanem demonstrálhatja is a hatalmát, a kapcsolatait vagy a kormány „törvényhozó” hatalmának érvényesítését.”¹⁵³

William Case *Politics in South-East Asia* című művében Thaiföldön tucatnyi elitet sorol fel, amelyek „belső harcából időről időre egy puccsista merül fel, aki aktuális problémák megoldását vállalja, de nem tud egységes, általános koncepciót adni a szociális, gazdasági, fejlesztési programokra, ahogy azt máshol megtennék.” Ennek oka lehet, hogy az első, 1932-es thai alkotmányt nem arra tervezték, hogy tökéletes és Thaiföld társadalmi, jogi kérdéseire azonnali és örökérvényű választ adó keret legyen. Már a megalkotásakor az lebegett az alkotmányozók szeme előtt, hogy a thai társadalom folyamatos fejlődésének kell azt módosítania, így időszakos revízióit írták elő¹⁵⁴. Az új alkotmányok megjelenésének időpontjai nagyjából követik a húsz esztendőnkénti reformok rendszerét, az utolsó reform tervezett időpontja 2007-re esett volna, és a társadalmi vita jól láthatóan meg is indult.

Kutatásomban arra jutottam, hogy mindez nem idegen a thai jogi gondolkodástól, hiszen már az Ayudhya korszak után találkozhatunk a „beféjezetlen törvények” típusával, amelyek arra az esetre vonatkoznak, amelyben az uralkodó által jónak látott törvények ütköznek a Dharmasászátrával. Mivel az uralkodó ebben a koncepcióban nem maga a törvény, – hiszen a törvénykönyvet alapvetően az ország buddhista vallása határozza meg – hanem a törvény védelmezője, könnyebben megérthető, hogy amikor az uralkodó a törvényhozói feladatkört a Parlamentre ruházta, és annak olyan alaptörvény felett kellett örködnie, amelybe már megalkotásakor belekódolták a változtatást, akkor az amúgy is hányatott XX. század gazdasági, jogi, szociális igényeire felmerülő megoldásokat gyakran Bangkok utcáin zajló összecsapásokban kellett megmérgettni.

¹⁵³ „A constitution is not merely a legal document designed to be the best law governing a country, but also a living entity within a political process. The objective of the constitution does not necessarily aim at limiting government power as in western countries, but could also demonstrate power and relations or the exercise of 'legitimate' power of the government.” Sarah Chamarik: *Thai Politics and Constitutional Development*, 1986.

¹⁵⁴ I. Jayanama i.m.

A legutóbbi idők hosszú puccsmentes időszakának végét az jelentette, amikor 2006. szeptember 19-én a Szonthi Bunjaratkalin tábornok vezette katonai puccs megdöntötte az addigi kormányfő, Thaksin Shinawatra miniszterelnök hatalmát. Mivel a puccs körülményei és az azt követő időszak változatos belpolitikai eseményei a fejezet lezárásának időpontjáig¹⁵⁵ a napi politikát befolyásoló eseményeknek tekinthetők, sajnos korai lenne objektív elemzésükkel e dolgozat keretein belül próbálkozni, azonban ezt a munkát feltétlenül érdemes lenne az elemzést folytatva a későbbiekben elvégezni.

¹⁵⁵ 2010 januárja

Összegzés

Ez a fejezet leíró jelleggel tekintette végig az ASEAN együttműködésben résztvevő államok történetét, politikatörténetét, ahol szükséges, jogalkotásának történetét, hogy kiderítse, vajon ezeken a területeken kimutatható-e bármely oka annak a felfogásbeli és intézményépítést befolyásoló különbségnek, amely az Európai Unióhoz képest a délkelet-ázsiai együttműködés eltérését adja.

Kiderült, hogy a régió államainak mindegyike rendelkezett a gyarmatosítás időszaka előtt is rendszerbe foglalt önálló államépítési és joggyakorlattal, kivéve a Fülöp-szigetek és Pápua Új Guinea példáját. A vizsgált államok mind vallásukban, mind etnikai összetételükben igen különböző eredetűek, azonban a gyarmatosítást megelőző időszakban a térítővallások terjedése és a kereskedelem e heterogén térség államait képes volt összehangolni.

A gyarmatosítás korszakában a korábban meglévő kereskedelmi hálózat atomjaira hullott. A térség államai közötti „belső” kulturális csere folyamata nemcsak lelassult, de szinte megállt. Az európai intézmény- és államépítés, jogfejlődés törvényszerűségei és az európai vallási térítés érvényesült, azonban, amint azt a dekolonizáció és a függetlenségi mozgalmak időszakától kezdve jól láthatjuk, ez az eszmeiség nem épült be teljesen a régió egyik államának belső struktúraalkotásába sem, azonban természetesen befolyásolta azt.

A huszadik század végére az államok előtt álló kihívások legtöbbje összefüggésbe hozható azokkal az államépítési mechanizmusokkal, amelyek a két struktúra közé esnek. Ilyen például az irányított demokrácia, vagy a marcosi demokrácia-felfogás, a jellemzően megjelent diktatórikus rendszerek, amelyek az Európából importált politikai modelleket töltötték meg a hagyományosan autokratikus vezetői tartalommal, vagy például hozhatjuk az országokra mai napig is jellemző korrupció és nepotizmus problémáját.

Hasonlóképpen alakult ez Thaiföldön is, habár a jogtörténetben megfigyelhető a folyamatosság, az alkotmányozás elnyújtott folyamata a régi, Dharmaasztra alapján alkotott törvények szervezettebb következménye. Más szempontokból végiggondolva meg kell azonban állapítani, hogy azáltal, hogy Thaiföld nem vált gyarmati állammá, a

gyarmatosítás után jellemző problémákat, úgy, mint az autokratikus vezetés, a nepotizmus vagy a korrupció, még nem került el.

Ezek tehát olyan sajátosságok, amelyekre a délkelet-ázsiai intézményépítés vizsgálatánál, az ASEAN mint regionális intézmény felépítésének és működésének megismerésénél tekintettel kell lenni. Éppen így figyelembe kell venni a délkelet-ázsiai országoknak azokat a közös tapasztalatait is, amelyek a gyarmatosítás korát megelőző időszakból származnak, ilyen lehet a regionális hatalmakkal kialakult kapcsolatuk és tapasztalataik, vagy ilyen a gyarmatosítás korszakában kialakult, európai államokkal való kapcsolatrendszerük, illetve a dekolonizáció időszakának amerikai hatása is.

3. Az ASEAN mint regionális szervezet

Bevezető

Az Európai Unió és az ASEAN, mint két, regionális alapon létrehozott együttműködés összehasonlítása, ami lehetőséget nyújt kapcsolatuk tanulmányozására, a legtöbb elemzés¹⁵⁶ számára azért okoz nehézséget, mert a globalizáció ellenpontjaként is tekintett regionalizmus-felfogásban két eltérő fejlődési szinten álló struktúrát kíván összemérni. Mindez abból a filozófiai feltételezésből indul ki, hogy a történelem „A”-ból „B”-be irányuló vonalán létezik egy „B”-hez közelebb álló, magasabban fejlett, avagy előrehaladottabb struktúra és az ezt, mint teleologikus célt elérő úton a két pont között az elemezni kívánt struktúra éppen melyikhez áll közelebb. Ez adja meg a fejlődés irányát, és a fejlettség mértékét.

Joggal illeti az ilyen elemzés az együttműködések módszertanát, a délkelet-ázsiai regionális szervezet működését az „eklektikus” jelzővel, mivel, mint azt a „Filozófiai alapok” fejezetben kifejtem, a különbség sokkal mélyebben, az eltérő kultúrák gondolkodásának módszertanában keresendő. Ha így tekintjük, az Európai Unió és az ASEAN két eltérő, egy dinamikus és egy statikus beállítottságú kultúra által kitermelt különböző logikai modellre, egy kizáró-választó és egy megengedő-választó típusú logikára épített két struktúra. Ezek közül az egyik hierarchikus, a másik a szuverén egyenlőség alapjain álló szervezetet hozott létre, és a két szervezet különbözőségét ebből, hasonlóságait magából a regionalizmusból, mint a világhatalmi helyzetre és biztonságpolitikai vetületekre való válaszmechanizmusként is lehet elemezni.

¹⁵⁶ Gulyás Viktor: *Új regionalizmus EU és ASEAN: összehasonlító elemzés*; <http://www.freeweb.hu/kulvilag/2004/02/gulyas.pdf> (2009-05-07) repr.: Kül-Világ I. évfolyam, 2004/2.

3.1. Az előképek

Mindkét szervezet létrehozásának voltak előképei. Ami az EU számára a Szén- és Acél Közösség¹⁵⁷, az Euratom¹⁵⁸, illetve az Európai Közösség¹⁵⁹ volt, egy gazdasági közeledést töltve meg fokozatosan növekvő politikai lendülettel¹⁶⁰, egyenesebb előzményeknek tekinthetők, mint az ASEAN előd-szervezetei, az ASA¹⁶¹, a MALPHILINDO¹⁶², a SEATO¹⁶³ és a szintén ide sorolható ANZUS¹⁶⁴.

Az utóbbiak közül az első, az 1961-ben létrehozott ASA, amelynek megalakulásáról 1959 óta Indonézia, Thaiföld, Dél-Vietnam, Laosz, Kambodzsa, Burma, a Maláj Államszövetség¹⁶⁵ és a Fülöp-szigetek tárgyalta. 1961-ben a bangkoki nyilatkozatban deklarált céljai között a délkelet-ázsiai béke és gazdasági együttműködés szerepelt, de a tárgyalások elindulásuk első percétől kezdve lehetőséget adtak politikai érdekartikulálásra a térség államai között, mivel a tárgyalók között egyaránt megtalálható a bipoláris világban az el nem kötelezettek közé tartozó Indonézia, de a geopolitikai helyzete és fenyegetettsége miatt antikommunista Dél-Vietnam, Laosz és Kambodzsa is. Átfogó megoldást persze nem sikerült találni, így a bangkoki nyilatkozatot végül Thaiföld, a Maláj Államszövetség és a Fülöp-szigetek írta alá. Az indokínai országok miatt a kialakult helyzetben a szövegbe nem került be az antikommunista kitétel, Indonézia számára pedig a Malajziával fennálló területi vita tette lehetetlenné a csatlakozást. A területi vita lényege az volt, hogy Indonézia az indonéz szigetvilág természetes határai alapján szerette volna jogilag szavatolni felségvizeit, ami Malajzia számára nem csak területi veszteséget okozott volna, de a tengeri kőolaj- és földgáz-lelőhelyek, valamint a halban gazdag vizek is elvesztek volna a számára. Az így szűk körűvé vált együttműködés a gazdaság, a tudomány, és a kultúra

¹⁵⁷ alias Montánunió, ESZAK, 1951, alapította: Franciaország, NSZK, Olaszország, Belgium, Hollandia, Luxemburg

¹⁵⁸ Európai Atomenergia Ügynökség, alapítva 1957-ben a második Római Szerződéssel

¹⁵⁹ A Maastrichti Szerződéssel, 1992-ben jött létre az EKG-ből, az EU első pillére

¹⁶⁰ Már az Adenauer- de Gaulle paktumtól kezdve, tehát a fokozatosság már a kezdeti időktől nyomon követhető.

¹⁶¹ Association of South-East Asia

¹⁶² Malaysia-Philippines-Indonesia

¹⁶³ South-East Asian Treaty Organization

¹⁶⁴ Australia-New Zealand-United States

¹⁶⁵ A mai Malajzia 1948-ban nyerte el a függetlenségét Maláj Szövetség néven, melyet azonban a kommunista fenyegetésre hivatkozva az angol csapatok 1954-ig megszállva tartottak. 1957-ben a Maláj Szövetség helyébe a Maláj Föderáció lépett, mely tagja lett a Brit Nemzetközösségnek. 1963-ban létrehozták a Maláj Szövetségi Államot (vagy Maláj Államszövetséget) melynek már Szingapúr is része volt egészen 1965-ig.

területére korlátozódott, ám más kérdésekben tehetetlennek bizonyult. A szervezet az ASEAN megalakulásával szűnt meg végül, 1967-ben.

A MALPHILINDO létrehozása azonban már pusztán politikai célzatú lépés volt 1963-ban. A résztvevő államok, Indonézia és szövetségese, a Fülöp-szigetek, valamint a már tárgyalt Maláj Államszövetség, illetve a később¹⁶⁶ ebből létrehozott Maláj Szövetségi Állam fórumot teremtett ez által vitás ügyeik megbeszélésére, megoldására. A gyakorlatban ez semmiképpen sem volt egyszerűen megvalósítható ötlet, mivel a Szukarno- időszak¹⁶⁷ Indonéziáját a Maláj Szövetségi Állammal leginkább csak a vitáik kötötték össze. Sabah, vagy Észak-Borneó, Sarawak és Brunei korábban brit gyarmatok voltak, csakúgy, mint Malajzia, így – legalábbis a brit jogi felfogás támogatása alapján, a malajziaiak szerint – a Maláj Államszövetség részévé kellett válniuk. Indonézia azonban földrajzi érveket vonultatott fel, mivel az említett területek, Kalimantan, vagy Borneó szigetéhez tartoznak, azok Indonéziát kell, hogy illessék. A vitából 1964-re már nem fegyveresek elszórt konfliktusai származtak, hanem az Indonézia által hivatalosan támogatott, Malajziát támadó lokális háború alakult ki, amely főleg gerillacsapatok harcaiban nyilvánultak meg. A szervezet elképzelt együttműködésre vonatkozó esélyeit csak rontotta, amikor a Fülöp-szigetek is benyújtotta igényét Sabah területére, történelmi okokra hivatkozva. Mindezek hatására Indonézia konfrontációs politikát hirdetett meg, amelynek célja az említett területek, és nem mellesleg azok természeti és ásványkincseinek megszerzése volt. 1965-ben Szingapúr kivált a Maláj Szövetségi Államból, mivel az etnikai konfliktusok – mint már említettem - az akkor már 80%-ot alkotó kínaiak és az őshonos malájok között gyakorlatilag megbénították a gazdaságát. Ezzel ez a tervbe vett szervezet már teljesen értelmetlenné vált, elvesztette minden létalapját.

A Délkelet-Ázsiát 1967 előtt összekötő hatalmi háló elemei között meg kell említeni a katonai szervezeteket is. Ezek egyrészt a II. világháború utáni európai indíttatású „rendezés”, a hidegháború exportjaként jöttek létre, mint annak Ázsiába telepített stratégiai szervezetei. Másrészt ezek a katonai együttműködési szervezetek is befolyásolták a régió biztonságpolitikai elképzeléseinek alakulását az ASEAN létrehozásakor, az egyezsége lépő államok gondolkodásában.

A SEATO 1954. szeptember 8-i megalapításának célja európai, illetve világhatalmi szempontból a Szovjetunió katonai szervezetekkel való „körülbástyázása”

¹⁶⁶ 1963-ban

¹⁶⁷ 1945-1967, ld: Indonézia fejezet

volt. Ennek a stratégiának az elemeiként az atlanti térség felől a NATO, a Közel-Kelet felől a CENTO¹⁶⁸ (1979-ig), Délkelet-Ázsia felől pedig a SEATO volt hivatva megelőzni a „vörös fertőzés” terjedését, a dominó-effektus¹⁶⁹ érvényesülését. A szervezet tagjaiként először 1964-ben, a Tonkini-öbölben lezajlott tengeri csatában vettek részt, tevékenyen bekapcsolódva a vietnami háborúba, a nyugati hatalmak oldalán. Bár a későbbi ASEAN tagok közül csak kevesen vettek részt a katonai együttműködésben, irányvonalként ez talán mégis meghatározó szerepet játszhatott. A SEATO-t Nagy-Britannia, és rajta keresztül a Maláj Szövetségi Állam, valamint Ausztrália, Új-Zéland, a kihagyhatatlan Franciaország, és az Egyesült Államok, továbbá a Fülöp-szigetek, Thaiföld, (amely a térségbeli nyugati szerepvállalásból, az amerikai katonai támaszpontok magas bérleti költségeiből hasznot húzott,) és az akkor még¹⁷⁰ Kelet-Pakisztán néven a mai Bangladest is birtokló Pakisztán alapította. A szervezet lehetőséget kívánt adni a tagállamok közti közvetlen kommunikációra „kommunista beszívargás” esetén, valamint célja volt, hogy elősegítse a katonai, technikai és gazdasági jellegű segítségnyújtást az esetleges konfliktusok esetére.

A SEATO központi szerve a Miniszterek Tanácsa volt, az a Bangkokban működő irányító egység, amelynek határozatait a Végrehajtó Titkárság hajtotta végre. Ehhez kapcsolódott a kommunista tevékenység megfigyelésére létrehozott felderítő szolgálat, valamint a taktikáért felelős „katonai tervező törzs”. A SEATO kudarca nyilvánvalóvá vált a vietnami konfliktus idején, amelyben az alapító okiratban foglaltakkal ellentétesen, a résztvevő államok nem, vagy csak jelentéktelen mértékben vettek részt. Ez a tény magyarázatul szolgálhat arra, miért is oszlatták fel a szervezetet húsz éves fennállás után, 1975. szeptember 21-én. Érdemes azonban megjegyeznünk – mint az előző dátumból is kiderült –, hogy az ASEAN alapításának idején a SEATO még létezett, csak éppen azokat az eredményeket nem tudta felmutatni, amelyeket megalapításakor elvártak tőle.

A SEATO kudarca után egy őthatalmi védelmi egyezmény, az ANZUS jött létre a régió biztonságának szavatolására, még 1971-ben. A térségben jelenlevő katonai támaszpontok ellen hagyományosan tiltakozó Indonézia ellenkezése ellenére az ANZUS

¹⁶⁸ Central Treaty Organization

¹⁶⁹ Henry Kissinger 2000.

¹⁷⁰ 1971-ig

szabályozta Ausztrália, Új-Zéland és az Egyesült Államok csapatainak állomásozását a régióban, elsősorban Malajziában és Szingapúrban.¹⁷¹

Ahogy az Európai Uniót és megelőző szervezeteit a II. világháború után gazdasági újrendezésre szoruló európai országok hozták létre problémáik megoldására, az ASEAN- t a II. világháború és a dekolonizációs folyamat után új bel- és külpolitikai helyzetbe került délkelet-ázsiai országok hozták létre, szintén a számukra legégetőbb probléma, a biztonság problémájának megoldására. Habár mindkét regionális együttműködés elsősorban gazdasági szervezatként funkcionál, nem szabad hinni a látszatnak, amely sokak számára azt sugallja, hogy két, elsősorban gazdasági szervezetről, azok összevetéséről, illetve a folyamatok tekintetében, azok együttműködésének kialakításáról lenne szó.

¹⁷¹ Sz. Kiss Csaba: Az ausztrál külpolitika változásának fő irányai, in: Külpolitika 1978/1. 45. o.

3.2. Az ASEAN létrehozása

A második világháború befejeződését követően, a délkelet-ázsiai térségben létrehozott nemzetközi együttműködések egymás után futottak zátonyra az országok közötti ideológiai, területi viták következtében. Az utolsó ilyen együttműködés, az ASPAC¹⁷², amit Ausztrália, Új-Zéland, Japán, Dél-Korea, Dél-Vietnam, a Kínai Köztársaság és a Kínai Népköztársaság, valamint Malajzia, és a Fülöp-szigetek részvételével próbálták meg működtetni, eleve kudarcra volt ítélve. Egyrészt olyan, a nemzetközi politikában egymással kibékíthetetlen ideológiai és érdekellentétben álló feleket kellett volna egy asztalhoz ültetni – ami még nehezebb ott is kellett volna őket tartani –, amilyen a Kínai Köztársaság és a Kínai Népköztársaság, másrészt a tagok felsorolását szemügyre véve látszik, mennyi üres szék állhatott a képzeletbeli asztal mellett. A délkelet-ázsiai államok közül csupán a Fülöp-szigetek és Malajzia szerepelt a névsorban, holott már nekik is területi vitájuk volt egymással. Indonézia pedig a részvételt is elkerülte ez okból. Az indokínai államok közül csak a megosztott Vietnam déli része tudott csatlakozni az „együttműködéshez”. Ez lehetett az oka annak, hogy a működésképtelen ASPAC-kal nem törődve, azonban kudarcának okait jól látva, és okulva a korábbi regionális együttműködésre irányuló próbálkozások tapasztalataiból Thaiföld akkori külügyminisztere, Thanat Khoman az egyszerűbbnek tűnő probléma megoldását állította a thai külpolitika regionális fókuszába. Közvetítő szerepet vállalt a Sabah (avagy Észak-Borneó) konfliktusban Indonézia, Malajzia és a Fülöp-szigetek között.

Sabah, Brunei és Sarawak hovatartozásának kérdése volt az a pont, amely elsősorban megakadályozta a két legnagyobb méretű délkelet-ázsiai államot abban, hogy képesek legyenek a meglehetősen bonyolult, ám mindannyiuk által áhított kooperációra. Bonyolult, mert egy merőben új történelmi helyzetben, azaz a kolonizáció korszakának végetértével frissen önállóvá váló államok között kellett megvalósítani az együttműködést, amely belpolitikájukban is kihívás elé állította az országokat.

Új módszer kialakítására volt szükségük, amelyet az akkor éppen minden korábbi hatalmi időszaknál gyengébb kínai hatalma mellett kellett, hogy létrehozzanak. Egyúttal mindenki által áhított is volt, mert mint a fentebbiekből is láttuk, az együttműködésre tett kísérletek uralták az '50-es évtized végének és a '60-as évtized elejének politikai színpadát. A három terület feletti vita 1964-ben majdnem nyílt

¹⁷² Asian and Pacific Council

háborúba sodorta a feleket. A kolonizáció idejének logikája szerint Malajziának, akkoriban a Maláj Államszövetségnek, mint volt brit gyarmatnak joga lehetett az említett területekre, viszont földrajzi és földtörténeti okokból Indonézia tekinthette a sajátjának ezeket, mint a Kalimantan szigeten fekvő területeket. Történelmi érvek alapján a Fülöp-szigetek Sabah esetében szintén csatlakozott az igénylők sorához.

Tapasztalva a regionális együttműködésre vonatkozó próbálkozások korábbi sikertelenségét, az akkori thai külügyminiszter, Thanat Khoman¹⁷³ felvállalta egy konkrét területi vitában való közvetítés felelősségét. Ezzel egyrészt előmozdíthatta a későbbi együttműködés sikerét, másrészt kevésbé összetett, és példa nélküli feladatot vállalt, mintha egyből egy regionális együttműködés hálózatába szorította volna az államokat. 1914-ben kínai etnikumhoz tartozó, thai családban született, Bangkokban. A jó családi indíttatás után Franciaországba utazott jogot tanulni, majd 1940-ben hazájában diplomáciai pályára lépett. A csendes-óceáni háború kitörése Tokióban érte, Thaiföldre visszatérve azonban a japán uralommal szembeni ellenálláshoz csatlakozott, ennek tagjaként vett részt 1945 februárjában az Egyesített délkelet-ázsiai Főparancsnokság¹⁷⁴ rejtett missziójában Srí Lankán. A háború befejeződése után különböző diplomáciai hivatalokat töltött be, majd 1957-ben Washingtonba delegált nagykövet lett, ahonnan külügyminiszternek hívták haza. Hivatalából csak az 1971-es katonai puccs tudta eltávolítani, ami részben a Kínai Népköztársasággal való viszony normalizálásában játszott szerepe miatt következhetett be. Miután technokratának minősített külügyminiszterként eltávolították, a belpolitika felé fordult, és a Demokrata Párt vezetője lett 1979-től 1982-ig, és így lehetett Thaiföld miniszterelnök-helyettese 1980-1982-ig. Ezt követően vissza is vonult a politikai élettől.

Őt tartják az ASEAN alapító atyjának, annak ellenére, hogy 1967-ben a három legnagyobb délkelet-ázsiai állam területi vitájában, thai külügyminiszterként eredetileg „csupán” közvetítői szerepet vállalt volna. Beszámolója szerint¹⁷⁵ a három érdekelt fél megbékélését követő banketten csak „szóba hozta” egy újabb regionális együttműködés létrehozásának ötletét Adam Malik előtt, aki akkor Indonézia miniszterelnök-helyettese és külügyminisztere volt. Ő „gondolkodás nélkül egyetértett a javaslattal, mindössze

¹⁷³ Dictionary of modern politics of South-East Asia:

http://books.google.hu/books?id=PeNmKSi54DQC&pg=PA271&lpg=PA271&dq=%22Thanat+Khoman%22&source=bl&ots=JeyMQBSQxN&sig=b3xOu2AwNz_GL1dUSOXToQNqEa8&hl=hu&ei=t7MZSoDDCtnA_AbAtaHmDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=11 (2009-05-24) alapján

¹⁷⁴ Headquarters of the Allied South-East Asian Command

¹⁷⁵ Khoman, Thanat: *ASEAN Conception and Evolution*. (2002)
<http://www.aseansec.org/thant.html> (2009-03-20)

időt kért, hogy kormánya erős katonai szárnyával egyeztessen és normalizálja országa kapcsolatait Malajziával, amit az összetűzés elmúltával megtehetett¹⁷⁶. Ugyanezt az időt használta ki a thai külügyminisztérium egy tervezet kidolgozására, amely későbbi formájában az együttműködés alapító okirata lett. Néhány hónap múlva, 1967 augusztusában a thai külügyminisztérium találkozóra hívta a korábbi ASA tagállamok külügyminisztereit Bangkokba.

Thanat Khomanhoz, Adam Malikhoz, Tun Abdul Razakhoz (Malájzia) és Narciso Ramoshoz (Fülöp-szigetek) csatlakozott S. Rajaratnam, a frissen¹⁷⁷ önállósodott Szingapúr akkori külügyminisztere¹⁷⁸. Őket ötüket nevezik az ASEAN alapító atyáinak. Habár az eredeti tervezet szerint a szervezet csak a volt ASA tagállamokat foglalta volna magába, Szingapúrnak a részvételre vonatkozó kérését örömmel fogadták. Ennek oka egyrészt Szingapúrnak a korábbi, Malajziához fűződő viszonya lehetett, másrészt a külügyminiszterek, illetve országaik közötti egyetértése az egyezményt illetően. A közös szándék kimondása után a felek a thai külügyminisztériumban találkoztak, ahonnan – Thanat Khoman visszaemlékezése szerint – a tengerpartra utaztak, ahol „vegyítve a munkát a szórakozással – golfal, hogy pontosak legyünk – kidolgozták az ASEAN alapító okiratát”¹⁷⁹.

Az ASEAN alapítói közötti egyetértés és talán a szokottnál nagyobb összhang alapja a célokban való egyetértés lehetett. Khoman ennek négy okát írja le¹⁸⁰:

Először is, a hatalmi vákuum, ami a gyarmati hatalmak térségből való visszavonulása után maradt egyrészt megszüntette a korábbi gyarmatosítók közvetítő szerepét a helyi konfliktusokban, és a régió frissen függetlenné vált országaira hagyta a kapcsolatépítés terhet. Másrészt, mivel a térség történelme során először a kínai hatalom összefogó ereje is hiányzott, Kína minden korábbinál gyengébb hatalmi pozíciója miatt, domináns hatalom nem volt jelen a térségben, így a résztvevő országok kívülről befolyása, segítsége nélkül ragadhatták meg a politikai lehetőségeket.

¹⁷⁶ U.o.

¹⁷⁷ A Malajziából kivált Szingapúr 1959-ben nyert jogot önmaga kormányzására, függetlenségét pedig végül 1965-ben vívta ki.

¹⁷⁸ S. Rajaratnam 1915-ben született Sri Lankán. A független Szingapúr egyik alapítójaként tisztelik, a szingapúri kabinet tagja volt annak 1965-ös létrejöttétől, egészen 1988-ig, amikor visszavonult a politikától. Külügyminisztersége alatt jött létre az ASEAN, amelynek szintén alapító atyjaként tartják számon. Bővebben ld. Országtanulmányok fejezet, Malájzia és Szingapúr alfejezetében!

¹⁷⁹ Khoman, Thanat: *ASEAN Conception and Evolution*. (2002)

<http://www.aseansec.org/thant.html> (2009-03-20)

¹⁸⁰ U.o.

Másodszor, írja Khoman, a SEATO- ban szerzett tapasztalatok megmutatták, hogy a kooperáció egyedül olyan országok között lehetséges, amelyek egymástól földrajzilag nem esnek túlságosan távol.

Harmadszor, a korábbi együttműködésre tett kísérletek tapasztalatai azt mutatták, hogy a délkelet-ázsiai országok önmagukban nem képesek érdekeiket megfelelően képviselni, a nagyhatalmakkal szembeni politikai ellensúlyra egyetlen esélyük egy közös platform kialakítása lehetett, ahogy Khoman fogalmaz: „hogyan erősíthessük pozícióinkat és megvédjük magunkat a nagyhatalmak rivalizálásától”.

Végül, „a kooperáció és talán az integráció mindenki javát szolgálja – olyasmiről, amit a különálló erőfeszítések nem tudnak elérni”- teszi hozzá. E köré az utolsó pont köré leginkább a távoli nagy vízió, az ASEAN mai, vagy talán a holnapi állapotáról szőtt akkori álmok körvonalazódnak, amelyet az egyezmény aláírása után tartott beszédében fejtett ki Khoman. Akkor azt igyekezett bizonyítani, hogy az ASEAN létrehozásának legfőbb célja az volt, hogy a gyarmati uralom alatti politikai gyakorlat helyett megteremtse a stabilitás és haladás új feltételeit, az egyenlőség és a szabad választás elősegítésével¹⁸¹.

Ugyanezekről az időkről S. Rajaratnam így nyilatkozott: „az ASEAN 1967. augusztus 8-án inkább félelemből született, mint a regionalizmusról szóló idealisztikus elképzelésekből”¹⁸² Ez összhangban van a Bangkoki Deklaráció aláírásakor tett nyilatkozatával, miszerint az ASEAN létrehozásának fő indoka az volt, hogy a régió népei elégedetlenek voltak azzal az életminőséggel, amit a nemzetállamok egyenként el tudtak érni.

Kiemelte azt is, hogy a délkelet-ázsiai térség stabilizálásának feltétele elsősorban a társadalmi és gazdasági jellemzők javítása lehetett, és ehhez volt szükség a kooperáció létrehozására még akkor is, ha ehhez a tagállamok életébe történő, olykor fájdalmas beavatkozásra volt szükség, hiszen a régió jólétéért mindannyiuknak fel kellett áldozni nemzeti érdekeik egy részét.

Az alapító államok más képviselői többé-kevésbé hasonlóan nyilatkoztak. A Fülöp- szigetek külügyminisztere, Narciso Ramos szerint¹⁸³ a délkelet-ázsiai államokat

¹⁸¹ Később visszatérünk erre a pontra, mivel ez lett az ASEAN- way- nek nevezett *dialoguson alapuló* hatalomgyakorlási struktúra alapja.

¹⁸² S. Rajaratnam (2002) ASEAN: The way ahead; <http://www.aseansec.org/13991.htm> (2009-03-20) repr. The ASEAN Reader, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1992.

¹⁸³ Alapvetően <http://www.aseansec.org/11835.htm> (2009-03-21) alapján, felhasználva még: *The Founding of ASEAN* <http://www.ops.gov.ph/asean2004/backgrounder.htm> (2009-03-21) és Ali Alatas: a Voice for a just Peace, 2001, Institute of Southeast Asian Studies letöltve

széthúzásuk és a köztük lévő törésvonalak tették gyengévé, fejlődésre és növekedésre képtelenné, és függővé olyan nemzetektől, amelyek amúgy is sebezhető voltukat még nagyobb veszélybe sodorták.

Adam Malik, Indonézia miniszterelnök-helyettese és külügyminisztere szerint¹⁸⁴ az alapítók fő célja egy olyan régió létrehozása volt, amely megáll a saját lábán, és elég erős ahhoz, hogy megvédje magát a kívülről érkező káros hatásoktól.

Tun Abdul Razak, a Malájziai miniszterelnök helyettes azt tette hozzá¹⁸⁵, hogy Délkelet-Ázsia országainak túl kellett jutniuk a régió belüli konfliktusokon ahhoz, hogy ne maradjanak meg egymás manipulálásánál, hanem az államok fennmaradása érdekében kidolgozzanak egy olyan módszert, amivel képesek kezelni a külső hatásokat saját jövőjük formálása érdekében..

A fenti nyilatkozatokból két alapvető következtetést vonhatunk le a délkelet-ázsiai nemzetek együttműködésére nézve. Az első, hogy minden megszólalásból kitűnik a félelem, az útkeresés és az a bizonytalanság, ami ezeknek az országoknak a helyzetét az ASEAN alapításakor jellemezte. Tehát a közkeletű vélekedéssel szemben nem a gazdasági érdekközösség volt a társulás elsődleges alapja, mint az Európai Unió esetében, hanem a politikai, biztonsági és társadalmi szükségszerűség, amely a kolonizáció korszaka után, a bipoláris korszakban, a nagyhatalmi struktúrák kereszttüzében a frissen függetlenedett államok belpolitikájában és a régió belüli interdependenciában is elsősorban a túlélést szolgálta. A második, ebből tulajdonképpen következő megállapítás, hogy az ASEAN-on belüli kommunikáció és politika sajátos módszert alakított ki a maga számára, amelyre Tun Abdul Razak is utalt beszédében: ez a szuverén egyenlőség alapján szervezett közösség működtetésének módszere volt. Ez utóbbit nevezzük a szakirodalomban ASEAN-way-nek, amelynek alapjait a Bangkoki Deklaráció¹⁸⁶ elemzése alapján is megtalálhatjuk.

Az ASEAN Deklaráció, vagy Bangkoki Deklaráció az alapító dokumentumok átlagához képest rövidnek mondható, mindössze két oldalon tartalmaz öt bekezdést, amelyben összefoglalja az együttműködés céljait, magát a szervezet felépítését, inkább amolyan felsorolási listaként, semmint pontos leírásokkal. A célok a kulturális együttműködéstől a gazdasági növekedés előmozdításán keresztül a régió békéjének

http://books.google.hu/books?id=JgIE3XCCnSAC&dq=%22The+Founding+of+ASEAN%22&source=gb_s_summary_s&cad=0 oldalról (2009-02-26)

¹⁸⁴ U.o.

¹⁸⁵ U.o.

¹⁸⁶ Bangkoki Deklaráció:

biztosításáig terjednek. Az alapítók szerint az új szervezet abba a sorba illeszkedne bele, amelyet a II. világháború utáni nemzetközi politika új regionalizmusa hívott életre.

Ennek ellenére, az ASEAN alapító okirata más nemzetközi szervezetek hasonló dokumentumaitól rendszerét tekintve különbözik. Az Európai Gazdasági Közösség vagy az ENSZ alapító okirata feladatának tartotta, hogy lefedjen minden lehetséges konfliktusforrást a felek között, ellentétben az ASEAN dokumentummal, amely nem szigorú törvényi előírásokon és formális működési mechanizmusok leírásán, hanem konszenzuson és informális kereteken belül kereste az egyetértést.

Ez a megközelítés, a konszenzus keresése informális csatornákon keresztül, a kapcsolati hálózat kialakításával lett az a módszer, az a bizonyos „ASEAN-way”, amely fennállása egész ideje alatt jellemzi ennek a nemzetközi, regionális szervezetnek a működését. Az egyenlőség és a szabad választás elősegítésével kívánták – és kívánják – elérni a korábbi külső hatalomgyakorlás korszaka után a stabilitást és fejlődést.

Önmagában a leírás alapján az európai gyakorlat szerint nem tartanánk sikeresnek egy ilyen együttműködést, ennek ellenére negyvenkét éves jubileumát ünnepli idén a szervezet. Mindez az alapító államok azon mély meggyőződéséből indult ki, hogy a régió országainak túlélését kizárólag a kooperáció szavatolhatja, a résztvevő nemzetek önmagukban nem rendelkeznek a szükséges természeti és emberi erőforrásokkal, és így egyenként nem képviselhetik megfelelően érdekeiket sem a politika, sem a gazdaság területén, ezért van szükségük egy olyan közös platformra, amelyet eléggé megerősítenek ahhoz, hogy kiállhasson értük. Ez a hit volt az, amely félre tudta tenni a területi vitákat is, és ez az a hit, amely képes működtetni egy szuverén egyenlőség alapjain álló szervezetet olyan nemzetközi környezetben, amelyben általánosan elfogadott álláspont, hogy a hierarchikus szervezeti felépítés a célravezető. Ez az oka annak, hogy a Bangkoki Deklaráció nem csupán a szabadság, béke, fejlődés, igazság, külső- és belső stabilitás, és biztonság elősegítését emeli ki céljaként, hanem annak felismerését is tükrözi, hogy a nemzetközi politika új körülményei erősítik az interdependenciát, ami által a regionális együttműködés még fontosabbá válik(1967).

A Bangkoki Nyilatkozat Preambulumát elemezve kitűnik, hogy a tagállamok szigorúan ragaszkodnak a szuverén egyenlőség alapelveéhez, mint a regionális együttműködés mozgatórugójához, hiszen a közvetlen cél az országok fejlődése egyenként és nemzetként. Enélkül a kitétel nélkül talán egyik országnak sem állt volna érdekében csatlakozni egy újabb együttműködéshez. „...minden külföldi bázis

időszakos jellegű és csupán a résztvevő államok kifejezett egyetértésével maradhatnak meg, ezen kívül sem direkt, sem indirekt módon nem használhatóak a térség államai függetlenségének és szabadságának aláásására, vagy a nemzeti fejlődési út megítélésére¹⁸⁷. Érdekes, hogy az aláírás pillanatában az akkori tagállamok mindegyikének voltak katonai bázisai a később csatlakozó államok valamelyikének területén, minden állam biztosítékot kívánt arra, hogy ezeket nem használják fel a belügyekbe való beavatkozásra.

„... a délkelet-ázsiai államok eltökéltek abban, hogy biztosítsák stabilitásukat és biztonságukat a külső beavatkozás minden formájával és megjelenésével szemben, hogy megőrizzék nemzeti önazonosságukat saját népük eszményeivel és törekvéseivel összhangban.”¹⁸⁸ Ez a kijelentés azt sugallja, mintha az ASEAN intézményének feltétele lett volna a nemzeti karakter megóvása a tagállamokban. Az együttműködés eme célkitűzése tulajdonképpen unikum az Európai Unió nemzeti értékeket elősegítő/előnyben részesítő újabb, a széleskörű bővítéssel kialakult elvének ellenére, hiszen 1967-ben már fontosnak tartották hangsúlyozni ezt az elvárást, ráadásul az intézmény működésén is meglátszik a felfogás, amely itt megnyilvánul, hiszen ez is az egyik adaléka az „ASEAN-way” típusú együttműködésnek. Amíg a nemzetközi szervezetek és azok tagállamai számára elfogadott nézet, hogy a béke és stabilitás érdekében lemondjanak bizonyos nemzeti sajátosságokról, jogaikról, hogy regionális szintre emelve kollektíven gyakorolják azokat, az ASEAN tagállamok megállapodtak abban, hogy megőrzik megkülönböztető jellemzőiket az együttműködésben is.

A Bangkoki Nyilatkozatban is megtalálhatjuk azt a szinte kötelező kitételt, amelyben a megállapodó felek kifejezik egyetértésüket az ENSZ alapokmányában foglaltakkal, azonban az ENSZ tagállamai, tekintet nélkül hatalmi helyzetükre, úgy vesznek részt az intézmény működésében, hogy figyelembe veszik annak hierarchikus struktúráját. Ennek legfőbb oka az lehet, hogy nem tudták elképzelni a béke és

¹⁸⁷ „...all foreign bases are temporary and remain only with the expressed concurrence of the countries concerned and are not intended to be used directly or indirectly to subvert the national independence and freedom of States in the area or prejudice the orderly processes of their national development.”

¹⁸⁸ „...the countries of Southeast Asia are determined to ensure their stability and security from external interference in any form or manifestation in order to preserve their national identities in accordance with the ideals and aspirations of their people.”

biztonság megőrzését egy nem hierarchiára épülő rendszerben¹⁸⁹. Az ASEAN tagállamok felfogása éppen a fordítottja volt ennek.

Az ASEAN dokumentumait és szervezetét, és annak működési leírását nem kellett egy gazdasági szervezet jogi igényeihez igazítani, mivel itt egy laza politikai társulásról volt szó, amely a biztonságpolitikai vonatkozások miatt megerősödött, és amely végül a történelem évszázados tapasztalataival felvértezve viszonylag gyors és sikeres gazdasági együttműködés lehetőségét teremtette meg.

Nem volt szükségük arra, hogy jogalkotásukat harmonizálják, nem volt szükségük alapvető kategóriák közös lefektetésére, hiszen nem gazdasági érdekközösség, hanem biztonsági és külpolitikai kényszer vitte tagjait a társulásba. A szoros gazdasági kapcsolatok kialakulása egy nem előzmények nélküli járulékos haszon volt, amely érdekközösséget teremtő és összetartó erőként természetesen távolról sem lebecsülhető fontosságú.

A délkelet-ázsiai regionális együttműködés azonban három okból is különbözik európai párjától, amelyekre az elemzésnél tekintettel kell lenni. Egyrészt eredetileg nem gazdasági, hanem politikai indítatásból létrejött szervezet, amely később gazdasági irányba mozdult el, szemben az Európai Unióval, amely egy gazdasági alapon létrejött szervezetsoportból indult ki és egyre növekvő politikai hatalommal igyekszik felruházni magát; másrészt a konfuciánus logika-felfogás és az arisztoteliánus logika-felfogás különbségéből adódóan nincs feltétlen szüksége kizáró válaszokra az együttműködéshez, amiből következik harmadszor, az ASEAN-way¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Gerry Simpson: The Great Powers, Sovereign Equality and the Making of the UN Charter: San Francisco 1945, in: Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns and International Legal Order. Cambridge University Press, 2004. 165-193.o.

¹⁹⁰ Az ASEAN-way felfogással e dolgozat 5.7. fejezetében fogok részletesen foglalkozni.

3.3. Az ASEAN felépítése

Az ASEAN belső struktúráját eredetileg az 1967-es ASEAN Charta¹⁹¹ IV. és X. fejezetei szabályozzák. Ebben az értelemben az ASEAN központi szervei közül elsősorban az ASEAN elnökséget, az évenként megtartott ASEAN csúcstalálkozókat¹⁹², amelyeken az államfők, illetve a tagállamok kormányai vesznek részt, ezen belül az ASEAN külügyminisztereinek tanácskozását, az ASEAN Egyeztető Tanácsát¹⁹³ kell számon tartani. Épp ilyen fontosak azonban az ASEAN háttérintézményei és titkárságai is: az ASEAN Főtitkársága Jakartában, az ASEAN országok titkárságai, amelyeket a tagállamok egymás területén tartanak fenn és az ASEAN országok azon titkárságai, amelyeket az ASEAN külföldön, a tagállamok területén kívül tartanak fenn¹⁹⁴. Háttérintézmények alatt egyrészt az ASEAN másodlagos intézményeit¹⁹⁵, az évente több alkalommal ülésező szakbizottságokat értem, illetve azokat a társadalmi szervezeteket, az akadémiai élethez tartozó intézményeket, NGO- kat, amelyek az ASEAN alapító elvei alapján, illetve az ASEAN közösen megállapított céljai érdekében tevékenykednek.

Az ASEAN Charta 31. cikkelyében foglaltak szerint az ASEAN elnökségnek évente kell rotálódnia a tagállamok angol nevének ábécé- sorrendje szerint. Egy tagállam, amely betölti az elnökséget, elnököl a csúcstalálkozón és az ahhoz kapcsolódó találkozókra, az ASEAN Egyeztető Tanácsában¹⁹⁶, a három ASEAN Közösségi Tanácsban¹⁹⁷, amelyekről még lesz szó, a fontos kormányzati részlegek, a magasabb rangú tisztségviselők, és az Állandó Képviselők Tanácsában. A 2010-es évben a megegyezés szerint az ASEAN elnökségét Vietnám látja el, tekintettel tagságának tizenötödik évfordulójára, az elnöki évnak pedig „Az ASEAN közösség felé: Elképzeléstől a megvalósításig” elnevezést adták.

¹⁹¹ <http://www.aseansec.org/21069.pdf>

¹⁹² ASEAN Summit IV./7. cikkely

¹⁹³ ASEAN Coordinating Council, IV./8. cikkely

¹⁹⁴ ASEAN Committees Abroad: 1972. Brüsszel; 1972. Washington; 1973. március Genf; 1978. január London; 1978. január Ottawa; 1978. április Párizs; 1978. április Wellington; 1978. május Tokyo; 1979. január New York; 1979. Canberra; 1993. május Delhi; 1993. május Berlin; 1996. szeptember Peking; 1996. október Moszkva; 1997. november Iszlambad; 1999. február Riyad; 2005. április Amman; 2007. február Ankara; 2007. május Bécs; 2008. június Szóul

¹⁹⁵ track-two organisation

¹⁹⁶ Coordinating Council

¹⁹⁷ Community Council

Az ASEAN Egyeztető Tanácsa évente kétszer ülésezik, ezt az ASEAN külügyminisztereinek tanácsaként tartjuk számon. Ez képezi az ASEAN, politikai együttműködés alapját az ASEAN közösségének tanácsaival együtt. Az ASEAN közösség tanácsai az együttműködés három fő pillérét képezik a Politikai- Biztonsági Közösség Tanácsával, a Gazdasági Közösség Tanácsával, és a Társadalmi- Kulturális Közösség Tanácsával, ahogyan mindezt a 2003-ban a Bali csúcstalálkozón az ASEAN államfők az ASEAN Vision 2020 dokumentumban leszögezték. A dokumentum az ASEAN- t, mint nagyközösséget képzei el, amely „előretekintő, békében élő, stabil és prosperáló, szoros partnerség, és a társadalmakat a dinamikus fejlődésű közösséggé teszi”.¹⁹⁸

Az ASEAN külső kapcsolataiban külkapcsolatainak vezetésére dialógus-partneri, egy ágazatban érintett dialógus-partneri, előkészítő partneri, különleges megfigyelői és vendég helyzetet különböztet meg, amely megkülönböztetést az ASEAN külügyminiszterei határozzák meg.

AZ ASEAN Titkárságát 1976 februárjában állította fel az ASEAN külügyminisztereinek tanácsa és előbb Jakartában, az Indonéz Külügyminisztériumban lelt otthonra, majd Szuharto adott neki önálló helyet. A Titkárság alapvető feladata, hogy „nagyobb eredményességgel egyeztesse össze az ASEAN szerveinek működését, és még eredményesebben hajtsa végre az ASEAN elképzeléseit és tevékenységeit”¹⁹⁹. A később részletezett ASEAN Közösség elképzelés szerint 2015-re a Titkárság lenne az ASEAN Közösségének idegközpontja, amely az alapító Charta szellemében „szolgálja a tagállamok népeit”. A Titkárság feladata egyeztetni az ASEAN „részvényeseinek” együttműködését.

A Jakartában székelő Állandó Képviselők bizottságába minden tagállam nagyköveti rangú képviselőket küld. Ez a bizottság segíti a közösségi tanácsok munkáit, egyezteti össze a nemzeti titkárságok munkáit, kapcsolatot tart az ASEAN Főtitkárságával és az ASEAN titkársággal minden olyan tárgyban, amelyek fontosak a munkájához, megkönnyíti az ASEAN működését a külső partnerekkel, valamint ellátja mindazon funkciókat, amelyeket az ASEAN tanácsa meghatároz az ASEAN Charta 12-es cikkelyében foglaltak szerint.

¹⁹⁸ ASEAN Blueprints Introduction

¹⁹⁹ <http://www.aseansec.org/22467.htm> 2010-11-06

A fentiek a 2003-as Bali találkozón elfogadott záródokumentum²⁰⁰ értelmében úgy változnak meg, hogy az ASEAN Közösség együttműködéséhez három alappillért állapítottak meg. Ez az ASEAN Elképzelés 2020-ra kiadványban öltött konkrét formát. Célja, megerősíteni az integrációt, új erőt adni az ASEAN központosításához és regionális felépítményéhez.

Már a tizenkettedik ASEAN csúcstalálkozón²⁰¹ is fáradoztak azon, hogy megalakítsák az ASEAN Közösség szervezetét 2015-re. A következő találkozón²⁰² megállapodás született arról is, hogy a tagállamok „elkötelezett regionális együttműködéssel és integrációval teszik intenzívebbé” a közösségépítést. Ehhez járultak hozzá a tizennegyedik csúcstalálkozón elfogadott kiadványok²⁰³, amelyek a három pillér megerősítéséhez tartozó akcióterveket is magukban foglalják. A három említett pillér: az ASEAN Biztonsági- Politikai Közösség; Az ASEAN Társadalmi-Kulturális Közösség; és Az ASEAN Gazdasági Közösség.

Az ASEAN Biztonsági- Politikai Közösségének létrehozásáról szóló kiadvány²⁰⁴ alapelveiben és szándékaiban az ASEAN Chartára támaszkodik, ezenkívül egyrészt az ASEAN Biztonsági Közösségének Akciótervére²⁰⁵, másrészt a Vientiane-i Cselekvési programra²⁰⁶ (VAP), valamint az ASEAN kormányzati részlegeinek döntéseit is magába foglalja. Az ASEAN Biztonsági Közösségének akcióterve fekteti le azon tevékenységek sorát, amelyek szükségesek a Biztonsági Közösség megalapításához, a VAP pedig ennek a munkának a 2004-től 2010-ig elvégzendő feladatait részletezi. Ezeket összefoglalva a Kiadvány az ASEAN Politikai- Biztonsági Közösségének megalapításához szükségesnek tartott lépéseket írja le egészen 2015-ig.

Az elképzelések a közösséget úgy írják le, mint amely igazságos, demokratikus és harmonikus. Ez egyben utalásként is felfogható a Kínai Népköztársaságban uralkodó harmonikus társadalom felfogásra, amelynek kiindulópontja egyértelműen a konfucianizmus. A Politikai- közösség létrehozásával olyan társadalmi és politikai

²⁰⁰ Declaration of Concord 2003, Bali

²⁰¹ Fülöp-szigeteken

²⁰² Szingapúrban

²⁰³ ASEAN Economic Community Blueprint, ASEAN Political-Security Community Blueprint, ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 a továbbiakban: a Kiadványként fogok hivatkozni rá.

²⁰⁴ <http://www.aseansec.org> 2010-11-06

²⁰⁵ ASEAN Security Committee Plan of Action <http://www.aseansec.org/16826.htm> 2010-12-06

²⁰⁶ Vientiane Action Program <http://www.aseansec.org/VAP-10th%20ASEAN%20Summit.pdf> 2010-12-06

mozgásokat kívánnak felerősíteni, amelyek ebbe az irányba hatnak, hogy a tagállamok elérjenek egy magasabb szintű együttműködést, közösen vallott normákkal és közös mechanizmusokkal. Így kívánnak elérni egy, a „népek felé forduló ASEAN-t”²⁰⁷.

Itt érdemes kitérni az ASEAN, mint terminológiai probléma- típusú megközelítésre, amely arra figyelmeztet, hogy az ASEAN terminológiájában az Európai Unióéhoz hasonló szóhasználatral gyakran él. Ilyen lehet a közös normarendszer, a megosztott mechanizmusok említése, ennek oka elsősorban, hogy az ASEAN egy regionális szervezet, a regionalizmus szakirodalmát pedig elsősorban az Európai Unió példái alapján írták. Ekképpen a hasonló szóhasználat nem szükségszerűen jelenti a hasonló működést vagy célokat, csupán a regionalizmus textuális megnyilvánulását, ezért óvatosan kell vele bánni az elemzés során²⁰⁸.

A Kiadvány eközben hivatkozik rá, hogy erősíteni szeretnék az együttműködést a dialóguspartnerekkel is., azonban eközben fenntartaná az ASEAN központi szerepét a regionális kapcsolatokban. Kijelenti, hogy a politikai, gazdasági, kulturális és környezeti kapcsolatokban az erőszakmentesség elvét, a nemzetközi jogot és a viták békésrendezésének elvét kívánja követni, tekintettel a ZOPFAN és SEANWFZ együttműködésekre, ekképp igyekezve elérni egy „dinamikus és előrettekintő régiót”, amely egyre növekszik integrációjában a interdependens világban²⁰⁹.

A megosztott normákról és értékekről szólva a Kiadvány a demokráciát, az emberi jogokat, a jó-kormányzatot, és az alapvető szabadságjogokat emeli ki, erősíteni szeretné az ASEAN államok közötti szolidaritást és harmóniát. Az együttműködés továbbbélése során az államok közötti szolidaritást különös fontosságúként hangsúlyozza, amit elősegíthet a közösen vallott értékek és normák rendszere, amelyet a biztonsági-politikai közösség kialakítása során kell kidolgozni.

A politikai fejlődésben való együttműködésen a korábbiakban az ASEAN leginkább az államok önálló fejlődésének lehetővé tételét értette, amelyre a lehetőséget az együttműködés biztosította. Most az akadémiai intézmények, „agytrösztök” civil-társadalmi csoportok együttműködését, az információ szabad áramlásának biztosítását

²⁰⁷ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. fejezet 7.

²⁰⁸ Az ASEAN terminológiai problémaként való megközelítésére nem találtam jelenleg irodalmat, azonban ennek hiánya számomra szembeszökő, így a fenti saját gondolatmenetet további kutatásban igyekszem majd kifejteni.

²⁰⁹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. fejezet 8-9-10.

és egy „intézményi keret megalapozását” értik alatta, amely segítené a közös célokat, úgy mint a korrupció elleni harcot, vagy az emberi jogok védelmét²¹⁰.

A fentiekhez kidolgozott cselekvési terv szerint elő kell segíteni egymás politikai rendszerének nagybecsülését, egymás kultúrájának és történelmének megismerését és megértését. Ehhez az akadémiai élethez kapcsolódó rendezvények, konferenciák, workshopok támogatását, az ASEAN államok fejlődésének dinamikáját leíró publikációk megjelentetését, kurzusok és szemináriumok alkalmával, a demokratikus intézményekkel kapcsolatos tapasztalatok cseréjét határozták el²¹¹.

Az intézményesség megalapozására és az információ szabad áramlásának elősegítésére a miniszteri szintű együttműködést kívánják bátorítani, a kulturális cserén belül a tagországok releváns médiumai közötti cserét elősegítő programokat indítanak, szintén a média segítségével fejlesztenék a közösségi érzést a tagállamok állampolgárai között. Ezen kívül terveznek még újságírói csereprogramokat, tanulmányi utakat és ösztöndíjakat, koprodukciós filmeket és tv-film sorozatokat, játékokat, hogy folyamatossá tegyék a kulturális cserét²¹².

Szintén változatos programokat írtak elő a jogrend erősítésére, amelyben az igazságügy miniszterek éves tanácskozásán kívül, a törvényalkotásról szóló összehasonlító tanulmányok készítését, az egyetemi curriculumok ezirányú fejlesztését, a nemzetközi jog témájában workshopok, szemináriumok és kutatások támogatását is előírják maguknak²¹³.

A jó kormányzattal kapcsolatban analitikus és technikai tanulmányok készítését, a tapasztalatcsere bátorítását, a magánszféra, a közszféra és az akadémia által közösen elkészített tanulmány írását irányozta elő a Kiadvány. Ez utóbbi 2009-ben készült el²¹⁴ és a tervek szerint konkrét ajánlásokat tartalmaz²¹⁵.

²¹⁰ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

A.1.

²¹¹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

A.1.1.

²¹² ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

A.1.2.

²¹³ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

A.1.3.

²¹⁴ Sajnálatos módon a fejezet lezárásáig az eredményeiről nem sikerült adatot találnom, de egy későbbi kutatás számára minden bizonnyal fontos lehet.

²¹⁵ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

A.1.4.

Az emberi jogok védelmének elősegítésére támogatják a tagállamok jogvédő szervezeteinek együttműködését és többek között az oktatást kívánják fejleszteni és a közfigyelmet felkelteni²¹⁶.

A korrupció megelőzése és a korrupció elleni harc jegyében a Kiadvány a korrupció megjelenésének, módzatainak megismerését, az ezekkel szembeni együttműködést, ilyen értelmű memorandumok aláírását²¹⁷, a korrupció elleni konvenciók ratifikálását, az országok korrupcióellenes gyakorlatának megosztását tartja megfelelő lépésnek²¹⁸.

A demokrácia intézményeinek elősegítésére szintén a tapasztalatok és elképzelések megosztását, valamint az oktatás ezirányú fejlesztését tűzték ki célul²¹⁹.

A térség stabilitására és békéjére a tolerancia, a béke kultúrájának és a régió vallásainak megismerését, erre irányuló egyetemi curriculumok fejlesztését, az etnikai csoportok közötti párbeszéd bátorítását, az oktatás ezirányú erősítését és a szegénység ellenes intézkedéseket tartották a Kiadvány készítői megfelelő lépéseknek²²⁰.

A második tartalmi egység, a normák megosztása alatt a régió közös normáit értik, amelyet az ASEAN alapító okirata is magában foglal, valamint a Barátsági és együttműködési megállapodás²²¹ is tartalmaz. Egyrészt az ASEAN intézményi kereteit kívánják úgy módosítani, hogy jobban alkalmazkodjon a Charta kereteihez²²², ehhez munkatervet láttak szükségesnek készíteni az előrelátható intézményi reformokról²²³. Másrészt erősíteni kívánják a TAC-ben foglaltak alapján az együttműködést²²⁴, folytatni kívánják az ASEAN gyakorlatát, amely a Dél-kínai tengeri szigetek kérdésében kitart a DOC²²⁵ békés és közvetlen megbeszélései mellett²²⁶, biztosítják, hogy a SEANWFZ és

A1.5. ²¹⁶ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

²¹⁷ 2004-től több alkalommal meg is történt.

A1.7. ²¹⁸ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

1.8. ²¹⁹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

A1.9. ²²⁰ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

²²¹ TAC 1976.

2. ²²² ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

2. 1. ²²³ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

2. 2. ²²⁴ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

²²⁵ Declaration of Conduct; COC a Code of Conduct

2. 3. ²²⁶ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

annak cselekvési terve megvalósuljon a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség bevonásával²²⁷, és elősegítik az ASEAN tengeri együttműködést ASEAN Tengeri Együttműködés Fórum alapításával és a hajózási biztonság, illetve a tengeri kutató és mentőakciók előmozdításával²²⁸.

A Kiadvány hivatkozik biztonságpolitikai célkitűzésekre is, amelyeket átfogóan egy összetartó, békés, rugalmas, megosztott felelősségén és a régió átfogó biztonságán alapulnak. Ez a biztonság hagyományos kihívásain kívül az új tényezők figyelembevételét is jelenti a regionális és nemzeti szinteken egyaránt, a gazdasági, szociális, kulturális és környezeti kihívások figyelembevételét is magában foglalja, és módszere a megelőzés, a bizalomépítés, illetve a megelőző jellegű diplomácia módszereinek használata, valamint a konfliktusokat követő békeépítés²²⁹.

A konfliktusok megelőzéséről és a bizalomépítésről szólva²³⁰ a Kiadvány az ASEAN államok egymás közötti és más államokkal való vitái megelőzésére törekszik, valamint bátorítja az 1996-ban megkezdett biztonsági párbeszéd folytatását az ASEAN érintett miniszterei között²³¹.

A bizalomépítő intézkedésekkel kapcsolatban²³² már cselekvési tervet is megfogalmaz: bátorítja a regionális tapasztalatcserét a katonai akadémiák, nemzetvédelmi egyetemek között, a hadgyakorlatokon megfigyelők részvételét és az ilyen módon megvalósuló tapasztalatcserét, a tagállamok közötti információcserét az ENSZ hagyományos fegyverek jegyzékéhez kapcsolódóan, és a kétoldali együttműködést a védelmi hivatalok között, valamint a stratégiai kutatásokat és azok eredményeinek megosztását.

Figyelmet kívánnak fordítani egymás védelempolitikáinak helyes megértésére²³³, ennek keretein belül dolgoznák ki a korai riasztási rendszert, amelytől az esetlegesen kialakuló konfliktusok eszkalálódásának megakadályozását várják.

2. 4. ²²⁷ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

2. 5. ²²⁸ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. A.

²²⁹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. B

1. ²³⁰ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. B.

²³¹ ilyen az ADMM ASEAN Defense Ministerial Meeting és az ASEAN Defence Senior Official's Meeting

1.1. ²³² ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. B.

B.1.2. ²³³ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

Erősíteni kívánják az ARF együttműködést²³⁴, amellyel jelen dolgozat önálló fejezetben foglalkozik²³⁵.

A területi integritás, a szuverenitás és az ASEAN államok egységének tiszteletben tartására teendő erőfeszítéseikhez²³⁶ az ENSZ-szel való közeli együttműködés útját, illetve mindazon ügyek előmozdítását tartják megfelelő lépésnek, amelyek az ASEAN közösségének építéséhez és az ASEAN világban való megjelenéséhez hozzásegítenek.

A Kiadvány hangsúlyozza a viták békés rendezésének elvét²³⁷, amihez a béke kutatást, és a konfliktus-menedzsment kutatását emelik ki²³⁸, valamint a regionális béke és stabilitás elősegítését az ENSZ-szel való technikai együttműködésen, a nemzeti szempontok megismerésén, a tagállamok békefenntartó központjainak létrehozásán keresztül²³⁹, illetve a humanitárius szervezetek tevékenységeinek támogatásával egykeznek megvalósítani a konfliktusokat követő békeépítést²⁴⁰.

A nem-hagyományos biztonsági kihívásokkal kapcsolatban a Kiadvány az ASEAN elsődleges célját a közös biztonsági elgondolásoknak megfelelő azonnali válaszban látja mind a nemzetközi bűncselekmények, mind az államhatárokon átvéelő közös kihívásokkal kapcsolatban²⁴¹.

Ezért hoznak létre nyolc prioritási zónát a nemzetközi bűnözés ellen, támogatják a tagállamok igazságügy minisztereinek együttműködését, az igazságszolgáltatásban, nagyobb hangsúlyt kívánnak fektetni az áldozatok védelmére, elsősorban a nők és gyermekek védelmére, együtt kívánnak működni az embercsempészet ellen, és a vegyi anyagok mozgásának ellenőrzésével (2008 óta) és a regionális együttműködés erősítésével 2015-re egy teljesen drog-mentes ASEAN- t szeretnének elérni²⁴².

²³⁴ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.1.3.

²³⁵ 3.5 fejezet 134. o-tól

²³⁶ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.1.4.

²³⁷ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.2.

²³⁸ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.2.2.

²³⁹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.2.3.

²⁴⁰ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.3. és 3.1;3.2;3.3

²⁴¹ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.4.

²⁴² ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II.

B.4.1.

Az ASEAN országok a terrorizmus elleni egyezmény ratifikálásával (2009) kívánják intenzívebbé tenni a terrorizmus elleni harcot²⁴³, illetve az ARF preventív diplomáciájától várják a sikerét.

A Kiadvány hangsúlyozza, hogy a tagállamok erősíteni szeretnék együttműködésüket „harmadik országgal”, azaz az ASEAN régióhoz nem tartozó államokkal, gazdasági, politikai szervezetekkel, mint amilyen az ENSZ is²⁴⁴, hogy az egymásra tált világban egy egyre dinamikusabb, integráltabb, kifelé tekintő ASEAN-t hozzanak létre.

Így fogalmazza meg saját kiadványában az ASEAN a jövőre mutató működési tervét, 2015-2020 határidőt szabva magának. Érdekes megfigyelni, hogy a cselekvési tervekben foglalt dátumokat ezidáig sikerült is tartaniuk. Az ASEAN felépítésére nézve a három pillérre tagolást, a három közösség működését képzelik el, ami valóban emlékeztet az Európai Unió három pillérre tagolt struktúrájára, azonban itt nem megy végbe jogharmonizáció, csupán ajánlásokat és követendő magatartásformákat határoznak meg, amelyeket – úgy tűnik – a tagállamok többsége jószántából vesz tekintetbe, sehol sem találkozunk annak említésével, hogy bármilyen következményt vonna maga után egy tagállam eltérő viselkedése. Mégis érdemes megfigyelni, milyen erőteljes hangsúlyt fektetnek az integráció és a regionális egység kialakítására, egy ilyen alapon működő közösség leírására.

Mivel jelen dolgozat témáját nem érinti mélyen a Társadalmi- Kulturális, illetve a Gazdasági Közösség működése, az ezekről szóló kiadványok szövegét, a hivatkozás megadásával mellékletben közlöm.

²⁴³ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. B. 4.2.

²⁴⁴ ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06 II. C. 1. és 2. és 3.

3.4. Az ASEAN, mint intézményrendszer

Az ASEAN létrehozásával foglalkozó fejezetben megállapítottam, hogy az ASEAN létrejöttének egyik legalapvetőbb oka a politikai védelem biztosítása volt tagállamai számára, egyrészt saját belső feszültségeiktől, másrészt a mindig hatalmas szomszéd, Kína, illetve a bipoláris világ hatalmainak való kiszolgáltatottságától.

Az ASEAN felépítésével kapcsolatban megállapítottam, hogy eltér az Európában ismert intézményi felépítéstől, bürokráciájának jelentősen kisebb volta miatt.

Kiindulva mindebből és figyelembe véve, hogy az elemzések többsége az ASEAN-t legfeljebb szervezetként tartja számon, fel kell tennünk azt a kérdést, kiszolgálja-e, és ha igen, hogyan és mennyire a hozzáfűzött reményeket? Ehhez elsősorban Amitav Acharya és Ralf Emmers munkáit hívom segítségül, hogy képet kaphassunk a délkelet-ázsiai országokat érintő biztonsági problémákról és megoldásukra tett kísérletekről.

A szakirodalom összefoglalásaként Emmers hat alapvető megközelítést fedez fel az ASEAN biztonsági együttműködéssel kapcsolatban.

1.) A biztonságelméleti, nemzetközi együttműködési és intézmény-építési megközelítést.

2.) A neoliberális felfogás egy elméleti megközelítését az államközi együttműködésről.

3.) A biztonsági rendszerek realista megközelítését, a hatalmi politika és a normák és alapelvek fontosságának hangsúlyozására épül, és az érdekek hosszú távú összeérését várja.

4.) Az intézményi megközelítést, ami a szuverén államok kooperációját veszi alapul, amelyben megoszthatják a közös érdekeket, ez esetben a normák és alapelvek fontossága abban áll, hogy meghatározzák az államok viselkedését és ezáltal az államközi kapcsolatokat.

5.) Az „ASEAN-way” megközelítést, amellyel a 3.7. fejezetben részletesen foglalkozom

6.) A szövetségben biztosított biztonság intézményi megközelítését.

Ezek közül a megközelítések közül, ő az utolsót tartja a leginkább megfelelőnek, amíg jelen dolgozat megközelítéséhez az ötödik áll közelebb, emiatt óhatatlanul

vitatkoznom kell az egyébként rendkívüli igényességgel összeállított kutatásával, amelyet megkerülhetetlennek találtam a témában, ezért is tekintem vezérfonálnak, a helyenkénti eltérő megítélésünk ellenére is.

Észre kell venni, hogy habár az ASEAN létrehozásakor komoly motivációt jelentett az indokínai kommunizmus erősödése, a nemzetközi nyomás, a kínai kulturális forradalom okozta ijedelem, mégis az alapvető megvédeni való az ASEAN-t alapító országok belső békéje volt, egyenként, és ezt a védelmet képzelték el *közösen* biztosítani az egyes tagállamoknak²⁴⁵.

Emmers szerénynek nevezi az alapító dokumentumot, amiért az megelégedett a gazdasági növekedés, szociális haladás és a gazdasági fejlődés említésével, illetve a rövid megjegyzéssel: „elősegíteni a regionális békét és stabilitást a jog és az országok közötti kapcsolatok törvényes rendjének maradandó tiszteletén keresztül, amely az ENSZ Chartához is igazodik”. Annak ellenére, hogy később az alapítók maguk is kijelentették, hogy „a nemzeti és regionális biztonsági megfontolások ... erősen éltek az alapítók gondolataiban”²⁴⁶ (Adam Malik). A szervezetnek mindenképpen volt egy – ha kimondatlan, ha deklarálatlan – biztonsági, védelempolitikai elhivatottsága, amely a kezdeti időkben az AMM²⁴⁷, az ASEAN külügyminiszterek éves találkozásánál keresztül érvényesült, és alkalmat adott a biztonsági kérdések²⁴⁸ megvitatására is. Több mint jelzésértékű, hogy kezdetben az AMM lett az ASEAN központi „intézménye”.

A katonai együttműködés létrejöttének lehetőségét a '60-as években és a '70-es évek elején a kínai választól való óvakodás gátolta. Ahogy S. Rajaratnam (Szingapúr) kifejezte: ”ezt a szervezetet ne úgy értékeljük a kívülállók, mint ami valami *ellen* létrejött csoportosulás lenne...”

Úgy tűnik, Indonéziát kivéve, amely autonóm regionális védelmet képzelt volna el legszívesebben, az alapító államok megelégedtek azzal, hogy külső aktor szavatolja a térség biztonságát.

Az ASEAN együttműködés korai évei, az álláspontokat közelítő bilaterális megállapodások kötésével és az államok közötti bizalom megteremtésével teltek. Miután a maláj-filippin területi vitában az ASEAN bizonyította belső feszültségoldó

²⁴⁵ Ezt 1967-ben elsősorban a Malájzia és Indonézia közötti konfrontációt kizárva lehetett biztosítani.

²⁴⁶ „considerations of national and regional security have ... figured largely in the minds of the founders” Emmers i.m. p. 14.

²⁴⁷ ASEAN Ministerial Meeting

²⁴⁸ security dialogue

képességét, megérett az idő a ZOPFAN létrehozására²⁴⁹. Ez nem volt más, mint a régió immár deklarált függetlensége a külső hatalmaktól. Megismételte a Bangkoki Nyilatkozat kitételét, ami szerint a társulást megóvjá a külső beavatkozástól, miközben reagált a maláj szándéokra is, amely semleges területté tette volna Délkelet-Ázsiát a nagyhatalmi garanciákon keresztül.

A ZOPFAN hibájának tekinthető, ha a védelempolitika oldaláról közelítjük meg a kérdést, hogy „bármilyen operatív fontosság hiányában, nem támasztott semmiféle különleges követelményt a tagállamok felé”²⁵⁰. Ehelyett kifejezte a tagállamok hagyományos, gyarmati múltból és a második világháborús Japán terjeszkedéséből következő gyanakvását a külső hatalmakkal szemben. Így természetéből fakadóan megosztotta a tagállamokat, hiszen Indonézia számára egy önmagát irányító és magát megvédeni képes régió volt az eszménykép, míg a többi négy alapító állam többé-kevésbé szoros kapcsolatokat ápolt az Egyesült Államokkal, amint azt az országtörténetekkel foglalkozó fejezetben is láthattuk, így számukra nem volt zavaró ez a külső hatalmi garancia. A ZOPFAN gyakorlati eredményeként az öt alapító állam elsősorban az 1995-ös SEANWFZ-t²⁵¹ tartja számon, de emellett a politikai értékelést adó – elsősorban nyugati – kutatók az ARF létét előrevetítő szervezetet is látnak benne. Észre kell venni a ZOPFAN és az ARF összehasonlításakor az utóbbi összehasonlíthatatlanul intézményesítettebb formáját.

Emmers összefoglaló kutatása alapján elmondható, hogy a kezdeti évek ASEAN-ja elsősorban a megfelelő „klímát” teremtette meg a preventív diplomácia, a belső és külső konfliktusok elkerülése, és az ehhez szükséges diskurzus számára.

A kezdeti éveket az alapító államokat meglehetősen hirtelenséggel bekövetkező 1975-ös vietnámi kommunista hatalomátvételig számítom, hiszen ez volt, ami a tagállamokat a „struktúra” kiterjesztésére indította, Jorgensen-Dahl szerint²⁵² ez tette sürgőssé az ASEAN tevékenységi körének kiszélesítését²⁵³. A közös választ a

²⁴⁹ 1971 Kuala Lumpur ZOPFAN: Zone of Peace, Freedom and Neutrality

²⁵⁰ „lacking of any kind of operational relivance, it didn't make specific demands ont he membr states” Emmers i.m. p. 17.

²⁵¹ South- East Asian Nuclear and Weapon Free Zone Treaty

²⁵² Arnfinn Jorgensen-Dahl: Regional Organization in Southeast Asia. Macmillan, 1982.

²⁵³ Emmers i.m. alapján az ASEAN periodizációjában három nagyobb szakaszt lehet elkülöníteni:

Az 1967-től '75-ig tartó időszakot Indonézia hatalmával és befolyásával fémjelezhetjük és megállapíthatjuk, hogy, habár ez a kezdeményezés politikailag végre életképesnek látszott, a védelmi együttműködés ekkor még gyerekcipőben járt. '975-től '91-ig tartana a második periódus, Vietnám újraegyesítésével az ASEAN belső megerősítését és a diplomáciai küzdelmet emelhetjük ki, különösen a kambodzsai invázióval kapcsolatban. A külső kapcsolatokat illetően így egyre erősebbé vált az

problémára a Bali csúcstalálkozón 1976-ban két dokumentum, Az ASEAN Egyetértési Nyilatkozat²⁵⁴ és a Barátsági és Együttműködési Megállapodás adta meg²⁵⁵.

Előbbi szerint²⁵⁶: „Az ASEAN régió minden tagállamának a stabilitása alapvető hozzájárulás a béke és biztonság [megteremtéséhez]. Minden tagállam szándékozik felszámolni azokat a veszélyeket, amelyeket a stabilitásának felborulása felvethet, így a nemzetek megerősítése az ASEAN megerősítése.”²⁵⁷ A DAC ezenkívül a politikai szolidaritás, az elképzelések harmonizálása és a közös lépések koordinálása mentén képzelte el a szebb jövőt, de a társadalmi-gazdasági fejlődéssel megteremtendő politikai stabilitást katonai lábakra is igyekezett állítani, amennyiben kívánatosnak tartotta egy ASEAN-on belüli katonai együttműködés kiépítését, amely bilaterális kapcsolatok útján szélesedne ki a régió ASEAN-on kívüli államai felé. A fentiek érdekében írták alá a dokumentumot²⁵⁸ egy központi ASEAN titkárság létrehozásáról Jakartában, amely ugyan az ASEAN központi koordináló szerve lett, mégsem kapott soha végrehajtó hatalmat, így - ahogy Emmers meg is jegyzi - nem játszhatott túl nagy szerepet az együttműködés folyamatában.

Az Európai Unió és elődszervezetei fejlődésével összehasonlítva itt találhatjuk a második nagyobb eltérést, ugyanis az ASEAN fejlődésében a tagállamok láthatóan nem tulajdonítottak az európai államokéhoz hasonló fontosságot egy központi végrehajtó hatalom létrehozásának, az ahhoz való igazodásnak. Giovanni Arrighi ismertetett²⁵⁹ felfogásából kiindulva ennek egyik oka az a történelmi eltérés lehetett a két világrész országainak hatalomhoz való viszonyában, hogy amíg Európában a XVIII. század óta érezhető a törekvés egy összefogott, központilag koordinált hatalmi orientációra, addig Délkelet-Ázsiában a közös viszonyulás egy térben távolabbi nagyhatalom felé, amely nem saját politikájuk alapján alakítja a térség erőviszonyait, nem teremthetett hagyományt egy, a nehezen megszerzett szuverenitások egy részét birtokló, egyes nemzetek feletti végrehajtó hatalom létrejöttéhez.

együttműködés. A vietnámi agresszióra adott választ az erőegyensúlyon alapuló biztonság klasszikus technikájaként írhatjuk le. A poszt-bipoláris időszakban a tagállamok Kína növekvő hatalma és a nagyhatalmak újbóli összecsapása, az átmeneti korszak nagyhatalmainak útkeresése közepette találták magukat. Az ARF (ld. ott) tekinthető akár erre adott válasznak is, az erő-egyensúly alapján szavatolt biztonság elérésére tett törekvésként is értékelhető.

²⁵⁴ Declaration of the ASEAN Concord

²⁵⁵ Treaty of Amity and Cooperation

²⁵⁶ <http://www.aseansec.org/1216.htm> 2010-11-15

²⁵⁷ „stability of each member state and of the ASEAN region is an essential contribution of peace and security. Each member state resolves to eliminate threats posed by subversion to its stability, thus strengthening national and ASEAN resilience.”

²⁵⁸ <http://www.aseansec.org/11856.htm> 2010-11-15

²⁵⁹ Jelen dolgozat 185. oldalról

A TAC²⁶⁰ eközben a régió államközi kapcsolatainak alapvetéseit fogalmazta meg²⁶¹, úgymint a függetlenség, a szuverenitás, az egyenlőség, a területi integritás²⁶² és az összes nemzet nemzeti identitásának tiszteletben tartása. Valamint a bandungi elvek megismétlése, különös tekintettel a belügyekbe való be nem avatkozásra. Mindez – ahogy Emmers is kiemeli – utal az ENSZ alapokmányt követve az európai államok közötti kapcsolatok nemzetközi jogi gyakorlatára is, amely a nemzetállamok szuverenitásából következik.

Itt kell megállapítanom, hogy az ASEAN-ről készült legtöbb elemzés ezt az – egyébként valóban fontos – mondatot kiemelve nem tudja elkérülni az összehasonlítást az európai jogi gyakorlaton keresztül végül az Európai Unió fejlődésével és felépítésével. Ezek az összehasonlítások általában kiemelik az ASEAN követő magatartását az intézményépítésben. Csakugyan észrevehető ez a trend, azonban számomra sohasem volt nyilvánvaló, hogy mi okozta ezt a „követést”. Így el is érteztünk jelen dolgozat írásának egyik okához. Ugyanis a fenti megfigyelést magyarázhatjuk egyfajta – egyébként népszerű – evolucionista megközelítéssel, felrajzolva a nemzetek feletti szervezetek fejlődéseinek útját. Ha így teszünk és megállapítjuk, hogy a két regionális, szupranacionális szervezet közül az Európai Unió a fejlettebb, fejlődésének lépéseit ismerjük, az ASEAN intézményrendszerének fejlődési lépcsőit összehasonlítjuk az ismert fejlődési lépésekkel, és megállapítjuk, hogy vajon a délkelet-ázsiai regionális integráció a regionális integrációk között milyen szinten áll? Ez a gondolatmenet azonban két nehezen orvosolható problémát is felvet: Az egyik, hogy ilymódon akaratlanul is kiinduló axiómánkká válik az a hit, hogy az európai intézményrendszer fejlődési útja az etalon, ez minden regionális, szupranacionális intézményrendszerek fejlődési útjainak a legjobbika, amit az a tény is bizonyít, hogy az Európai Unió létrejött és eljutott „*idáig*”, és többé-kevésbé funkcionál, tehát megfelelő a fejlődése és más hasonló intézményrendszereknek az általa kitaposott utat érdemes követniük, legalábbis fejlődésüket ehhez a meglévő „evolúciós lánchoz” fogjuk viszonyítani. Ha ez a fajta gondolkodás hipotézis, úgy nem támasztja alá más, mint, hogy ezt szeretném, mivel európai vagyok, ám ez nem elég objektív faktor az elemzésben.

²⁶⁰ Treaty of Amity and Cooperation

²⁶¹ <http://www.aseansec.org/1217.htm> 2010-11-15

²⁶² Ez a megelőző 11 év eredménye volt és a kezdeti ASEAN-on belüli problémákhoz képest valódi előrelépés!

Az Európai Unió fejlettségéről és működőképességéről ennek a dolgozatnak nem lehet feladata sem elemzést adni, sem ítéletet mondani. A szemlélet helyett azonban, amely a fejlett- fejletlen- elmaradott kategóriákat használja az elemzésben, megállapíthatja, hogy a XXI. században, amelyben a demokráciák, kapitalizmusok és egyéb modellek a felismerhetetlenségig különböző variációkban élnek egymás mellett, javasolhat egy alternatívát, amely a „varieties of democracies” és a „varieties of capitalism” felfogás mellé emelné a „varieties of institution-building”-et is.

Ezzel máris ki lehetne küszöbölni a másik felmerülő problémát, ugyanis nem lehet egyértelműen megválaszolni a kérdést, vajon az európai kultúra és műveltség története által létrehozott²⁶³ nemzetközi jogi csúcspdokumentumokra való reflexió mit fejez ki jobban: a követést, amelyet külső tényezők, a hatalmi viszonyok felmérése, például a politikai megfontolások sugallnak; vagy a követést, amelyet belső indíttatás, például az egyetértés, a példa helyesnek tartása sugall? Miért öltöztetik az ázsiai országok törekvéseiket, közös céljaikat és nyilatkozataikat az európai gyökerű nemzetközi jog köntösébe: a gyarmati korszak örökségeként maradt európai eredetű politikai formarendszer követelményei miatt (ha így lenne, vajon meddig tart ki ennek az örökségnek a hatása), a „fejlett” struktúra másolásának törekvése miatt, vagy a „nyugati” politikai elvárásoknak megfelelően pusztán „lefordítják” a belső mechanizmusokat az európai politikai/jogi felfogás számára is érthető terminus technikusként használatával? Ha a legutóbbi feltételezés esetleg igaznak bizonyulna, az megmagyarázhatná az ASEAN, mint intézményi struktúra több, mint negyven esztendőes működését, az azt névlegesnek, működésképtelennek tartó korábbi elemzések dacára is. Ez esetben azonban felmerül a kérdés: akkor *valójában* hogyan is működik az ASEAN?

Valóban csak a forma iránti igénynek tett eleget a délkelet-ázsiai közösség a jakartai főtítkárság létrehozásával? Ha nem, akkor miért vagyunk kénytelenek Ralf Emmers-szel megállapítani, hogy az nem játszott jelentős szerepet az ASEAN kooperáció folyamatában? Ha igen, akkor mi oka volt eleget tenni ilyen követelményeknek?

Mindazonáltal az 1976-os Bali találkozó valóban fontos szerepet játszott az ASEAN történetében, általa az ASEAN politikai identitását megkérdőjelezhetetlenül tudomásul kellett venni úgy a térségben, mint azon kívül. Lefektette azt az alapelvet is,

²⁶³ Id: e dolgozat 17-25. oldal

amely szerint az ASEAN a biztonsági kérdésekkel politikai és gazdasági úton kíván elsősorban megbirkózni és kevésbé a hagyományos katonai módszerek útján.

Ilyen hagyományos út volt a FPDA²⁶⁴ 1971-es aláírása Nagy-Britannia, Ausztrália, Új-Zéland, Malájzia és Szingapúr között, amely Ausztrália gondjaira bízott védelmi rendszerrel tartotta jónak szavatolni a térség biztonságát. Ez az ANZUS- elvei alapján, a Brit Nemzetközösség szellemi környezetében létrejött egyezség valamelyest pótolhatta az indokínai háborúk során bebizonyosodottan hasznavehetetlen SEATO okozta hiányt. A pótlásra már csak azért is szükség lett volna, hogy a NATO- CENTO- SEATO-val körbebástyázott kommunista blokk körüli védelem ne gyengüljön le annyira, amint azt a sikeresnek nem mondható SEATO és az 1979-ben megszűnt CENTO sugallhatta volna.

Az 1977-es kuala lumpuri találkozó is kiemelte, hogy az ASEAN vágyik az indokínai államokkal kiépítendő kapcsolatra. Azonban ennél többet nem szögezhetett le. Vietnám 1978-as kambodzsai inváziója próbára tette a délkelet-ázsiai együttműködés lefektetett elveit, különös tekintettel a problémás terület mellett fekvő Thaiföld számára. A '77-es kuala lumpuri csúcson létrehozott PMC²⁶⁵ komoly szerepet játszott az ASEAN közös fellépésének, azaz közös vélemény hangoztatásának kialakításában, nagy szerepet játszott benne, hogy az ENSZ általános közgyűlése²⁶⁶ elismerte a Demokratikus Kampuchea kormányát 1979 januárjában, és a novemberi tűzszünet elérésében, a külföldi csapatok kivonásában, és a kambodzsaiak önrendelkezésének kialakításában. Később az ASEAN- nak sikerült az ENSZ-ben elérnie Vietnám évenkénti elítélését a megszállt kambodzsai területekkel kapcsolatban és segített megalkotni 1982-ben azt a koalíciós kormányt, amely egyesítette a khmer területeket, megtartva a széket Kambodzsá számára az ENSZ-ben. Végülis többek között az ASEAN volt az, ami megakadályozta a vietnámi bábkormány nemzetközi elismerését. Akárhogy is, a bővítés igénye már az 1970-es évek végén megfogalmazódott a tagállamok között és nem csak az indokínai államok irányában.

²⁶⁴ Five Power Defense Agreement

²⁶⁵ Post-Ministerial Conference

²⁶⁶ General Assembly

3.5. Az ARF szükségessége és története

A néhány éve oly nagy népszerűségnek örvendő „bekerítés”- elmélet, amely a Kínai Népköztársaság elkerítésére tett nyugati, elsősorban egyesült államokbeli törekvést foglalta magában és a poszt-bipoláris rendszer véget érte utáni, a poszt-szovjet térség államaiba telepített (?) rakétákról, katonai bázisokról (vagy azokról szóló híresztelésekről), az Indiával kialakítandó jó viszonyról, a Japánnal fenntartott szoros katonai együttműködésről, és a Tajvani szorosban időről időre felbukkanó amerikai hadihajókról szolt, nem volt előzmény nélküli a bipoláris rendszer idejében. A hidegháború biztonsági felépítményeihez hozzátartoztak a nagyhatalmi szerződések, a védelmi megállapodások, csakúgy, mint az Egyesült Államok bilaterális egyezményei a regionális szövetségekkel, illetve a regionális szövetségekkel.

A nyugati hatalmak multilaterális védelmi együttműködésre vonatkozó erőfeszítései Délkelet-Ázsiában amilyen az ANZUS is volt (1951 szeptember) és annak intézményi struktúrája, a SEATO (1954 szeptember), mind ennek érdekében tett lépések voltak és következtek a szövetségi rendszerek hagyományából, amelyet a nyugati társadalmak a XIX. század óta védelempolitikai megfontolásokból építettek ki. Ezek a multilaterális megállapodások a kelet-nyugati szembenállás velejárói voltak, és közös jellemzőjük, hogy a régió kívüli hatalmak részvételével jöttek létre, és hogy erős hangsúlyt kapott bennük a katonai jelleg.

A hidegháború végén az elemzők megkérdőjelezték ezen megállapodások alkalmasságát az új dél-és délkelet-ázsiai regionális interdependencia felemelkedésével, vajon képesek lesznek-e a régió államaival kötött bilaterális szerződések megfelelni a bizonytalan védelmi berendezkedéssel rendelkező Kelet- és Délkelet-Ázsiában? Mivel nem volt más alap a biztonsági együttműködés számára, mint az ASEAN cooperative security modelle, 1986 júliusában Mikhail Gorbacsov²⁶⁷ a vlagyivosztkoi beszédében²⁶⁸

²⁶⁷Mihail Szergejevics Gorbacsov Privolnoje-ben született 1931. március 2-án. 1952-ben, huszonegy évesen lépett be a Kommunista Párba, aminek 1985-től főtitkára, majd a Szovjetunió a Szovjetunió első új, végrehajtói hatalommal is rendelkező elnöke lett. Reformkísérletei a hidegháború végéhez vezettek, de végül a kommunista rendszer bukását, a Szovjetunió széthullását eredményezték. 1990-ben a Nobel-békedíjjal tüntették ki. 1991 augusztusában vetélytársai sikertelen puccsot kíséreltek meg ellene. Ennek nyomán betiltotta és feloszlatta a Szovjetunió Kommunista Pártját. Miután nem sikerült megakadályoznia a szovjetköztársaságok önállósulási törekvéseit, 1991. december 25-én lemondott a Szovjetunió elnöki tisztségéről.

²⁶⁸The Russian- US Military Balance in the Post Cold War Asia-Pacific Region and the China Threat In: Journal of the Northeast Asian Studies, Spring94 Vol 13, Issue 1 p77, 19p. <http://irchina.org/en/xueren/china/view.asp?id=677> 2010-11-18

egy ázsiai- csendes óceáni együttműködést sürgetett, amelyet a CSCE²⁶⁹ mintájára képzelt el. Ennek megfelelően javasolták Ausztrália és Kanada külügyminiszterei²⁷⁰ 1990-ben Jakartában az ASEAN PMC ülésén, hogy tartsanak külön konferenciát az ázsiai-csendes óceáni térség biztonsági együttműködéséről. Ez nem felelt meg az Egyesült Államok politikai elképzeléseinek, mivel veszélyeztetve érezte általa a térségben kiépített bilaterális kapcsolatait, és az ASEAN tagállamainak sem, mivel számukra az informális és rugalmas kapcsolattartás és véleményütköztetés a legkisebb intézményesítettséggel volt a megfelelő háttér az együttműködésre. Így az ASEAN-on belül eleinte nem tartották jó ötletnek, hogy megvalósítsanak egy ilyen elképzelést.

Az ASEAN bővítésének igénye azonban eközben elérte a csúcspontját. Akkor²⁷¹ csatlakozott az együttműködéshez Brunei és hamarosan²⁷² az Indokínai államok. Nem volt hát idegen gondolat az ASEAN együttműködésének modelljét kiterjeszteni a régió széles körére. 1991-ben az AMM tanácskozott erről, majd az ASEAN országok vezetői vitatták meg a kérdést 1992 januárjában, Szingapúrban, hogy az első regionális biztonsági értekezletet az év júliusában megtarthassák²⁷³.

1993 májusában az ASEAN külügyminiszterek²⁷⁴ hét dialóguspartnerükkel²⁷⁵ és öt meghívott országgal²⁷⁶ képviselőivel találkozási készítették elő az ARF²⁷⁷ alapítását, amelyet az év július 25-én, Szingapúrban rendezett díszvacsorával ünnepeltek meg. Talán ez is jelzi az ARF alapítóinak informalitásra való hajlamát. A dialógus informális része kutatóintézeteken keresztül indult meg, és a mai napig így zajlik. Elsősorban az 1993 májusában alapított Ázsiai és Csendes-óceáni térség védelmi-egytűműködési Tanácsán²⁷⁸ keresztül, amely a nem-kormányzati erőfeszítések platformjává vált.

Az ASEAN-t végül több különböző indok sarkallta az ARF megalapítására. Egyrészt stratégiai és gazdasági egymásrataltságukban így kívül tudták tartani a kiszélesített stratégiai dialógust az ASEAN PMC belső környezetén, mégis multilaterálissá tették a dialógust. Másrészt így Pekinget is részesévé tették a regionális rendszernek, amelyet alapvetően nem kínai irányításúnak találtak ki és a többi résztvevő

²⁶⁹ Conference on Security and Cooperation in Europe

²⁷⁰ Gareth Evans és Joe Clark

²⁷¹ 1984-ben

²⁷² 1992-ben Vietnám és Laosz, 1995-ben Kambodzsa

²⁷³ 1992. július, Manila, ASEAN PMC

²⁷⁴ ASEAN SOM (Senior Officials Meeting), Szingapúr

²⁷⁵ Egyesült Államok, Európai Unió, Kanada, Dél-Korea, Ausztrália, Új-Zéland

²⁷⁶ Vietnam, Laosz, Pápua Új-Guinea, Kínai Népköztársaság, Oroszország

²⁷⁷ Asean Regional Forum

²⁷⁸ Council for the Security Cooperation in the Asia-Pacific (CSCAP)

nagyhatalom szavatolhatta, hogy nem is válik azzá. Harmadszor az ARF megalapításán keresztül az indokínai konfliktusokban, a Délkelet-Ázsia stabilizálásáért tett erőfeszítéseinek elismerését megőrizhette az ASEAN a hidegháború végetértével is.

Az első ARF csúcstalálkozót Bangkokban tartották meg 1994. július 25-én. A tizennyolc külügyminiszter részvételével megrendezett találkozónak a helyszíne is jelzésértékű lehet, hiszen az ASEAN alapításának helyszínéül is Bangkok szolgált, és az ASEAN országok nem titkolt szándéka szerint az ARF vezetésében az ASEAN-nak kellett ellátnia a fő feladatokat. „Az ARF támogatja az ázsiai csendes-óceáni térség államait, hogy a közös érdekek és vonatkozások ügyében a politikai és biztonsági kérdésekben elősegítsék a konstruktív konzultáció gyakorlatát”²⁷⁹

Az első Fórumon megállapodtak, hogy a tanácskozást a jövőben évente tartják meg, a résztvevők pedig elfogadják az ASEAN TAC-ben lefektetett együttműködési elveket és a szövegbe²⁸⁰ belefoglalták a Bandungi Nyilatkozatból jól ismert alapelveket is.

A Kínai Népköztársaság dél-kínai tengeri területi követelései, a nukleáris leszerelés és más biztonsági témák csak a következő ülésen kerültek napirendre.

Ezt 1995. augusztus elsején tartották Bruneiben. Itt született meg a Fórum jövőjével foglalkozó dokumentum is, a sokat hivatkozott Concept Paper²⁸¹, amely leszögezte, hogy az ARF meghatározó feladatai közé tartozik a bizalomépítés, a preventív diplomácia, és konfliktuskezelési stratégiák kidolgozása, ezenkívül megállapodtak abban is, hogy az ARF szervezeti tevékenységében a vezető szerepet az ASEAN vállalja fel, és az ASEAN-nak kell az ARF működéséhez szükséges bürokratikus szervezeti keretet is biztosítania. Ez a két utóbbi kitétel különösen fontos.

Előbbi azért, mert a kiszélesített ASEAN TAC felfogásán alapuló regionális kapcsolatrendszerben ez lehetőséget adott csökkenteni a valószínűségét annak, hogy a szűken vett régió kívüli államok egyike, például akár a Kínai Népköztársaság, vegye át ezt a vezető szerepet, ami megváltoztathatná az ARF jelentőségét. Észre kell venni, hogy a régió történelmében milyen példa nélküli, hogy a regionális együttműködésben Kína nem vezető, hanem dialógus- partneri szerepet kapott, még akkor is, ha a későbbi gyakorlatban esetleg azt látjuk, hogy a Kínai Népköztársaság szava nagy befolyású, és

²⁷⁹ „The ARF had enabled the countries in the ASIA-Pacific to foster the habit of constructive dialogue and consultation on political and security issues of common interest and concern.”<http://www.aseansec.org/3621.htm> 2010-11-18

²⁸⁰ <http://www.aseansec.org/3621.htm> 2010-11-17

²⁸¹ <http://www.aseansec.org/3618.htm> 2010-11-17

akkor is, ha kínai elemzésekből kiderül, hogy a Népköztársaság nem tulajdonít túlzott jelentőséget a délkelet-ázsiai együttműködésnek általában.

Utóbbi részlet azért bír kiemelkedő jelentőséggel, mert az ASEAN szervezettel elmarad más szupranacionális szervezetek bürokráciájától, így egyrészt ez behatárolja az elvárt/elképzelteendő bürokratikus vízfej méretét, másrészt deklarálja, hogy az ARF és annak tagjai számára megfelelő az ASEAN- típusú szervezés, ami modellértékűvé emeli azt (legalábbis lépést jelenthet ez irányban).

A dokumentum ezen kívül kijelenti, hogy „az ARF folyamatnak az uralkodó ASEAN normákat és gyakorlatot kell alapul vennie. A döntéseket konszenzus és alapos konzultáció alapján kell meghozni. Szavazásnak helye nincs.”

Emmers Dél-Korea bosszúságát emeli ki ezzel kapcsolatban, amit az ASEAN vezető szerepe felett érzett, különös tekintettel arra, hogy „még egy északkelet-ázsiai biztonsági együttműködést sem volt képes összehozni”²⁸², pedig más problémák is felmerülnek.

Amennyiben szavazásnak helye nincs, önként adódik a kérdés, vajon mennyire lehet döntésképes egy ilyen testület? Ez visszavezet bennünket a már többször említett problémához: vajon valóban testületről és döntésekről kell itt beszélni? Az ARF létrehozásának regionális politikai okai és nagyhatalmi stratégiai okai egyaránt voltak. A regionális ok, a diskurzus kiszélesítése volt a régió addig az ASEAN- ba nem tartozó része irányába, valamint annak elérése, hogy a Kínai Népköztársaság – a régió történelme során először – dialóguspartner és nem vezető szerepben tárgyaljon a térség többi államával. Ez valódi siker volt, és az ARF már alapításakor elérte.

A nagyhatalmi stratégiáknak szintén kedvezett a Regionális Fórum létrehozása, hiszen egy nehezen kezelhető, feszítő belső érdekellentététől terhelt régió biztonságpolitikai életébe nyerhetek nem csak bepillantást, de egyszerű módon nyertek a beleszólásra is, tovább erősítve ezen a multilaterális szinten a már meglévő bilaterális kapcsolatokból szőtt hálózatukat.

Az ARF tehát megengedhette magának, hogy elvesse a szavazás intézményét, hiszen értéke éppen a dialógus fenntartásában rejlik, így nincs szüksége döntésképesre, mert nem kell, hogy döntsön.

Megállapodás született az ülésszakok közötti segítő testületek²⁸³ (ISG) felállításáról is, amelyeknek minden évben egy ASEAN- tag és egy nem- ASEAN- tag

²⁸² Emmers i.m.

²⁸³ Intersessional Support Groups

állam a tagja és az éves ülések között segíti elő a bizalomépítést, a közös tevékenységeket a békefenntartástól a katasztrófa-elhárításon át a kutató- és mentőakciók megszervezéséig²⁸⁴.

Hasonló bizalom erősítő és a közös tevékenységeket elősegítő céllal állították fel az IISS-t²⁸⁵, amely 2002 óta a Shangri-la találkozókát is szervezi, amelyekről még lesz szó.

A harmadik találkozót 1996-ban Jakartában tartották és a preventív diplomácia és nukleáris leszerelés kérdéseinek szentelték. Megállapodtak a taggá válás feltételeiben is, amelynek „szuverén állam” kitétele kizárta Tajvant a lehetséges tagok listájáról. Taggá vált azonban Mianmar és India, amely ismét megosztotta a véleményeket a Fórumon belül. A bővítést az Egyesült Államok és Japán nem nézte jó szemmel, a Kínai Népköztársaság viszont támogatta. Az Egyesült Államok szívesebben mélyítette volna az együttműködés szálait a szervezet bővítése helyett, sokan úgy gondolták, hogy a kínai támogatásnak éppen az Egyesült Államok dominanciájának megelőzése volt a kiváltó oka.

Az 1997-98-as Délkelet-Ázsiát sújtó gazdasági-pénzügyi válság során az éves tanácskozások nem sokat értek el a helyzet javításának ügyében. Ez az időszak okozza, hogy sokan pusztán szócséplésként tekintettek/tekintenek az ARF találkozókra. Az 1997-es találkozóra rányomta bélyegét Mianmar ASEAN- felvétele. Az emberi jogi aggályok miatt sokat kritizált ország ugyanis így automatikusan tagjává vált az ARF- nek is.

2001-ben, Hanoiban, a nyolcadik ARF találkozón kijelentették, hogy a tagok „bíznak az ARF folyamatban”, amely kijelentés már magában is bizonyítja, milyen komoly nehézségeket okozott a folyamatban a pénzügyi válság. Elfogadták a Concept and Principles of Preventive Diplomacy²⁸⁶ dokumentumot, ami nyolc definitív pontban ismerteti a szervezet felfogását a preventív diplomáciáról.

A 2001. szeptemberi események után a terrorizmus elleni harc jellemezte a kilencedik ARF konferenciát, amelyet Bruneiben tartottak²⁸⁷. Felállítottak egy időközi ISM-et a nemzetközi bűnözés megfékezésére és megalkották a terrorizmus-finanszírozás elleni intézkedések nyilatkozatát²⁸⁸.

²⁸⁴ CP Annex A)

²⁸⁵ International Institute for Security Studies, Szingapúr

²⁸⁶ <http://www.aseansec.org/3571.htm> 2010-11-17

²⁸⁷ 2002 július

²⁸⁸ Statement of Measures Against Terrorist Financing

Ezt az ülést követte a már említett IISS által szervezett Ázsiai Biztonsági Konferencia²⁸⁹, amely 2002 májusában az ázsiai-csendes óceáni védelmi miniszterek első közös tanácskozása volt. Ez volt a Shangri-la Dialogue első megbeszélése²⁹⁰.

A 2002 júniusában tartott tízedik ARF konferencia legfontosabb témája a terrorizmus elleni küzdelem volt. A határvédelem, a nemzetközi bűnözés visszaszorítása mellett a tengeri kalózkodás elleni intézkedések jelezték a Fórumot foglalkoztató főbb irányokat.

A tizenegyedik találkozót, 2004 júliusában, Jakartában tartották és ismét felelevenítették a nukleáris leszerelés kérdéseit, a tagok megerősítették elkötelezettségüket a preventív diplomácia mellett²⁹¹.

2005 júliusában Vientianban gyűlt össze az ARF, hogy megállapodjon a titkosszolgálatok közötti információcserét illető kérdésekben, amellyel a terrorizmus elleni harcot és a nemzetközi bűnözés visszaszorítását igyekeztek elősegíteni. Az ehhez szükséges előkészítő tárgyalásokat egy hónappal korábban tartották meg a mongóliai Ulánbátorban. A békeszerződéseket elősegítő civil-katonai együttműködésekről (Japánban), a nem-hagyományos biztonsági kérdésekről (KNK-ban) és a tengeri biztonságról (Szingapúrban) egész évben folytak a megelőző tárgyalások.

A karácsonyi katasztrófára azonban nem lehetett előre felkészülni. A tizenharmadik ARF csúcson egyike a fő témáinak lett 2006 júliusában a Malájziai Kuala Lumpurban a természeti csapásra adható sürgős válasz, és a katasztrófa-elhárítás. Ezen

²⁸⁹ Asia Security Conference

²⁹⁰ A Shangri-la Dialogue egy informális lehetőség az ázsiai-csendes óceáni térség védelmi miniszterei és védelempolitikával foglalkozó politikusai és politikai tanácsadói számára, ahol évente összegyűlhetnek és megvitathatják a gyakorlati problémákat, teendőket. A térségben nagy érdeklődésre számot tartó fontos eseményt 2002 óta ismételtelen megrendezik minden évben és <http://www.iiss.org/conferences/the-shangri-la-dialogue/about/> hivatalos oldala és közös nyilatkozatai alapján már csak félig informálisnak mondható. Kinyilvánított álláspontja szerint az általa szolgált célok gyakorlatilag megegyeznek az ARF deklarált céljaival, úgymint a bizalomépítés, a gyakorlati biztonsági együttműködés elősegítése. Az elmúlt nyolc esztendő alatt elmondható, hogy a térség biztonsági építményének kulcs"intézményévé" vált. Nevét a Shangri-la Hotelről, Szingapúr egyik népszerű szállodájáról kapta, ahol a találkozókat tartani szokták, immár hagyományosan. A hotel nevében a legendás Shangri-la, a tökéletes hely, tulajdonképpen az Éden kert kifejezés jelenik meg. Ezt a tökéletes országot James Hilton brit regényíró álmolta meg 1933-as Lost Horizon című regényében, amelyben egy misztikus, harmonikus völgyben egy tibeti ihletésű utópiát ír le. A helyet a fantázia szülte, ám Ázsiában nagy népszerűsége tett szert, különösen idegenforgalmi vonzereje kapcsán, ugyanis Kínában több Shangri-la elnevezésű helység is született azóta, ahol a turisták igyekezhetnek megélni ez utópia alapjait. Mint a világtól leginkább elzárkózott buddhista királyságot, Bhutánat szokták állítólag ugyanezen a néven emlegetni, ha különlegességének bókólnának.

²⁹¹ co-chair's summary

<http://www.asanregionalforum.org/PublicLibrary/ARFChairmansStatementsandReports/CoChairsSummaryofARFWorkshoponPreventiveD/tabid/74/Default.aspx>

kívül a felek folytatták a terrorizmus- elleni harcról megkezdett párbeszédet, állást foglaltak a kibertérre is kiterjedő terrorizmus elleni intézkedésekről.

A következő évben először rendezték meg a csúcstalálkozót Manilában²⁹². Itt fogadták el a kultúrák közötti párbeszéd erősítésére vonatkozó állásfoglalást, és a már szokásos biztonsági témák mellett a testület foglalkozott az Afganisztánban fogva tartott koreai túsok kérdésével is.

2008-ban elfogadták a szingapúri nyilatkozatot a tizenötödik ARF találkozó alkalmából, amely abból a megfontolásból jött létre, hogy a tagok felismerték, hogy a biztonsági kérdések, amelyek megvitatására vállalkoznak olyan kihívások, amelyek a tagok legnagyobb erőfeszítései ellenére is aláássák a térség stabilitását és biztonságát és mindenkit érintenek, így közös választ kell adni rájuk. Ezért az ARF, mint a legfőbb ázsiai-csendes óceáni biztonsági fórum kinyilvánította, hogy megújítja elkötelezettségét és megerősíti a dialógust és együttműködést a térségben. Az ARF szervezeti megerősítése érdekében létrehozták az ARF elnökség „baráti körét”²⁹³, az ARF alapítványt²⁹⁴ és az ARF Unitot. Mint az ARF Concept Paper által mondottak alapján megállapították, az együttműködés fejlődési szakaszaiban eljutott a második együttműködési lépcsőfokra és már nem a bizalomépítést kell elősegítenie, hanem a megelőző diplomácia szakaszába lépett, így a következő lépés felé vezető úton erősíteni fogják az együttműködést a tagállamok védelmi hivatalai és műveleti vezetői között. Megállapodtak abban is, hogy a térség népei között nagyobb ismertséget, nyilvánosságot szereznek a szervezetnek és céljainak, hogy ezzel is elősegítsék a békét és a stabilitást, valamint kinyilvánították, hogy tovább erősítik és fejlesztik a szervezet együttműködését, hogy a térség elsőszámú biztonsági fórumává váljon.

Az újakezdéshez méltóan 2009-ben ismét Thaiföldön gyűltek össze a felek, ám most Phuket szigetén, hogy elfogadják a jövőbeli együttműködésről szóló nyilatkozatot²⁹⁵ és a védelmi dialógus előrehaladásáról összeállított jelentést.

2010-ben Hanoiban ült össze a testület. Többek között azt a kijelentést olvashatjuk az elnöki nyilatkozatban, hogy az 1971-ben Ausztrália központtal létrehozott FPDA²⁹⁶, amelyet 1988-ban Ausztrália átengedett a maláj fennhatóságnak²⁹⁷

²⁹² 2007 augusztus

²⁹³ Friends of Chair (FOC)

²⁹⁴ ARF Fund

²⁹⁵ Vision Statement

²⁹⁶ Five Power Defense Agreement (Nagy-Britannia, Ausztrália, Új Zéland, Malajzia, Szingapúr)

²⁹⁷ Informális szóbeli beszélgetések abban erősítették meg, hogy elsősorban anyagi megfontolásokról

Integrált Légvédelmi Rendszer²⁹⁸ néven. Ezt 2001-ben átnevezték Területi védelmi rendszernek²⁹⁹ és habár arról nem találtam adatot, vajon az átnevezések és a gazdacseré jelez-e fejlesztést és milyen fejlesztést jelez a rendszerben, az fontosnak tűnik, hogy az elnöki nyilatkozat 2010-ben említi azt először, mint olyan sikeres, gyakorlati modellt, amelyre a későbbiekben az ARF együttese építhet.

Ez a gyakorlatias hangvétel viszonylag új az ARF nyilatkozatokban, így minden okunk megvan érdeklődvé vární a tizennyolcadik ARF konferenciát 2011-ben, amely (az eddigi szokásokból következtetve) valószínűleg megemlékezik majd a 2001-es amerikai terrortámadás tízéves évfordulójáról is.

Az ARF elsődleges haszna az volt, hogy megfelelő klímát teremtett a regionális biztonsági problémák megbeszélésére. Ilyen volt például, a Fülöp-szigetek felháborodása 1995 februárjában, amikor Kína elfoglalta a Spratly szigeteket, a Fülöp-szigetek által magáénak mondott Mischief Reef-t. Az ASEAN 1992-es, Dél-kínai tengerről elfogadott nyilatkozatát, amely a vita békés megvitatását sürgette meg is említi az 1995-ös elnökségi nyilatkozat. Lee Teng Hui, tajvani államfő látogatása az Egyesült Államokba szintén hatott a régió biztonsági szövődékére, a kínai-amerikai kapcsolatok ebből következő romlása miatt. A két ország az ARF találkozózn tudta ismét kedvező mederbe terelni a diplomáciai érintkezést.

Az ARF jó szolgálatot tett az Észak-Koreával való kapcsolatban is. 2000-ben a külügyminiszeri értekezleten összeülhetett az amerikai és észak-koreai külügyminiszer, Madeline Albright és Paek Nam Sun. Ez volt a legmagasabb szintű megbeszélés a két ország között a koreai háború óta. Az észak-koreai külügyminiszer később találkozott a japán külügyminiszterrel is, ami szintén példa nélküli eredmény volt. Az ARF találkozó egyengette az útját Albright pyongyangi látogatásához. Természetesen az alakuló bilaterális kapcsolatoknak cseppet sem kedvezett, amikor G. W. Bush Észak-Koreát is a „gonosz tengelyének” részévé nyilvánította.

Ralf Emmers az ASEAN és az ARF alapítása közötti különbséget abban látja, hogy amíg az ARF egy stratégiai vitáktól zsúfolt, problémás időszakban született, így szerinte megfelel a cooperative security kritériumainak, addig, ahogyan fogalmaz, az ASEAN alapításakor nem voltak ilyen hatalmi problémák, hiszen az alapítás maga oldotta fel őket. Ámde figyelembe kell venni, hogy S. Rajaratnam leszögezte, hogy az

²⁹⁸ Integrated Air Defense System

²⁹⁹ Area Defense System

ASEAN nem „valami ellen” jött létre, mégis, azáltal, hogy az ASEAN alapításakor a tagállamok prolongálták a korábbi belső konfliktusok elrendezett voltát, ennek alapvető következménye lett egy olyan szervezet, amely a hatalmi egyensúly elvén képes lehetett a tagállamok számára bizonyos védelmet nyújtani a külső beavatkozásokkal szemben.

Habár Emmers elsődlegesnek Indonéziát, illetve az indonéz politika ASEAN-on belüli elképzeléseit, illetve az 1967 előtti, a térség destabilizációját előidéző agresszív magatartását tartja, ki kell hangsúlyozni, hogy a délkelet-ázsiai államok számára a Kínával való „találkozás” nem „amolyan meglepetésszerű” szembekerülés volt a hidegháború végén, ahogy leírja. A régió politikáját, gazdaságát és társadalmait Kína közelsége minden megelőző történeti korszakban befolyásolta, legalábbis soha nem lehetett róla megfélemlíteni. Annál kevésbé, mivel a délkelet-ázsiai társadalmak kínai etnikumú rétege, amely az esetek többségében kereskedelemmel kapcsolatos foglalkozást űz és az említett országok gazdasági motorjának komoly részét képezi, már belpolitikájuk okán sem volt lehetséges a számukra, hogy „megfélemlítsenek” a nagyszomszédról.

Emmers abból indul ki, hogy a hidegháború végével a világ bipolárisból unipolárisrá vált, ezt úgy érti, hogy az Egyesült Államok lett az egyetlen (megmaradt) pólus. Ez alapján elemzi az ASEAN, majd az ARF tagállamainak egymáshoz való viszonyulását és védelempolitikai törekvéseit. Az említett államok stratégiájáról nem sokat árul el, de nyilvánvalóvá teszi a különbséget az unipolaritáshoz fűződő viszonyukban. A Kínai Népköztársaság számára nyilvánvalóan nem lehetőség, hogy bármilyen szervezetet elfogadjon, amely a világot nem Kína-központú unipolaritásként írja le, Emmers ezzel magyarázza, hogy az ARF-ben az Egyesült Államok felfogásával szemben a multipolaritásra törekszik.

Az ASEAN alapító államaiban már a '70-es évek közepe óta jellemzően él a vágy arra, hogy az együttműködés Délkelet-Ázsia többi államára is kiterjedjen, ez már magában hordozta annak a fórumnak a magvát, amelyet 1994-ben az ARF megalapításával végül elültethettek. A dialógus-teremtés, az egész régió számára való lehetőségadás, hogy közelíthessék álláspontjaikat a mindannyiukat érintő biztonsági kérdésekben, nem csak a bipoláris világrend megszűnte után volt értelmezhető, ám kétségkívül ekkor jött létre. Emmers is említi, Acharya is, és még számos elemző, hogy a poszt-bipoláris átmenet korszakában a bizonytalan multipolaritás, illetve a bizonytalan megítélésű egyetlen pólus, mint az Egyesült Államok adott okot minden, térségben

érdekelt államnak a biztonsági dialógusban való részvételre: Kínának és a két Koreának éppúgy, mint Japánnak, az Egyesült Államoknak, az ASEAN államainak, vagy a térségben erősen érdekelt Ausztráliának (amit geopolitikai elhelyezkedéséhez képest méltatlanul ritkán említ Emmers) és az újonnan feltámadt érdeklődésű, hosszú távú külpolitikai előnyöket remélő Kanadának is. 2001. szeptember 11. után azonban tovább nőtt egy dialógusra lehetőséget adó fórum szerepe, különös tekintettel az amerikai eredetű gondolatmenetre, amely a terrorizmus elleni harc finanszírozási vonalát éppen Délkelet-Ázsiában találja meg. A poszt-bipoláris időszakban a tagállamok Kína növekvő hatalma és a nagyhatalmak újbóli összecsapása, az átmeneti korszak nagyhatalmainak útkeresése közepette találták magukat. Az ARF tekinthető akár erre adott válasznak is értékelhető törekvésként, az erő-egyensúly alapján szavatolt biztonság elérésére.

Mindehhez az ASEAN olyan intézményi keretet hozott létre, amely magában foglalja a multilaterális megbeszélések fórumát államfői, kormányzati és miniszteri szinteken egyaránt, valamint ad hoc értekezleteket, ülészakokat; intézményi megállapodásokat fogad el, mint a Concord, a TAC, a ZOPFAN, valamint informális megbeszélésekkel lendíti előre az együttműködést. Az ARF üléseit és az ülészakok közötti tevékenységeit az ASEAN működési modellje alapján építhették fel, a partnerek közötti dialógus multilaterális, és bizalomépítésen alapul, nagy szerepet kapnak az informális csatornák, találkozók, csakúgy, mint az ASEAN- ban is. Ennek a formának a neve, az „ASEAN-way” modell, amelyet a következőkben tárgyalok.

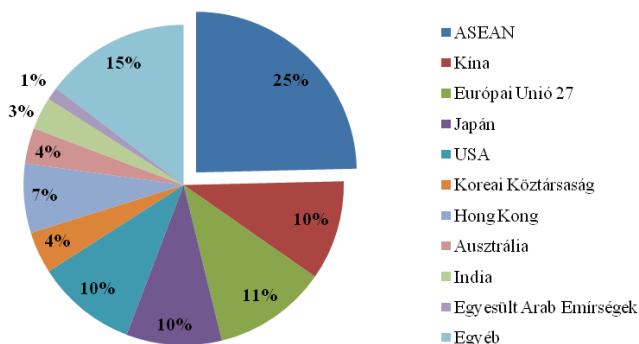
3.6. Az ASEAN gazdaságáról

Habár e dolgozatnak nem képezi szorosan a tárgyát az ASEAN, mint gazdasági együttműködés, mivel e regionális szervezettel elsősorban politikai aktorként volt célja foglalkozni, fontos a hagyományos elemzések gyakorlatával élve a vonatkozó országok gazdaságát is tanulmányozni.

Meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a tagállamok külkereskedelme nem alátámasztja, hanem cáfolja azt a hipotézist, miszerint a délkelet-ázsiai államok együttműködése elsősorban politikai, regionális biztonsági alapokon jött volna létre, alapvetően az együttműködés a régió védelmét szolgálja.

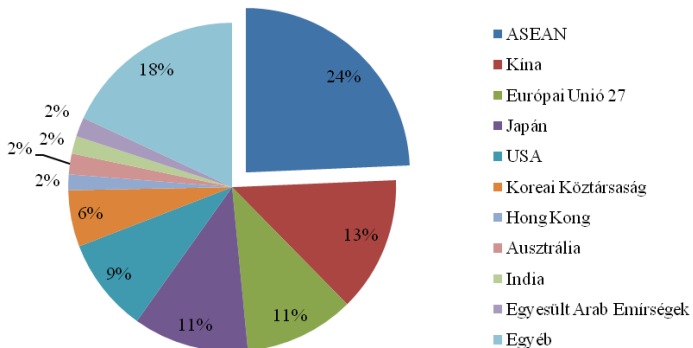
Ennek érdekében az ASEAN statisztikái alapján³⁰⁰ az ASEAN tagállamainak, éves exportjának (1. ábra), importjának (2. ábra) és külkereskedelmi mérlegeiben (3. ábra) az egymással folytatott kereskedelem százalékos megoszlásának alapján vizsgáltam meg, vajon a régió gazdaságának résztvevői milyen arányban építik gazdasági kapcsolataikat egymásra és milyen arányban függenek a globalizált világ más aktoraitól?

1. Ábra
ASEAN országok exportjának megoszlása (százalék)

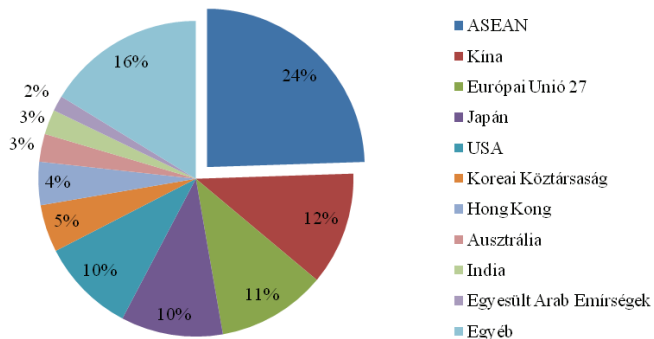

³⁰⁰ ASEAN Statistics 2009-re vonatkozó kereskedelmi adatai <http://www.aseansec.org/18137.htm> és a Kereskedelmi Világszervezet 2010. évi nemzetközi statisztikai kimutatása World Trade Organization (2010) International Trade Statistics 2010 http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_toc_e.htm alapján

2. Ábra
ASEAN országok importjának megoszlása (százalék)

3. Ábra
ASEAN országok teljes külkereskedelmének (százalék)

Ezen grafikonok tanúsága szerint, az ASEAN országok legnagyobb kereskedelmi partnere az ASEAN országai közül kerül ki. Azonban az ASEAN-on belüli kereskedelem csupán 25 százalékát teszi ki a térség teljes külkereskedelmének.

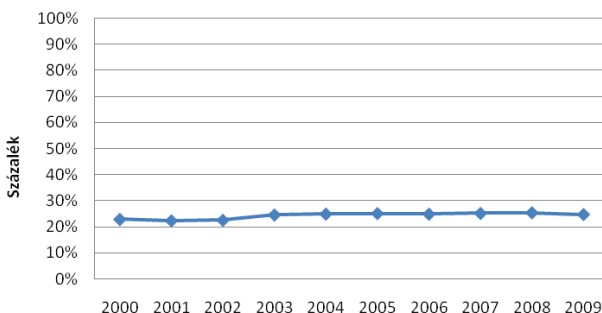
Ez az arány alacsony, főleg hogyha figyelembe vesszük, egyrészt hogy a következő négy legnagyobb kereskedelmi partner Kína, az Európai Unió, az Egyesült Államok és Japán a külkereskedelem majdnem 50 százalékát adják.

Összehasonlító adat lehet, hogy a kezdetben gazdasági társulásként létrehozott Európai Unió esetén a régió belüli kereskedelem meghaladja az 50 százalékot. Ezen adatok alapján úgy tűnik, hogy az ASEAN nem elsősorban kereskedelmi társulásként működik.

Mivel az ASEAN-nal, mint intézménnyel foglalkozó fejezetben külön kezeltem a jelenleg alakuló politikai-és biztonsági közösség kérdését, valamint, mivel az ASEAN gazdasági közösség kialakítására ezzel párhuzamos teendőkét végzik el, felmerül a kérdés, vajon a fenti külkereskedelmi arányok hogyan alakultak a korábbi időszakokban.

A Kereskedelmi Világszervezet adatai³⁰¹ alapján úgy tűnik, hogy a régió belüli kereskedelem aránya nem változott jelentősen 2000 óta sem a régió belüli export,

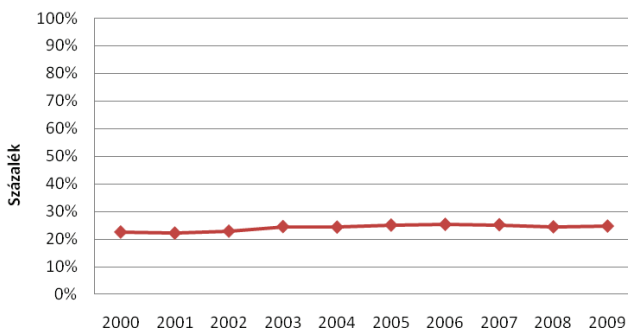
4. Ábra
Régió belüli export arányának változása

³⁰¹ http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_toc_e.htm Appendix alapján.

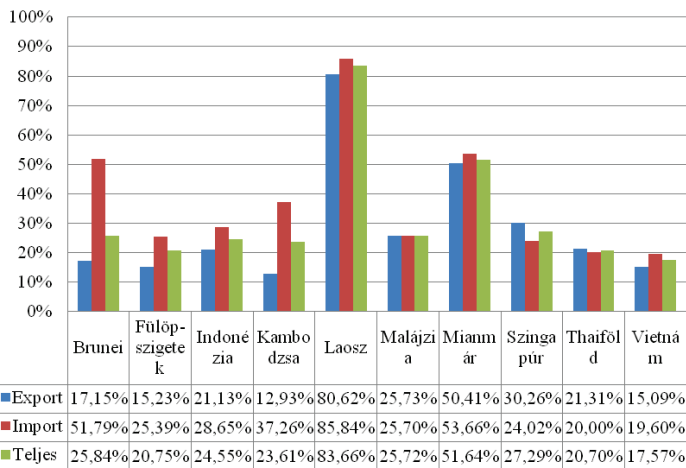
sem a régió belüli import arányának változásaiban.

5. Ábra
Régió belüli export arányának változása

Azonban érdemes azt is megvizsgálni³⁰², vajon a régió belüli kereskedelem hogyan oszlik meg az egyes ASEAN tagállamok között.

6. ábra
Az egyes országok külkereskedelmének ASEAN-on belüli aránya

³⁰² <http://www.ascansec.org/18137.htm> Table 18 alapján

A 6. ábra alapján elmondható, hogy az ASEAN régió államai nem egyformán vesznek részt az ASEAN egymással folytatott, a teljes régión belüli kereskedelem körülbelül 25%-át kitevő kereskedeleméből.

Ha szabályosságot keresünk az arányok kialakítása, és az országok történeti helyzete között, azt találjuk, hogy a leginkább kiugró laoszi érték a Thaifölddel való laoszi kereskedelem nyomasztó túlsúlya alapján ötlük a szemünkbe, miközben tudjuk, hogy a két ország kapcsolatainak olyan mélyen gyökerező történeti múltja, hagyományai vannak, amilyen elmélyültek jelenlegi kereskedelmi kapcsolataik. Az pedig, hogy ezt az ábrán ezt elsősorban Laoszon szemlélhetjük, Thaiföld szignifikánsan nagyobb politikai erejéhez és történelméhez kapcsolódik.

Hasonlóképpen Mianmár történetének ismeretében nem lehet meglepő, hogy a fokozott belső problémákkal küzdő állam exportjának 52%-a a hagyományosan jó szomszédal, Thaifölddel bonyolódik. Ezt a tényt magyarázza ráadásul a mianmári földgázexport is, amelynek egyik meghatározó célországa Thaiföld.

Összességében az adatok azt mutatják, hogy ugyan az adatokat a két gyengébb gazdasággal rendelkező, belső politikai problémákkal is küzdő tagország, Mianmár és Laosz adatai befolyásolják, azonban még az ő hatásuk is kevés ahhoz, hogy szignifikánssá váljon az ASEAN régió tagállamainak belső kereskedelme a nagyhatalmakkal folytatott kereskedelmükhöz képest. Ez alapján elmondható, hogy az ASEAN tagállamai gazdaságának vizsgálata, az ASEAN hivatalos adatai alapján, nem képes megcáfolni azt a hipotézist, hogy a régión belüli szerveződés és egymásrautaltság nem elsősorban gazdasági, hanem politikai és biztonsági alapon jött létre és ezt a célt szolgálja.

3.7. A sokat emlegetett „ASEAN-way”

Az „ASEAN-way” kifejezés, mint a délkelet-ázsiai országok együttműködésének módját leíró módszert sok kutató - Acharya, Emmers, Kiwimaki – elsősorban a regionális biztonságot szavatoló mechanizmuson keresztül értelmezi, különös tekintettel az ARF-re, habár széleskörű jelentéssel bír a tagállamok politikájára, politikai kommunikációjára, gazdasági és nemzetközi kapcsolataira nézve is.

Gillian Goh elemzését³⁰³ is tekintetbe véve, fontos kiemelni, hogy ennek az együttműködési módszernek a gyökerei sokkal korábbiak a széles körben elemzett ARF- énél, de talán bizonyos értelemben még korábbinak tekinthetők még magánál az ASEAN együttműködésnél is, ha figyelembe vesszük, hogy az ASEAN elődszervezetének tekintett MALPHILINDO alapelvei között is szereplő „kollektív védelem bármely tagállam érdekeinek szolgálatában a nagyhatalmak között”³⁰⁴ – kitételt. Ez a későbbiekben az ASEAN központi felfogása lett a regionális kölcsönhatások és együttműködés, azaz a regionális interdependencia hangsúlyozásával.

Az ASEAN-way alapvetően működési irányelvek sora, amelyek a szervezet problémakezelésében és konfliktusmegoldó mechanizmusában mutatnak utat. Ezeket a normákat úgy is csoportosíthatjuk³⁰⁵, mint az egyetértés és harmóniakeresés alapelve, az érzékenység, az udvariasság és nem-konfrontáció³⁰⁶ alapelve, a csendes, magán és elitista- jellegű diplomácia alapelve, valamint a „nem-paragrafusrágó” hozzáállás alapelve. Ez a gyakorlatban körülbelül azt jelenti, hogy nem speciális politikai célokat határoznak meg, hanem előírják azt a hozzáállást, amellyel a tagoknak az ASEAN-on belül rendelkezniük kell. A Barátsági és Együttműködési Nyilatkozat³⁰⁷ így írja le ezeket második cikkelyében³⁰⁸: „A szuverenitás, területi integritás és a nemzeti

³⁰³ Greater East Asia. *The ASEAN-way. Non-intervention and ASEAN's Role in Conflict Management*. In: Stanford Journal of East Asian Affairs. L.: <http://www.stanford.edu/group/sjeaa/journal3/geasia1.pdf> 2007-11-29

³⁰⁴ „collective defense to serve the interest of any among the big powers”

³⁰⁵ Noordin Sopiee (Malaysian Institute of Strategic and International Studies) alapján

³⁰⁶ Tehát nem a konfrontáció-kerülésé, hanem a nem-konfrontálódásé

³⁰⁷ Treaty of Amity and Cooperation, 1976 február 24, Bali <http://www.aseansec.org/1217.htm> 2010-11-22

³⁰⁸ „In their relations with one another, the High Contracting Parties shall be guided by the following fundamental principles: Mutual respect for the independence, sovereignty, equality, territorial integrity and national identity of all nations; b. The right of every State to lead its national existence free from external interference, subversion or coercion; c. Non-interference in the internal affairs of one

identitások tisztelete”, „a belügyekbe való be-nem-avatkozás elve”, „a nézeteltérések és viták békés rendezésének elve”, „a fenyegetésről és erőalkalmazásról való lemondás”, „a valódi együttműködés”.

Kénytelen vagyok egyetérteni Gillian Goh-val, amikor úgy látja, hogy sok tudós számára ezek leginkább a teljes zűrzavar alapelvei, és jobb híján az 'ASEAN- way'- t, mint a nem-közbeavatkozás elvét értelmezik. Holott ennél jóval többről van szó. A filozófiai modellekkel foglalkozó fejezetben³⁰⁹ tárgyalta hivatkozva állapítom meg, hogy olyan közös, nem-európai kulturális alapokra helyezett együttműködésről van szó, amely a be-nem-avatkozás elvén, az ENSZ Chartán, és a rá alapozott Bandungi Nyilatkozaton egyaránt túlmutat, mélyebb kulturális, filozófiai, történeti gyökereivel³¹⁰.

A gyarmati korszak előtti Délkelet-Ázsia politikája a személyes rátermettséget, a hagyományos értékek tiszteletét, részben informális kapcsolatok kiépítésének és működtetésének a képességét követelte a vezetőktől. Habár Goh téved abban, hogy az egyes államoknak ne lettek volna szerződéses kapcsolataik, ezek valóban nem voltak olyan átfogóan kidolgozottak, mint az Európában öröklött római jog, amelytől Weber az „ésszerű bürokráciát” származtatja, amelyek – persze egyebek között – az európai intézmény- és formarendszer alapjáivá váltak. Ez a „kidolgozatlanság” azonban hasonló mélyen gyökerező hatást tehetett a délkelet ázsiai bürokrácia kialakításának módjára és a formarendszer kiépítésére, mint a kidolgozott római jog az európa³¹¹.

Természetesen e két különböző indítatású, a gyarmati korszak elmúltával gyakran párhuzamosan élő struktúrán megtalálni a kiinduló eszmetörténeti irányokat nagyon nehéz, szükség van hozzá egy olyan gondolkodási módszerre, amelyet jelen dolgozat például Giovanni Arrighi, a negyedik fejezetben sokszor idézet cikkei nyomán alakított ki, amely végre tudomásul veszi az önálló regionális kapcsolati hálózatot is létrehozó délkelet-ázsiai eszmetörténeti és viszonyrendszert, annak politikai és intézményalkotási következményeivel együtt.

another; d. Settlement of differences or disputes by peaceful means; e. Renunciation of the threat or use of force; f. Effective cooperation among themselves.’

³⁰⁹ 163. oldaltól

³¹⁰ Gillian Goh is megpróbálta i. m. társadalomtörténeti kontextusban vizsgálni, és bár a gondolattal egyet értek, sajnos a téma fontosságához képest a kísérletének ereje alulmaradt.

³¹¹ A téma részletes kutatása érdekes volna és további válaszokat adhatna jelen dolgozat kérdéseire, így ha most nem is végezhettem el ezt a munkát, céljaim között szerepel a témát ebben az irányban is folytatni.

Nikolas Busse is megállapítja³¹², hogy a dekolonizáció folyamatával a hagyományos politika-csinálás bürokratikussá vált a vizsgált területen, ennek „köszönhető” hogy a politikai intézmények egy kis hatalmi elit uralma alatt működtek/működnek, ami a hatalmi, politikai kultúrát gyakran informálissá teheti.

Az ASEAN alapvetéseit rögzítő Barátsági és Együttműködési Megállapodás³¹³-ban rögzítettekben talán éppen ezt, a térségre jellemző politikát ismerhetjük fel. Gillian Goh az ASEAN kambodzsai konfliktus során végzett tevékenységét hasonlíttja össze az OAS³¹⁴ szerepével a Haiti konfliktusban³¹⁵, hogy megmutassa, mire jut a két különböző szervezet-építési felfogás.

Arra a következtetésre jutott, hogy amíg az ASEAN a konfliktus tárgyalásos megoldását a nemzetközi porondon, az ENSZ bevonásával képzelte el, addig az OAS arra törekedett, hogy más aktoroktól függetlenül vessen véget a konfliktusnak. Ehhez – az ASEAN-től eltérően – Haiti gazdasági és diplomáciai elszigetelését, végül, amikor a szankciók nem bizonyultak elég hatékonyak, amerikai csapatok bevonását látta jónak, amelyek a helyszínre érkezve meghátrálásra kényszerítették a helyi katonákat, és „visszaállították a demokráciát”.

Az ASEAN tagállamai – elsősorban Szingapúr – a belső, kambodzsai erők között a mediátor szerepével megelégedve, végül elérték és megfigyelték a független választást, amellyel a kambodzsai nép maga állította helyre az ország belső rendjét.

Ezek alapján Goh nemcsak az ASEAN-t hozza ki „győztesül” az összehasonlításnak, de még azt is javasolja, fontoljuk meg, nem követnénk-e szívesebben a jövőben inkább az ASEAN útjához hasonló, non-konfrontatív irányelveket.

Habár valóban tanulságos a kétféle modellt és a két szervezet hatásmechanizmusait összehasonlítani, nehéz megmondani, miért feltételezi a gondolkodás oly gyakran a követő magatartást bármely fél részéről is. Annál is kevésbé,

³¹² „Constructivism and Southeast Asian Security”. The Pacific review, Vol 12, No.1 (1999.) 39-60. p. <http://www.informaworld.com/smp/content-db=all-content=a776436916-firm=abslink> 2010-11-23

³¹³ TAC 1976.

³¹⁴ Organization of American States, az Amerikai Államok Szervezete 1948-ban alakult meg azzal a céllal, hogy elősegítse a régió katonai, gazdasági, társadalmi és kulturális együttműködését.

³¹⁵ A Haiti konfliktus 1991-ben tört ki, amikor Raul Cedras, a haiti hadsereg tábornoka megbuktatta Jean-Bertrand Aristide elnököt, aki az első demokratikus választásokat 67%-os többséggel nyerte meg, és száműzetésbe kényszerítette Venezuelába, majd az Egyesült Államokba. Amint Cedras átvette a hatalmat, a hadsereg a korábbi helyi diktatúrák nyomásgyakorlásához tért vissza, azonban szembekerült az Aristide párti ellenállási mozgalommal.

mivel az OAS megoldása négy³¹⁶, az ASEAN-é húsz³¹⁷ esztendő alatt oldotta meg az idézett problémát.

Goh elemzése azonban nagyszerűen szemléltette, mit jelent az ASEAN-way technikáinak alkalmazása egy nemzetközi konfliktus gyakorlatában.

Amitav Acharya elemzésében³¹⁸ felhívja rá a figyelmet, hogy amíg a hidegháború utáni Oroszország, Ausztrália, és Kanada a multilaterális kapcsolatok kiépítését tartotta – a már említett – Gorbacsov beszéd által rajzolt gondolatmenetet követve megfelelőnek a délkelet-ázsiai kapcsolatok „jó” mederben tartására, addig az érintett ASEAN tagállamok tartottak tőle, hogy ez nem ásná-e alá éppen a régió stabilitását azáltal, hogy megrongálja az Egyesült Államokkal fennálló, már kiépített bilaterális védelmi szövetségeket. Ahogyan az ASEAN elkerülhetetlen közelségébe került egy, a CSCE- hez hasonló intézményrendszer kialakításának, a *multilaterális konzultáció* eszközhöz folyamodott, hogy így erősítse a regionális biztonsági hálót.

Acharya öt különböző indokot is felsorol, amelyek közelebb vezették az ASEAN-t ehhez a gondolatmenethez. Egyrészt a kívülről biztosabb választ tudtak adni a poszt-bipoláris korszak kihívásaira, mint az ASEAN- országok. Másrészt a változó erő-egyensúlyi rendszerben, úgy tűnt, a szuperhatalmak utat engednek a regionális hatalmak számára is, hogy nagyobb szerepet kaphassanak a „játsszmban”. Harmadszor az államközi megbeszélésekre szükség volt olyan vitás kérdésekben, mint például a Spratley szigeteké, amelyek meggyengíthették volna a régiót. Negyedszer olyan horderejű kihívások, mint a kambodzsai konfliktus megkérdőjelezhették volna a belső egységet, holott a tervek szerint a közös és egymást támogató dinamikus fejlődés képezte volna a tagállamok jövőjének alapját. Végül „ráébredtek – mondja Acharya –, hogy a délkelet-ázsiai biztonsági problémák Kambodzsza után többé már nem elválaszthatóak az ázsiai-csendes óceáni régió biztonsági problémáitól”.

Az ASEAN válaszát a multilateralizmus kihívására Acharya abban látja, hogy „kiterjesztették belső dialógusukat a külső hatalmakra”. Azaz, hogy a már meglévő éves ASEAN külügyminiszeri értekezlet „eredményeit” a ’70-es évektől mind szélesebb körben osztotta meg az ASEAN „dialógus-partnereivel”, az Egyesült Államokkal, Kanadával, az Európai Közösséggel a PMC keretein belül, így nem volt új gondolat e

³¹⁶ 1991-1994

³¹⁷ 1978-1998

³¹⁸ Amitav Acharya: ASEAN and Asia-Pacific Multilateralism: Managing Regional Security. sl.1994.

„kiterjesztett dialógust” ARF-fé „átnevezni”, amely már megfelelt a kívülállók által számon kért multilateralizmus igényeinek.

Az ausztrál és kanadai elképzelésekhez hasonlóan az ASEAN így fenntartotta a multilateralizmus és az inkluzivitás kívánalmait, ami nagy különbséget jelentett a korábbi ZOPFAN elképzelésekhez képest, amely a kívülállók részvételét a térség biztonságának biztosításában a minimálisra szorította volna le. Azonban egy teljesen új biztonsági intézményrendszer kiépítése nem lehetett volna mentes olyan vitáktól és nézetkülönbségektől, amelyek megosztották volna a tagállamokat, így az ASEAN az ARF kiépítésében is tartotta magát a konzultáció és konszenzus kettős elvén működő – azaz ASEAN-way alapú – módszerhez, amely az ázsiai-csendes óceáni térség biztonságát elősegítheti. Ez azt jelentette – mondja Acharya -, hogy óvakodtak olyan intézményt és procedúrát kialakítani, amely túlságos formaiságot, túl részletes végrehajtói háttérrel adott volna az együttműködésnek és ennek hangsúlyozottan átláthatóan és elkötelezetten kellett történnie, hogy elősegítse az eszmecserét. Hangsúlyozottan ad hoc jellegű és téma-specifikus maradt a diskurzus, biztosítva, hogy a keretek a későbbiekben se váljanak túlságosan intézményesítetté.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a tagállamoknak nem volt biztos meggyőződésük, vajon mindez működik-e majd. „Nincs tökéletes elgondolásunk vagy szigorú útitervünk. Nem akarjuk erőltetni az iramot. Azonban azt reméljük, hogy ez a szerény kezdet olyan irányba fog fejlődni, ami fenntartja a békét és a fejlődést az Ázsia-csendes óceáni régióban.”³¹⁹

³¹⁹ Mondta a szingapúri külügyminiszter 1993. július 29-én a Straits Timesnak ld.: Acharya i.m.189.o.

Összegzés

A fejezetben, a tengernyi rendelkezésre álló szakirodalom alapján ismertetnek véve az Európai Unió létrehozásának folyamatát, elődszervezeteit és felépítését azt mutattam be, hogy habár mindkét regionális együttműködésnek vannak gazdasági alapjai, a létrehozásuk pillanatában alapvető differencia fedezhető fel a két együttműködés között. Nevezetesen az, hogy az európai együttműködés egy gazdasági szervezet, amelynek céljait politikai együttműködés szolgálja, míg a délkelet-ázsiai együttműködést politikai szükségszerűség hozta létre, amelyet a gazdasági együttműködés csupán kiszolgál.

A politikai szükségszerűség elsősorban a tagállamok védelmi érdekeiből fakadt, így megállapíthatjuk, hogy az ASEAN létrehozásának biztonságpolitikai okai voltak, mivel azonban a már ismerten heterogén ország csoport érdekeit nehéz a közös politika szintjén összeegyeztetni, a szervezet korábbi időszakaiban az együttműködés kulturális és gazdasági vonatkozásai is előtérbe kerültek. Mindez a bizalomépítést szolgálta a tagállamok között, amely bizalomra az ASEAN különleges, konfliktuskerülő, kommunikáció alapú közös külpolitikája miatt volt szükség. Ez az a rendszer, amely a délkelet-ázsiai együttműködést oly sajátossá, és nehezen elemezhetővé teszi, és amelynek a szakirodalom az *ASEAN-way* nevet adta.

A tagállamok külkereskedelmi adatai megmutatják, hogy az ASEAN együttműködés alapvetően nem gazdasági jellegű, nem a tagállamok közötti kereskedelem elősegítésére jött létre, nem ez működteti, ebből következően a nagyhatalmi stratégiák, amelyek a térséget elsősorban gazdasági térségként értelmezik, nem lehetnek helyesek.

Az ASEAN együttműködés tagállamai helyesen figyelték meg, hogy geopolitikai elhelyezkedésük miatt a térség a globalizált világ korában eminens helyet foglal el mind a kelet, mind a nyugati hatalmak, sőt a déli Ausztrália politikájában és biztonsági stratégiájában is. Éppen ezért az ARF létrehozásával fórumot teremtettek az *összecsapó stratégiák* megvitatására az ASEAN szűken vett szervezeti egységén kívül.

Mivel az ASEAN nem elsősorban gazdasági intézmény, nem volt szükség az Európai Unióéhoz hasonlóan szoros és bürokratikus felépítésre, jóval nagyobb egyéni mozgásteret enged résztvevőinek. Kevésbé bürokratikus, hiszen a gazdasági

intézményeket csupán a felvázolt közös politika – amely kezdetben a „jó szomszédi viszony” és a bizalom kialakítását tűzte ki célul – szolgálatában működnek együtt. A piac törvényeit a közös *szándék* és nem a közös *törvénykezés* befolyásolja, így nem volt szükség az európaihoz hasonló intézményesítésre, vagy az európai együttműködésre oly annyira jellemző jogharmonizációra.

4. A filozófiai rendszer hatása a társadalmi modell és államépítésre

Bevezető

A „nyugati világ” szókapcsolaton az európai szemléletet, államokat, a gondolkodástörténet európai gyökereiből kiindult fejlődési módot értjük, azaz minden olyan szellemi és politikai irányt, amit a nevelésünkből és iskolázottságunkból fakadóan sajátunknak nevezünk és értünk.

Európa Ázsiával, azon belül Délkelet-Ázsiával való kapcsolatainak vizsgálatakor az európai gyarmatosítás időszakának történelmével szoktunk foglalkozni, pedig legalább ilyen lényeges annak vizsgálata is, vajon melyek voltak azok az eszmék, amelyek befolyásolták azt a felépítményt, amelyet a gyarmatosítás során a térségbe exportáltunk. Azért fontos, hogy tisztázzuk ezt a kérdést, mert a dekolonizáció időszaka óta eltelt évtizedek során ezek voltak azok az intézmények és felfogásbeli eltérések a két kontinens kultúrája között – amint azt bizonyítani fogom – amelyek megismerése és átvétele, avagy beépítése az ázsiai hagyományokba, befolyásolta a délkelet-ázsiai térség további fejlődését a mai napig.

Ezen kívül az európai felfogás, gondolattörténet és az általa indukált intézményrendszer szabja meg megismerésünk kereteit és módszertanát még akkor is, ha egy, a miénktől eltérő kultúráról gondolkozunk, valamint ez adja az alapját annak a nemzetközi kapcsolatokban használt módszertannak, amely meghatározza a diplomácia nyelvét, működését, szabályait, szintén a mai napig a két kontinens közötti interakciókban is. Az említett szemlélet, szellemi és politikai irány kialakulását az európai gondolkodástörténeten keresztül ismerhetjük meg, a történetfilozófia és a politikai filozófiák fejlődésén keresztül tekinthetjük át azt az utat, amely kialakította a kolonizáció idejének, valamint vizsgált korszakunknak a rendszerét.

4.1. A történetírás, mint emlékezet szempontjai

A történelmet nem sikerült eddig általános és érvényes módon definiálni, illetlen mértékben leegyszerűsítve azonban felfoghatjuk a cselekedetek helyének, idejének és módjának, a tények és a háttér hagyományozásának – elvileg – a „kezdetektől”. A történelem tanulása során ezt a hagyományt tanuljuk, írása pedig e hagyományt folytatja. Ennek oka a filozófia tudományának megfogalmazása szerint³²⁰ az emlékezet, amely közösséggé fogja az azonos emlékezzel rendelkezőket. Az emberiség emlékezete azonban minél hosszabb múltat tekint át és minél szélesebb területet ölel fel, annál kevésbé lehet egységes. A közös emlékezet a közös kultúra alapja akkor is, ha egy-egy sikeresebb embercsoport szabja meg, mire kell emlékezni és mit felejtse el a hozzá tartozó/általa uralt közösség. Így módon a felejtés, mint az emlékezet kiegészítője, a közös felejtés, mint a közös emlékezet, tehát a történelem hagyományának meghatározó tényezője, az emlékezzel, azonos súllyal eshet a latban.

Egymástól térben távol eső kultúrák esetében az emlékezetet és a felejtést különböző erők befolyásolják, ám találkozások mindkét kultúrán nyomot hagy. A kolonizáció története két kultúra találkozásának története, amelyben az emlékezet és a felejtés irányát a találkozás pillanatában sikeresebb kultúra szabta meg. Európa ázsiai térhódításának idején ez az akkor sikeresebb kultúra az európai kultúra volt, sikerének okát sok egyéb közt megtalálhatjuk a két technikai kultúra eltérő fejlődésében, vagy – a meghódított belső problémái miatt – a jó időzítésben, vagy magában a rendszerben, amelyben sikereit Európa megörökölte, továbbhagyományozta: történetírásában és történetírása módszertani jellegzetességeiben is.

Amennyiben a történelem a megtörtént dolgokra és az azt cselekvő személyekre vonatkozó ismeretek halmaza, akkor talán leginkább az ezen adatok közötti válogatás módja definiálhatja, hiszen végtelen számú adat áll a rendelkezésünkre és végtelen számú adat veszett el. Ha az adatok közötti válogatásról elfogadjuk, hogy nem véletlenszerű, amint azt a történetírás általunk leginkább elfogadott módja sugallja, akkor irány, módja, oka, célja van magának a válogatásnak, az adatok megszürésének, csoportosításának is, és ezek mind a válogatóra és a válogatásra vonatkozó ugyancsak végtelen számú adatból szűrhetőek ki.

³²⁰ Ian Assman

Mindezek alapján elképzelhető, hogy amennyiben a hagyomány megalkotásának, azaz a válogatásnak a módszerét megváltoztatjuk, maga a hagyomány is megváltozik, valamint, hogy az eltérő módon létrehozott hagyományok különbözőképpen befolyásolják a társadalom intézményeinek kialakulását, felépülését; más szavakkal a történetírás módszertani sajátosságai kihatnak a történettudomány nélkül működni nem tudó állami, jogi, politikai intézmények struktúrájára, működésére, ez által a történetírásának módszertana sikeressé vagy sikertelenné tehet egy kultúrát.

A jelenlegi „nyugati” típusú történetírás kialakulásában a filozófia, a politikai filozófia és a tudományos és földrajzi felfedezések szoros egymásrautaltságát tapasztaljuk. A gondolkodás kereteit a mindenkori filozófia keretei szabták meg, azaz mivel a filozófia folyamatos utalásokban, dialógusban maradt az ókori filozófiával, annak iskoláival és eredményeivel, az ókori filozófia lehet az elsődleges kiindulópontunk, ez határozta meg a hagyományozás első formáját, kiindulópontjait. Korábban bebizonyítottuk – Ian Assmannra hivatkozva –, hogy a hagyományozás célja az európai kultúrköről függetlenül a közösségteremtés, a közösség egyben tartása. A hagyományozás módja az első történetírók számára a cselekedetek és emlékek megőrzése volt, bár már Hérodotosz számára is kiindulópontul szolgált a kérdés, mi volt „az egymás elleni harc oka”³²¹. Thukydész³²² és a későbbi ókori történetírók szintén az okok kérdésével kerültek szembe munkájuk írása során, tehát a „Miért?”- keresését tekinthetjük az európai történetírás kiinduló problémájának.

Az okok keresése, a kauzalitás nem csak a közvetlen kiváltó okok és azok okozatai szintjén jelenik meg a történetírásban, már Tacitus is hivatkozik egy erkölcsi általánosságra, amelynek szolgálatában írta meg műveit, egy általános erkölcsi törvényre, amely befolyásolja a történelmet, az emberek cselekedeteit, de legalábbis a cselekedeteik megítélését³²³. E. H. Carr ezzel szemben Montesquieu-t tartja az elsőnek, aki „általános erkölcsi és fizikai okokra” is hivatkozott³²⁴, a történelmet ezekre vezette vissza. Ez abban az esetben lehet igaz, ha a középkorra jellemző teleologikus

³²¹ „A halikarnasszoszi Hérodotosz a következőkben foglalja össze történeti kutatásai eredményeit, hogy az emberek között megesett dolgok az idők folyamán feledésbe ne merüljenek, s ne vesszen el nyomtalanul azoknak a nagy és csodálatra méltó tetteknek az emléke, amelyeket részben a hellének, részben a barbárok vittek véghez, **sem az, hogy milyen okok készítették őket** a háborúra egymás ellen.” Hérodotosz: A Görög-perzsa háború. Osiris, Budapest, 2000. I/1. 9. o.

³²² Thukydides: A peloponnészoszi háború története. Európa könyvkiadó, Budapest, 1985. 9. o.
12.

³²³ Tacitus: Évkönyvek. Első könyv (bevezető)

³²⁴ E.H.Carr: Mi a történelem? Osiris, Bp, 1995. 83.p.

magyarázatait a történelemnek nem tekintjük általános vezérlő elvnek, mint az „Isten országa felé vezető útját” az emberiségnek, a Teremtéstől az Apokalipszisig. Ebben a formában a XVIII. századtól határozta meg a történettudományt és a történetírást a kauzalitásnak az a formája, amely a „dolgok természetéből”, inherens törvényszerűségeiből vezeti le a múlt eseményeit, illetve ezeket tekinti közöttük rendező elvnek. A felvilágosodás korának gondolkodói sem tudtak azonban megszabadulni az ok-okozatiság azon formájától, amely egy „A”-tól „B”-felé vezető egyenes vagy görbepálya, de egyszerű vonalnak fogja fel a történetek sorát³²⁵. A kezdőpontból kiinduló és a végpont felé tartó utat – legyen az egy eseménysorozaté, vagy az emberi civilizációé – így nevezhetjük haladásnak, ami két másik gondolatba vetett hitet feltételez:

Egyrészt egy számunkra ismert vagy ismeretlen – előbbire példa lehet Karl Marx elképzelése, amely szerint a történelem célja a szocialista társadalom elérése, utóbbira például Isten országának elérése – végpont felé való törekvést, azaz magának a végpontnak a feltételezését, ami megnyitja a lehetőséget az endista felfogások előtt³²⁶. Másrészt azt, hogy a történelem, azaz az emberi civilizáció célja, a „Miért?”-re való válasz magában a haladásban, a végpont felé haladásban keresendő.

Tehát első nekirugaszkodásra a történetfilozófia csak látszatra jutott túl a teleologikus felfogáson. Ha azonban eltekintünk ettől a dilemmától, észrevevessük a törekvést, amely ok és okozat láncolataként kívánja feltárni az összefüggéseket. Amennyiben az Adam Smith -féle „láthatatlan kezdet” nem azonosítjuk egy felsőbb hatalommal, amely determinálja a fejlődés irányát, a haladás eredményeit, könnyebb megérteni a hegeli gondolatot, amely beleilleszkedik az európai filozófia ókori hagyományába is, mégpedig, hogy a dolgok nem véletlenszerűen történnek, tehát a történettudomány nem pusztán a megtörtént dolgok felsorolásával, hanem az összefüggések feltárással kell, hogy foglalkozzon. Ily módon a történelem belső logikája nem a törvényszerű előrehaladást jelentené egy obskúrus végcél felé, hanem az arisztotelészi logikához nyúlva vissza, amennyiben egy esemény egyszerre lehet ok és okozat.

A probléma az lett, hogy az okozatosság feltételezésével könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy a „jelen” pusztán a „múlt” okozata, tehát nem áll módunkban

³²⁵ Hegel (1770-1831) A vallástörténeti-teológiai témát a filozófiai racionalizmus nevében közelítette, (1807) A szellem fenomenológiájában.

³²⁶ JACQUES DERRIDA (1930, El-Biar, Algéria – 2004. Párizs) In: Stuart Sim: Derrida és a történelem vége. Alexandra kiadó, 1998. Yoshihiro Francis Fukuyama (Chicago, Illinois, USA, 1952. október 27.-től) : *A történelem vége és az utolsó ember*. 1992. Harvard

befolyásolni a mibenlétét, ami a determinizmusba vetett hithez vezethet és felmentést hordoz hibás, avagy erkölcsileg nem megfelelő lépéseinkért. Ezért ennek a felfogásnak a XX. századra a történet szemlélet inkább látta a buktatóját, mint az erőnyeit, mivel alkalmat adhat rá, hogy a történelmet determinisztikusan szemléljük, amiből logikusan következhetne, hogy a jelenlegi cselekvéseink is a múlt által elrendelt úton haladnak, amelytől végső soron nem térhetünk el. Ennek morális vonatkozásai azonban nem teszik lehetővé, hogy olyan történetfilozófia határozza meg a történetírást, amely alkalmat adhat bármilyen felmentésre.³²⁷ Így kerülünk vissza a korábban említett tacitusi gondolathoz az általános erkölcsi törvényről. Tehát a történetírás jellemzője egyrészt az okozatiság megtalálása az események között, másrészt egy általános törvényre, a moralitásra való hivatkozás.

A történetírás dilemmája, hogy egy megtörtént esemény kapcsán, kauzális alapon választ adjon a „Miért?”-kérdésre, éppen ekkora probléma a történetírónak, hogy választ találjon a történelem miértjének kérdésére. A választ több fázisban és permutációkban létezik. Az első fázis az ókori történetírók, a történetfilozófia ókori gyökerei kapcsán Hérodotosznál a kauzalitás, mint magyarázat a történetekre, a később elkerülendővé teendő az ismétlődést, Tacitusnál az erkölcs magasabb vezérlő elvének (vagy annak hiányának) kimutatása. A második fázis a középkor teleologikus megközelítése, az – azóta is nehezen megkerülhető, mert hagyományainkban mélyen gyökerező hit – egy magasabb hatalomba vetett hit. A harmadik fázis a felvilágosodás korának az ókori filozófia logikáját is felelevenítő kauzális magyarázatai. A felvilágosodás utáni történetfilozófusok a kauzális és a teleologikus megközelítést ötvöztve a haladás eszményének kimutatására (is) használták a történetírást.

Kimutatható, hogy a történetíró által élt politikai/társadalmi helyzet hatással volt a haladásfogalom definiálására, azaz a teleologikus végcél, a haladás iránya, a szabadság, az egyenlőség, avagy a történetfilozófus saját kora és helyzete által a legfontosabbnak tartott eszme felé haladt. A huszadik század morális válságai elevenítették fel az általános erkölcs igényét és az erre való hivatkozást, ami magában foglalta minden determinizmussal vádolható gondolatmenet negligálását³²⁸.

Másrészt a huszadik század harmadik harmadának eszmei útkeresésében visszakanyarodott egy teleologikus eredetű nosztalgikus végpontkeresés felé, hogy

³²⁷ Id. Popper

³²⁸ Karl Popper és az általa historicizmusnak nevezett (bélyegzett) gyűjtőfogalom. (*Poverty of Historicism* (A historicizmus nyomorúsága).

egyszerű választ adhasson a korszak bonyolultsága miatt bonyolult kérdésre, mi a történelem célja? - így születtek az endista megközelítések³²⁹.

Mivel így kimutattuk, hogy a történetfilozófia korszakos változásaira az adott korszak politikája, társadalmi körülményei, preferált eseményei hatással voltak, logikus feltételezés, hogy a történeti megközelítés módja viszonythatással volt a politika alakítására a politikai filozófia alakításán keresztül, ami bizonyítaná a hipotézist, hogy a történelem felfogásának a módja befolyásolja a történelmet.

³²⁹ ismét Derrida és Fukuyama

4.2. Az eszmetörténet és a politikai filozófiák kapcsolata, a politikai filozófia, mint az intézményépítés módját befolyásoló szempont

Amennyiben a történetfilozófia alakításában a történetíró mindenkori helyzete szerepet játszik, hatással van rá az aktuális politikai és eszmei környezet, tehát közvetve az a politikai filozófia, amelynek kialakításához a filozófus (vagy politikus) igénybe vette a történetfilozófia, vagy eszmetörténet eredményeit, így a két gondolati irány annyira összefonódott, hogy gyakorlatilag a tyúk és a tojás dilemmájával kerülünk szembe. Éppen ezért most a politikai filozófiák történelemszemléletre gyakorolt hatását tekintjük át, ahogy eddig az eszmetörténet politikára tett hatását figyeltük meg.

A történetfilozófiával ellentétben a politikai filozófiák nem a „Miért?” - hanem a „Hogyan?” - kérdésre keresik a választ. Ahogy Hérodotosz a görögök és perzsák háborújának okait kívánta felderíteni, Platón³³⁰ a társadalomban élő ember vezetésének mikéntjét, az arra vonatkozó legjobb megoldást kereste. A történelemmel való kapcsolatot tehát egyrészt a kortárs gondolkodó saját történelmi(vé vált) eseményeire adható megoldás módjának keresésében, másrészt a javasolt megoldás későbbi alkalmazásában, hatásában található meg. Így a politikai filozófiák a történelem alakításában az eszmetörténetnél közvetlenebb tényezők. Egyszerre vannak kapcsolatban a múltjukkal, amely kialakította őket, és jövőjükkel, amelyre hatni igyekeznek.

A politikai filozófiák kialakítóiban közös, hogy a társadalmi problémára, amellyel foglalkoznak, olyan intézmények kialakításában látták a megoldást, amelyek e célnak megfelelnek.

Ez a társadalmi probléma Platónnál a polisz rendszer válsága volt, munkáját folytatva Arisztotelész³³¹ már az emberek jólétéből indult ki és az állam jólétének mikéntjét ebből a percepcióból vizsgálta. Később, a Római Birodalom hanyatlásának idején merült fel a probléma, hogy a birodalom összeomlása hogyan ne temethetné maga alá a még nem intézményesedett egyházat, ezzel Szent Ágoston³³² szembesült és munkáját e kérdés megoldásának kísérlete határozta meg. Vele ellentétben Aquinói

³³⁰ Platón: Az államférfi; Politeia

³³¹ Nikomachoszi Etika; Politika

³³² De Civitate Dei

Szent Tamás³³³ gondolkodásának homlokterében már inkább szellemi kihívás állt, a görög filozófia racionalitását igyekezett integrálni saját korának teológiai gondolkodásába. Erre Albertus Magnus indította, aki megismertette vele Arisztotelész tanításait, így a scholasztika politikai filozófiájának felfogásában a tudományos racionalitása és a teológiai kinyilatkoztatásosság az igazság kettőségeként keveredhetett. William Okham ennél tovább ment fejtegetésében, a ferences rend mellett írott munkájában az államformák kérdéséről a politikai irányítás és a hatalom kérdései felé vezette a politikai filozófiát, felvetve a kérdést: hogyan kell irányítani? Machiavelli³³⁴ kiinduló problémája már ennek az új kérdésnek felelt meg, az erkölcs megrendülését, a politikai harc éleződését, igyekezett feldolgozni a XV. század végi Itáliában a helyes politikai irányítás kérdésére keresve a választ. Ennek megfelelően kiindulópontja az alapvető emberi gyarlóság volt. A polgári forradalom újabb társadalmi kérdéseket vetett fel, ezeket Thomas Hobbes³³⁵ a fejlődő természettudományos gondolkodás módszerével igyekezett megoldani. Mindez visszautalt a platóni gondolati gyökökhez, amelyek az állam irányításának különböző módjai között a legmegfelelőbbet keresték, így Montesquieu³³⁶ a „helyes” politikai fejlődés mintáit a történelemben kereste, a politikai intézmények és szokások összehasonlításával vélte megtalálni, egyúttal meg kellett oldania a hatalom megosztott működésének problémáját, amelyet vizsgálódása felvetett. Az útkeresés dilemmáin Hegel problémája mutatott túl, aki a már kialakult polgári társadalom belső konfliktusaira keresett gyógyírt, mint a túlzott szegénység és az egyéni önkény kialakulására. Hasonló problémát feszegetve, John Stuart Mill³³⁷ gondolatainak középpontjában már a szabadság állt, az egyéni szabadság éppúgy, mint a választás szabadsága, amelyekben a szociális problémák megoldásának lehetőségét látta. A Mill által is érintett, az ipari forradalommal létrejött, és egyre növekvő társadalmi anomália képezte Karl Marx³³⁸ gondolkodásnak kiindulópontját, aki ezek kezelésére a munkamegosztás és a magántulajdon rendszerében teendő változtatásokat javasolt. Alexis de Tocqueville³³⁹ a társadalmi különbségek fokozatos megszűnését, az életfeltételek egyenlősödését, és ezek alapján egy széleskörű választójogon és képviselőten alapuló rendszer létrejöttét kora általános tendenciáiból következő

³³³ Az Isten hatalmáról; A fejedelmek kormányzásáról; Summa Theologiae

³³⁴ A fejedelem

³³⁵ Leviatan

³³⁶ Perzsa levelek

³³⁷ Thoughts on Parliamentary Reform; Dissertations and Discussions

³³⁸ A polgárháború Franciaországban; Töke; Kommunista Kiáltvány

³³⁹ Az amerikai demokráciáról

törvényszerűségnek tartotta, a problémát számára az jelentette, vajon az európai államok képesek lesznek-e demokratikusan megszervezni politikájukat, valamint a népszuverenitás elvének érvényesülését kereste a különböző hatalmi ágak munkájában. A kapitalista gazdaság által indukált társadalmi problémák politikai kezelésére és megoldására törekedve Max Weber³⁴⁰ egyik kiindulópontjaként arra a kérdésre kereste a választ, vajon a kapitalista rendszer kialakulása miért éppen Nyugat-Európában ment végbe; Az állam és annak szervezetének leírásával azért foglalkozott, hogy meghatározhassa a hatékony intézményi működés feltételeit. Tudományos munkásságának jelentős részét a vallásszociológiai kutatások alkotják. Ezek alapkérdése, hogy hogyan hatottak a különböző vallások a társadalomra, a politikára és a gazdaságra. Webernél a gazdaság, különösen a kapitalista gazdaság kifejlődése, a modern gazdaság kialakulása függ az adott társadalom vallási nézeteitől. Ehhez némileg kapcsolódik jelen dolgozatnak az a feltételezése, hogy a vallások logikai rendszerének meghatározó vonásai befolyásolják az intézményépítés módszereit is.

Az tehát már nyilvánvaló, hogy az európai eszmetörténet kiemelkedő alakjai a saját koruk problémáira keresték a választ, de vajon ezek a válaszok is mutatnak-e szabályosságot? A válasz igen, mégpedig a kezdetektől fogva. Végigtekintve az európai politikai filozófiák történetén azt tapasztalhatjuk, hogy már Plátón is az általa feltett kérdésre, vagy másként fogalmazva, gondolkodásának kiinduló problémájára a tökéletes felépítésben és kidolgozásban találta meg azt az intézményes rendszert, amely az általa leírt, bár hipotetikus konstrukcióban megoldást kínált. A választ tehát a Hogyan kérdésre röviden így adta meg: alkotmányos reformok útján. Az öt követő Arisztotelész szintén a legjobb törvényeket és intézményeket kereste, módszerül pedig előbb korának alkotmányait hasonlította össze, hogy megtalálja bennük az áhított „rend” alapját. Platónnal ellentétben nem a nevelés jelentőségéből, hanem az emberi természet értelmezéséből és az erények leírásából indult ki, mert az emberi lét célja – szerinte – a jó, a jó élet, azaz a boldogság, amely elérési módja az erényekkel összhangban álló cselekvés, így a törvények betartásának alapja nem az ésszerűség, hanem a megszokás, tehát a politikai megfontolásokat, a szokásokat a szokás kell, hogy támogassa. A rend maga az intézményes rend, aminek megtestesülése az „alkotmány”, amely a városállam felett áll és egyenlőnek kell lennie a kormányzással. Alkotmánytipológiájában találjuk meg a „mód-problémájának” megfogalmazását, az általa elvetett, illetve leginkább

³⁴⁰ Gazdaság és társadalom; A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme

kritizált típus, a demokrácia leírásában: „korrupt, féktelen, elfajzott tömeguralom”³⁴¹, amelyre a kínált megoldás volna a politeia, mint az arisztokrácia és a demokrácia ötvözése. Arisztotelész folytatta e munkát, bár módszere különbözött, az ő konstrukciójában a „cél” is megfogalmazódik, ami a későbbi, meghatározóan teleologikus felfogás alapjául szolgál majd. A Politikában az államforma keresése így nem statikus, mint Platón Államában. Ágoston válaszában szintén a módszerre összpontosít, kiindulva a keresztény üdvözülés-történetből a történelmet lineáris folyamatként fogja fel, melynek iránya a megtisztulás, tehát a jó keresése, megtalálása felé kell, hogy tartson. Ebből következik megállapítása, hogy az emberi természetnek fegyelmezésre van szüksége, amely megvédi bűnös természetének követésétől, ennek a fegyelmezésnek a módja pedig az állam, az állam intézményeivel, amelyek kényszerítenek, büntetnek és fékezik az önzést, amivel elősegítik az eltérő érdekek közötti fegyvernyugvást, amit Ágoston a békével azonosít. Ez a kettősség a teleologikus szemléletben válik harmonikussá, amit így a teológiai üdvözülés-tanon kívüli felfogásban Szent Tamás tett folytatólagossá az európai gondolkodásban, mint a társadalom vezetésének legfőbb célját is meghatározó alapelvet. A zsarnokság türének lehetőségében, ugyanis felveti, hogy a keresztény ember az uralkodói zsarnokságot erényesen, isten akaratából eltűrheti. Az ellenállás erkölcsi szükségszerűsége és az alázat, szerénység és engedelmesség erényei között nehezen talált harmóniát, így a tudományos-teológiai felfogás keveredik jogfelfogásában is, ahol természetjogi és teológiai elemeket is találunk, ez sajátos módon az emberi jogokra való hivatkozásnak első kísérletét eredményezi. Ágoston megoldásra váró problémái között nem szerepelt még az önkényuralom, így az uralkodó természetétől sem idegennek, sem elítélendőnek nem tartja, ennek megítélését Istenre bízta. Okham már ezeket a teleológiai és természetjogi kritériumokat alkalmazza az uralkodóra, hogy következtetéseit leírja, Hobbes pedig az említett természetes jog eredetén kezdi fejtegetését, Locke³⁴² pedig saját helyzetét kénytelenül vizsgálódása részévé téve a természetes szabadság eredeti állapotának feltételezése miatt jut arra a következtetésre, hogy az állam célja a közjó, amelyből levezeti következtetéseit, amelyek a törvényhozó szervezet védelmét helyezik előtérbe, így oldván meg a társadalmi problémát, amely korának és saját személyének alapvető fontosságú volt. Montesquieu választát szintén az előtte járók eredményeire építi, megállapítva, hogy mindez feltételez helyes és helytelen politikai fejlődést,

³⁴¹ Ld. Politika

³⁴² Két értekezés a polgári kormányzatról;

amelyek megkülönböztetésére a társadalom számára való hasznosságot és az ésszerűséget ragadta meg, itt is jelen van tehát az általános, mindenk felett álló törvény, amely alapja minden későbbi fejtegetésnek, kormányzáspolitikájában szintén a minden egyéb feletti vezérlő elvet igyekszik megtalálni. amelyet közvetítő hatalmakkal, intézményekkel ért el. Innentől már csak a válaszok különböznek a gondolkodás módszere szinte azonos, az egymásra épülő elméletekben Hegel szintén a saját korszakára adandó választ keresve az egymás ellen küzdő társadalmi rétegek érdekei közötti kapcsolatot, valamint az egyén létét és érdekeit emelte ki, Mill a nyilvánosságot, az elosztás közös újragondolását, Marx a nép és állam elkülönítését, a társadalom gazdasági alapú újraszervezését, a centralizációt, a hatalmi ágak egyesítését látta megoldásnak. Tocqueville analitikus megközelítésében az észak-amerikai demokratikus rendszer intézményeinek és szokásainak megismerésével és leírásával inkább az arisztotelészi módszertanhoz állhat közel, amely a korának létező százötvennyolc alkotmányát összehasonlítva keresett alternatívát. A politikai filozófiák művelői között Weber volt az, aki visszatért a felvilágosodást megelőző filozófusokhoz és gondolkodása módszereként nem a természettudományos logikát hanem ismét az emberi természet ismeretét és annak szükségleteit állította előtérbe.

Tehát megállapíthatjuk, hogy az európai eszmétörténet kiemelkedő gondolkodói hasonló módszerekkel igyekeztek megválaszolni, életükben hasonlóan felmerülő kérdéseket.

Vajon a válaszok is kirajzolnak egy szabályos utat?

Arisztotelész magukra a kívánt törvényekre is tett javaslatot, a születésszabályozástól a pénz szerepének csökkentésén át a magántulajdon védelméig, valamint kiemelt két állami intézményt, az adófelügyeletet és az erkölcsrendészetet, mint olyanokat, amelyek az ideális államban a boldog életet elősegíthetik. Szent Tamás már merült el ennyire a részletekben, ő beírta azzal, ha az „intézmények szabadok”, ugyanis ezeket szabad emberek kormányzására képzelte el, a rabszolgaságot elítélte és az uralkodó megválasztására a szabad emberek véleményének figyelembevételét tartotta fontosnak, bár javaslata szerint az uralkodót körül kell vennie a nemesek tanácsadó testületének. Okham javaslatának is korábbi vizsgálata szolgált talajul: mivel arra a következtetésre jutott, hogy a nép jóléte a legfőbb cél, az uralkodó felelőssége szerinte számon kérhető. Ezzel a megállapításával Hobbes ellentétes véleményre jutott, a problémára adott válaszában az uralkodó az állam, az intézmények az ő jogkörei. Locke a hatalmi ágak bontását javasolta, és ezek szerinte kölcsönös ellenőrzés alatt kell, hogy

tartsák egymást, így adott teoretikus hátteret a brit parlament és az alkotmányos monarchia. Mivel a hatalom korlátozására csak egy másik hatalom képes – jutott gondolataiban következtetésre Montesquieu, a korlátozásra pedig úgy látta, szükség van, ezért osztotta az előbbi szemléletet, megtoldva azzal, hogy a helyi testületek egyén és állam között állva egyrészt közvetítő szerepet töltenek be, másrészt ellensúlyozhatják a hatalom abszolutizmusát. Az ellentétes következtetés sem késett sokáig, Hegel a hatalom újracentralizálásától remélte, hogy egységet parancsol kora széthúzó világában, a szuverenitás és a testületi jogok intézményeitől reméli, hogy a túlzott hatalmat megakadályozzák, így igyekszik elérni egy, a hadakozó társadalmi erők fölött erősen és függetlenül álló államot. Mivel Mill következtetése a széles nyilvánosság volt, a nevelésben látta annak biztosítékát, hogy a társadalom legszélesebb köre vehessen részt a diskurzusban, ekképp biztosítva a politikai intézmények legitimitását. Mivel Marx a politika konkrét intézményeiről nem szólt, ezt csak későbbi követői igyekeztek kidolgozni, ezért, bár e felsorolásból nem maradhatott ki, nem tekinthető a szó szoros értelmében politikai filozófusnak. Weber szemléletében az intézmények csak hatékonyságuk alapján csoportosíthatók, így az államformák az uralom gyakorlásának technikáivá válnak.

Végigtekintve a politikai filozófiák fejlődésén azt tapasztaljuk, hogy a gondolkodás kiindulópontjául az adott korszak egy társadalmi problémája szolgált, amelyre előbb magyarázatot, majd megoldást igyekeztek találni. A megoldások közös vonása, hogy a politikai intézmények átalakításával, létrehozásával elérhetőek. A felsorolt politikai filozófusok hatása így nem pusztán gondolkodástörténeti jelentőségű, hanem az európai történelmi fejlődést is befolyásolták azokon az intézményeken, államtípusokon és megoldásokon keresztül, amelyeket követőik felhasználtak.

Az individualizáció, az egyén szabad akaratába vetett hit, a közös fogalma és elérésében az egyének szabad és önálló cselekvésének megengedése, a „láthatatlan kéz”, avagy a felsőbb hatalom befolyásába vetett hit a politikában, gazdaságban, a társadalom felfogása független és szabad személyek közösségeként, a történelem céljába, fejlődésébe vetett hit – ezek az alapok, amelyeket a filozófia az európai típusú államfejlődés, politika, történelem fundamentumává tett.

4.3. Az „ázsiai történetszemlélet” és intézményrendszer filozófiai alapjai

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy nincs egy darab átfogó, ázsiai filozófiai rendszer, habár az ázsiai gondolatörténet két meghatározó alapjával, a konfucianizmussal, illetve a buddhizmussal fogok foglalkozni, amelyek szellemisége és rendszere nagy hatással volt az ázsiai kultúrák eszmetörténetére, és – mint majd látni fogjuk – politikai modelljeire. Azonban az említett gondolatörténeti irányok – és természetesen vallások – annyi variánsban váltak részévé az ázsiai kultúrának, hogy nem merném egységes gondolatörténeti modellként leírni őket, mint egy egész Ázsia gondolkodását meghatározó rendszert, csupán felhívom a figyelmet fontosságukra a kontinens kultúrája és politikatörténete, filozófiatörténete szempontjából. Nem is jelenthetem ki, hogy egyedüli befolyásuk alakította volna Ázsia filozófiai rendszerét, hiszen sem a hinduizmussal, sem az iszlámmal nem foglalkozom e dolgozat keretein belül. Ennek oka egyrészt, hogy az iszlám, és annak a politikatörténetre, a politikai filozófiára tett hatásainak vizsgálata önálló elemzés tárgyát képezheti – és képezi is sok kortárs elemzésben – azonban, különösen az iszlám délkelet-ázsiai gyakorlóinak felfogásáról, talán még az e vallást és filozófiát behatóan ismerő kutatók közül sem vállalkozna mindenki. Másrészt a hinduizmus különleges története, amely nem térítővallás lévén kevésbé tette szükségessé, hogy konkrét szerepet vállaljon a – jobb szó híján – politikai filozófiának nevezett területen, habár több ezer éves története nyilván az általa érintett kultúrák alapjáig nyúló hatást tesz a gondolkodásra, ezeket az effektusokat igyekszem leszámazottján, a buddhizmuson keresztül tetten érni.

A konfucianizmus gondolati rendszerét tekintve két alapvető sajátosságra leszek most tekintettel, egyrészt a Konfuciusz korára jellemző és a tanításai alapján befolyásolt társadalom-felfogásra, ami természetéből fakadóan alapvetően befolyásolta a politikai rendszert, másrészt a konfuciánus logikára, annak is az alapvető eltérésére az Európában megszokott arisztotelészi logikától.

A konfucianizmus kiindulónak tekinthető gondolatata, hogy mivel a világegyetem harmonikus, az embernek, mint ennek részének szintén harmonikus lénynek kell lennie, ebből következően eredendően jónak látja az embereket, akik a későbbi hibákat is elkerülhetik, ha a „helyes” ismeretekkel vétezik fel magukat,

amelyek megvédik őket a „téves” következtetésektől, így a „téves” viselkedéstől. A „helyes” ismeretek megszerzésének módját a történelem tanulmányozásában látja, azaz az őskor, Kína ókorának megismerésében, amely korszakot idealizálja mind társadalmi rendjében, mint erényeiben.

A patriarchalis társadalomban az első kötelességként a szülők tiszteletét emeli ki, mint a kegyelet és az engedelmesség erényeinek alapját. Ehhez kapcsolódik a második kötelesség, az ősök tisztelete, ami a szülők halála után való kötelesség. Ezeknek egyik folyománya a szertartásokban jelenik meg, másik következménye pedig akkor válik nyilvánvalóvá, amikor az erkölcs fenti alapját az egész társadalomra kiterjesztve, általános érvényű kötelezettséggént értelmezi. Azaz megteremtí a fennálló társadalmi rendet legitimáló filozófiai alapot, az apa-fiú kapcsolatot az úr-alattvaló kapcsolattal hozva szinkronba és ezzel kijelentve az efféle kapcsolatokból adódó kötelességeket.

Előfeltételként a méltóság, a nagylelkűség, az őszinteség, a szorgalom, és a jóság erényeit emeli ki, amelyek megléte a műveltség mértéke és az illem alapvető követelménye. Az illet tudó és tiszteletteljes magatartást pedig abszolút társadalmi normaként állítja követői elé.

A helyes viselkedés vezetheti az embereket és rajtuk keresztül a társadalmat igazságosságához – állítja –, az igazságosságot pedig mindig felülről lefelé kell gyakorolni, tehát az apának a fiúval, az uralkodónak a társadalommal, a feljebbvalónak alárendeltjével szemben, hogy a jutalmazás a helyes, a büntetés pedig a helytelen cselekedetek következménye legyen.

Mindezt felsőbb transzcendentális hatalom említésének elkerülésével írja le, pusztán a társadalom, a család helyes működésére vonatkozó belső mozgató erőként, amelyet maguk a társadalom, illetve a család tagjai fejtenek ki. Így tehát a tökéletes bölcs ismérve, hogy helyes a magatartása, az Ég parancsainak, a feljebbvalóinak, és a múlt bölcsjeinek veti alá magát.

Azonban a konfucianizmus etikája nem az emberek személyes kapcsolataira teszi a hangsúlyt, nem egy-egy bölcslet akar a helyes útra mozdítani, hanem az egész társadalmat, akiknek bizalma segítené a helyes magatartású uralkodót, és az uralkodó helyes magatartása könnyítené a társadalom életét.

Könnyű megérteni, miért volt Konfuciusz számára olyan alapvető fontosságú a harmonikus és bizalmon alapuló, irányítható társadalom és a helyes uralkodói

magatartás, ha figyelembe vesszük, hogy a Tavasz és Ősz korszakában élte életét³⁴³. A Han korszakban³⁴⁴ a konfucianizmus államvallássá formálása, mint a legitimáció filozófiai forrása segítette tanításainak fennmaradását, az Ég fiának fensőbbségében és felhatalmazásában a hatalom alapját mélyen meg lehetett vetni, a konfucianizmus szövegeit ismerő és értelmezni tudó tudósok pedig a társadalom vezető rétegévé váltak. Ez, és a hivatalnokvizsga alapján történő kiválasztás lehetőséget adott az egyéni előrelépésre és a fennálló társadalmi rendet támogató széles vezetőréteg kialakulására is. Konfuciusz kultuszában talán a mester szellemének évente kétszer a császár által bemutatott áldozat volt a leglátványosabb elem, amelynek jelentőségét mutatja, hogy három évvel a császárság bukása után Jüan Si-kaj³⁴⁵ fontosnak tartotta bemutatni az áldozatot. Ez egyben megmutatja a konfucianizmus továbbélésének útját is, amire a későbbiekben részletesebben ki fogok térni.

Az eszmék, amelyek ebben a továbbélésben különös szerepet játszanak, és amelyek eltérnek az európai filozófia útja által kijelölt fejlődési modelltől egyrészt a legitimáció tiszteleten és illemlen alapuló felfogása, másodszor a történelemnek, mint a tudományos megismerés eszközének használata, harmadszor a konfucianizmus által indukált logikai rendszer különbözősége az általunk elsősorban használt arisztotelészi logikától.

Az elsőként kiemelt különbözőséggel kapcsolatban észre kell vennünk, hogy az európai gondolkodástörténet scholasztikus hagyományától eltérően a konfuciuszi társadalom feje nem az Úr kegyelméből uralkodik, hanem maga az Ég fia, azaz önmagában hordozza azt a fensőbbiséget, amellyel egy európai uralkodót „csak” felruháznak, tisztelete önmagától értetődő abszolútum, mint a szülőké, az életre születéssel egyszerre adódik. A társadalom illem-elvűsége ebből a tiszteletből következik, azaz a szülők tisztelete kiterjed időben az ősök tiszteletére, horizontálisan pedig az idősebb testvér, azaz a családból kiterjesztve, a feljebbvaló tiszteletére. Tehát a rendszer alapja a családi kötelék feltételezése a társadalom minden tagja között, tekintet nélkül azok rangjára és életterületére, ami befolyásolhatja gondolkodásunkat, amikor például a Kína területén kívül élő kínaiak³⁴⁶ helyzetét igyekszünk értelmezni. Másrészt, ám ehhez kapcsolódóan egy olyan társadalom, amely önmagára, mint egyének egymástól kölcsönös függésben lévő csoportjára, családjára reflektál, nem lehet nyitott

³⁴³ Születését i.e. 551-re teszi a hagyomány

³⁴⁴ i.e. 206/202- i.sz. 220

³⁴⁵ Yuán Shikái

³⁴⁶ overseas chinese

az individualizáció olyan mértékű népszerűségére, az egyén olyan kultuszára, mint amely az európai – és a modern észak-amerikai – civilizációt jellemzi.

A másodikként kiemelt különbség, a történelem használata, avagy a történelem felfogása. Egyrészt a nyugati történetírás számon kérheti az ázsiai történetíróktól a nyugati történetírás módszertanát, hiszen nem találkozhatunk olyan értelmező-jellegű feljegyzésekkel, amelyek a megtörtént események lejegyzésén és így megőrzésén túlmutatnak, habár az emlékezetből (feljegyzésekből) törölt események nem egyszerűen adnak módot értelmezésre, ezt a munkát a helyi történetíró nem végzi el, nem is tartja feladatának. Azonban értelmetlen olyasmit elvárni az említett történetíróktól, ami nem is szolgálná a történelemfelfogásuk szerinti szükségességet. Konfuciusz kijelenti, hogy a helyes és téves viselkedés tanulási folyamatában kap szerepet a történelem tanulmányozása, azonban nem foglalkozik más korszakkal, mint az általa aranykornak tekintett kínai ókorral, ahonnan a pozitív magatartásmintákat reméli meríteni. Tehát a történelem nem ok-okozati egységeként, hanem példatárként szolgál, hogy a mindenkor jelen lehetőségei között megtalálhassa a művelt ember a kerülendő és a követendő magatartási formákat, így élve a saját életét helyesen. Ez az európaiktól különböző tanulási és tudomány-módszertani struktúrát indukált, amelynek a következménye egyrészt a szó szerinti tanulás, másrészt az értelmezés szükségtelensége a történelem, mint tudomány területén. Azon kívül, hogy mindez lehetséges magyarázatot adhat a gyakran csodálkozva feltett kérdésekre a két(?) kultúrkör különbözőségeiről, nyilvánvalóvá teszi az eltérések szükségszerűségét a történettudományból kiinduló egyéb tudományterületeken is, amilyen többek között a politológia vagy a nemzetközi kapcsolatok. Habár észre kell venni, hogy a modern ázsiai történetírás nyugati terminus technikusokat is átvéve, módszertanában nem tér el a nyugati történetírástól, ez azonban relatíve új, a dekolonizáció időszaka utáni jelenség, és jobban mutatja az interiorizált európai hatást, mint a korábbi fejlődési modellt.

Harmadszor a logika, mint a filozófia kiemelt alterülete esetében az eltérést a történettudományra is visszavezethetjük, amelynek feljegyzése nem a kauzalitás keresésén alapult, azonban ennél mélyebb a rés a két felfogás között. Amíg az európai logika – legyenek bármilyen széles skálán is a változatai – kiinduló pontjaként az arisztotelészi logikát tekinti, amely kizáró választó logikaként jellemezhető, addig a konfuciánus logika megengedő választó. Azaz amíg az arisztotelészi logika A és B közül A-t vagy B-t találja helyesnek és a másikat éppen ezért helytelennek, addig a konfuciánus logika A és B szembenállásában elképzelhetőnek tartja, hogy A, hogy B,

hogy A is és B is, valamint hogy C a helyes. Talán nem is szükséges megemlíteni, hogy bármely tudományos rendszerben ilyen szintű kiindulópontbeli vagy gondolkodás-módszertani eltérés akkor is különböző következtetéseket indukál, ha a kulturális csere (eufémizmussal hivatkozva a kolonizáció és dekolonizáció éveire) folyamán a modern tudományok, mint a közgazdaságtan vagy a politológia vizsgálatát azonos módszertan szabályai szerint követjük is.

A buddhizmus, amelyet korai időszakában felfoghatunk a bráhminizmust megreformáló irányzatként is, amely reformot a bráhminok társadalmi hatalmának csökkentésével ért el, amikor kijelentette, hogy az egyéni vallásgyakorlás, meditáció elvezetheti a hívőt a megtisztuláshoz és a nirvánához, társadalomra tett hatásában hasonló jelenségeket mutat a fent leírtakhoz. Habár az egyén szerepe itt hangsúlyosabb a konfucianizmus rendszerében megkívánnál, a klasszikus mahájána buddha-eszmény nem az ön-buddha, hanem a már megvilágosodott, így a létforgatagból kiszabaduló lény, bodhiszattva kegyes visszatérése a társadalomba, hogy a még nem megvilágosodottakat tisztán látásával segítse, tanítsa. Ekképpen a buddhizmus végső eszménye a felemelkedő egyén, aki azonban nem öncélú, hanem a kollektív jóért tevő tagja a társadalomnak, emberiségnek.

A buddhizmus politikai modellekre tett hatásai még mindig alulkutatottak. Saját korábbi kutatásaimra alapozva merem megállapítani, hogy a mahájána buddhizmus tibeti változatában a buddhizmus már a teokrácia korszakát megelőző időkben is meghatározó szerepet kapott a politika alakításában és a törvényalkotásban, azonban erre nem a nyugati-felfogású történelemszemlélet, történeti elemzés, hanem a saját vallástörténete, a vallási szövegek elemző értelmezése vezette. Ehhez az értelmezéshez a későbbiekben segítségül hívta a kolostor-történeteket, és a történeti életrajzokat is, azonban szintén nem kauzális megközelítésben értékelte ezeket, hanem példaként, a történeti személyek és példaképek elsősorban vallástörténeti és filozófiai jellegű munkáinak sorba vételén és megismerésén át.

A konfucianizmusához hasonlóan a buddhizmus sem egyetlen eredő pontból egy meghatározható végpont felé tartó egyenesként tekinti a történelmet, sőt ezt a kérdést a konfucianizmusához hasonlóan értelmetlennek és haszontalannak találja, ami elvonja a figyelmet a fontos kérdések, például a szamszárából³⁴⁷ való megszabadulás gondolatától. Miért is kellene egy elképzelt, vagy illuzórikus világ kezdetéről és végéről

³⁴⁷ a lét körforgásából

elmélkedni? A kezdete, talán amikor éppen ezt kezdem észlelni, a végét pedig az jelentheti, ha megszabadulok ettől az érzéseim által továbbított tévedésemről. Így tehát sem a konfucianizmus, sem a buddhizmus nem képes követni azt a teleologikus gondolatmenetet, amely a nyugati filozófiatörténet és történetsszemlélet sajátja, és amely befolyásolja a politikai filozófiákat, amelyek alapján kultúránk politikai építményeit működtetjük, ugyanis ebben a konstrukcióban nincsen egy megadható irányú A-tól B-felé mutató fejlődési útja a történelemnek. Nincs az emberi életéken átmutató kezdet és vég, a fejlődés emberfeletti irányát, az abba vetett hitet annak teleologikus módján nem táplálja semmi. Ez pedig sok európai filozófiai konstrukció lába alól kivonhatja a talajt. Ha ugyanis nincsen egyetlen „elérendő” teleologikus cél, akkor mihez képest fejlett vagy fejletlen egy berendezkedés, egy társadalom? Ha nincs apokalipszis, akkor egyik ősrobbanástól a másikig, a harmadikig, akármeddig módunk és lehetőségünk van az egyéni fejlődésre, tisztulásra, ami nyilván visszahat majd az általunk alkotott társadalom állapotára, azonban ez a mi kegyes tetteink okán van így és nem a társadalom támogatja az egyént, hogy minél nagyszerűbbek legyünk, mire elérjük a „cél”, az ideális társadalmat. A buddhista logikával kapcsolatban pedig ki kell jelentenünk, hogy szintén az arisztoteliszi logikától eltérő, megengedő-választó logikák közé tartozik, amire talán a legegyszerűbb az elefánt-példázat.

Amennyiben azonban nem igény az ideális társadalom elérése, a politikai filozófia európai rendszere gyakorlatilag értelmét veszti, a dinamikus európai modellhez képest, a társadalom statikusként jellemezhető, ami a két kultúrkör alapvető különbsége. Mindennek ellenére a dekolonizáció ideje óta a nyugati politikai filozófiák által kitermelt politikai és gazdasági irányok és intézmények működnek valamilyen formában a konfucianizmus és buddhizmus befolyásolta társadalmakban is.

4.4. A nem Európa- centrikus világtételekről

Áthidalandó a szemléltetett európai történeti, történetfilozófiai felfogás, valamint az ázsiai fejlődésnek ebbe nem mindig illeszkedő produktumai közötti rést, az európai és ázsiai, illetve az arisztotelianus és konfucianus, vagy ágostoni és buddhista logika közötti különbségek észrevételén és elemzésén túl, az André Gunder Francra gyakran hivatkozó Giovanni Arrighi ajánl a két világtétele közötti megoldást, nevezetesen egy nem Európa-centrikus világtétele, amely lehetővé teszi, hogy politikátörténeti szempontból is elfogadható módon kreálhassunk egy, a mind a két filozófiai és történeti felfogást figyelembe vevő rendszert.

A dekolonizáció évei után felgyorsult ázsiai gazdasági fejlődésre nem adott megfelelő választ a nyugati indíttatásból kialakult történeti szemlélet, amely a globális gazdaság kialakulását a nagy felfedezések korától számítja, és a XV. századtól követi nyomon a gazdasági és politikai összefonódások történetét. Annak a sajátosan „keleti-típusú” gazdasági-politikai rendszernek, amely a „nyugati” világtételel importált szocialista, kapitalista, liberális modelleket a maga formájára és használatára átalakítja, olyan szavaknak modifikálva a jelentését, mint például a „demokrácia”, vagy a „regionális együttműködés”, meg kellett találnia azokat a nem csupán filozófiai, hanem történeti alapokat is, amelyekkel kombinálva a „nyugati” terminológiát és politikai, gazdasági módszertant létrehozta saját verzióját. Így visszafelé fordulva, tulajdonképpen utólag hozta létre azt a „nyugati” módszertannal leírt történelmet, amellyel a globális világkereskedelem kialakulását jóval az európai gyarmatosítás, a nagy felfedezések korszaka elé teszi. Habár magán a történeti emlékeken nem változtatott, azáltal, hogy a „nyugati” történetírás módszertana alapján fogalmazza meg, új tényezővé teszi az ilyen felfogásban dolgozó szerző, legyen bár „nyugati” vagy „keleti” származású³⁴⁸.

Így tett többek közt Hamashita Takeshi³⁴⁹, Kokut Erturk³⁵⁰, Dawa Norbu³⁵¹ vagy André Gunder Franc, Giovanni Arrighi, Böröcz József, hogy csak néhány kiragadott példát említsünk. Abban a szerzők egyetértésnek, és ez megmutathatja a nem Európa-

³⁴⁸ Arrighi, Takeshi, Selden ed.: *The Resurgence of East Asia*. London, 2003.

³⁴⁹ Hamashita Takeshi, *The Tribute-Trade System and Modern Asia*. In: Kawakatsu-Latham: *Japanese Industrialisation and the Asian Economy*. Routledge, 1994.

³⁵⁰ Kokut Erturk ed.: *Rethinking Central Asia: Non- Eurocentric Studies on History, Social Structure and Identity*. Cornell, Ithaca Press, 1999.

³⁵¹ Dawa Norbu: *Culture and Politics of Third World Nationalism*

centrikus szemlélet még nem teljesen kidolgozott történeti rendszerének alapját, hogy a világkereskedelem és így a globális világgazdaság kialakulása nem esik egybe az európai földrajzi felfedezések korszakával. Európa tehát a már kialakult világgazdasági rendszerbe az Amerikából importált ezüst és a technikai fejlődés révén vált képessé bekapcsolódni.

Mikorra teszi ez a megközelítés a világgazdaság rendszerének kialakulását? Franc a világtörténelmet helyezi a középpontba és megállapítja, hogy a korai civilizációktól kezdődően megfigyelhető az ismert világot átfogó gazdasági rendszerek kialakulása. Takeshi és Heita azonban továbbmegy és a Kelet-Ázsiában kialakult gazdasági rendszerre fókuszál, annak működését írja le. Ehhez hasonló megállapítást tesz Böröcz József, amikor azt hangsúlyozza, hogy a kereskedelmi rendszerek hálózatainak, a kelet-ázsiai, belső-ázsiai (Selyemút), közel-keleti, egymással kapcsolatban álló kereskedelmi rendszerek periferiáján helyezkedett el a középkori Európa, amelynek apró, belső kereskedelmi együttműködése a keresztes háborúk idején vált képessé felvenni a kapcsolatokat, amikor fizikai közelségébe került az említett területeknek³⁵².

Takeshi és Heita munkájára³⁵³ hivatkozva Giovanni Arrighi³⁵⁴ leírja Kelet-Ázsia Kína központú hűbér-ajándék alapú kereskedelmi rendszerét. Az elmélet szerint már ezer évvel ezelőtt a Kínához közeli tengereken folytatott kereskedelmi tevékenységet egy Kína központú hűbér-ajándék rendszer fogta össze, amely magában foglalta Japánt, Ryukyut, a délkelet-ázsiai országok egy részét³⁵⁵, és Koreát. A rendszerhez tartozó államok és kereskedelmi központok rendszeres ajándékküldő missziókat szerveztek a Középső Országba, ahonnan cserébe legitimációt, vagy legalábbis uralkodói címadományozó küldöttségeket és leiratokat kaptak.

Ez egybevág a XVIII. századból származó kínai érveléssel, amely Tibet sorsát is meghatározza a mai napig, ugyanis a tibeti uralkodó, a dalai láma és a Peking között hasonló, a kínai diplomácia beosztása szerint, második kategóriába tartozó alárendeltségi viszony élt. A mandzsu birodalom alattvalói között háromféle jogállást különböztetett meg: a közvetlenül a császári udvar befolyása alá tartozó kínai, vagy

³⁵² 2008. márciusában, az ELTE Történettudományi Doktori Iskolájában tartott előadása alapján

³⁵³ Takeshi, 1994 és *The Intra-Regional System in East Asia. 19-20th Centuries*, Cornell, Ithaka, 1995. és Kawakatsu Heita: *International Competitiveness in Cotton Goods in the Late 19th century. Britain vs India and East Asia*. In: W. Fisher-R.M.McInnis-J.Schneider: *The Emergence of a World Economy, 1500-1914*, 619-643 Wiesbaden, Franz Steiner Verlag

³⁵⁴ Kelet-Ázsia felemelkedése és az államközi rendszer elsorvadása. In: *Eszmélet* 30. szám, Budapest, 1996 nyár

³⁵⁵ Vietnámot és Laoszt

annak tekintett területeket, a protektorátus alatt álló belső-ázsiai területeket, és a vazallus államokét, melyeknek szabályos időközönként (általában öt évenként) előre megállapított adóval, ajándékkal kellett gazdagítani a császári kincstárt³⁵⁶. A Kínai Népköztársaság Tibet akkori, második típusú alárendeltségét alapul véve érvel a XX. század közepi megszállás jogossága mellett, tehát kijelenthetjük, hogy a kínai diplomácia hármass alárendeltségi beosztásáról van bizonyítékunk a jelenleg vizsgált kortárs történetírói munkáktól különböző forrásból is. Ennek megfelelően a Heita és Takeshi által hivatkozott hűbérajándék-rendszer a klasszikus kínai besorolás szerinti harmadik kategóriába tartozott.

Az elmélet szerint a kialakult rendszer egybeesett és összefonódott a szerteágazó kereskedelmi hálózatokkal. Az érvelés talán leggyengébb pontja az lehet, amit Arrighi is csak idéz: „hogy a hűbéri ajándékozás és a kereskedelem között olyan szoros kapcsolat állt fenn, hogy joggal tekinthetjük az ajándékcsere-t kereskedelmi műveletnek”. Ezt azzal támasztják alá, hogy kijelentik, a császári rendszer nem csupán „üzletfélként” működött közre, de „gyakran a fizetés módja is kínai volt: papírpénz vagy ezüst” formájában. Ebben az értelemben a cserejavak árai előre rögzítettek voltak, amely konstellációban az árakat a pekingi piac árai szabták meg. Habár a szerzők alátámasztják ezt az álláspontot, az érvelés gyengesége az elnevezéshez kötődik, ez ugyanis nem hűbéri rendszer a szó eredeti értelmében, de úgy tűnik a nehézség háttérben alapvetően terminológiai probléma áll, amelyhez hasonló problémák létét már a dolgozat bevezetőjében jeleztem, így most nem térek ki részletesen az ismertetésére.

Európa megjelenését a térségben, ebben a kontextusban a már meglévő kereskedelmi rendszerbe való belépésként aposztrofálják, amely gazdaságpolitikai előnyhöz jutatta a sinocentrikus világ aktorait azáltal, hogy alternatívát kínált a kereskedelemben, a kereskedelmi központokban. Ezt az aspektust a nyugati történetírás mintha teljesen figyelmen kívül hagyta volna. Amennyiben létezett, márpedig valamilyen rendszer bizonyosan létezett az első európaiak érkezése előtt, az nem szűnhetett meg egyetlen csapásra, csak folyamatként mehetett végbe az átalakulása, ahogyan a gyarmatbirodalmak kialakulása is csak folyamatként írható le.

Hasonló problémát vet fel a szerzőknek az a nemzettudat kialakulásáról alkotott felfogása is, amely a kelet- és délkelet-ázsiai nemzettudat kialakulását jóval a

³⁵⁶ Terjék József 2001. hivatalos jegyzet

gyarmatbirodalmak, vagy a dekolonizáció koránál korábbra teszi és a sinocentrikus világ alapján határozza meg. Ebben a felfogásban a nemzettudatot az országok Kínához, a Középső Országhoz viszonyított helyzete befolyásolta. Ez magyarázatot adhat például arra, miért definiálja magát egy ország „keleti birodalomként”, amint Japán tette. Mihez képest keleti?³⁵⁷ Az egyetlen lehetséges válasz, hogy a középhez, azaz Kínához képest. Amennyiben ezt elfogadjuk, valóban felmerül a lehetősége, hogy hasonló viszonyítást tettek a terület más érintett országai is, ezáltal különböztetve meg magukat szomszédaitól, ami a nemzettudat kialakulásának alapvető lépése.

Arrighi kiemeli, hogy habár a Wallerstein-féle elmélet a globális gazdaság kialakulásáról erős kritikát kap Franc és Hamashita írásaiban is, egyik megközelítés sem ajánl átfogó, új modellt helyette. Habár azt megállapíthatjuk, hogy az ázsiai kapitalizmus történeti és gazdaságtörténeti modelljét nem tudjuk egyelőre az európai modellalkotás szabályainak megfelelően leírni, igény erre mindenképpen jelentkezik.³⁵⁸

Példaképpen álljon itt Dr. Doh-ol Kim Young-Oak előadásának kritikai ismertetése, amely talán rávilágíthat a szemléletváltás szükségességére.³⁵⁹

Kim Young-Oak kiindulópontul megállapítja, hogy az emberi civilizáció tengelye minden korszakban mozgásban volt, vagy egyetlen terület kiemelésére, vagy a teljes és globális megfigyelésre alapozva véleménye szerint nem értékelhető a tengely koncepciója, mivel a legutóbbi kétszáz esztendőben kezdődött csak meg a globálisnak mondható információcsere, ami alapján egyáltalán megállapításokat tehetünk egymás civilizációjáról, így a korábbi időkre vonatkozó állítások megfogalmazását lehetetlennek, de legalábbis várhatóan pontatlannak tartja.

Hosszú bevezetőjét, amely az előadás csaknem felét teszi ki, a nyugati történetírás kritikai ismertetésével folytatja. A „nyugati civilizáció”, amelyet következetesen idézőjelben említ, kiemelve későbbi megállapítását annak ázsiai eredetéről, tengelyének vándorlását Mezopotámiából Egyiptomba, onnan az általa

³⁵⁷ Szerdahelyi István előadása 2008. szeptember, ELTE.

³⁵⁸ Arrighi-féle World-Systems Analysis paradigmájában Giovanni Arrighi: Adam Smith in Beijing c. műve a dolgozat e fejezetének lezárása pillanatában még nem állt rendelkezésre, de szükséges megemlítenem, mint fontos új forrást a témának, amelyet a jövőben kétségkívül fel fogok dolgozni.

³⁵⁹ Envisioning a New Paradigm of Civilization for Asia. Az előadás elhangzott 2009. augusztus 7, Daejeon, Dél-Korea, International Convention of Asia Scholars (ICAS) konferencián Dr. Doh-ol Kim Young-Oak vitaindító előadásaként. A beszéd írásos változatának megszerzéséért köszönettel tartozom Friederike Assandrinak, a Heidelbergi egyetem sinológia tanszéke és az East China Normal University kutató munkatársának az önzetlen segítségéért. Az előadás tartalmát vázlatosan, de szó szerinti fordításra törekedve adtam vissza, ezzel kapcsolatban meg kell jegyezmem, nehézséget okozott, hogy fogalomhasználata a leg többször normatív.

„Görögország”-ként aposztrófált görög területekre, majd Rómába helyezi és kiemeli, hogy mindvégig megőrizte keleti „statikáját”, gyökereit.

A Nyugatot – ahogy fogalmaz – a latin Nyugatként definiáljuk, és görög-római kultúrkörként tartjuk számon, ahogy a Keleten a Sárga folyó körül kialakult civilizáció alapját tekintjük, amelynek keleti végpontjaként Koreát és Japánt, déli végpontjaként pedig – szerinte – Vietnámot tartjuk számon. E beosztás alapjául a nyelvi közösséget és a kínai ideogramokat jelöli meg. Felhívja azonban a figyelmet arra, hogy Nyugat és Kelet ilyen felosztása két kicsiny területre korlátozza vizsgálódásunkat³⁶⁰.

A civilizáció kifejezést a civitas gyökből levezetve a városiasodás, a városi kultúra fogalmával tartja rokonnak, azaz a „barbár”, az ő megfogalmazása szerint „nem-urbánus” életmód ellentétéként megfogalmazott életmód leírására látja alkalmasnak. Ezzel kapcsolatban kritikát fogalmaz meg a „városi” és „barbár” felosztás önkényességével szemben, amelyek nyilvánvalóan nem önmaguktól értetődő, avagy abszolút kifejezések, hanem – ahogy ő is mondja – a felállított értékrendre reflektálva definiált kifejezések³⁶¹.

Elmélkedését folytatva kifejti, hogy a társadalmi hierarchia, munkamegosztás, bürokrácia és katonai szervezetek osztályozásán át figyeljük meg egy adott civilizáció fejlettségét, avagy döntjük el, vajon „civilizált” vagy „nem civilizált” modellel állunk-e szemben, sőt a civilizációt gyakran annak írásbelisége alapján ítéljük meg, annak ellenére, hogy az írásbeliség és a történetírás kéz-a-kézben járnak, tehát nem lehetnek teljeseek az értesüléseink egy írásbeliség nélküli civilizáció valódi tartalmáról³⁶².

Az Európa-centrikus történeti modellel kapcsolatban kijelenti, hogy a továbbiakban nem tartható. Hiszen – ahogy ő fogalmaz – a nyugati dominancia jogot formál az egész emberiség modernitás-fogalmának meghatározására, biztosítva ehhez a tudomány episztemológiai módszerét, amelyet a görög kultúra alakított ki a deduktív érvelésen keresztül. Mind a mai napig megkérdőjelezetlen maradt, mivel a reneszánsz során újra megtalált hellenikus értékeken keresztül a görög-római kultúrát az európai

³⁶⁰ E területeket talán kevésbé találná szűknek, ha történetibb szempontból közelítené a problémához és a két régiót azok birodalmiságában értelmezné, vagy legalábbis nem szűkítené vizsgálódását első látásra önkényesnek tűnő földrajzi határok közé.

³⁶¹ Kétséget ébreszt, vajon a civilizáció kifejezés magyarázatát rábizhatjuk-e egyetlen szövegek értelmezésére – ahogyan a szerző teszi – amely alapján, ha más lehetőségeket kihagyunk, valószínűen téves következtetésekre, helytelen definícióra jutunk. Nem is beszélve arról, hogy a fogalom értelmezése az idők során szintén változásokon ment át, azaz a „civilizáció” kifejezésre rakódott jelentéstöbblet magyarázata és értelmezése nélkül nem állhat meg a definíció, azonban erre a szerző nem tért ki.

³⁶² Ebben el is kell ismernünk a szerző éleslátását, azonban nem kerülhetjük el a megemlítését a történettudomány egyik alapjának, a forráskritikának, amelynek a hasznossága a fenti, a szerző által leírt problematikában is szembeszökő, sőt, azt olykor meg is oldja.

kultúra alapjává tette, azaz a modernitás fogalmát az ókori görög hagyományok alapján határozza meg. A modern demokráciát így szintén egy ősi társadalom berendezkedése alapján idealizáljuk – állítja³⁶³.

A görög kultúra és filozófia megbecsülésének fő okát abban látja, hogy biztosította a logos győzelmét a mythos felett. Problémának tartja azonban, hogy „a görög városállamok logos-a mindössze a racionalitás szigete volt a mythos óceánjában”, azaz sosem tudta magát „teljesen felszabadítani a mitikus világkép alól”, amiért a keresztény teológiát és a gnosztikus irodalmat tartja elsősorban felelősnek, amelyek – megfogalmazása szerint – a Milánói ediktum óta a kereszténységet a mitikus narratíva alapján építette fel, uniformizálva a monoteizmussal a Római Birodalom kulturális sokszínűségét³⁶⁴.

Fontosnak tartja, hogy észben tartsuk, hogy „a görög-római civilizáció valójában egy másodlagos civilizáció, egy leszármazott”. Megállapítja, hogy az elsődleges – ahogy ő fogalmaz – az önmagukból kiinduló civilizációk többségének bölcsője Ázsia. Példaként a sumer, akkád, hettita, asszír, babiloni, föníciai és perzsa kultúrákat hozza fel, bár „sajnálatosnak tartja, hogy az iszlám hegemonia és az arab kulturális hatások meglátása szerint lehetetlenné teszik ezen korábbi, nem-arab kultúrák mélyebb megismerését”. Szerinte azonban: „gazdagságában, nagyszerűségében, és kiterjedésében a Közel-Kelet teljesítménye tisztán túlszárnyalja a görög világot”³⁶⁵. Kiemeli, hogy a négy önálló eredetű civilizációból három Ázsiából származik. Habár ezeket nem nevezi meg, negyedikként és az egyetlen kivételként Egyiptomot említi, amely Afrika kontinensén található, azonban a Közel-Kelethez való közelsége révén nem tekinthető másnak – mondja a szerző – mint az ázsiai eredetű mezopotámiai civilizáció egy variációjának.

Ehhez hasonlóan azt is hangsúlyozza, hogy a világvallások szintén ázsiai eredetűek. Meglepő lehet, hogy a konfucianizmuson, taoizmuson, hinduizmuson, buddhizmuson, zoroasztrianizmuson kívül az iszlámot, a judaizmust és a

³⁶³ Ezzel kapcsolatban csak ókortörténészek és politológusok közismert műveire szeretnék utalni, amelyek rávilágítanak az ókori és mai demokrácia-felfogások különbözőségére, habár a kizárólag Európa-centrikus történelemszemléleti felfogást a mai globalizált világban valóban nehezen tarthatónak tartom, a szerző indoklása sajnos önmagában nem alapozza meg az új történet szemlélet iránt támasztott igényt.

³⁶⁴ A szerző megállapításával ellentétben állnak a scholasztika évszázados törekvései, hogy tudományos és arisztotelészi logikai alapokat adjon a világvallásnak, amely két évezreden át meghatározta az európai kultúrát, és amelynek gyakorlóit a legnagyobb számban jelenleg Ázsiában éppen a szerző hazájában, Dél-Koreában élnek.

³⁶⁵ „But in terms of opulence, grandeur, and scope, the accomplishments of the Middle East clearly outstrip those of the Greek world” (sic!)

kereszténységet is ide sorolja. A kereszténységgel, mint az európai kultúrkör meghatározó vallásával kapcsolatban folytatja gondolatmenetét, megdöbbenve hívja fel rá a figyelmet, hogy az őskeresztény korszakban nem volt egységes az egyház, a korai – ahogy ő fogalmaz – „mozgalmak” „nem egyesültek a mainstream kereszténység-koncepción belül”. Ebből következően a továbbiakban „Jézus-mozgalmaknak” nevezi ezeket, kiemelve, hogy tanításuk mindig is egyértelműen ázsiai alapú, habár hagyományozással jutott el Európába. Ezt a gondolatát azzal támasztja alá, hogy helyreigazítja azt a „tévedést”, hogy Jézust „egyszerűen egy zsidóként” kezeljük, hiszen, amint fogalmaz, „egy kicsiny, Judea nevű provinciából származott, azonban Galilea szülőtte volt, amely terület karaktere közelebb áll a libanoni-szíriai térséghez. Ezért fel kell ismerni a tényt – folytatja – hogy az Edesszai Királyság, a szír kultúra nagyobb központja volt az első ország, amely hivatalosan elfogadta a Jézus mozgalmat”.

A megváltásról kijelenti, hogy nem elválasztható a létezés problematikájától, amely a személyes és mindennapi élethez is kapcsolódik, így – meglátása szerint – a megváltás problémáját újra megoldhatnánk pusztán a napi gondok egyensúlyban tartásával, amely egyensúly szükségtelessé tenné a vallások létezését. Gondolatmenetét folytatva azt fejtegeti, hogy amint a szemlélő figyelmét nyugati irányba fordítja egyre transzcendensebb, mitikusabb és „szubsztanciálisabb” kultúrákat talál, amíg kelet felé haladva „egyre nagyobb a hajlam a kapcsolati, humanista és bennrejlő gondolkodásra”³⁶⁶. A két típusú kultúra között Indiában látja a „mediátor” szerepét, ahol „a mitikus védikus és a nem-istenhívő, nem-mitikus buddhizmus racionalitása egyszerre van jelen”.

A fenti megállapítással be is fejezi előadása elméleti bevezetőjét, nem sok kétséget hagyva a felől, vajon melyik kultúrkör gondolkodását és megalapozottságát tartja megfelelőbbnek, és a továbbiakban az Ázsia számára elérhető jövő útjának megtalálásában kíván segítséget adni Ázsia és a világ számára, az ázsiai értékek újraértékelésén keresztül, valamint a „mondott értékek struktúrájának vizsgálatán át”.

A „Nyugat relatív felsőbbiségét Ázsia felett a 20. században” a technológia és a tudomány 18. századi egymásra találásából származtatja, hiszen – ahogy fogalmaz – mivel a tudomány csupán egy gondolkodásmód, így önmagában nincsen „formája”, azonban a technológia, amit a techné kifejezésből származtat és élettechnikaként ír le,

³⁶⁶ „...the further we go eastward, the greater the proclivity for relational, humanistic and immanentist (sic!) way of thinking.”

„megalapozott tudáson és magyarázható érvelésből alakul ki az érzékelésből eredően”. Összehasonlítja a Ázsia szélesebb technológia-koncepcióját, „amely eredetét magából az életből meríti” a nyugati, szűkebb értelmezéssel és arra az eredményre jut, hogy a piramisok, csakúgy, mint a fehér porcelán a technológia és nem a tudomány vívmányai, tehát az emberiségnek nincs szüksége a nyugati tudományra ahhoz, hogy lenyűgöző mesterműveket alkosson.

A „modernitás eljövételét” abban látja, ha a nyugati civilizáció szintetizálni tudta tudományos gondolkodását a tapasztalati tényekkel. Szerinte valójában ez az, amit ipari forradalomnak nevezünk. Ez ugyanakkor – ahogy fogalmaz –a kontinentális racionalizmus és a brit „empiricizmus” szintézise. Előfeltételezi, hogy az igazság hatalom, valamint hogy a tudomány az igazságra törekszik, és szillogizmussal bizonyítja, hogy a tudományos előrehaladás katonai fejlesztésekben is mindig megnyilvánul, ebben az értelemben pedig a Nyugat Kelet felett képviselt „felsőbbségét” katonai jellegűnek látja, kijelentve, hogy az összehasonlítás értelmetlenné válik vallási, művészeti, filozófiai, irodalmi vagy technikai kérdéseket érintve. A hatalma magaslátán álló, Csing dinasztia³⁶⁷ alatti Kína GDP-jét a világ GDP-jének 20%-ára teszi³⁶⁸, ez alapján úgy látja, az ópium háborúk során csak legkritikusabb, katonai gyengeségére derült fény. Kijelenti, hogy Kína sohasem volt tengeri hatalom, nem is álmodott soha arról, hogy hatalmát a tengeren túlra is kiterjessze, majd felhívja rá a figyelmet, hogy Zheng Ho Afrika északi partjához érkezett már a 15. században, még Vasco da Gamma születése előtt. Ehhez képest veszítette el előnyét az ópium háborúk és a taiping felkelés során. Meg kell jegyezni, hogy a két megfogalmazott gondolatmenete között nem található szoros logikai kapcsolat, a bekezdések ellentétben állnak egymással.

Az egyetlen, egész Ázsiára jellemző hanyatlásban kivételnek számító országnak Japánt látja a korszakban, amely modernizációja során átvette az Ázsia-ellenes ellenséges attitűdöt, hogy „Nyugat lehessen Keleten belül”³⁶⁹.

Japán tragédiájaként írja le, hogy „az atombomba elszenvedése, Németországgal ellentétben, őt megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy reflektáljon azokra a bűnökre, amelyeket szomszédaival szemben elkövetett”. Ezzel kapcsolatban jelenti ki, hogy „gazdasági státusza ellenére azért nem válhat soha Ázsia erkölcsi vezetőjévé, mert megfosztatott a lehetőségtől, hogy korábbi tetteinek immoralitását megítélje”. Mindezek

³⁶⁷ Qing

³⁶⁸ Sajnos forrást nem jelöl meg. (Maddison kb. egyharmadra)

³⁶⁹ Elismerve a szerző szempontjait ki kell emelni, hogy a koreai gondolkodástól nem mindig idegen a japán történelem ellenséges szemlélete.

ellenére az Európai Unió alapításának egyik fő okaként említi a japán gazdasági óriással szembeni ellenállást. Megdöbbentő lehet, de más okot fel sem sorol. A japán kultúrát a mindenkori ázsiai kulturális csere célországaként írja le, amely az értékeket és technológiát Kínából kiinduló és Koreán áthaladó láncon át veszi át, így napjainkra a közös ázsiai értékek gyűjtőjévé vált. A modern japán kultúra önálló értékeiről egyáltalán nem tesz említést.

Ázsia legnehezebb, megoldásra váró problémájaként a látens képességek kihasználásának módját és egy kreatív és produktív jövő kitalálását és az afelé indulást látja. A választ Kínára tekintve várja megtalálni³⁷⁰.

Meglátása szerint az ázsiai országok Mao Ce-tungnak tartoznak köszönettel, amiért népét szegénységben tartotta és így lehetőséget adott szomszédainak a gazdasági fejlődésre. Talán a köszönet kifejezés használata itt a szerzőtől nem volt teljesen politikailag korrekt, gondolatmenetét a főnixként feltámadó kínai hatalom leírásával folytatja, kiemelve, hogy Kína problémái – példaként a melanin botrányt³⁷¹ említi fel – többé nem kizárólag kínai problémák, hiszen hatással vannak az egész világ jövőjére.

Kínával szemben az Egyesült Államokat említi, mint a „Nyugat” „jogalkotásának végső manifesztációját és a város-alapú társadalom értékeinek apoteozisát”, tekintve, hogy aktualizálni tudja a szabadság és egyenlőség felvilágosodás korabeli ideáját³⁷². Az Egyesült Államokat Európa leánygyermekének jellemzi és felrója, hogy gyakran megfélemlít az erkölcsi felelősségéről a világban³⁷³.

Az összehasonlítást az energiafelhasználáson folytatja, megállapítva, hogy az Egyesült Államokban a világ lakosságának körülbelül 5%-a él, mégis a teljes felhasználható energia 25%-át fogyasztja el. Ez alapján felveti, hogy amennyiben a világ összslakosságának harmadát kitevő Kína³⁷⁴ az egyesült államokbeli életmódot folytatná, a rendelkezésre álló energia 125%-át emésztene fel. Kína hozzáállását valamilyen okból a német „Realpolitik” kifejezéssel írja le, amelyről kijelenti, hogy „nem szükségszerűen rossz”, azonban felhívja rá a figyelmet, hogy az általa Kína

³⁷⁰ Távrolról sem könnyű ellenállni a kísértésnek, hogy idecitoljam azt a sztereotíp elképzelést, hogy koreai beszélőként nem is tehetne mást, azonban kulturális sztereotípiákra épített előadásában annyi feligazságot és abból fakadó tévedést találtam, hogy valószínűleg immár egy életen át tartózkodni igyekszem majd a sztereotípiákban való gondolkodástól.

³⁷¹ 2008.

³⁷² „Liberty and Equality”- írja, azonban figyelmen kívül hagyja, hogy a korszak európai libertarianus filozófiája nem egyezik az Egyesült Államok liberalizmus nevű eszméjével.

³⁷³ Következtetése minimum érdekes, mivel az Egyesült Államok külpolitikájának egyik alapkövét képezi a globális hatalomként való, csendőri szerepvállalás.

³⁷⁴ Következtesen a China és nem a People's Republic of China kifejezést használja.

legnagyobb és legrégebbi problémájának tartott egység vs. szétszabdaltság dilemmát nem fogja megoldani, ha az Egyesült Államokhoz hasonló szuperhatalommá válik. Ennek ellenére – amerikai angolsággal – kijelenti, hogy a világ azt várja el Kínától, hogy új paradigmát adjon a civilizációs értékeknek, amelyek különböző megoldásokon³⁷⁵ alapulnak és kifejezik azt, ami a legjobb az emberiség számára, hasonlóképpen ahhoz, ahogyan „Amerika egykor újraértelmezte az európai paradigmát társadalmi és politikai felépítésében”. Azonban, jelenti ki, ez nem lehetséges egy teljesen új életforma megalkotása nélkül, hiszen – ahogy ő fogalmaz – „egy újabb Manhattan csak újabb terrort hívna maga ellen.”

A továbbiakban a koreai és kínai városépítéseken keresztül elemzi a két fejlődési út sikerességét, majd azt az ajánlatot teszi, hogy Kína vegye példaként a koreai történelmet és a Park rendszer alatt elindult fejlődést, hogyha el kívánja kerülni a modernizáció „nyaktörő” sebességéből fakadó problémákat. Kijelenti, hogy az „amerikai típusú demokrácia” nem lehet mindig a legjobb formája minden állam számára a politikai rendszernek, az „emberi jogok problémáját a nyugati individualizmushoz kapcsolódó jelenségnek” tartja, amely, „amennyiben Kína bevezetné az egyenes választás rendszerét káoszt szülne, és mindazt érné el, amit Platón Államában rémálomként írt le”.

Ezzel állítja szembe a kínai állammodellt, amelyről kijelenti, hogy nem kommunista³⁷⁶. Kínát nem tekinti kommunista állammak, mert – megfogalmazása szerint – nem úgy működik, ahogyan annak elméletét Marx „értette”, hiszen „Mao nem a városi ipari munkásokra, hanem a vidéki földművesekre alapozta egyenlősítő politikáját”³⁷⁷. A „kulturális forradalom” katasztrófájára nem tér ki, azonban a kínai „kommunizmust” a konfucianizmus radikális irányzataként értékeli.

A kínai kormány, mint a világ vezetésére szánt hatalom előtt három nagyobb egységet látja a megoldandó problémáknak:

1. Az energia és városfejlődés problémáját, amennyiben definiálni kellene az ideális és optimális gazdasági fejlődést³⁷⁸.

³⁷⁵ „assumptions”

³⁷⁶ A Kínai Népköztársaság alkotmányával itt némiképp vitába keveredik, bár erre nem reflektál.

³⁷⁷ A szerző meglátásain kívül ennek oka lehetett az is, hogy a mondott korszakban minimális városi munkás állt rendelkezésre Kínában, így nem szolgálhatott volna tömegbázisként a kommunista hatalom számára. Mao Ce-tung értelmezése a kommunizmusra valóban egy értelmezés, ámbar Lenin értelmezése, Che Guevarra értelmezése és Tito értelmezése szintén különböző értelmezések voltak, ezekkel a szerző nem foglalkozik.

³⁷⁸ Figyelme nem terjed ki a Washingtoni konszenzusra és a fenntartható fejlődés elvére.

2. Az ipari társadalmat felváltó információs társadalom problémáját, amellyel kapcsolatban azt javasolja, hogy kísérletezzon az információs társadalom működési modelljével a társadalmon belül.

3. Kínának sikerrel kell megmutatnia, milyen morális vezetői szerepet tölthetne be egy formálódó Ázsiai Unióban, hiszen Ázsia sorsa azon múlik, vajon létre tud-e hozni egy, az Európai Unióhoz hasonló szervezetet – állítja a szerző, és hozzáteszi, hogy amennyiben ez sikerül, a Föld legerősebb szövetsége³⁷⁹ lehet. Érdekes módon itt nem foglalkozik a Délkelet-Ázsiában már létező ASEAN régióval, azonban azt megállapítja, hogy a Tang dinasztia korszakában látott dicsőséget hozhatná vissza egy ilyen unió, amelytől a világ többi része – mondja ki – természetesen fél. Felvetődik a kérdés, hogy amennyiben Kína számára ilyen erős és kizárólagos vezető szerepet szán a szerző, és elvárja, hogy új, a „nyugati paradigmától eltérő” fejlődési utat mutasson, miért vár mégis követő magatartást az Európai Unió szervezetével kapcsolatban egy elképzelt Ázsiai Uniótól?

Végezetül kritikát fogalmaz meg a fennálló világregend filozófiai hátterével szemben, amennyiben egy megvalósuló Ázsiai Uniót a kereszténységnél racionálisabb konfuciánus etika és humanizmus alapjain tudja elképzelni. Megdöbbenve hívja fel a figyelmet, hogy a frissen megválasztott „Barack Obama a hivatali esküt még mindig a Bibliára volt kénytelen letenni, holott egy ilyen könyvben intelligens ember sok mindent talál, amivel nem ért egyet”, ezért javasolja, hogy az alkotmánnyal helyettesítsék ilyen alkalmakkor a Biblia használatát.

Zárógondolatként azt a reményét fejezi ki, hogy az ázsiai értékek a teljes emberiséget fogják szolgálni, amint az belép a jövőbe.

Doh-ol Kim Young-Oak szerteágazó előadásának egyetlen vezérfonala, hogy tarthatatlannak tartja az Európa-centrikus történeti felfogást. Sok szempontot vonultat fel a szociológiától, politológián, történelmen át a filozófiáig és vallástörténetig, hogy utat keressen egy alternatív felfogásnak, s eközben többek között abba a hibába esik, hogy már-már megalkot egy Ázsia-centrikus szemléletet. Eközben nincs könnyű helyzetben, lévén az európai tudományos terminológiákat kényszerül használni egy nem Európa-centrikus modell megalkotásához, hogy leírassa a megváltozott hatalmi helyzetet.

³⁷⁹ „federation”

A korábban vázolt Hamashita és Heita-féle elmélethez képest megdöbbentően provokatív és radikális képet fest egy általa helyesnek, vagy elkövetkezendőnek vélt világrendszeréről. Éppen ezért a korábban ismertetett útkeresés, modell-alkotási kísérlet antitéziseként idéztem, hogy bemutathassam, milyen lehetséges eredménye is lehet annak, ha Európa, vagy egyáltalán a „Nyugat” nem helyez elég súlyt a nem Európa-centrikus szemléletek megismerésére, tanulmányozására. Amennyiben a történet szemléletünk engedményt tenne egy tágabb világgazdaság-, vagy globalizáció-történet elfogadására, talán csökkenne az idézethez hasonló, támadó-jellegű megnyilatkozások tere is, hiszen mindez csupán reakció egy tudományos problémára, amely már a mindennapi élet területein is felmerül.

A probléma lényege, hogy nincs jelenleg olyan, a kelet- és délkelet-ázsiai gazdasági, politikai rendszert, együttműködést leíró gazdasági vagy politikai modell, amely tökéletesen lefedné a valós működést.

Összegzés

A fejezet összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a délkelet-ázsiai államok vizsgálatánál, és minden vizsgálatnál az európai eszmetörténet által kialakított társadalom-értelmezés alapján foglalkozunk az adott régió, kultúra, civilizáció történetével, politikai fejlődésével és társadalmi állapotával. Jogrendszerünk kategóriái, politológiai fogalmaink és történeti kutatásunk során önkéntelenül is megalkotott minősítéseink ebből a hosszan kialakított eszmetörténeti rendszerből származnak, ez adta meg kutatómódszertanunk alapját is. Ennek a kialakult világértelmezési rendszernek alapja pedig a teleologikus gondolkodás. Arisztotelésztől Engelsig minden társadalomfilozófia alapjául a „jobb”, a „helyesebb”, az „erényesebb”, de legalábbis a „célravezetőbb” felé irányuló törekvés szolgált, amelynek szintén meghatározó faktora a végesség, a hit abban, hogy e cél elérésére meghatározott idő áll az emberiség rendelkezésére. Egyszerűen fogalmazva, az Apokalipszis bizonyított elmaradása esetén a teljes nyugati eszmerendszer „becsukhatja a boltot”.

A fejezetben sikerült két szignifikáns anomáliát kimutatni abban az esetben, amennyiben a felépített európai gyökerű elméleti struktúra alapján kidolgozott és működtetett társadalomelméletet minden modifikáció nélkül alkalmazzuk nem európai társadalmakra, esetünkben a délkelet-ázsiai államok állam- és intézményépítésére, társadalom-felépítésére.

Egyrészt: mivel saját, szintén hosszú idő alatt kialakított elméleti rendszerük önmagában is képes, és képes is volt leírni a politikai, társadalmi, gazdasági elméleteket. Az európai gyarmatosítás során megvalósult az európai indíttatású eszmerendszerek és intézmények, ideológiák és modellek exportja. Abban azonban mégsem bízhatunk, hogy tökéletesen írják le a kérdéses társadalmakat, mivel elegendő idő telt el a gyarmatbirodalmak megszűnte óta ahhoz, hogy a volt gyarmatosítottak feldolgozzák és továbbvezessék ezeket az oktrojált gondolatmeneteket, mint ahogyan ahhoz is, hogy keveréket hozzanak létre ezek, és a korábbi, saját területükön kialakult filozófiai rendszer és annak társadalomszervező és értelmező eredményei között. Éppen ezért az európai filozófiatörténet által kialakított politológiai kategóriák és elméleti megközelítések a továbbiakban nem lesznek elegendőek önmagukban a délkelet-ázsiai országok és azok politikáinak, politikai együttműködésének megismeréséhez, de talán még a leírásához sem.

Másrészt felmerül a kérdés, miért is vártuk volna, hogy elegendő lesz, hiszen az Ázsiában kialakított elméleti rendszer nélkülözi a teleológiai alapot, ha pedig nincsen időbeli korlátja a „tökéletesség” felé való törekvésnek, hogyan lehetne ugyanaz a sürgető céltudatosság a jellemzője a társadalomépítésnek, politikai gyakorlatnak. Az európai teleologikus gondolatmenet erőltetése helyett szükségszerűvé válik az ázsiai filozófiai rendszer(ek) prioritásának megismerése és elfogadása, amely esetenként valószínűleg a vizsgálat módszertanát is át kell alakítsa. Egyszerűbben: Milyen alapon várnám el egy taoistától, hogy teleologikus felfogás alapján teremtsen bármilyen tudományelméletet?

Mindezek alapján – valamint megismerve egy parallel világértelmezést – elérkezett az ideje, hogy felismerjük, milyen veszélyeket rejt az említett eszmeelméleti nyitás további halogatása. Egy világrendek változása közötti átmeneti korszakban ugyanis megengedhetetlen stratégiai előnyt jelent egy másik kontinens számára, amennyiben „ők” ismerik a „mi” elméletalkotásunkat, módszertanunkat és politikai eljárásaink gyökereit, társadalom- és intézményépítési módszereinket, „mi” azonban elmulasztjuk a maga teljességében megismerni az „övékét”.

Konklúzió

A téziseket megalkotni nem bonyolultságuk miatt, hanem amiatt a törekvés miatt volt nehéz, hogy új nézőpontját találjam meg a globalizált világ hatalmi stratégiai vizsgálatának. A délkelet-ázsiai országokat – más régiókhoz hasonlóan – mindig valamihez viszonyítva, legtöbbször a gyakorta elemzett regionális szervezettel, az Európai Unióval összehasonlítva elemzik. Ez másként van az európai történelem leírásánál és az Egyesült Államok történetét leíró elemzéseknél is, amely régiók történeti elemzésénél nem szokás a viszonyítás. Ennek oka az elemzés módszertana. Amennyiben az e módszertant kialakító hagyomány határozza meg a történetírást – és igyekeztem bizonyítani, hogy a történetírás módszere kihat a politikai filozófiák alakítására, és azokon keresztül a jogalkotásra és az intézményépítésre is, nincs más dolgunk, mint megismerni azt a hagyományt, amely a délkelet-ázsiai történetírás módszereit befolyásolja. Ez az az új vizsgálati módszer, amelyet a dolgozat igyekezett alkalmazni és a továbbiakban javasol.

Elvetve a struktúraépítés teleologikus felfogását, ami alatt az evolútívan létrejött struktúrákat és azok összehasonlítását értem, megtalálható a valódi evolútív intézményépítési felfogás, amely lehetőséget ad a parallel intézmény- és struktúraértelmezésre. Ez amiatt ellenkezik egyrészt a társadalomfejlődés engelsi felfogásával, másrészt a zsidó-keresztény európai hagyomány és az abból táplálkozó európai eszmétörténet alapján megalkotott intézmény-építési rendszer felfogásával, mert mindkettő feltételez pozitív vagy negatív irányt az evolúcióban, vagy fejlődésben.

Ennek eredményeképpen ellenkezik az ezekhez kapcsolódó, a Római Szerződés 238. cikkelyében tükröződő felfogással is, amely a délkelet-ázsiai országokat (is) volt gyarmati államokként látja és kezeli. Habár az Európai Unió történetének ismeretében az idézett cikkely és annak tartalma is pozitív elképzeléseit tükrözte a saját korának, mára azonban ez a szemlélet anakronisztikussá vált.

Ugyanez a probléma nyilvánul meg akkor is, amikor az európai stratégia a délkelet-ázsiai államok intézményépítését az európai intézményépítési módszerből

fakadónak látja, azzal hasonlíta össze és a szerint értelmezi. A dolgozat párhuzamos struktúraelemzésre és annak módszertani fontosságára hívta fel a figyelmet. Ennek a felfogásnak a haszna a nemzetközi stratégiaépítésben is megnyilvánulhat, amennyiben elvetve a teleologikus felfogást a valódi evolucionizmusból indulna ki, amely a fejlődésnek nem feltételezi irányát.

Az Európai Unió és az ASEAN összehasonlítása, mint két, regionális alapon létrehozott együttműködés egybevetése, a legtöbb kapcsolatuk elemzésével foglalkozó elemzés módszere, amelyben két eltérő fejlődési szinten álló struktúrát kívánnak összemérni. Mindez abból a filozófiai feltételezésből indul ki, hogy a kettő közül az egyik (az Európai Unió) egy magasabban fejlett, avagy előrehaladottabb struktúra és az összehasonlítás alapján prognosztizálja a másik (az ASEAN) fejlődésének irányát, és a fejlettsége mértékét. Az ilyen elemzések többsége a kíváncsú politikai célokat, ezt a prognózist figyelembe véve határozná meg, azonban problémába ütközik, tapasztalva az ASEAN bürokrácia hiányát, az eltérő gondolkodás-módszertani gyökereket, és az azok által meghatározott sajátos intézményépítési modellt.

Az első fejezet leíró jelleggel tekintette végig az ASEAN együttműködésben résztvevő államok történetét, politikatörténetét, ahol szükséges, jogalkotásának történetét, hogy kiderítse, vajon ezeken a területeken kimutatható-e bármely oka annak a felfogásbeli és intézményépítést is befolyásoló különbségnek, amely az Európai Unióhoz képest a délkelet-ázsiai együttműködés eltérését adja.

Az egyes országok politikatörténetében kimutatható a vázolt megközelítési különbség, amely konkrétan, a nemzeti szinten is kimutatható. Ez egy absztrakt felfogásbeli különbség, amelynek nyilván befolyásolnia kell a térséget érintő politikai stratégiákat is.

Az ASEAN, mint intézmény felépítésével foglalkozó fejezetben leírtak szerint az informális kapcsolatok és az elvi együttműködés nem teszi szükségessé az – európai szervezet egyik meghatározó jegyének tekinthető – jogharmonizációt, illetve a szoros bürokratikus felépítést sem. Az Európai Unió szoros és bürokratikus felépítésével ellentétben az ASEAN intézményépítése jóval nagyobb egyéni mozgásteret enged résztvevőinek. Kevésbé bürokratikus, hiszen a gazdasági intézményeket csupán a felvázolt közös politika – amely kezdetben a „jó szomszédi viszony” és a bizalom kialakítását tűzte ki célul – szolgáltatásban működnek együtt. A piac törvényeit a közös szándék és nem a közös törvénykezés befolyásolja, így nem volt szükség az európaihoz

hasznos intézményesítésre, vagy az európai együttműködésre oly annyira jellemző jogharmonizációra.

A dolgozat arra is igyekezett rávilágítani, hogy elkerülhetetlenül problémát okoz az elemzésben, ha az európai gyökerű elméleti struktúra alapján kidolgozott és működtetett társadalomelméletet minden modifikáció nélkül alkalmazzuk nem európai társadalmak és intézményépítési módszerek leírására. A délkelet-ázsiai régió államainak saját, szintén hosszú idő alatt kialakított elméleti rendszerei önmagában is képesek leírni a politikai, társadalmi, gazdasági életük elméleti alapjait. Nem vitatható az európai indíttatású eszmerendszerek és intézmények, ideológiák és modellek, a gyarmatosítás korszakában megvalósult exportjának befolyása a korábbi struktúrára és az azok mögött álló elméleti alapokra. Mégsem hagyatkozhatunk arra, hogy csupán a nyugati felfogás tökéletesen leírja a kérdéses társadalmi és intézményi struktúrákat (amilyen például a vizsgált regionális együttműködés is), mivel elegendő idő telt el a gyarmatbirodalmak megszűnte óta ahhoz, hogy a vizsgált régió államai feldolgozzák és továbbvezessék ezeket az oktrojált gondolatmeneteket, és kialakítsák e két modell sajátos keverékét. Éppen ezért az európai filozófiatörténet által kialakított politológiai kategóriák és elméleti megközelítések a továbbiakban önmagukban nem lesznek elegendők a délkelet-ázsiai országok és azok politikáinak, politikai együttműködésének megismeréséhez, de talán még a leírásához sem.

Azonban ennek a heterogén csoportnak nincsen átfogó, önálló külpolitikai célkitűzése más területekre nézve, mint saját régiója. Eszerint azt kellett áttekintnünk, hogy a régió államainak világlátását – heterogén etnikai és vallási összetételük ellenére – befolyásolja-e bármilyen egységes és általánosan érvényes rendező erő. Ezt a rendező elvet az európai eszmetörténeti indíttatású nyugati felfogás ellenében lehetett megfogalmazni.

A nyugati állam és intézményfelfogás közös eleme, hogy az európai politikai filozófiák által kialakított konstrukciókra épít az Arisztotelészről származtatható kizáró-választó logikafelfogás alapján. Habár tudatában vagyok, hogy a gondolatmenet teljességéhez hozzájárulna az iszlám logika-felfogás vizsgálata, ezt a bevezetőben tárgyalt okokból nem tudom felvállalni. Enélkül is világos azonban, hogy mind a konfucianus, mind a buddhista logika-felfogás az európaítól különböző, megengedő-választó logikai menetre épül, és, ha ez nem lenne elég, a vallási és etnikai értelemben is heterogén régióban az interregionális kulturális csere folyamán, amely jelentette az

eszmék és intézmény- vagy államépítési konstrukciók szabad áramlását is, csakis a megengedő-választó logikai megközelítés érvényesülhetett.

A végtetekig leegyszerűsítve ez azt is jelenti, hogy a nyugati és a délkelet-ázsiai struktúrák alapvetően eltérőek amiatt is, hogy amíg a nyugati politikai és intézményépítési struktúrákat egyetlen közös, eszmeelméleti rendező erő, az európai filozófia befolyásolta, addig Délkelet-Ázsiában ezt a befolyást a hasonló egység hiánya tette meg. Ennek eredményeként a vizsgált térségben a nyugati eszmerendszer és annak termékei – elméletileg – csupán egy verziót képviselnek a választható felfogások és módszerek sokféleségében. Természetesen a gyakorlatban nem szabad alábecsülni a politikai realitás erejét, amely a nyugati normarendszert történelmi, biztonsági és politikai okokból is kiemeli az említett felfogások közül. Annak állítása, hogy különböző logikai rendszerek különböző intézmény- és államépítési struktúrákat indukálnak, nem jelent minősítést, és nem jelenti sorrend felállítását a lehetséges választások között. Mindez csupán a vizsgált társadalmak gondolkodás-módszertani különbségét árnyalja, amely a nyugati típusú intézményrendszerek átvételekor azokat választható lehetőségként kezeli és ezt a hozzáállást szempontként kell tekintetbe venni az elemzésekben és az azokat stratégiaépítésben.

Érdekes tapasztalat, hogy egy hatalom bármilyen térséggel kapcsolatos stratégiáját kevésbé az elemezni kívánt térség helyzete, mint inkább az adott hatalom önmagáról kialakított képe határozza meg. Ha feltételezzük, hogy az ASEAN-nak – politikai szervezatként – van önálló stratégiája, ezek szerint azt szintén elsősorban az ASEAN önmagáról alkotott felfogása fogja meghatározni. A dolgozat ezért tekintette feladatának, hogy megismertesse ezt a belső felfogást, az ASEAN önmagáról alkotott képét.

A kutatás folytatása során több alkalommal kellett észrevennem, hogy az új világrend hatalmi berendezkedéséről és a poszt-bipoláris világ kialakuló – vagy már kialakult – struktúrájáról szóló értekezésekben ennek a világrendnek a stratégiai érdekeit, érdekrendszereit, szövetségeit és ezek várható fejleményeit az ideológiák, a történelmi tények, kutatások és az analitikus gondolkodás vezérelvei alapján határozzák meg, figyelmen kívül hagyva maguknak az új világrendben részvevő régióknak, szövetségeknek az önmagukról alkotott nézeteit. Azt tapasztaltam, hogy a különböző régiókról való gondolkodásban, bár jól felfogott stratégiák és érdekrendszerek alapján alakítják az adott régióról és annak helyéről kifejtett véleményüket, az ilyen elemzések

mégsem veszik tekintetbe az adott régiókhoz tartozó érdekcsoportok énképét, amit azok bár alapító okiratukban kifejtettek.

Részessé kívántam tenni a kutatásban és a globális stratégiai gondolkodásban azt a vallási, kulturális, eszmetörténeti megalapozottságú rendszert, amely a különböző régiókban élő vegyes etnikumú népek közös gondolatmenetét befolyásolja, a gondolkodásuk közös logikájára tesz befolyást, valamint tekintetbe kívántam venni az alapító okiratokat, szerződéseket és azok konkrét téziseit, mint a vizsgált régió énképének, értékrendjének és önálló elképzeléseinek dokumentumait. Erre az adott okot, hogy tapasztalni kényszerültem annak a hiányát, hogy ezeket az elemzések nem veszik a stratégiai gondolkodás alapjául. Úgy gondolom, hogy ez egy új elemzési módszer, legalábbis egy új elemzési aspektus alapja lehet, és a dolgozatban ezt a módszert igyekeztem bemutatni, kifejteni valamint pótolni a hiányt, amit más elemzésekben érzek. Ebből a szempontból elemezte a dolgozat az ASEAN-t és ezért fogadta el annak felépítéséről, működéséről és paramétereiről tett saját belső megállapításait és ezért tartom elkerülhetetlennek, hogy amennyiben a megváltozott világrendhez megváltozott világértelmezést is szeretnénk adni, akkor a továbbiakban minden regionális politikai csoportot érintő nagyhatalmi stratégiákra vonatkozó kérdésben az adott regionális csoport énképét és struktúráit a szerződések szintjén is elemezni kelljen. A dolgozat felhívja a figyelmet az elsődleges források használatának modern kori elemzésekben is meglévő fontosságára és megkerülhetetlenségére, még akkor is, ha stratégiaépítéshez használják az elkészült elemzést.

A másik ok, amely új nézőpont kereséséhez vezetett, az volt, hogy az eddigiektől eltérő struktúrát találjak a nagyhatalmak stratégiai viszonyrendszerének, esetünkben a nagyhatalmak Délkelet-Ázsiához kapcsolódó viszonyrendszerének és stratégiáinak elemzéséhez. A bipoláris világrend után egy uni- vagy multipoláris világrend elkövetkezését várták a politológusok és az elemzők szerte a világban. Nem látom alátámasztva, hogy ne lenne más lehetőség. A pólusok „számlálását” a bipoláris világrendszerben kezdték el, amikor a világ hatalmi tényezőiről számszakilag lehetett nyilatkozni és alapvetően két meghatározó pólust lehetett megjelölni. A hidegháború véget érte az elemzők arra a kérdésre keresték a választ, melyek lesznek a meghatározó pólusok. Többek között ez vezetett a dolgozat azon igényéhez, és a dolgozat új nézőpontja az kívánt lenni, hogy a „számszerűsített” nagyhatalmakon kívül a hatalmi rivalizálás sarokkövének tekinti az érintett területeken létrejött együttműködések regionális struktúráit. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a világ

számos vagy megszámlálhatatlan hatalmának analizált érdekszereiből vezessük le a várható struktúrát anélkül, hogy az elemzésben a regionális sajátosságok helyét megtalálnánk, mert a regionális együttműködések egyedisége folytán egy ilyen elemzés képtelen lesz olyan modellt alkotni, amely valóban leírja mindazt, amit a világban tapasztalunk.

A dolgozat írása során gyakran ütköztem abba a problémába, hogy általam nagyra értékelt szerzők műveit, illetve műveinek állításait kényszerültem kritikai alapon szemlélni, esetenként arra is, hogy műveikben tett állításaik között a logikai kapcsolatot megváltoztassam. Az is előfordult, hogy a dolgozatban általam nagyra becsült szerzők állításaival is vitába kellett szálljak. Ilyen volt Henry Kissinger stratégiai elemzésével és prognózisával való szembehelyezkedésem, Balázs Péter Európai külpolitika című monográfiájának logikai kapcsolatainak átrendezése, számos szerző cikkeinek kizárólag kritikai alapon történt hivatkozása. Ezekre nem a tisztelet hiánya, hanem egy új elemzési út, egy új kutatási módszer keresése volt az okom.

A hidegháború véget érte nem egyszerűen a bipoláris rendszernek vetett véget, hanem kényszerűen végét kell hogy jelentse minden olyan típusú elemzésnek és elemző hozzáállásnak, amely a bipoláris struktúrából/világrendből vagy annak bármely részéből – legyen bár az „csupán” a terminológia – próbálja levezetni az új hatalmi struktúrát. A bipoláris világrendszert megelőző struktúrából a hidegháború korszakát aligha lehetett volna levezetni, éppígy a rákövetkező korszakot nem feltétlenül a hatalmi pólusok viszonyában lehet csak értelmezni. Az elemzői hozzáállásnak követnie kell azt az egyszerű tényt, hogy a hidegháború véget ért és amennyiben a jelenlegi világrendet le kívánjuk írni egy olyan elkészítendő stratégia érdekében, amely a kialakult helyzetet annak minden aktorával és azok valós helyzetével együtt kezelni képes, talán jobb, ha a világot a-polárisként jellemezzük és a regionális aktorok énképének is helyet szorítunk az analízisben.

A dolgozat erre tett kísérletet és arra a következtetésre jutott, hogy a nyugati világ két nagyhatalma, az Egyesült Államok és az Európai Unió Délkelet-Ázsia stratégiája éppen azért nem fedi le a térségben rejlő lehetőségeket, mert nem veszi tekintetbe az ASEAN mint regionális együttműködés saját és egyébként mára már meglehetősen kifejtett törekvéseit, sem az önmagáról kialakított képét.

Az Egyesült Államok Kínai Népköztársasággal kapcsolatos aggodalma, hogy esetleg kialakítana egy egységes ázsiai tömböt, amely szemben állna a világ nyugati felének politikai meggyőződésével nem csak anakronisztikusan ismétli a hidegháborús

aggodalmakat és az abban a korszakban tanult felfogást, de a délkelet-ázsiai államok elkötelezettségének ismeretében irreális is. Az ASEAN együttműködés kialakulásával foglalkozó fejezetekben megállapíthattuk az ASEAN saját dokumentumai és alapítóinak nyilatkozatai alapján, hogy többek közt a térségben hagyományos uralmat gyakorló Kína befolyásának csökkentése volt az egyik oka a szervezet létrehozásának. A Kínai Népköztársasággal szemben a gazdasági közeledés – politikai el nem fogadás – emberi jogi elutasítás hármaskörét folytató Egyesült Államok politikai céljaihoz partnerre találhatna az ASEAN-ban, ha regionális politikai szervezetként tudná értelmezni, aminek dokumentumaiban vallja magát. Lehetőséget találhatna az ARF együttműködésben a Távol-Kelettel kapcsolatos külpolitikai céljainak elérésében, vagy használhatná oly módon is, amely megfelel a szervezet deklarált céljának és lehetőségként kezelné a partnereivel folytatott dialógusban. Azonban az ASEAN együttműködést a legtöbbször gazdasági együttműködésként, az ARF-et pedig súlytalannak tekinti.

Az Európai Unió saját belső szabályai és korlátai miatt talán nem is tekintheti az ASEAN-t többnek, mint a délkelet-ázsiai szabadkereskedelmi övezet megteremtőjét, hiszen az európai tagállamok nem adtak át eleget a szervezetnek szuverenitásukból ahhoz, hogy méretének és gazdasági súlyának megfelelő külpolitikát alakíthasson ki. Kérdés lehet, vajon ilyen külpolitika nélkül meddig lesz képes az európai integráció fenntartani a világban gazdasági nagyhatalmi szerepét. Ennek ellenére az ASEM dialógus folytatódik a két gazdasági érdekeket is tömörítő közösség között, de az Európai Unió nem használja ki az ASEM nyújtotta lehetőséget arra, hogy az ASEAN-nal tárgyalva a kínai lehetőségeket árnyaló, az európai érdekeket jobban kifejező együttműködést alakítson ki.

Nyilvánvaló, hogy ezt a módszert a későbbiekben részletesebben ki kell dolgozni, ahogy a kutatás folytatására is szükség van.

Bibliográfia

Alan Boyd: ASEAN, China all smiles for now, In: Asia Times Online, 2004. Sydney

Albert Frederick Calbert: The Discovery of Australia. s.l. 1902.

Ali Alatas: a Voice for a just Peace, 2001, Institute of Southeast Asian Studies letöltve
a

http://books.google.hu/books?id=JglE3XCCnSAC&dq=%22The+Founding+of+ASEAN%22&source=gbs_summary_s&cad=0 oldalról (2009-02-26)

Amitav Acharya: ASEAN and Asia-Pacific Multilateralism: Managing Regional Security. sl.1994.

Arfa Hamza and Ramy Bulan: An Introduction to the Malaysian Legal System. Fajar Bakti, 2003. p.16. és Min Au Wu: An Introduction to the Malaysian Legal System. Heinemann Educational Books, 1975.

Arnfinn Jorgensen-Dahl: Regional Organization in Southeast Asia. Macmillan, 1982.

Arrighi, Takeshi, Selden ed.: The Resurgence of East Asia. London, 2003.

ASEAN Economic Community Blueprint, ASEAN Political-Security Community Blueprint, ASEAN Socio-Cultural Community Blueprint
<http://www.aseansec.org>

ASEAN Political-Security Community Blueprint <http://www.aseansec.org> 2010-11-06

ASEAN Security Committee Plan of Action <http://www.aseansec.org/16826.htm> 2010-12-06

Association of South-East Asian Nations, „Overview”; <http://www.aseansec.org/64htm>
(2009-03-17)

Balázs 2003.

Barbara Watson Anday and Leonard Y Andaya: A History of Malaysia. Macmillan Asian Histories Series. 1984, London 182-184. p.

Constructivism and Southeast Asian Security. The Pacific review, Vol 12. No.1 (1999.)

D. G. E. Hall: A History of the Southeast Asia. New York, 1968.

Dawa Norbu: Culture and Politics of Third World Nationalism

Dictionary of modern politics of South-East Asia:

http://books.google.hu/books?id=PeNmKSi54DQC&pg=PA271&lpg=PA271&q=%22Thanat+Khomein%22&source=bl&ots=JeyMQBSQxN&sig=b3xOu2AwNz_GL1dUSOXToQNqEa8&hl=hu&ei=t7MZSoDDCtnA_AbAtaHmDA&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=11 (2009-05-24) alapján

Direck Jayanama: The Evolution of Thai Laws. Royal Thai Embassy, Bonn, 1964.

Dr Doh-ol Kim Young Oak: Envisioning a New Paradigm of Civilization for Asia. Az előadás elhangzott 2009. augusztus 7, Daejeon, Dél-Korea, International Convention of Asia Scholars (ICAS)

E.H.Carr: Mi a történelem? Osiris, Bp, 1995.

Fischer, 1996

G. E. Hervey: History of Burma. London, 1925

Gergely Attila: Japán külpolitika: az azonosság megújuló esélyei. Változás és folytonosság a japán külpolitika azonosság-napirendjén. In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában. Budapest, 2005.

Gernet, Jaques: A kínai civilizáció története. Osiris, 2001.

Gerry Simpson: The Great Powers, Sovereign Equality and the Making of the UN Charter: San Francisco 1945, in: Great Powers and Outlaw States: Unequal Sovereigns and International Legal Order. Cambridge University Press, 2004.

Gillian Goh

Giovanni Arrighi: Adam Smith in Beijing

Graham E. Saunders: History of Brunei. Oxford University Press, 1994.

Greater East Asia. *The ASEAN-way. Non-intervention and ASEAN's Role in Conflict Management*. In: Stanford Journal of East Asian Affairs. L.: <http://www.stanford.edu/group/sjeaa/journal3/geasia1.pdf> 2007-11-29

Gulyás Viktor: *Új regionalizmus EU és ASEAN: összehasonlító elemzés*; <http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/gulyas.pdf> (2009-05-07) repr.: Kül-Világ I. évfolyam, 2004/2.

Gulyás Viktor: *Új regionalizmus EU és ASEAN: összehasonlító elemzés;*

<http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2004/02/gulyas.pdf> (2009-05-07) repr.: Kül-Világ I. évfolyam, 2004/2.

Hamashita Takeshi, The Tribute-Trade System and Modern Asia. In: Kawakatsu-Latham: Japanese Industrialisation and the Asian Economy. Routledge, 1994.

Hérodotosz: A Görög-perzsa háború. Osiris, Budapest, 2000.

<http://awangalakbetatar.synthasite.com/> 2010-11-01

http://books.google.com/books?id=HP4nAAAAYAAJ&pg=PA146&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=tKFfTZDC8qr8APb753NCw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CDAQ6AEwAg#v=onepage&q=Don%20Jorge%20de%20Meneses&f=false 2009-09-21

http://books.google.com/books?id=mGQFAAAQAAJ&printsec=frontcover&dq=The+Geographical+and+Historical+Dictionary+of+America+and+the+West-Indies.&hl=hu&ei=v9RfTYngJJSq8AOY-qBa&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCoQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false 2009-09-21 alapján

http://books.google.com/books?id=uvnpAAAAMAAJ&q=Don+Jorge+de+Meneses&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=y6RfTaKZO8Ku8gOHn_hZ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=6&ved=0CEAQ6AEwBQ

http://books.google.hu/books?id=BR9XAAAAAMAAJ&q=Don+Jorge+de+Meneses&dq=Don+Jorge+de+Meneses&hl=hu&ei=eJ5fTYHXI8uq8QPPuc1Z&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CC0Q6AEwAQ 2009-09-21

<http://irchina.org/en/xueren/china/view.asp?id=677> 2010-11-18

[http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field\(DOCID+ph0018\)](http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field(DOCID+ph0018)) 2010-11-08

http://tamanilmu.com/downloads/RB_Sejarah_Penulisan_Hukum_Di_Malaysia.pdf

<http://www.archive.org/stream/dublinreview42londonoft#page/396/mode/2up>

<http://www.archive.org/stream/dublinreview42londonoft#page/396/mode/2up>

<http://www.aseanregionalforum.org/PublicLibrary/ARFChairmansStatementsandReport/s/CoChairsSummaryofARFWorkshoponPreventiveD/tabid/74/Default.aspx>

<http://www.aseansec.org> 2010-11-06

<http://www.aseansec.org/11835.htm> (2009-03-21)

<http://www.aseansec.org/11856.htm> 2010-11-15

<http://www.aseansec.org/1216.htm> 2010-11-15

<http://www.aseansec.org/1217.htm> 2010-11-15

<http://www.aseansec.org/18137.htm>

<http://www.aseansec.org/18137.htm>

<http://www.aseansec.org/21069.pdf>

<http://www.aseansec.org/22467.htm> 2010-11-06

<http://www.aseansec.org/3571.htm> 2010-11-17

<http://www.aseansec.org/3618.htm> 2010-11-17

<http://www.aseansec.org/3621.htm> 2010-11-17

<http://www.aseansec.org/3621.htm> 2010-11-18

http://www.biographybase.com/biography/Albuquerque_Afonso_de.html 2010-09-28

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/334927/Miguel-Lopez-de-Legazpi>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/347891/Ruy-Lopez-de-Villalobos>

<http://www.famousamericans.net/francescoantonipigafetta/> 2010-11-10

<http://www.iiss.org/conferences/the-shangri-la-dialogue/about/>

<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a776436916~frm=abslink>
k 2010-11-23

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2700.htm> 2010-10-07

<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/2797.htm> 2010-03-21

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_toc_e.htm

http://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2010_e/its10_toc_e.htm

James Burny, captain in the Royal Navy: A Chronological History of the Discoveries of the South Sea or the Pacific Ocean. Part I. London, 1803.

Janice Stargardt: The Ancient Pyu of Burma. Cambridge, 1990.

Jordán Gyula: A rasszizmus kérdéséhez a XX. századi Kínában. In: Valóság 2001/9.

- Kawakatsu Heita: International Competitiveness in Cotton Goods in the Late 19th century. Britain vs India and East Asia. In: W. Fisher-R.M.McInnis-J.Schneider: The Emergence of a World Economy, 1500-1914, 619-643 Wiesbaden, Franz Steiner Verlag
- Khoman, Anath: *ASEAN Conception and Evolution*, 2002;
<http://www.aseansec.org/thanat.html> (2009-03-20) repr.: The ASEAN Reader, Institute of South-East Asian Studies, Singapore, 1992.
- Khoman, Thanat: *ASEAN Conception and Evolution*. (2002)
<http://www.aseansec.org/thant.html> (2009-03-20)
- Kissinger 2000.
- Kissinger Henry: Diplomácia.
- Kokut Erturk ed.: Rethinking Central Asia: Non- Eurocentric Studies on History, Social Structure and Identity. Cornell, Ithaka Press, 1999.
- Laws of South-Est Asia ed.: H.B. Hooker Vol. II.: European Law sin South-East Asia. 1988., s.l. Siam
- M.L. Manich Jumsai: King Mongkut of Thailand and the British – The Modell of a Great Friendship. Bangkok, 1999.
- Macchiavelli Niccoló: Művei I-V., Budapest, Európa 1978.
- Martin Smith: Burma Insurgency and the Politics of Ethnicity. London and Nwe Jersey Zed Books, s.a.
- Michael Charny: Powerful Learning: BuddhistLiterati and the Throne in Burma's Last Dynasty 1752-1885. University of Michigan Press, 2006.
- Mill Jhon Stuart: A szabadságról. Budapest, Magyar Helikon 1980.
- Morton A.L.: Angol utópia. Budapest, Kossuth 1974.
- Osborne- Milton: South-East Asia: A Sort History. Allan & Unwin, 2005.
- Pamaree Surakiat: The Changing Nature of Conflict Between Burma and Siam as Seen from the Growth and Developrment of Burmeese States from 16th to the 19th Centuries. Asia Research Institute Working Paper Series No. 64. 2006.
http://www.ari.nus.edu.sg/docs/wps/wps06_064.pdf 2010-10-07

- Peter Borschberg: Melaka and Adjacent Regions. Department of History, National University of Singapore, s.a.
http://www.borschberg.sg/index_files/challenges.pdf 2010-09-07
- Rajaratnam, S.: *ASEAN: The Way Ahead*; <http://www.aseansec.org/13991.htm> (2009-03-20) repr.: The ASEAN Reader, Institute of South-East Asian Studies, Singapore, 1992.
- Rebecca Ramilo Ongsotto - Reena R. Ongsotto: Philippine History I. Florentino Sta. Mesa, 2003.
- Reischauer, Edwin O.: Japán története. Maecenas, 2000.
- S. Rajaratnam (2002) ASEAN: The way ahead; <http://www.aseansec.org/13991.htm> (2009-03-20) repr. The ASEAN Reader, Institute of Southeast Asian Studies, Singapore, 1992.
- Sarah Chamarik: Thai Politics and Constitutional Development, 1986.
- Seong Chee Tham: A Study of the Evolution of the Malay Language: Social Exchange and Cognitive Development. NUS Press, 1990.
- Shen Lijun: China-ASEAN Free Trade Area: Origins, Dvelopements and Strategic Motivations. In: ISEAS Working Papers International Politics and Security Issues, Singapore 2003/I. 3. o.
- Sir Clement Robert Markham: Early Spanish voyages to the Strait of Magellan. Hakluyt Society, 1911.
- Stuart Sim: Derrida és a történelem vége. Alexandra kiadó, 1998.
- Sz. Kiss Csaba: Az ausztrál külpolitika változásának fő irányai, in: Külpolitika 1978/1. 45. o.
- Tacitus: Évkönyvek. Első könyv
- Thailand into the 2000's. National Identity Board Office of the PM, Kingdom of Thailand, s.l., 2000.
- Thant Myint-U: The Making of Modern Burma
- The ASEAN Declaration; <http://www.aseansec.org/1212.htm> (2009-03-20)

- The Founding of ASEAN* <http://www.ops.gov.ph/asean2004/backgrounder.htm> (2009-03-21)
- The Founding of ASEAN; <http://www.aseansec.org/7069.htm> (2009-03-19)
- The Geographical and Historical Dictionary of America and the West-Indies. An Entire Translation of the Spanish Work. Szerk.: Colonel Don Antonio de Alcedo and G.A Thompson ESQ. London , 1812. Vol.1.
- The Intra-Regional System in East Asia. 19-20th Centuries, Cornell, Ithaka, 1995.
- The Kingdom and People of Siam, with a Narrative of the Mission to that Country in 1855.* In: The Dublin Review vol.XLII. London, Thomas Richardson and Son published, March and June 1857.
- The Russian- US Military Balance in the Post Cold War Asia-Pacific Region and the China Threat In: Journal of the Northeast Asian Studies, Spring94 Vol 13
- Thukydides: A peloponneszoszi háború története. Európa könyvkiadó, Budapest, 1985.
- Tocqueville Alexis de: A régi rend és a forradalom. Budapest, Atlantisz 1994.
- Tocqueville Alexis de: Amerikai demokrácia. Budapest, Európa 1993.
- Treaty of Amity and Cooperation, 1976 február 24, Bali
<http://www.aseansec.org/1217.htm> 2010-11-22
- Undang-undang Melaka: The Laws of Melaka, ed. *Liaw Yock Fang* The Hague: Nijhoff for KITLV. 1976.
- Vámos Péter: Nemzet és azonosságtudat – megjegyzések a kínai külpolitika értelmezéséhez. In: N. Rózsa Erzsébet (szerk.): Nemzeti identitás és külpolitika a Közel-Keleten és Kelet-Ázsiában. Budapest, 2005.
- Varga Katalin: *The Role of sovereign equality in the Establishment of the ASEAN.* CEU, 2009 (nem kiadott)
- Vientiane Action Program <http://www.aseansec.org/VAP-10th%20ASEAN%20Summit.pdf> 2010-12-06
- Wallerstein Imanuelle: A modern világ gazdasági rendszer kialakulása. Budapest, Gondolat 1983.
- Weber Max: A tudomány és a politika, mint hivatás. Kossuth, 1995.

Weber Max: Állam, politika, tudomány. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó 1970.